

মাতৃ আৰু পৃথিৱী

[উপ]

কুমাৰী অনুৰাধা দেৱী

১৯৯৫ ইং চন

প্ৰকাশক :

মেধী প্ৰিণ্টাৰ্চ

বৰপেটা ।

ত্ৰিমূৰ্তী বাধে দেৱী

বাউসী বাণীকান্ত কলকতি মহাবিদ্যালয়

নগাঁও, বৰপেটা

বেটুপাত :

শ্ৰী কুমাৰ তানুকদাৰ

বৰপেটা ।

প্ৰথম প্ৰকাশ

ডিচেম্বৰ, ১৯৯৫

বেচ :

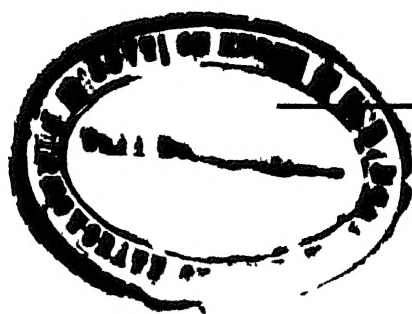
চল্লিশ টকা মাথোন

ছপা :

মেধী প্ৰিণ্টাৰ্চ,

বি, বি, ৰোড, বৰপেটা ।

পিন নং— ৭৮১৩০১

উচৰ্গা

অশোকৰ হাতত

মৰমেষে

অৰ্পণ কৰিলোঁ।।

—লেখিকা

আগন্তিকাত

নাৰীত পুৰুষত্বৰ ওচৰত এক নিষ্কণ যত্নচানিত আসক্ত নহয়। পিতৃত্বৰ প্ৰাধান্য অপসৰণ কৰাত, পিতৃত্বক পদ-নশিত অথবা পিতৃ-প্ৰধান সনাক্ত এখনক মাটু-প্ৰধান সমাজলৈ কপাক্ত কৰাতো নাৰীত্বৰ মতে কুটি নুঠ, নাইবা নাৰীত্বৰ বিকাশ সাধন নহয়। নাৰীত্ব অকৃতিৰ ভাৱনা প্ৰণোদিত এক মৰ্য্যাদা সৃষ্টি। নাৰী যিদৰে ভোগ-বিনাসৰ সামগ্ৰী হ'ব নোৱাৰে, সেইদৰে হ'ব নোৱাৰে উশ্বৰ্য্য, অথবা প্ৰভুত্ব-বিনাসী, নাৰীত্ব হ'ল এক অন্তৰ্দৃষ্টিসম্পন্ন, প্ৰজ্ঞাবুদ্ধি [intuition] প্ৰাণাণিত শক্তি অথবা প্ৰেৰণা। নাৰীত্বৰ উজ্জ্বল উদাহৰণ হ'ল বাপৰ সন্ম প্ৰেৰণা লক্ষ্য ৰাধা, পঞ্চদাশৰী দোপদা, ইতিহাসৰ স্মৃতি প্ৰেমপিয়াৰ কণ্ঠ শিশু, টাষ্টৰ আনা কাৰাননা খাৰু হাৰ হেটাৰ। বুদ্ধি আৰু প্ৰবৃত্তি, যুক্তি আৰু আবেগৰ, একত্ৰিতা আৰু ক'লাৰ সমন্বয় ঘটাই বিশ্বব্ৰহ্মাণ্ডৰ একমুখী সৃষ্টিত। একবৰণৰ সন্মগৰ প্ৰায়োজনীয়ত নিহিত হৈ আছে নাৰী চৰিত্ৰত। নাৰীত্ব হ'ল অকৃতিৰ মন ভাৱনাৰ — সৃষ্টি — আধাৰ। নাৰীত্বৰ বিকাশ শক্তি প্ৰগতিৰে হ'ল সনাক্তৰ বিকাশ আৰু প্ৰগতি।

এই মতে সঁজাৰ তথাৰ কাৰক সৃষ্টি বলা পুৰুষত্বৰ প্ৰধান স্থান যিহেতু দৰ্শন প্ৰণতা আৰু চিন্তাশালতা [বিবোধ পুৰুষ প্ৰকৃতিত বিক্ষিত আৰু বোদ্ধিক সৃষ্টিৰে বলায়ান], পুৰুষত্ব সনাক্ত প্ৰগতি আৰু বিকাশৰ চিন্তাত নিৰ্ভৰকাৰ। কিন্তু জীবন, চিৰ-বহুমান, গতিশীলতা জীৱনৰ ধৰ্ম আৰু এই গতিশীলতা বন্ধা কৰি চান্ধ নৰ নৰ জীৱনৰ নৰ নৰ সৃষ্টিৰে। এই গতিশীলতা বন্ধা কৰাৰ লগত গতিশীল মানৱ সমাজক প্ৰগতিমুখী আৰু সচেতন কৰাৰ দায়িত্ব নাৰী আৰু পুৰুষ উভয়েৰে। জীৱন স্থিতিৰ হৈ যাব নোৱাৰে বাৰে নিৰ্বিকৰ নীৰস পুৰুষৰ কৰ্তব্যৰ প্ৰেৰণাদায়িনী শক্তি হ'ল

নাৰী। গতিকে গতিশীল মানৱ সমাজৰ সৃষ্টিৰ্থী ত্ৰমবিকাশৰ পথত পুৰুষতকৈ নাৰীৰ অবিহণা বেছি। সমাজৰ অপৰিহাৰ্য্য একো একোজন মহান ব্যক্তিৰ জীৱন স্থিতিৰ হৈ যোৱাৰ অৰ্থ হ'ল যুগ যুগ ধৰি হৰলসীয়া আকাশিত প্ৰগতিৰ পৰা মানৱক বঞ্চিত কৰা। ইয়াৰ প্ৰতিকাৰৰ উপায় নাৰীয়ে কৰিব পাৰে। সৃষ্টিশীল প্ৰগতিৰ উদ্দেশ্যত আগ্ৰসৰ হোৱা নাৰীয়ে পুৰুষৰ বয়সক পৰোৱা নকৰে, নিজৰ শক্তি অনুসাৰে সময় থাকোতে ভবিষ্যত উন্নতিৰ [future betterment] কল্পে সৃষ্টিকামী কৰ্ত্তব্যত আগ্ৰসৰ হয়। আৰু নিৰ্ভীকৰ নিশ্চিন্ত একো একোজন পুৰুষক নীৰস স্থিতিৰতাৰ বান্ধোনৰ পৰা মুক্ত কৰি লৈ আগত মানৱ সমাজত জ্ঞানৰ ভাণ্ডাৰ বিলাবলৈ, মানৱ জাতিক নতুন নতুন গৱেষণা আৰু নতুন নতুন চিন্তাধাৰাৰে আপ্যায়িত কৰিবলৈ সৃষ্টিৰ হেপাহত নাৰী আগুৱাই যায়।

নাৰী অকল নাৰীয়ে নহয়, মাতৃও। ভবিষ্যত দেশৰ নাগৰিক-বোৰক সংসাহসী, আত্মনিৰ্ভৰশীল স্বাধীনমনা, পৰাংতৈশী, সমাজসেৱী আৰু দাৰ্শনিক মনোবৃত্তিৰ বৰি গঢ়ি তোলাত মাতৃৰ প্ৰেৰণাই থিমান সফল হব পাৰে, পিতৃৰ বৰ্ত্তবাই সিমান নোৱাৰে। গতিকে বিবাহিত জীয়ে বৃত্তিৰ [চাকৰিৰ] অজুহাতত সন্তানৰ ওতি মনযোগ নিদিয়াটো অথবা সন্তান নিবিচাৰাটো দুখোৰ অন্যায। সন্তান পিতৃ আৰু মাতৃ উভয়ৰে— উভয়ৰে দায়িত্ব আৰু কৰ্ত্তব্যও সমান। কিন্তু নাৰী আৰু পুৰুষৰ প্ৰকৃতি আৰু শাৰীৰিক সামৰ্থ্যৰ স্বৰূপ পৃথক হোৱা বাবে অৰ্থাৎ বম আৰু বেছি হোৱা বাবে কৰ্ত্তব্য আৰু দায়িত্বৰ ধাৰাও পৃথক পৃথক হব পাৰে। নাৰী পুৰুষতকৈ শাৰীৰিক ভাবে দুৰ্বল অৰ্থচ বহুতো ক্ষেত্ৰত আন্তৰিক আৰু আত্মাত্মিক শক্তিয়ে মহীয়সী হয় বাবে সন্তানৰ আত্মিক আৰু মানসিক প্ৰগতিও মাতৃয়ে-পিতৃতকৈ বেছিকৈ সহায় কৰিব পাৰে। পুৰুষ নাৰীতকৈ শাৰীৰিক আৰু বৌদ্ধিক বলত বলীয়ান; কিন্তু প্ৰেৰণাৰ অভাৱত জয় পৰি যোৱাৰ সম্ভাৱনা থাকে কিহেতু নাৰীৰ প্ৰেৰণাই পুৰুষক অসাম্য সাধৰ

কৰিবলৈ, সমাজক স্বৰ্গৰাজ্যত পৰিণত কৰিবলৈ উদ্যোগি যোগাব পাৰে। সেয়েহে সন্তানৰ প্ৰতি দায়িত্ব পালনৰ ক্ষেত্ৰত পুৰুষে সন্তানক শাৰীৰিক, বৌদ্ধিক আৰু বাস্তৱিক দিশবোৰত জীৱন সংগ্ৰামৰ পথত সাহসেৰে আগুৱাব হোৱাত সহায় কৰা প্ৰয়োজন, আৰু মাতৃয়ে সন্তানৰ মানসিক তথা আধ্যাত্মিক ভেটি বৰ্দ্ধিত কৰিবলৈ যত্নপৰ হোৱা নিতান্তই প্ৰয়োজন।

স্বাধীনতা শব্দৰ অস্বনিহিত অন্য এক তাৎপৰ্য্যপূৰ্ণ গুণ হ'ল ভাগ্য। স্বাধীনতা লাভ কৰাৰ অৰ্থ পুৰুষৰ সম্পূৰ্ণ অবাধ্য হোৱাটো নিশ্চয় সুবুজায়, ঠিক সেইদৰে সমাজখন পিতৃ প্ৰধান হ'ল বুলি নাৰীক পদদলিত কৰাটো সুবুজায়। নাৰী আৰু পুৰুষৰ স্বাধীনতাৰ অৰ্থই ইজনে সিজনৰ হকে কৰা ভাগ আৰু পাৰস্পৰ বুজাবুজিকহে স্পষ্টকৈ আঙুলিয়াই দিয়ে। বৃত্তিধাৰী নাৰী আৰু পুৰুষৰ মাজত সাধাৰণতে বিজ্ঞানতা দেখা যায় এইবাবেই যে স্বাধীনতাৰ অজু-হাতত বৃত্তিৰ দোমাই দি কোনো কাৰো বাধা হব নোখোজে। অথচ বন্ধুত্ব শব্দৰ অৰ্থই ইজনে সিজনৰ প্রতি বাধিত হোৱাটোহে বুজায়। পৰিবেশৰ জটিলতা তথা আৱশ্যক অনুসাৰে পুৰুষে নাৰীৰ কাম কৰা অথবা নাৰীয়ে পুৰুষৰ কাম কৰাটো অশোভনীয় কথা হ'ব নোৱাৰে। দৈনন্দিন জটিল পৰিবেশৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত পাৰস্পৰিক সহযোগিতাবে পৰিবেশ নিয়ন্ত্ৰণ তথা শৃঙ্খলিত সাফল্যৰ কথা চিন্তা নকৰি মৰ্যাদাহানিৰ প্ৰশ্ন উত্থাপনেৰে পৰিবেশক বিতৰ্কৰ বিষয় হিচাবে লৈ সন্তানৰ মানসিক শান্তি ভঙ্গ কৰাটো মুৰ্খানি, প্ৰকৃতিৰ উদ্বেগৰ পৰিপন্থী। এইবৰণৰ মন্তব্যবীভাই বিভাজন আনৰ উপৰিও সন্তানৰ শাৰীৰিক আৰু মানসিক প্ৰগতিৰ প্ৰতি-বন্ধক হৈ থিয় দিয়ে। নাৰী বৃত্তিধাৰী ১৫ও সন্তানৰ বিকাশ আৰু প্ৰগতিত বাধা নপৰাকৈ সন্তানক সু-নাগৰিক, জ্ঞানী, দাৰ্শনিক কৰি গঢ়ি তুলিব পাৰে। এই প্ৰচেষ্টা তথা সৃষ্টিকামী সংগ্ৰামত মাতৃত্বৰ সাক্ষ্যমণ্ডিত কৃতিত্ব নিশ্চয়।

এই উপন্যাসৰ নাৰী শক্তি কোনো অশিক্ষিত, অদাৰ্শনিক, অনুস্তপীয়। মনোবৃত্তিৰ, নাকীবা কেবল যান্ত্ৰিকভাৱে কৰ্তব্য পালনত ত্ৰস্তী হোৱা সৰ্বসাধাৰণ নাৰী শক্তি নহয়। যি পাত্ৰতে খোৱা যায়, সেই পাত্ৰৰ গঢ় লোৱা তৰল নাৰী প্ৰাণে এই উপন্যাসৰ সাৰমন্ত্ৰ উপলব্ধি কৰিবলৈ অপাৰগ হোৱাৰ আশঙ্কা থাকিলেও ঔপন্যাসিক নিজৰ মতত অচল। নাৰী স্বাধীনতাৰ অনুভূতত নাৰী শক্তিৰ অপচয় সাধন কৰা এচাম নাৰীয়েও এই পুথিৰ ফালে কটিল দৃষ্টিপাত কৰাৰ আশঙ্কা আছে। লিখিকাই ইয়াক সামাজিক ভেটিৰ ওপৰত থিয় কৰাৰ বিচাৰে অন্তৰত গুজৰি-হুমৰি থকা কিছুমান ভাবাদৰ্শক বেলিৰ পোহৰেৰে আলোকিত কৰিবলৈ বুলি। এই মতাদৰ্শক যি দৃষ্টিভঙ্গিতেই চোৱা যাওঁক, আপত্তি নাই, এনে উদ্দেশ্যেৰে এই উপন্যাসৰ জন্ম দিয়া হ'ল। আৰু ৰাইজৰ দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰাৰ অপচেষ্টা কৰা হ'ল।

পাণ্ডুলিপিটো পুথানুপুথ পঢ়ি ভুল-ভ্ৰুটিবোৰ শুধৰাই দি আৰ্থেজবোৰ আঙুলিয়াই ৷৮ ৩ কাণৰ উপযোগী কৰি তুলিবলৈ সহায়ৰ হাত আগবঢ়োৱাৰ ওপৰিও উৎসাহ উদ্দীপনাৰে সাহিত্য চৰ্চা কৰি যাবলৈ মোক পৰামৰ্শ দিয়াৰ বাবে গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ শোকসাহিত্য [Folklore] বিভাগৰ মূৰকী শ্ৰদ্ধাভাজন শ্ৰীযুত ড° নবীন শৰ্মা মহোদয়েই মই সশ্ৰদ্ধ প্ৰাণিত সহ ভক্তি অঘা নিবেদন কৰিলোঁ। শগতে তেখেতৰ সহধাৰ্মিনী শ্ৰীযুতা বাসন্তী শৰ্মা লৈ মৰম সহকাৰে শ্ৰদ্ধাৰ শৰাই নিবেদন কৰিলোঁ; কিয়নো পাণ্ডুলিপিটোৰ সন্দৰ্ভত তেখেতৰ ঘৰলৈ অহাঘোৱা কৰা কাল-হোৱাত তেখেতৰ পৰাও অপৰ্যাপ্ত প্ৰেৰণাসম্পন্নিত সজ-সুখ লাভ কৰিছিলোঁ।

ইতি—

বিনয়াবনড

—লেখিকা

হাড় আৰু পৃথিৱী

[এক]

হাড়ত তিনিটা খেঁহিহৰ সৰল লৈ ঠাণ্ডা বিন ডিঙীৰ খট
খটীয়েদি উঠি গৈ অপৰাজিতাই কিজিকুহু ডিপাটমেন্ট হুখন
জমা দি এখন ওভোটাই লৈ আহিল। গাইড একেহৰ অৰুণ-
জ্যোতি মন্তৰ কোৱাটাক্টল বুলি তাই দুপলি মেলিলে।
উদ্বিগ্নতা আৰু উচপিত্ব নিৰ মাছত খোজ কাঢ়ি গৈ থকা
অপৰাজিতাৰ মনত তবজ্জ্বলিত হুৱলৈ ধৰিলে একেহৰ অৰুণ
জ্যোতিৰ কল্পনাপুত চেহেৰা, জেওঁৰ স্বপ্নাসু নিষিকাব চলন সুৰণ
তেওৰ কৌতুকাভিনয় কৰণ বসিকভীপূৰ্ণ কথা-বতৰা আৰু জেওঁৰ
নিজ্জন দৈনন্দিন জীৱনৰ অসন্তুষ্টিৰ অভিযান্ত্ৰিকৰ।

প্ৰায় হুকুৰি আঠবছৰমান বয়সৰ শ্ৰীচ মানুহজন অবিবাহিত
অকলশৰীয়া। তেওঁ কিয় বিয়া নকৰালে সেই কথা অনুমান
কৰিব পাৰিলেও প্ৰকৃত তথ্য কি অপৰাজিতাই তাক এতিয়াগৈকে
জানিব নোৱাৰিলে। ব্যক্তিগতভাবে মানুহজন বৰ অসহায়, বৰ
অশুখী। বান্ধনি ল'ৰা এটা আছে বন্ধিও বৰখনৰ কোনো বস্তু
পৰিপাটি হৈ নাথাকে কোনো কাৰ ঠিকমতে কৰা নহয়। সদায়
নিজৰ পটা শুনাতে ল'ৰা হোৱালীক খেঁহিহ গিৰিখালৈ পাহাৰ
কৰাত আৰু কাগজে পত্ৰই আগোচনীয়ে গিৰিখালি কৰাত বাত
হৈ থকা ঠাণ্ডাকৰ জ্যাতি মন্তৰ শিহে বকৰাতায়ে গিৰিখাল
নহলেও নিষিকাব হৈ থাকে। মাজে মাজে খাবলৈ, তবলৈ পাহৰি
গলেও ভাব কৰি খুৱাওতা অথবা পোৱাৰ কথা মন্তৰ প্ৰজ্ঞাই
দিওঁতা কোনো নাই। বহুদিন, দুপৰীয়াৰ পৰা প্ৰত্যহু হৈ
অপৰাজিতাই দেখিছে যে তেওঁ আকামোভাৱক পোৱাৰ পৰি উঠি
আহিছে আৰু ত্ৰই, কনক তাইক প্ৰতি থকা পোৱাৰ জিকুৰ পাহি

মাবি কৈছে : “অপবাজিতা, যোক ভাল বান্ধনি এটা বিচাৰ কৰি দিবা ; নহ'লে আক খোঁজি পোৱা পৰিত্যাগ কৰিব লাগিব ।”

বহুদিন চাহৰ কাপটো চুৱাবমান ওঠত লগাই উঠি চাহবোৰ দলিয়াই পেলাই দিছে আৰু বিৰক্তিয়ে কৈছে : “কোনো টেট, নাই ।”

এইবোৰ দেখি অপবাজিতাৰ হৃদয় অত্যন্ত বেদনাৰে আত্ম হৈ উঠে । তেখেতে তাইক ইমান মৰম-স্নেহ কৰে যে বহুত সময়ত তাইকৈ তেওঁৰ পাকঘৰলৈ গৈ ধোৱাবস্ত্ৰ বতনাই আনিবলৈ কয় । বহুদিন অপবাজিতাই তেখেতক বান্ধি থুৱাইছে, চাহ কৰি থুৱাইছে আৰু নিৰ্ভৰ্যৰ পৰা বিভিন্ন বস্তু প্ৰস্তুত কৰি পেকেটৰ ভিতৰত ভৰাই আনি থাকিলে দিছে । কিন্তু মাক আৰু দেউতাকৰ আপত্তি থকা হেতুকে তেখেতক অপবাজিতাই নিজৰ ঘৰলৈ নিয়ন্ত্ৰণ কৰিবলৈ সুবিধা পোৱা নাই । এক কথাত অপবাজিতা তেওঁ অকণজ্যোতি মহন্তৰ নিঃসঙ্গ জীৱনৰ এটা অপৰিহাৰ্য অঙ্গ হৈ পৰিছে ।

অপবাজিতা অকণজ্যোতিৰ ছাত্ৰী নাছিল । কেইবা বছৰো আগেয়ে অকণজ্যোতিয়ে বিশ্ববিদ্যালয়ৰ চাকৰিত সোমাইছিল যদিও কোনো বিশেষ কাৰণত তেওঁ এই চাকৰি পৰিত্যাগ কৰি কলিকতালৈ আহি গৈছিল । তেওঁ পূৰ্বৰ গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়লৈ আহি চাকৰিত সোমোৱা কামোৱা সাক্ষৰ বছৰমানহে হৈছে । অপবাজিতাই কটন মহাবিদ্যালয়তে স্নাতকোত্তৰ পঢ়ি উত্তীৰ্ণ হোৱা বাবে খেতিহ লিখিবলৈ সন্মত কৰাৰ আগমুহূৰ্ত্তলৈকে অকণজ্যোতিৰ সৈতে তাইৰ জিলাকী থোকা নাছিল । তাইৰ দেউতাকে গৰেবখাৰ বাবে তাইক অকণজ্যোতিৰ ওচৰলৈ গুৱাহাটী দিছিল । কিন্তু দেউতাকে নিজে অকণজ্যোতিক লগ ধৰিলে অকণো ইচ্ছা প্ৰকাশ নকৰা আৰু তেখেতক নিজৰ ঘৰলৈ নিয়ন্ত্ৰণ কৰিব নিদিয়া কাৰণই অপবাজিতাক বিবিক্তা কৰি তোলে । তাইৰ দেউতাক বিশ্ববিদ্যালয়ৰ এজন অৱসৰপ্ৰাপ্ত অধ্যাপক বুলি অকণ-

জ্যোতিৰে এতিয়ালৈকে বেকাৰিহে। তাইৰ দেউতাক, এৰেণ্ডা
জাননীপ হাতীবকৰাই ড° অৰুণজ্যোতি মহন্তক ভালদৰে জানে
বুলি কয় আৰু নথি প্ৰসংগ কৰে। অৰুণ অৰুণজ্যোতিক নিৰুপণ
কৰাৰ কথা উলিয়ালে তাইৰ দেউতাকে পাকে-প্ৰকাৰে অসন্তোষ
প্ৰকাশ কৰে। ইয়াৰ বাবে তাই দেউতাকৰ ওচৰত খণ্ড-অভিমান
কৰিলে তেওঁ তাইক হেপাহ পৰাই বোৰাবলৈ এৰুৱাই কৰি
অৰুণজ্যোতিৰ ওচৰলৈ লৈ যাবলৈ পৰামৰ্শ দিয়ে। "ক'ৰ হলেও
অপৰাজিতাই ভাৱে কৰে। আমকি ইংলণ্ডত থাকি বিজ্ঞানক ছাত্ৰ
হিচাবে কৃতিত্ব অৰ্জন কৰি ইংলণ্ডত চাকৰি জীৱন আৰম্ভ কৰা
তাইৰ ককায়েক জাননীপ বেজিৰ এৰুৱাই আনন্দে আনন্দে গৃহস্থলৈ
উভতি আহিল, দেউতাকে জাননীপকো অৰুণজ্যোতিৰ বিষয়ে
কোনো সন্তোষ নিদিলে—কোনো সন্তোষ নিদিবলৈ তাইক কৈছিল
দিল। দেউতাকে লগনত "ডক্টৰ অৰুণ সিটাৰেচাৰ" উপাধি
বানে গৱেষণা চলাই থাকোঁতে তাইৰ লগনতে ক'ৰ হৈছিল।
তেখেতৰ গৱেষণাৰ অন্তত জাননীপক লগনতে অধ্যয়নৰ বাবে এৰি
থৈ মাক আৰু তাইক লগত লৈ দেউতাক অসমলৈ গুচি আহিছিল।
আৰু তাইৰ মাক জুৱাহাটীৰে এখন চেটেলেৰ তুলত সোমাই লৈ
এতিয়ালৈকে শিকশিত্ৰীৰ কৰ্ত্তব্য কৰি আছে। "অৰুণ ড° অৰুণজ্যোতি
মহন্তই এতিয়ালৈকে কোনো কথা নাজানিলে। তেওঁৰ ওচৰত
তাই মাথো এজন কুল শিকক আৰু এজনী থকা পুৰিনী
সন্তান হিচাবে নিজকো প্ৰকাশ কৰিবলগীয়া হ'ল। দেউতাকৰ
বাধ্য-বাধ্যতাৰে অপৰাজিতাই অৰুণজ্যোতিক কাকি মি'ৰা-
লগীয়া হোৱাটো তাইৰ বাবে এক মহাপৰীক্ষামূলক পৰীক্ষা।
কিন্তু তাই বিচপাৰ।

অৱশেষত আজি তাইৰ গৱেষণাৰ অন্তত, দেউতাকে তাইক
তেওঁৰ লিখা ডায়ৰী এখন পঢ়িবলৈ দিলে। কতিপয় বছৰ
পূৰ্বৰ দিনে ডায়ৰীখন পঢ়ি "পঢ়ি তাই বিচপাৰ" পুৰণিকৈ

লগি হৈ পৰিণ। তাই জানিব পাৰিলে তাইৰ মাক দেউতাক আৰু অৰুণজ্যোতিৰ মাজৰ অতীত সম্পৰ্কৰ বিষয়ে— জানিব পাৰিলে মাক দেউতাকৰ নাম অৰুণজ্যোতিৰ আগত প্ৰকাশ নকৰি বুলি দেউতাকে তাইক ক্ৰিয় নিষেধ দিছিল। কিন্তু ইমান দিনে অৰুণজ্যোতিক কেৱল গাহড় হিচাবে নহয় তাইৰ জীৱনৰ একমাত্ৰ কামা পুৰুষ হিচাবে মনে মনে (অৰুণজ্যোতিৰ অজ্ঞাত) অন্তৰৰ গভীৰতম আসনত বহুৱাই আহি অপৰাজিতাই আছিল দেউতাকৰ ডায়েৰীখন পঢ়া স্তব্ধেও নিজৰ সিদ্ধান্তত অচল অচল হৈ থাকিল। স্বয়ং অৰুণজ্যোতিয়েও তাইৰ সিদ্ধান্তৰ বিষয় আজিনৈ কোনো উৱান পোৱা নাই। তাইক সদায় সৰু ছোৱালীৰ আসনত বহুৱাই যবম স্নেহ কৰি অহা অৰুণজ্যোতিয়ে তুলতেও কাহানিও তাইৰ অন্তৰৰ হেপাহৰ বিষয়ে অনুসন্ধান কৰা নাই। অৱশ্যে তাইৰ অন্তৰকো যে প্ৰেম মন্ডাকিনী বৰাৰে তাক বিচাৰ কৰি চোৱা নাই।

কিন্তু গৱেষণা চলাই থকা ছোৱালী এজনী কেনেকৈ সৰু ছোৱালী ব পাৰে? অৰুণজ্যোতিৰ ধাৰণাৰে ইমান আচহুৱা ক্ৰিয়? অপৰাজিতাৰ মনত পৰিল তেওঁৰে সৈতে চিনাকী হোৱাৰ দিনৰে পৰা তাইৰ মনোজগতত আশোভনৰ সৃষ্টি কৰি অহা ঘটনাৰোৰ ..

অপৰাজিতাই গৱেষণাৰ বাবে কেলোম্বিগ পোৱাৰ পৰা অহাৰ লগে লগে দেউতাকৰ নিষেধভাৱে একেছৰ অৰুণজ্যোতিৰ ওচৰলৈ গ'ল। তেওঁৰ ডিপাটমেন্টৰ চেফাৰৰ দুৱাৰৰ ওচৰত বৈ লাঠেকৈ ভুকুৰিয়াই চাই তাই দেখিলে যে এজন সুন্দৰ স্মৰ্ত্তন চেফাৰৰ ফোট মাহুৰ; কঁপালৰ ওচৰৰ কেইডালমান কঁপা কুৰিছৰে বাজে যাকে কেইডালমান বসাহুলি বহু পাতিয়া অলক কঁপালৰ ওচৰত বিজ্ঞানিক সাক্ষীৰূপে থাকি আৰু তাইৰ জীৱন; তলমূৰ কৰি কাইলৰ কামত ব্যস্ত হৈ আছে। তাইৰ

বুকখন চপ্‌চপাইছে : কীয়ে বীয়ে কই নাছিল :

"Excuse me ? May I come in ?"

মাত্ৰ শুনিবোঁৱে তেওঁ সিকান দাই উঠা বেন . দেখি
তাই সাউভকৈ আঁতৰি ছৰাঁবৰ বাহিৰত বৈ থাকিল । কলেক্টৰ
কীবৰতা , অৱশেষত তেওঁ নাছিল : "Yes come in."

কিন্তু অপৰাজিতা সোমাই গৈ তেওঁৰ মন্থত বিয় হোৱা
মাত্ৰকে তেওঁৰ কি হ'ল তাই ক'ব নোৱাৰিলে । মাহুংকৰ চকীৰ
পৰা জলিয়াই উঠি চকী তেঁৱা মাৰি দি তাইৰ কানে সিন্দমৰ
দৃষ্টিৰে চাই চকু জড়ৰ জড়কৈ দেখি দিলে : আৰু পিছৰাই
গৈ গৈ কোঠাটোক একোণত পৰি হৈ . একেই মুহূৰ্ত্তৰ দৰে বৈ
থাকিল । তাকে দেখি অপৰাজিতাই নিজেও বন্ধা জৰা খালে
আৰু জঠৰৰ দৰে তেওঁৰ তেওঁৰ ওচৰত বিয় হৈ থাকিল .
অৱশেষত তেওঁ লাফে লাফে . আগুৱাই নাছিল . আৰু বন্ধাছিল
চাৰুনিৰে চাট কঠোৰ স্তব্ধ দাবী কৰিলে :

"কোন তুমি ? কি নাম জোনাৰ ? ক'ব পৰা আহিছা ?"
অপৰাজিতাৰ বুকুৰ চপ্‌চপনি বৰলভিত্ত চলিবলৈ ধৰিলে । "একম
প্ৰশ্নেছৰ , অথচ ইমান নিষ্ঠুৰ ব্যৱহাৰ ! বেগ চুকি তাই উভত
দিলে : "মো-মোৰ নাম 'অ-অপৰাজিতা' . এই কটন . মজা-
বিভালয়ৰ পৰা . কিজিকুহুত . একম . ত্ৰেকী লৈ ভাতৰোৱাৰ . ডিঙী
লৈছে . গৱেষণাৰ দাবে কেৰেণ্ট' কৰিব বুজিছে ; কেলেৰিগ
পাইছো . " আপুনি মোক সাইড কৰিলে ভাল আহিল ."

উত্তেজিত ও উদ্ভাস হৈ চকীত বহি অকণতোখিলে . কান
কৰিলে : "ভাল আহিল ? ভাল আহিল . "ক'ব ক'ব জোনাৰ ?
কোনে পঠিয়াইছে মোৰ ওচৰলৈ ?"

অপৰাজিতা কঁপিবলৈ ধৰিলে : "মুখ-বই . মূৰ-বই . কান-বই .
বৰ ওহাৰাণ্ড ."

"নিজেই আহিছা ? নিজেই আহিছা ? কি কি ?"

তোমাক গাইড কৰিব নোৱাৰিম; মোৰ সময় নাই।”

অপৰাজিতাৰ মুখমণ্ডল বাৰিষাৰ ক’লা ডাৱৰে ছানি পেলালে।
ধৰক-বৰককৈ তাই মাতিলে: “প্লীজ, মই কাৰো ওচৰলৈ যাব
নোৱাৰোঁ।”

বিভল্‌ডিং চকীখনৰ ওপৰত অকণজ্যোতি ঘূৰি তৎক্ষণাত
পিছ মুখ দিলে। আৰু কঠোৰভাৱে গ্ৰন্থ কৰিলে: “কিয় নোৱাৰা
তুমি আনি কাৰো ওচৰলৈ যাব?”

তুখ আৰু হতাশাৰে অপৰাজিতা চেম্বাৰৰ পৰা ওলাই আহি
নিজ্জুন ক’ৰিদৰটোৰ বেৰত আউজী ব’ল। তাইৰ চকুনো ওপাও
ওলাও হ’ল। এজন নিষ্ঠুৰ মানুহৰ ওচৰলৈ দেউতাকে তাইক
কিয় পঠিয়াইছিল? দেউতাকে এইজন মানুহৰ ওপৰত দিয়া
প্ৰসংশানুচক ভাষণৰ এওঁ দেখোন সম্পূৰ্ণ বিপৰীত। এনেতে
অকণজ্যোতিৰ চেম্বাৰৰ পৰা কলিংবেলৰ শব্দ ভাঁহি আহিল।
চকিদাৰ এটা তাইৰ সমুখৰে পাৰ হৈ প’ল। তাই লাহে লাহে
বিল্‌ডিংটোৰ পৰা বাহিৰ ওলাই আহিবলৈ খোঁজ পেলালে।
এনেতে পাছফালৰ পৰা চকিদাৰটো বেগাই আহি তাইক প্ৰফেছৰ
অকণজ্যোতিয়ে মাতিছে বুলি কলে। ভবে ভয়ে পুনৰ তাই তেওঁৰ
ওচৰ পালেগৈ। এইবাৰ তাইক বহিবলৈ দি এবাৰ তাইৰ মূৰৰ
পৰা ভৰিলৈ লক্ষ্য কৰিলে; আৰু অৱশেষত কলে:

“আপোনাৰ গৱেষণাৰ গাইড, হবলৈ মোৰ আপত্তি নাই।
মোক ক্লাছৰ সন্মতিনিৰ বাহিৰত মোৰ কোৱাৰ্টাৰতে লগ ধৰিব
পাৰিব নেকি?”

অপৰাজিতা খন্তমত খালে। এবাৰ সম্বোধন ‘তুমি’ৰ পৰা
আঁতৰি আহি ‘আপুনি’ হ’ল! তাই প্ৰাৰ্থনা বুলি সন্ধেপে উত্তৰ
দিবাত তেওঁ পুত্ৰৰ কলে: “মোক বেয়া নাপাব; আপোনাক
দেখি মই বৰ ভয় খাই উঠিছিলো; কিয় ভয় খাইছিলো, মই
এতিয়া ক’ব নোৱাৰোঁ; হয়তো এদিন আপুনি নিজেই জানিব

পাৰিব। আপোনাৰ গৱেষণাৰ **Topic** টো যদি বাছনি কৰি
 লৈছে তেন্তে **Synopsis** এখন লিখি এসপ্তাহৰ ভিতৰত মোৰ
 যদি ওচৰলৈ লৈ আহিব। আৰু যদি **Topic** বাছনি কৰা
 নাই—

“কেইটামান **Topic** যুগুতাই ৰাখিছো। আপোনাৰ পৰামৰ্শৰ
 বাৰ—।” “বাক। তেন্তে পৰহিলৈ আহক।”

ঠোৰাগেৰোকৈ অপৰাজিতাই কলে: “মোক ‘ভূমি’ বুলি মাতিলে
 বেয়া নাপাওঁ। যিহেতু মই আপোনাতকৈ—”

অকণজ্যোতিয়ে হাঁহিলে; আপোনামনে হাঁহি হাঁহি তেওঁ হঠাতে
 চেম্বাৰৰ এালে বেৰৰ ওচৰৰ খিৰ হৈ থকা ইনষ্ট্ৰুমেন্টৰ বেক
 এখনৰ ওচৰলৈ গৈ বেকখনৰ গাত ভেঁজা দি কৌতুকেৰে নিজকে
 বোৱান দৰে কলে: মোতকৈ বয়সত ইমান সৰু যে পুনৰ্জন্ম বেৰকে
 অনুমান হৈছে। সাইনাথ—।” অপৰাজিতাৰ মুখেৰে আশ্চৰ্য্য
 প্ৰকাশ পালে: “পুনৰ্জন্ম?”

“ঠিক আৰু তোমাক ‘ভূমি’ বুলি মাতিম। ভূমি অপৰাজিতা;
 সেয়েহে অগুৰি তোমাৰেই জয় হ’ল।”

মনটো ফৰকাস লাগি গ’ল অপৰাজিতাৰ। ভাই নিশ্চয়কৈ
 বেৰৰ ঝালে চাই কৌতুকৰ হাঁহি মাৰিবলৈ ধৰিলে। তাকে
 লক্ষ্য কৰি অকণজ্যোতিয়ে বগব কৰি ক’লে: “ইমান বেচি বয়সৰ
 এজন মানুহক ভয় খুৱাই পৰাভূত কৰি অপৰাজিতাই আমোন
 পাইছে।”

“বয়স যিমানেই নহ’লও আকস্মিক অভাৱমীৰ সাক্ষাৎ ভয়
 খোৱাটো আচৰিত কথা নহয়। কিন্তু চকী মেজ দলিলাই উৰাভূ
 থাই লুকাৰ বিচৰাটোহে।”

“হা: হা: হা: **Unnatural**, নকুৰা **Abnormal**, নহয়
 জানো? কিন্তু **unnatural** ভূমিহে মিছ, অপৰাজিতা! যদিও
 ভূমি **abnormal** নোহোৱা!”

“মই ? Unnatural ?”

“Yes ! My dear girl ! এতিয়া ঘোৰা ; পৰহিলৈ লগ
ধৰিবা ।”

এইদৰে অপৰাজিতাৰ গৱেষণা আৰম্ভ হ’ল । এসপ্তাহৰ
স্থিত্যৱস্থাত অপৰাজিতাই আবিষ্কাৰ কৰি পেলালে যে অকণজ্যোতি
মহন্তৰ ভিতৰৰ মৰমিয়াল মানুহজন তেনেই কোমল, অশ্রাৱিক
আৰু ন্যায়পৰায়ণ । অপৰাজিতা অভিভূতা হৈ গল । পঢ়াৰ
বাহিৰেও তেখেতে তাইৰ মন আৰু শৰীৰৰ সদায় খবৰ লয়,
তাইৰ সৈতে ওমলে বসিকতা কৰে, হাঁহে আৰু ধমকিয়ায় ।
দিন বাগৰি ধোৱাৰ লগে লগে তাই তেওঁৰ মনোজগত এনেদৰে
অৱিকাৰ কৰি পেলালে যে অকণজ্যোতিয়ে প্ৰকাণ্ডো মন্তব্য দিলে :

“অপৰাজিতা ! ধন্য তোমাৰ পিতৃ-মাতৃ যিয়ে তোমাক এই
নাশীৰে বিভূষিতা কৰিছে ।”

“কেলহি ? নাশটোৱনো কি অৰিহণা ?”

মকলো পৰিস্থিতিত দেখোন তোমাৰ জয় অনস্বীকাৰ্য্য ।
জীৱনত এয়া প্ৰথমবাৰৰ বাবে অকণজ্যোতি নামৰ বিজ্ঞ প্ৰাণীটোষে
মিজকে স্তম্ভী যেন অনুভৱ কৰিছে । প্ৰশাসনত ব্যস্ত থকা মানুহে
উপযুক্ত নাম বিচাৰি নাপায় । সেয়েহে মোৰ দেউতাই যি ভাবি
মোক নামাকৰণ কৰিছিল, সেই উদ্দেশ্যে মই সাধন কৰিব নোৱাৰিলো ।”

‘আপুনি মাজে মাজে বৰ চেন্টিমেণ্টেল হয় । আচলতে অকণে
মানে সুৰ্য্যই নিজ নাজানে যে তেওঁৰ জ্যোতিয়ে পৃথিৱী
পোহৰাই থকাৰ উপৰিও অমৃত নিমুজ প্ৰাণীৰ পুষ্টিসাধন কৰি
আছে ।’

“তুমি সঁচাকৈ সেইদৰে ভাবা হৈছে ?”

“অকল জইয়েই নহয় ; বহুতোৰো মই গৱেষণাৰ বাবে আইনৰ
পটমলৈ বদলী কিয় ? বহুতৰ ভিতৰত মোৰ দেউতাক এজন !”

“তুমিহে তেনেই সকলোৱালী । লোকৰ কথা তনমাত্ৰকে

মাতৃ আৰু পৃথিৱী ।”

দৌৰি আহিছা। পিছে Little one, তোমাৰ সম্পৰ্শত অকণে নিজ
বশ্লিক চিনিব পাৰিলে। তোমাৰ গৱেষণা পূৰ্ণ হোৱাৰ পাছত
সেয়েহে মইও 'ডি, লিট' অধ্যয়ন কৰিবলৈ মন মেলিছো।"

"সচাকৈনে? আপোনাৰ এই সিদ্ধান্ত যে কিমান শাস্তি-
দায়ক। Really, I love these words! "Arunjyoti
Mahanta, Doctor of Literature!" আহ! মোৰ নিজকে
স্বৰ্গত থকা যেন লাগিছে।"

"মোৰ সিদ্ধান্ত শুনি 'তুনি ইমান আশ্চৰ্য্যত হৈছে? তেন্তে এই
সিদ্ধান্ত অলব অচল! "Little one, তোমাৰ ভিতৰত এই মহা-
বলী শক্তিয়ে যৌক অভূতপূৰ্ব প্ৰেৰণা দিছে।"

কোৱাৰ্টাৰত সম্পূৰ্ণ নিঃসঙ্গ জীৱন-যাপন কৰা, ঘৰুৱাভাৱে
অসহায় এই শ্ৰেণী পণ্ডিতজনৰ জীৱনৰ নিৰ্জন গতিপথত
একমাত্ৰ তাইৰ প্ৰেৰণা অমৃত-নিজৰা হৈ বয়— এই কথা ভাবি
অপৰাজিতাৰ নাবীশূলভ হৃদয় বিগলিত হ'বলৈ ধৰিলে। তাই
অকণজ্যোতিৰ ঘৰুৱা জীৱনৰো প্ৰেৰণাদায়িনী শক্তি হ'বলৈ
প্ৰয়াস কৰিলে।

অপৰাজিতাৰ কোৱাৰ্টাৰৰ প্ৰতিটো কোঠাত অপৰাজিতাৰ অগাধ
চলন ফুৰণ-হ'ল। প্ৰায়ভাগ সময়তে তেওঁৰো তাইৰ বাবে অপেক্ষা
কৰি থকা হ'ল। কিন্তু মাজে মাজে মানুহজন বৰ আচৰিত ধৰণে সাঁথৰ
হৈ পৰে— যেন কোনোবা স্বপ্নপুৰীত বিচৰণ কৰি থাকে। তাই
তেওঁৰ ওচৰত বহি পচাবিষয়ক উপদেশ লৈ থকান মাজতে হঠাতে
কেতিয়াবা তেওঁ বৰ অনামমক হৈ পৰে আৰু মন্ত্ৰমুগ্ধৰ দৰে
উঠি গুছি যায়। 'অন্তৰ্গত পাছত' শোৱা কোঠাৰ পৰা ওলাই
আহি ভয় আৰু আশ্ৰয়ৰে অতিকৃত্তা হৈ বহি থকা অপৰাজিতাৰ
মুখত হাত এখন বাধি হাহি মাৰি কয়: "কি হ'ল Little
one? তুমি বহিছা কিয়?"

তেওঁৰ বৰমানেহেৰোৰ এজনী 'সৰ' ছোৱালীৰ প্ৰতি বঁকা

মৰম-চেনেহৰ মাজতে সীৰাবদ্ধ হৈ থাকে । অপৰাজিতা অকণ-
জ্যোতিৰ মন-কাণনত কুলু কুলু স্নবে নাচি থকা এটি অকণমানি
নিজৰা যাৰ পানীত তেওঁ দূৰ মাৰিব নোখোঁজে ; মাথো পাৰত
বহি বহি নিজৰাৰ হাহিৰে অনাবিল শাস্তি লাভ কৰে !

[দুই]

এদিনাখন লাহিত্ৰেবীত অপৰাজিতাক লগ ধৰি অকণজ্যোতিয়ে
কলে : “কাইলৈ নিচেই-পুৱাতে তুমি মোৰ কোৱাটাবলৈ আহিব
লাগিব ; পচিবলৈ নহয় ; এনেযে ।” হাহি মাৰি অপৰাজিতাই প্ৰশ্ন
কৰিলে : “এনেয়ে ? মনোজগতৰ কোনো অজান স্বপ্নপুৰীত থিয়হৈ
আপুনি মোক মতা নাইতো ?”

“মাভিলোৱেইবা স্বপ্নপুৰীৰ কোনোবা হংসযানৰ পৰা তুমিও
তাতে এবাৰ থিয় হৈ চাবা ।”

আনন্দেৰে ভাঁও থিয় হলোহেতেন ! পিছে মোৰ বাস্তৱ ৰূপ
দেখাৰ লগে লগে আপুনি স্বপ্নপুৰীৰ পৰা যদি জপিয়াই পৃথিৱীত
পৰে । মই কি দৰে তাৰ সন্তোষ পাম ?”

“ভেঁস্তে মোক বাস্তৱ পৃথিৱীলৈ ওভোটাই অনাৰ বাবে হলেও
আহিব লাগিব, অ-পৰাজিতা ।”

নিৰ্দিষ্ট সময়ত অপৰাজিতা আহি তেওঁৰ দুৱাৰদলিত উপস্থিত
হ'ল । দেখিলে যে ত্ৰইংকমৰ দুৱাৰমুখতে ‘স্বাগতম’ বুলি ধুনীয়া
চিকমিকিয়া আশৰেৰে লিখা আছে । প্ৰবেশদাৰ কুলৰ মালাৰে
সজোৱা হৈছে । ত্ৰইংকমৰ দ্বিতৰফৰ কুল-বতীন কাজৰৰ ডিআইন
কটা মালা আৰু বতীন বিহুলী-শাড়িৰে সঁজাই নতুন কুলদানি,
নতুন কেবুলৰ আৰু ধূপধূমৰে আলোড়িত কৰিছে । আচৰিত
হৈ অপৰাজিতা সোমাই গৈ দোৱাকোঠালৈ কুকুৰিছাই চালে ।
দোৱাকোঠালৈ চালে চকুৰোৱা কৰি লুকাইছে বৰিও বিচাৰন পৰা

হোৱা নাই। কিতাপ এখন খোলা অৱস্থাত বিক্ৰমতে পৰি আছে। অপৰাজিতা ভিতৰ সোমাই গৈ কিতাপখন সামৰি মেজৰ ওপৰত ৰাখিলে। পঢ়া চকীখনত এখন নতুন টেবুলক্ৰথ নেৰা পাই তাই কিতাপবোৰ আঁতৰাই মেজৰ ওপৰত নতুন টেবুলক্ৰথখন পাৰি দিলে আৰু কিতাপবোৰ সজাই দিলে। হঠাৎ পাছফালে দিয়াপলাইৰ কাঠি জ্বনোৱা শব্দ শুনি ছুৰি চাই দেখে যে অকণজ্যোতিয়ে বগা ধূতী এখন লুঙীৰ দৰে পিন্ধি ডিঙিত টাবেল এখন মেৰিয়াই লৈ কোঠাটোৰ একোখাত থাপনা কৰা তেওঁৰ পিতৃ-মাতৃৰ যুগল ছবিখনৰ ওচৰত ধূপ জ্বলাই দি সেৱা কৰিছে। সেৱা কৰা হোৱাৰ পাছত তেওঁ তাইলৈ চাই মিচিকিয়াই হাঁহি কলে: “পঢ়ামেক পৰিপাটি কৰিছানে? কৰা, সেৱা তোমাৰ বাবে ৰাখি থৈ গা-ধুবলৈ গৈছিলো।”

তেওঁ বাহিৰ ওলাই গ’ল। অপৰাজিতাই বিচনাখনো পাৰি দিবলৈ বুলি বেডক’ভাৰখন আঁতৰাই বগা বেডচেইনখন টানি-টুনি দিলে। কিন্তু গাক হুটা পৰিপাটি কৰিবলৈ তুলি থকাৰ লগে লগে ক্ষেমেৰে সৈতে বড়ীৰ ফটো এখন ওলাই পৰিল। অপৰাজিতাৰ ফুকন চপ্‌চপনি উঠিল। এইখন দেখোন তাইবেই ফটো! এখেতৰ গাকৰ তললৈ কেনেকৈ আহিল? ক্ষেত্ৰক ততক মাৰি তাই ফটোখন পৰীক্ষা কৰিলে। কিন্তু এনকুৱা এখন ফটো তাই কেতিয়াও উঠিছিল মনত নপৰিল। এয়া তাইৰ হালধীয়া চেলোৱাৰ, নীলা কামিজৰ ওপৰত বগা দোপাট্টাখন; হাতত কিতাপ এখন লৈ হাঁহি হাঁহি উঠা ফটো। হাত, ভৰি, চকু, কাণ, নাক, চুলিৰ জঁজ, ওঁঠ সকলো তাইৰ নিজৰ। যটোখন অলপ পুৰণি হৈছে; কিন্তু এইখন তাইবেই ফটো হয়, এখেতে ক’ত পালে? কোনে দিলে ফটোখন এখেতক? অপৰাজিতা থৰ লাগিল। কিন্তু হঠাতে অকণজ্যোতি আহি তাইক সেই অৱস্থাত থকা পেলাব বুলি ভয়ত লৰালৰিকৈ ফটোখন গাকৰ তলত থৈ বিচনাখন পৰিপাটি কৰিদি তাই বহা কোঠাত

বহি থাকিলগৈ। ক্ষন্তেক পাছত অৰুণজ্যোতি সোমাই আহি স্মৃধিলে :

“কি হ’ল? চুপ, হৈ আছা যে? এখন্তেক ব’বা। একেলগে ত্ৰেকফাষ্ট কৰিম।”

তেওঁ গোৱাকোঠালৈ সোমাই যোৱাৰ পাছত আচৰিত হৈ অপৰাজিতাই পাকঘৰলৈ দৌৰ মাৰিলে। দেখিলে কাঞ্চাই কেইবাখনো ডাঙৰ প্লেটত আপেল, আঙ্গুৰ, ক’ল কেক, তিনিবিধমান উৎকৃষ্ট মিঠাই, ফুলি থকা লুচি আৰু ফুলকৰি ভাঁজি, কণীৰ পোচ, সাজু কৰি লৈ খোৱাকোঠালৈ আহিবলৈ উদাত হৈছে। বিস্মিতা অপৰাজিতাই কাঞ্চাক স্মৃধিলে; “তোৰ ছাৰে আজি কিয় এতিয়ালৈ ত্ৰেকফাষ্ট কৰা নাই? আৰু, ইমানবোৰ খোৱাৰস্তু, নতুন টি চেট, ঘৰখনো ফুল আৰু লাইটৰে সজ্জিত কি কথা?”

‘ছাৰে আপোনাক কোৱা নাই? আজি ছাৰৰ জন্মদিন। আবেশ্বিল কিছুমান বন্ধু-বান্ধৱ মাতিছে। কিন্তু আপোনাক এতিয়া মাতিছে।’

আনন্দৰ মাজতো অপৰাজিতা বিমৰ্ষ হ’ল। কিয় বাক তেওঁ তাইক জানিবলৈ নিদিলে? তাই স্মৃধিলে: “কোনে ইমান সুন্দৰকৈ লুচী, ভাঁজি, কণীৰ পোচ, প্ৰস্তুত কৰিলে? তইনে?”

“ছাৰে মোৰ ওচৰত বহি বহি শিকাই দিছে। নিজেও কৰিছে। সজ্জিাৰ বাবে পাকৈত ৰান্ধনি মাতিছে।”

তাই কাঞ্চাৰে সৈতে খোৱা বস্তাবোৰ খোৱা টেবুললৈ আনিলে। খোৱা টেবুলত নতুন টেবুলক্ৰথ, দৰজা খিৰিকিত ফুলৰ মানা ধূপ ধুনা ইত্যাদি। গোমোঠা মুখেৰে তাই ওলাই আহিব খোজোতে অৰুণজ্যোতি সোমাই আহি হাঁহি মাৰি স্মৃধিলে: “What up little one? Aren't you happy?”

মুখ ওলোলাই তাই উচ্চাৰণ কৰিলে: “আপুনি মোক আজি জন্মদিন বুলি নকলে!”

ওঠ চোপি হাঁহি তেওঁ তাইৰ কাঙ্কত ধৰি চকীত বহুৱাই দি

কলে : “তোমাক ছাব্-গ্ৰাইজ নিহোঁ । ঘোঁৰ বহুখন ভাল লগিছেবে ?”

“অপূৰ্ব ! কিন্তু জন্মদিনত মোৰ হাত বে খালী ?” ভাইক খাবলৈ নিৰ্দেশ দি নিজেও খাই খাই তেতি বৰ্ণালে : “মোৰ এই জন্মদিনত কিমান বহুৰ পূৰ্ণ হ’ল জানা ? সাতচল্লিশ বছৰ । তুমি এজনী জেনেই সক ঐকেশ-বাইশ বছৰ বয়সৰ হোৱালী । মোৰ দৰে টমান বয়সীয়াসকলোই এজনসৈ সৰু হোৱালী এজনীয়ে হাতত কিবা বস্তু অনাটো মই নিবিচাৰোঁ ।”

তেওঁৰ চকুগুৰুৰ অনাবিল পৰিষ্কাৰ হাঁহিবোৰ চাই চাই মনঃস্বপ্ন দৰে অপবাজিতাই হাঁহি হাঁহি খাবলৈ ধৰিলে ।

পাহুত বহাকোঠাত বহি অপবাজিতাই হঠাৎ প্ৰশ্ন কৰিলে :
আপুনি মোৰ কটোখন ক’ত পালে ?”

অকণ্ঠজোড়ি ধত্-মত্-খাই “তোমাৰ কটো ?” বুলি উচ্চাৰণ একমুহূৰ্ত্ত মৌন হৈ কিবা চিন্তা কৰিলে তাৰ পাহুত মূৰ জোকাৰি কোঁতুকৰ হাঁহি মাৰি উত্তৰ দিলে : “অৰ্থাৎ পাকৰ তলখনো ঘুকটিছা ! কোনো কথা নাই ; দেখিবলৈ পাইছা যদি ভালেই হৈছে । তোমাৰ কটোখন মই চুব কৰিছোঁ । তোমাৰ কিছাপৰ ভিতৰৰ পৰা উলিয়াই বাৰিছিলোঁ । কেতিয়া তুলিছিলো এইখন কটো ? ইমান ভাল লগা হৈছে ?

“কেতিয়া তুলিছিলোঁ মোৰ মনত নপৰে । বেউতাই তুলিছিল নেকি কেতিয়াবা ।”

“হাঃ হাঃ হাঃ । অকণমানি হোৱালী. ক’ত মনত থাকিব ? জেওঁৰ মনত ধোপনি পুতি বহা এই অকণমানি হোৱালীৰ ভাৰসামোৰে অপবাজিতাৰ মনোকটৰ কাৰণ । কিয় বাক তেওঁ ভাইক জড়ন হোৱালী বুলি ভাবিব নোৱাৰে ? পোমোঠা অপবাজিতাই তলমূৰ কৰি বহি থাকিল । তেওঁ উঠি সৈ ভাইৰ তুলিৰ ওপৰত হাত থৈ বান্ধিলে :

“Unconquerable little one, আজি তুমি আকৰ্ষণীয় নহিওঁ,

শ্রমত কৰিম। তোমাৰ নাৰাই তোমাক ধোৱা ভৰহ ভৰহ বন্ধা কাম
শিকাইহে।”

এইবাৰ উৎফুল্লিতা অপৰাজিতাই আনন্দত ভূপিয়াই উঠি কলে :
“এৱা! মই সকলোধৰণৰ বন্ধা কাম শিকিছোঁ। আজি দেখিব; মই
প্ৰমাণ কৰি দিম।”

অপৰাজিতাই আনন্দতে এপাক ঘূৰি গুণ-গুণাই গীত গোৱা
শুনি অকণজ্যোতি ভিতৰ সোমাই গ’ল আৰু হাতত এখন ভাৰোলিন
লৈ ওলাই আহি তাইৰ হাতত তুলি দি কলে : “তুমি ভাৰোলিন
বজাই গীত গাব জনা বুলি কৈছিল নহয়। এতিয়া গীত এটা গোৱা।”

তেওঁ পুনৰ ভিতৰ সোমাই গৈ টেপৰেকডাৰ এটা হাতত লৈ
উভতি আহি অপৰাজিতাৰ সমুখত পাতি থৈ দিলে আৰু তাইক
গীত গাবলৈ সজ্জিত দিলে। অপৰাজিতাৰ গীত আৰম্ভ হ’ল। অকণ-
জ্যোতিয়ে আৰামী চকীত সুৰ পেলাই বহি চকুযুগি তেওঁৰ স্বকীয়
স্বপ্ন-মণ্ডলীলৈ ওতাবৰ্ত্তন কৰিলে। গীতৰ লহৰে নিৰ্জ্বল স্বৰখনক যেন
এক স্বপ্নালয়লৈ পৰিণত কৰিলে। গীত শেষ হোৱাৰ পাছতো
টেপৰেকডাৰ বন্ধ কৰিবলৈ পাহৰি তেওঁ বহি থকা দেখি অপৰাজিতাই
টেপটো বন্ধ কৰি দি থুৰুথুৰুকে হাঁহিলে বৰিলে। ধত্‌মত্‌ খাই
তেওঁ চকু মেৰি চালে। হালি পৰি পৰি হাহি হাহি উচ্চাষণ কৰিবলৈ
ধৰিলে : “দ্বিতীয়জন আইনষ্টাইনৰ আৱিষ্কাৰ হোৱা বুলি ভাবি-
ছিলোঁ! নাইট গাউন পিন্ধি চহৰ ঘূৰি ফুৰিব লাগিলে যে কি
হব ?...।”

অকণজ্যোতিৰ আশ্চৰ্য আৰু কৌতুহলৰ চাৰীনিৰে অপৰাজিতাৰ
সুৰৰ পৰা ভৰিলে আঁহৰি পেলালে। হঠাৎ তেওঁৰ সুৰস্বৰ্ণল বিদ্যুতৰ
আভিৰূপাই জালি পেলালে। তাইৰ ফালে হাত আগবঢ়াই দি তেওঁ
চিঞৰি প্ৰশ্ন কৰিলে : “কোন তুমি ? সঁচা কথা কোৱা।”

বিবিধতে কাঁহ পৰি জীপ গ’ল। অপৰাজিতা বিমূঢ়, বোবা।
এৱা কিহৰ সাধব? অকণজ্যোতিৰ চকুৰোৰ বিদ্যুতৰ ধুমুহাত যে

মুৰিব লাগিছে ; ওঁঠৰ ভাঙত কেন কিবা এক অমূল্য সম্পদ হেৰোৱাৰ
অলম্ভ বেদনা প্ৰকট হৈ উঠিছে। অপৰাজিতাই কৃত দেৱাৰ দৰে
নিঃশেষ হৈ ঢোক গিলি গিলি উজ্বল দিলে : “ম-বই-আপোনাৰ
অপৰাজিতা !”

অকণজ্যোতি জিকাৰ খাই উঠিল। মূৰ জোকাৰি ভংগপাত
বহি লৈ হাঁহিবৰ চেষ্টা কৰি কলে :

“ভয় খাইছা কিয় অপৰাজিতা ?

“এইমাত্ৰ আপুনি মোক চিনি পোৱা নাছিল। আপুনি মোক
গীত গাবলৈ কোৱা নাছিল জানো ? ভেস্তে কিয়—।”

“আকৰি ! তোমাৰ গীত শুনি মই অতীতলৈ উৰা মাৰি-
ছিলো। তোমাৰ সঙ্গীত আৰু কণ্ঠ মই বহুবছৰ আগেয়ে শুনিছিলো।

“বহু বছৰ আগেয়ে ? কিমান বছৰ আগেয়ে ?”

“এই ধৰা পঁচিশ বছৰমান আগেয়ে।”

“কোনে গাইছিল ?”

“ভূমি গাইছিল।”

“প্ৰীত ভগলগা বসিকতা নকৰিব। পঁচিশ বছৰ আগেয়ে মোৰ
জন্মই হোৱা নাছিল।”

“এবা। ভূমি ভেমেই অকণমানি হৈ থাকিল।”

“মই অকণমানি নহয় ; ডাঙৰ হৈছো ; পত্ৰেখণা কৰি আহে।”

অপৰাজিতাই নৈবাখাবে ডাঙৰ ডাঙকৈ উপাহ লবলৈ ধৰিলে।
তাইৰ কালে লক্ষ্য নকৰি অকণজ্যোতিয়ে টেপৰেকডাৰৰ কেছেটটো
খুলি আঁতৰাই থৈ আইন এটা কেছেট লগাই লৈ ব্যক্ত কৰিলে :

“এইবাৰ মই তোমাক এটা ইংৰাজী গীত শুনাও ; শুনি উঠি
মন্তব্য দিবা।” ভেঁও টেপটো খুলি দিলে। কিন্তু গীতটো শুনি শুনি
আনন্দৰ অপৰাজিতাৰ চকু কাশ খিয় হ'ল। বৈৰা ধৰি শুৱা
হোৱাৰ পাছত তাই উদগীৰ হৈ উচ্চাৰণ কৰিলে : এইটো কই
সোৱা গীত নহয় জানো ? এইটো প্ৰথম ইংৰাজী গীত মই কলকত

ভক্তি হোৱাৰ প্ৰথম বছৰতে শিকিছিলো আৰু কলেজ কাংশ্বনত গাইছিলোঁ। কিন্তু আপোনাৰ কেছেটত কেনেকৈ আছিল ? আপুনি।”

“এবা ! সেই সময়ত মই গুৱাহাটীত নাই ; কলিকতাতহে আছিলোঁ। কিন্তু ধৰি লোৱা যে তোমাৰ গীতটো কোনোবা এজন মোৰ হৈ বেকৰ্ড কৰি ৰাখিছিল।” অপৰাজিতা নিৰ্ঝাক !

“কি ভাবি আছা ? এতিয়া আহা, ‘লান্স’ প্ৰস্তুত কৰো।”

“মই কাঞ্চাবে সৈতে সকলো সাজু কৰিব পাৰিম। দৰকাৰ হলে আপোনাক মাতিম।”

অপৰাজিতা পাকঘৰলৈ গ’ল। কিন্তু ৰাদ্ধি থাকোঁতে তাইৰ সময়ত সন্ধ্যা অৰুণজ্যোতিৰ ব্যক্তিত্ব ও দেহাবয়বৰ স্বপ্নালু প্ৰতিমূৰ্ত্তিত বিচৰণ কৰিব ধৰিলে। তাই জানে যে তেওঁ তাইতকৈ প্ৰায় পঁচিশ ছাবিশ বছৰৰ ডাঙৰ। তথাপি তেওঁৰ নিঃসঙ্গ নীৰস জীৱনটোৰ এটা অঙ্গ হৈ তেওঁৰ জীৱন ভৰাই তুলিবলৈ তাইৰ প্ৰেৰণ হেৰ্পাহ আছিল। প্ৰথম চিনাকীৰ সময়ৰ পৰা তেওঁৰ কল্পনাপ্ৰসূত অসাধাৰণ অনামনজ্ঞতাই, তেওঁৰ স্বপ্নালু আঙুঠাওঁ আৰু বচনভঙ্গী আৰু তেওঁৰ নিৰ্জৰ্ন পৱিত্ৰ জীৱনটোৱে এক অসামান্য প্ৰতীক হিচাবে তাইক আকৰ্ষণ কৰি আহিছে। আজি যেন এই আকৰ্ষণ তীব্ৰ হৈ উঠিছে। এক কথাত অপৰাজিতাই অৰুণজ্যোতিক ভাল পাবলৈ কেতিয়াবাই আৰম্ভ কৰিছে। কিন্তু তাই সেই কথা তেওঁক ঘূৰাবলৈও জানিব দিব নোৱাৰে—জানিব দিব নোৱাৰে তেওঁ তাইক বেয়া পোৱাৰ ভয়ত, তাইক তেওঁৰ ওচৰলৈ আহিবলৈ নিষিদ্ধ কৰি দিয়াৰ আশঙ্কাত। তাই ভাবিলে যে প্ৰথমে গৱেষণাৰ কাম সম্পূৰ্ণ হৈ উঠক। তেওঁ যিহেতু তাইক কেৱল এক ছোৱালী হৈ থকাটো বিচাৰে, গৱেষণাৰ শেষলৈকে তাই এক ছোৱালীৰ ভাও লৈ আঙুঠাই সৈ থকাৰ লাপিব। অৰুণজ্যোতিৰ সম্মুখত তাইৰ অন্তৰৰ হেৰ্পাহ আৰু অৱজ্ঞান প্ৰকাশ নকৰিবলৈ অপৰাজিতা দৃঢ় প্ৰতিজ্ঞ হ’ল। গৱেষণাৰ শেষলৈকে তেওঁ যাত্ৰে তাইক আৱিষ্কাৰ কৰিব নোৱাৰে তাৰ বাবে অপৰাজিতা বদ্ধ পৰিবলৈ হ’ল।

কিন্তু অপৰাজিতাৰ বাবে আত্মৰ্য্যৰ বিষয় হ'ল— তাইৰ জন্ম
 হোৱাৰ আগেয়ে তেওঁ তাইৰ সন্মীত আৰু তাইৰ কণ্ঠ শুনা কথাষাৰ,
 তেওঁৰ কেছেটত তাই এসময় গোৱা ইংৰাজী গীতটোৰ আৱিৰ্ভাৱ
 আৰু প্ৰথম চিনাকীৰ দিনাখন তেওঁ তাইক দেখি চকু খোৱা বহস্যজনক
 ঘটনা। তাই বুজি পাৰ যে তেওঁৰ তাইৰ প্ৰতি থকা অকপট মৰম-
 চোনহৰ বাবে, তেওঁ অতিকৈ নিঃসঙ্গ বাবে, আৰু তাইৰ উপস্থিতিয়ে
 তেওঁৰ জীৱনলৈ সজীৱতা আনিছে বাবে তেওঁ তাইৰ যটো এখন
 ৰাখিছে। সেইবাবে তাই ভালেই পাইছে। ফটোখন তেওঁৰ গাকৰ
 তলত ৰখা বাবে অপৰাজিতাৰ চকু-মুখ আবেগৰ উচ্চতাই বৰ্ত্তন
 কৰি পেলাল। এৰা, জন্মদিনৰ বিষয়ত ছাৰ-প্ৰাইজ, দিয়াৰ দৰে
 ফটোখনৰ সন্দৰ্ভতো তেওঁ তাইক ছাৰ-প্ৰাইজ, দিছে। তাই হঠাতে
 দাবিলে যে তেওঁ নিজেকে কিতাপৰ মনে মনে তাইৰ ফটো লৈছিল
 চাইগৈ। কিন্তু — কিন্তু — সন্মুখৰ পৰা হাহি থাকোতে লোৱা ফটো মনে
 মনে তোলা সম্ভৱনে? হয়তো তাই কিতাপ হাতত লৈ হাহি হাহি,
 তেওঁৰ পদূলিৰ সোমাই আহোঁতে গছৰ আশ্ৰয় লৈ তেওঁ ফটো
 তুলিছিল— সেয়েহে চুৰ কৰা বুলি কৈছে। কথাখিনি ভবাৰ লগ
 লগে অপৰাজিতাৰ শৰীৰৰ তেজ চলাচল ক্ৰিয়া খৰগতিত চলিবলৈ
 ধৰা যেন অনুমান হ'ল। তাইৰ কাণ দুখন গৰম হৈ উঠিল।
 কিন্তু অশ্লবজ্যোতি সোমাই আহি তাইৰ অৱস্থা দেখা পায় বুলি
 ভতাইতোকৈ তাই সহজ হবলৈ চেষ্টা চলালে। এনেতে অশ্লবজ্যোতি
 সোমাই আহি অপৰাজিতাক চকীত বহি পৰিচালনা কৰিবলৈ নিৰ্দেশ
 দিলে আৰু তাইৰ চেহেৰাৰ কালে অকণো দৃষ্টিপাত নকৰাকৈ নিজেও
 কামত ব্যস্ত হৈ পৰিল।

[তিনি]

কিন্তু এদিনাখনৰ ঘটনাত অপৰাজিতা লুপ্ত হৈ গ'ল; আৰু ইমান দিনে তাইৰ মনোজগত উদাউল কৰি ৰখা এম্ববোৰৰ উত্তৰ বিচাৰি পালে। সেই বছৰৰ শেষৰফালে এদিন আহিল অপৰাজিতাৰ জন্মদিন। অৰুণজ্যোতীক তাইৰ ঘৰলৈ নিমন্ত্ৰণ কৰিব নোৱাৰা দুখত ৰাতিপুৱা তাই কান্দি থকা দেখি মাক-দেউতাকে তাইক পঠিয়াই দিলে অৰুণজ্যোতিৰ ওচৰলৈ - তাইৰ লগত দি পঠিালে কিছুমান মিঠাই আৰু অন্যান্য খোৱাবস্তুৰ পেকেট। সন্ধিয়া তাই মাক-দেউতাক আৰু বন্ধু-বান্ধৱৰ সৈতে জন্মদিন পালন কৰাৰ ব্যৱস্থা কৰা হ'ল। কিছুমান বং-বিৰঙৰ ফুলৰ থোপা আৰু প্ৰায় সাত-আঠবিধ মিষ্টান্ন আদিৰ পেকেটৰ সৈতে অপৰাজিতা আহি অৰুণজ্যোতিৰ চোতালত হাজিৰ হ'ল। কিন্তু দ্ৰইংকমৰ দুৱাৰমুখত থিয় হৈয়েই তাই দেখিলে যে তেখেতে চুবীয়া এখম পিন্ধি, গাত বগা পাঞ্জাৱী এটা পৰিধান কৰি কান্ধত এখন গামোছা লৈ কোঠাৰ মজিয়াত কঠ পাৰি বহি ধ্যানমগ্ন অৱস্থাত বৈ আছে। অপৰাজিতা হতভম্ব হ'ল; অতি সন্তৰ্পনে আঁতৰি আহি পাকঘৰত প্ৰবেশ কৰিলে; তেখেতে কিয় তেনেকুৱা কৰি আছে কাৰণক তাই অস্পষ্ট স্মৰত স্মৰিলে। ল'ৰাটোৱে উত্তৰ দিলে যে তেখেতে প্ৰত্যেক বছৰে এই তাৰিখত ৰাতিপুৱা গা ধুই উঠি তেনেকুৱা কৰে; কিয় কৰে সি নাজানে; এইসময়ত তেখেতক মতা নিষেধ। অপৰাজিতাই পেকেটবোৰ পাকঘৰত ৰাখি থৈ; ফুলৰ মানাবোৰ সাৱটি ধৰি ওলাই আহি স্নানৰ নোহোৱাকৈ তাই দুৱাৰদলিতে থিয়হৈ ভেঙিল চাই থাকিল।

শোন্ধৰ মিনিটমান অতিক্ৰম কৰাৰ পাছত প্ৰফেছাৰ অৰুণজ্যোতিয়ে চকুমেৰি চালে; কিন্তু অপৰাজিতাক দেখিয়েই অশ্লীল হৈ বশকৈ থিয় হ'ল। ইমান দিনৰ চিনাকী অপৰাজিতাৰ কালে ভেঁও কেতিয়াও নেদেখাৰ দৰে তথালগি জ্বলৈ ধৰিলে। ভেঁও

মন্ত্ৰমুগ্ধৰ দৰে আগুৱাই আহিল। আত্মব্যাভিভূতা সন্তোষ অপৰাজিতা
আঁতৰি যাব খোজাৰ লগে লগে তেওঁ তাইৰ হাতত ধাপ দাৰি ধৰি
উশাহ লৈ লৈ অস্ফুট স্বৰত উচ্চাৰিলে :

“ডায়েনা ! ডায়েনা !”

শঙ্কাকূলা অপৰাজিতাৰ কণ্ঠ শুকাল। তাই আতঙ্কৰ অস্ফুট
চিঞৰে চিঞৰিলে : “ম - মই ডায়েনা নহয়। মই অপৰাজিতা।”

“নহয়। তুমি ডায়েনা। এয়া— এইযুৰি ডায়েনাৰ চকু, এই-
যুৰি ডায়েনাৰ চেলাউৰী, এই হাত-ভৰি, এয়া ওঁঠৰ ডাঁজ, এই
কঁপাল, এয়া গাৰ বং সকলো ডায়েনাৰ। কিমান দিন কিমান বছৰ
যে পাৰ হৈ গ’ল, মই অকলশৰে আছোঁ ডায়েনা, তুমি শুহি নাযাব।
মোক অকলশৰে এৰি থৈ নাযাব।”

বলপূৰ্বক অপৰাজিতাই নিজৰ হাত মোকোলাই দুৱাৰৰ পাছ-
ফাললৈ গৈ থিয় হ’ল। তাইৰ বুকু ধান বনাদি বানিছে। তাইৰ
শৰীৰ কঁপিছে। দেখিলে যে অকণ্ঠ্যোত্তিয়ে ডায়েনা বুলি চিঞৰ
মাৰি দৌৰি গৈ থিৰিকিৰ ঐলত কঁপালখন খুলিয়াব ধৰিছে। ভয়ে
ভয়ে অপৰাজিতা তেওঁৰ ওচৰ চাপি গ’ল। আক তেওঁৰ পাহৰকণ্ঠে
থিয় হৈ সাহস গোটাই লৈ মাতিলে : “মাজে মাজে মোক আপুনি চিনি
নোপোৱা হয় কিয় ? মোৰ উপস্থিতিয়ে আপোনাক আমনি দিয়ে
নেকি ? আজি মোৰ জন্মদিন ; মই আপোনাৰ সৈতে জন্মদিন পালন
কৰিবলৈ আহিছিলোঁ।”

অপৰাজিতাৰ কথাখিনি মনযোগেৰে শুনি আক তাইৰ যুহু
উচুপনি শুনিবলৈ পাই অকণ্ঠ্যোত্তি তৎক্ষণাত মূৰিল ; উচুপখাই
উঠি চকু ডাঙৰ ডাঙৰ কৰি তেওঁ এৰ কৰিলে : “হ ? তুমি ?
অপৰাজিতা ?”

“এবা। মোৰ জন্মদিনটোৰ বাবে আজি মই আপোনাৰ আত্মীয়
লবলৈ আহিছিলোঁ। আজিৰ দিনটো আপোনাৰ লগত —।”

“কি ক’লা ? তোমাৰ জন্মদিন ? আ আজি ? অৰ্বাং — অৰ্বাং

আজিৰ পৰা তেইশ বছৰ আগেয়ে তোমাৰ জন্ম হৈছিল নেকি ?
তেন্তে ? তেন্তে তুমিয়েই ! হয়, তুমিয়েই ডায়েনা । মোৰ ভুল -
হোৱা নাই । তুমি ডায়েনা ।”

প্ৰেঞ্ছাৰ মনৰ অৱস্থা স্থানান্তৰিক নহয় বুলি বুজিব পাৰি
অপৰাজিতা বৰ বিমৰ্ষ হ’ল । তাই গুছি যাবলৈ বুলি বাহিৰৰ ফালে
মুখ কৰিলে । কিন্তু অকস্মাত্তিয়ে চকুৰ পচাৰতে অপৰাজিতাক
আগ ধৰি বাক্য কৰিলে : “নহয় । তোমাক মই এইদৰে গুছি যাবলৈ
নিদিও । অপৰাজিতা, তুমি মোক খং নকৰিবা । সঁচাকৈ কোৱাচোন
তোমাৰ আজিৰ তাৰিখত জন্ম হৈছিলনে ? আৰু যদি হৈছিল, সন্ধিয়া
পৰত হৈছিল নে নিশা তোমাৰ জন্ম হৈছিল ?”

আশ্চৰ্য্যত অপৰাজিতাৰ চকু কঁপালত উঠিল । এইবোৰ আকৌ
কেনে প্ৰশ্ন ? ঢোক গিনি গিনি তাই উত্তৰ দিলে : “জন্মদিনটো
কেলিকৈ মিছা হব পাৰে ? মায়ে কোৱামতে মোৰ জন্ম নিশা হৈছিল ।”

“এবা ! মই যদি সেই সময়তে জানিলোহেঁতেন যে মোৰ ডায়েনা
দোকমোকালিতে অন্তৰ্দ্ধান হৈ সন্ধিয়া তোমাৰ মাৰ ওচৰ পাবহি,
কেচুৱা অৱস্থাত মই তোমাক হাতত তুলি লবলৈ দৌৰি আহিলো-
হেঁতেন । কিন্তু ! এয়া যে অসম্ভৱ কথা । ফিজিকুছৰ প্ৰেঞ্ছাবে এইবোৰ
বিশ্বাস কৰা মানে বিজ্ঞানৰ ভেটি শিথিল কৰাহে হব । কিন্তু । কিন্তু ।
এই অতুলনীয় সাদৃশ্য । তুমি মোক এটা প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিব পাৰিবানে ?”

এক অজান পুলকৰ উন্মাদনাৰে স্বপ্নালু ভঙ্গিমাৰে তেওঁ অপৰা-
জিতাৰ মূৰৰ পৰা ওৰিলৈ দৃষ্টি নিক্ষেপ কৰি কৰি হঠাতে অদমিত
উত্তেজনাৰে বহি পৰিল ; তেওঁৰ মুখমণ্ডল অব্যক্ত ছাঁয়াঘন ক্লেংগিয়ে
ছাঁনি ধৰিলে । মুহূৰ্ত্ততে ঘিয় হৈ তেওঁ বুৰ্জকৰ দৰে চাই থকা অপৰা-
জিতাৰ কাঙ্ক্ষিত ধৰি জোকাৰি প্ৰশ্ন কৰিলে : “এটি শিশুৰ জন্মৰ
আগেয়ে শিশুটি ধুনীয়া হবনে কুহুহু হব, শিশুৰ দৰে হবনে মাতৃৰ দৰে
হব, নে সম্পূৰ্ণ বেলেগ গঢ়ৰ হব তাক বিজ্ঞানে কব পাৰিবনে ?
বিজ্ঞানে বুজাই কব পাৰিবনে কি পদাৰ্থ ভিত্তিক শক্তিৰ প্ৰভাৱত

তুমি অবিকল ডায়েনাৰ ৰূপ আৰু ডায়েনাৰ মূখৰ হাত লৈ ভগ্নিহা ?
এই প্ৰশ্নৰ উত্তৰ কিজিকুহ আৰু জেবিল'জিয়ে দিব পাৰিবনে ?”

অপৰাজিতাৰ কণ্ঠ শুকাই গ'ল। ভয়বিহবলা হৰিণীৰ দৰে
তাই তেওঁৰ হাত দুখন নিজৰ কান্ধৰ পৰা আঁতৰাই পিছুৱাই পিছুৱাই
গৈ তাই পলাব বিচাৰিলে। তাকে দেখি অৰুণজ্যোতিয়ে মূৰ
জোকাৰি নিজক প্ৰভুত কৰাৰ দৰে ভঙ্গিৰাত বৈ মাতিলে : “অপৰা-
জিতা আহা ! ঠিক আছে, তুমি বেয়া পাইছা যদি মই এই কথা
মুলিয়াওঁ। আজিৰ জন্মদিনত তোমাৰ কিমান বছৰ পূৰ্ণ হব ?
মই ভবামতে ভেঁইশ বছৰ হয়নে ?

“হয় !”

“ইয়াৰ দুগুণৰ সৈতে দুইবছৰ বেছিকৈ যোগ দিলে মোৰ
বয়স হব। তথাপি মই তোমাক ডায়েনা বুলি মাতিলে বেয়া পাৰা
নেকি ?”

“উহু ! আপোনাৰ যি বুলি মাতিবৰ মন যায় সেই বুলি
মাতিব পাৰে। কিন্তু— !”

‘ডায়েনা কোন সেই প্ৰশ্নই তোমাক ব্যতিব্যস্ত কৰিছে, ~~কিছুকৈ~~
এজনী ছোৱালী আছিল যাক মই লক্ষ্যত চালি ভাল পাইছিলোঁ।
তেওঁ পৃথিৱীৰ পৰা প্ৰস্থান কৰিছিল, হয়তো বহু বছৰৰ মূৰত মোৰ
ওচৰলৈ দ্বিতীয় সংস্কৰণ হৈ পুনৰ আহিবলৈ বুলি। কিন্তু তেতিয়াৰ
ডায়েনা মোতকৈ মাথো দুই তিনি বছৰৰ সৰু আছিল— এতিয়াৰ
অপৰাজিতাকপী ডায়েনা কিন্তু তেনেই সৰু ছোৱালী— ইমান সৰু
যে— মোৰ বৰ আচৰিত লাগিছে।”

অপৰাজিতাই বুজি পালে যে কোনোবা অজ্ঞাত ডায়েনাই
ভেৰেভক মানসিক বিকাৰগ্ৰস্ত কৰি থৈ স্বৰ্গবাসী হৈছে।

অৰুণজ্যোতি উঠি শোৱাকোঠালৈ গ'ল। আৰু সিদিনা অপৰা-
জিতাই দেখা পোৱা কটোখন হাতত লৈ আহি তাইক দেখুৱাই
কলে :

“এইখন চোনা ! তুমি ভাবিছিলো, এইখন তোমাৰ ফটো । তোমাৰ কিতাপৰ পৰা চুৰ কৰি থকা বুৰঞ্জীকৈ মই বসিকতা কৰিছিলো । কিন্তু তুমিয়েই যদি নিজক চিনিব নোৱাৰিশ, তেন্তে মই ডায়েনাৰ দ্বিতীয় সংস্কৰণ এটি সোঁ-শৰীৰে মোৰ সমুখত দেখা পাই কেনেকৈ ধৈৰ্য্য ধৰিম কোৱা ? এইখন ডায়েনাৰ ফটো ; আজি-কালি মই ভাবো যে ডায়েনাৰজনী অকণমানি হৈ থাকিল । ডাঙৰ হব নাজানিলে । কিন্তু, আচমতে তুমি ডায়েনা হব নোৱাৰা , তুমি অপৰাজিতাহে (জেনিফাৰ)কোনো দোষ নাই । তুমি নিশ্চয় তোমাৰ মা, দেউতা নতুবা তোমাৰ পূৰ্বপুৰুষৰ কাৰোবাৰ ৰূপ ধাৰণ কৰিহা । তোমাক ডায়েনা বুলি ভবাটো নিতান্তই ‘চাইলিছ’ কথা ।”

অপৰাজিতাৰ কলিজাৰ ভিতৰৰ শিৰা উপশিৰাবোৰ যেন ফিহবাই খামুচি আজুৰি আনিব খুজিছে । এৰা ! মাক-দেউতাকে কামতে মাকৰ দৰে মুঠেই নহয় । তাই কিছু গ্ৰহণ কৰিছে দেউতাকৰ পৰা আৰু কিছু তাইৰ দেউতাকৰ মাকৰ পৰা । কিন্তু তাই হৈ পৰিল কোনোবা অজ্ঞাত ডায়েনাৰ হুবহু প্ৰতিচ্ছবি । কিন্তু ডায়েনাৰ ~~কিছু~~ ~~অৰ্থাৎ~~ ~~আজুৰি~~ থকা এই মাত্ৰহে তাইক ডায়েনা বুলি মাতি সাজুনাহে লাভ কৰিব বিচাৰে ; তাইক তেওঁ ডায়েনা হিচাবে গ্ৰহণ কৰিব নোখোজে । কিন্তু ! কিন্তু ! তেওঁৰ গাৰুৰ তলত সোমাই থকা সেই ফটোখনৰ ~~কিছু~~ ~~অৰ্থাৎ~~ ~~আজুৰি~~ কপটো তাই নিজে হব বিচাৰিছিল !

‘অপৰাজিতাৰ কান্দিবৰ মন গ’ল । এয়া কিয় হবলৈ পালে ? কাৰ ওচৰত তাই তাইৰ মনৰ বেদনা প্ৰকাশ কৰিব ? উত্তেজনাৰ থমাৰ নোৱাৰি অপৰাজিতাই দুহাতৰ তলুৱাৰে মুখ ঢাকি কেঁকুৰিবলৈ ধৰিলে । অগত্যা মেমৰ আৰ্জুনাদিগৰ নিগৰি নিগৰি যেন মুকুতা হৈ সৰিবলৈ ধৰিলে । বিষমবাস্তিভূত অকণজ্যোতি উঠি গৈ ফটোখন নিৰ্দিষ্ট ঠাইত সঘতনে ৰাখি পুনৰ ঘূৰি আহি কলে : ‘মোৰ কথাবোৰে তোমাক বিব্ৰত কৰিছে যেন পাওঁ । বাক, আহা, তোমাৰ জন্মদিন পালন কৰো ।’

অপৰাজিতাই হ'মুনিয়াই' কাটিলে। "অকৰ্ণজ্যোতিৰে অপৰা-
জিতাক সজুঠ কৰিবলৈ হাহি হাহি তাইক ফুলেৰে বিভূষিতা কৰি
পেলালে আৰু বেহেলাখন তাইৰ হাতত ভূমি দি কলে : "এবা
তোমাৰ জন্মদিনত 'মোৰ ক্ষুদ্ৰ উপহাৰ'।"

আনন্দোন্মাদাসেৰে বেহেলাখন লিৰিকি বিনাৰি তাই উচ্চাৰিলে :
আপোনাৰ উপহাৰ গুই সাদৰেৰে গ্ৰহণ কৰিলোঁ। কিন্তু
বেহেলাখন আপোনাৰ কীৰ্ত্তেই 'থাকক। বেহেলাৰ বুকুত মোৰ
কৰণ সংগীতৰ অপূৰ্ব মূৰ্চনা সৃষ্টি কৰি' আপোনাকেই শুভাম।"

ইয়াৰ পাছৰ পৰা অকৰ্ণজ্যোতিয়ে অপৰাজিতাক 'ভায়েনা' বুলি
মাতিবলৈ ল'লে। তেওঁ স্বকীয় স্বপ্নমূৰ্ত্তিৰ কাৰ্জনিক জগতৰ পৰা
বহু পৰিমাণে স্বাভাৱিক জগতলৈ আঁতৰি আছিল। তথাপি অপৰাজিতাক
তেওঁ জগতৰ 'জোহালী'ৰ জগতত বহুৱাবলৈ টান পালে। "আনন্দোন্মাদ
ভায়েনাৰ ভূমিকাত অগতীৰ্ণ অপৰাজিতা তেওঁৰ অজ্ঞাতে উদ্গাদনাৰ
লহৰত সঁজুৰিব ধৰিলে। নিজকে অজ্ঞাত ভায়েনাৰ প্ৰতিকপ
হিচাবে প্ৰতিভাত কৰি এক কল্পনা-প্ৰসূত স্খানুভূতিত মিমজিত
হৈ অপৰাজিতাই ভাবিলে যে অপৰাজিতা কণেৰে বিহেঁছ 'মহ'ল,
ভায়েনা কণেৰে তাই তেওঁৰ আন্তৰ্জাত প্ৰবেশ কৰিবলৈ সক্ষম
হব।

এদিনাখন নিজৰ ঘৰত অপৰাজিতাই লিখা কামত ব্যস্ত হৈ
থাকোতে কোনো এক প্ৰসঙ্গৰ সূত্ৰ বিচাৰি দেউতাকৰ পঢ়াকোঠালৈ
চাপনি মেলিলে। আলমাবীৰ 'হিতবত্ত' কিতাপ এখন বিচাৰি
থাকোতে কোঠাৰ আনটো মূৰে পিঁপিকি-ওচৰত বহি থকা মাক
আৰু দেউতাকৰ কথা কেইবাৰমান তাইৰ কানত সোমিল। দেউতাকে
কোনো এক মেগাবী ছাত্ৰৰ বিষয়ে কৈ আছে যিয়ে অধ্যয়নৰ বাবে বিদেশ
লৈ গৈ তিনিবছৰৰ পাছত এতিয়া উভতি আহিছে আৰু ছাত্ৰ দেউতাকে
অপৰাজিতাক ল'বলৈ বিয়া কৰোৱাৰ প্ৰস্তাৱ দিছে। দেউতাকৰ
মন্তব্য তাই কাণ পাতি শুনিলে : "তেওঁলোকক এদিন নিমন্ত্ৰণ কৰোঁ।

ল'ৰাজন দেখিলে তুমিতো পছন্দ কৰিবাই মোৰ বোধেৰে অপুৰেও
লগে লগেই—।”

অপৰাজিতাই কিতাপখন আলমাৰীৰ ভিতৰত থেকেচা মাৰি থৈ
দেউতাকক উদ্দেশ্য কৰি প্ৰকাশ কৰিলে : “কেতিয়াও নহয়। কাকো
নিমন্ত্ৰণ কৰাৰ প্ৰয়োজন নাই।”

তাই দৌৰি নিজৰ কোঠালৈ আহি বিচনাত দীঘল দি পৰিল।
বাগৰি থাকোঁতে বিচনাৰ ওপৰত পৰি থকা অৰুণজ্যোতিৰ হাতেৰে
লিখা কিছুমান কিতাপৰ নাম থকা কাগজ কেইখিলামান তাইৰ হাতত
লগিল। তাই উবুৰি খাই পৰি সেই কাগজ কেইখিলাৰ তলৰ
ফালৰ খালী ঠাইত লিখিবলৈ ধৰিলে : “I love Arunjyoti !
I love Arunjyoti । I love Arunjyoti । I cannot leave
him । I cannot leave him ! I cannot leave him ।”

অপৰাজিতাৰ মাক সোমাই আহি তাইক ভেনেকৈ পৰি থকা
দেখি আৰু কাগজত লিখা তাইৰ বক্তব্যখিনি পঢ়ি তাইক হাতত
ধৰি টানি তুলিলে। তাইৰ চকুখুৰ পৰীক্ষা কৰি কৰি মাকে কলে :
“অৰুণজ্যোতিৰ বয়স কিমান হৈছে তোৰ খেয়াল আছে জানো ?
এইবোৰ তোৰ চিন্তাহীন আনুভূতিক অভিযুক্তি। আবেগৰ বশবৰ্তী
হৈ জীৱনৰ সিদ্ধান্ত লোৱা উচিত নহয়। দেউতাবে এজন তৰুণ উচ্চ
শিক্ষিত ডেকা ল'ৰাৰ সৈতে তোৰ বিয়া হোৱাটো বিচাৰে।”

“মা, নিজৰ জীৱনৰ সিদ্ধান্ত লোৱাৰ বাবে মই যথেষ্ট উপযুক্ত
হৈছোঁ। ছফুগৰ বশবৰ্তী হৈ কাম নকৰিবলৈ মই তোমালোকৰ পৰা
বিক্ষা পাইছোঁ। তথাপি তুমি বয়সৰ প্ৰশ্ন তুলিছা যেতিয়া মোকো
এটা প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিয়া মা। কাৰণ, এটা কথা তোমালোকে বাস্তৱ
নকৰিলেও মই অনুমান কৰিব পাৰোঁ। কোৱা মা, দেউতা তোমাতকৈ
বয়সত বৃহত্ত বেছি ডাঙৰ নহয়নে ? মই ভাবো, সোমাইদেৱে তোমাক
তোমাৰ ইচ্ছামতেই বিয়া দিছিল। হয়নে নহয় কোৱা ?” মাকে
অন্তিমভাৱে কলে : “হয় ! তোৰ দেউতাৰ বয়স মোৰ বয়সৰ দৃশ্যভূমিকৈ

ভিনি বছৰমান বেছি, কিন্তু মোৰ কথা শুনীয়া ;” মই দেউতাক ভালদৰে জানিছিলোঁ।”

অপবাসিতাই উল্লাসেৰে মাকক সান্ধি বহি ধৰ্মমৰে শুনিলে :
 “মা, মই জনাত তুমি শুনী, নহয়নে ? মোৰ মা-দেউতাক শুনী আৰু শুনী সংসাৰ দেবি মই নিজে আশুত হৈ বাঙী। মোৰ ককাইদেউৰ দৰে ঐতিহ্যুতি পৰায়ণ আদৰ্শ চৰিত্ৰ যুৱ সমাজত বিৰল— ককাইদেউ সঠাকৈয়ে দেউতাৰ হুৱ সংকল্পণ। মা, মইও তোমাৰ দৰে শুনী হ’ব বিচাৰোঁ ; পৃথিৱীত নতুন নতুন চিন্তাধাৰাৰ পাতনি মেলিব বিচাৰোঁ।”

“কিন্তু মই একেদিনাই সিদ্ধান্ত লোৱা নাছিলোঁ। আশাধাৰণ ব্যক্তিত্বক চিৰজীৱি কৰাটো বাৰীৰ বৰ ছোৱা উচিত। কিন্তু তাক সম্পূৰ্ণৰূপে চিনি নোৱাৰা আশয়ে সিদ্ধান্ত লোৱাটো—।”

“মা— মোৰ শিক্ষা-দীক্ষা আৰু ব্যক্তিকৰ পৰিচেষ্টাৰেই অৰ্থলৈ গ’ল বুলি নান্ধাৰিবা। একেদিনাই মই সিদ্ধান্ত লোৱা নাই ; আৰু অকণজ্যোতিক দেউতাইও দেখোন প্ৰশংসা কৰে। দেউতাই মোক গৱেষণাৰ বাবে আইনৰ ওচৰলৈ যাবলৈ নিদি অকণজ্যোতিৰ ওচৰলৈ নিজে পঠিয়াইছিল।”

“আমাৰ একমাত্ৰ উদ্দেশ্য আছিল, তই একক ব্যক্তিলোকৰ পৰিচালনাত গৱেষণা কৰি উন্নতি লাভ কৰা ; তেওঁৰে সৈতে অকণ সম্পৰ্ক স্থাপন কৰাটো নহয়। একেছৰ হিচাপে তেওঁলক আৰু প্ৰশংসনীয় লোকৰো ব্যক্তিগত জীৱনটোৰ কথা শুনীয়া হ’ব পাৰে। দেউতাবে তেওঁক একেছৰ হিচাবেই জানে।”

“মা, ত” অকণজ্যোতি সহস্ৰৰ ব্যক্তিগত জীৱনটোৰ বিষয়ে মই নাজানিলেও তেখেতৰ ব্যক্তিত্বক মই চিনি পাওঁ। তৰুপৰি জ্ঞান আৰু বেয়াৰ সংৰিভপেই জীৱন। ব্যক্তিগত জীৱনৰ কাৰ্য্যৱসী বহু পৰিমাণে পাৰিপাৰ্শ্বিকতাৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰে। তেওঁ অকণজ্যোতি হৈ জীৱনৰ আধাৰস পাৰ কৰি দিয়া বুলি এককতাক তেওঁ

নিজে দায়ী নহব পাৰে। সং আৰু দৃঢ়মতাৰলগী পুৰুষ বাবেই
তেওঁ বিজয় পুৰুষ।”

অপৰাজিতাৰ মাক বিমুচ। ডাইৰ চুলিত হাতবুলাই তেওঁ
বাক্য কবিলে : “আৰু এবাৰ ভাবি চা মা-জনী ! “অকণজ্যোতিয়ে
তোৰ প্ৰকৃত পৰিচয় নাজানে।”

“পৰিচয় বিটাবি মানুহক আপোন কৰাৰ প্ৰকৃতি তেওঁৰ
নাই মা। আৰু যোৰ বোধেৰে দেউতাৰ পৰিচয় পালে তেখেত
আনন্দিত হব। দেউতাক কৈ দিবা, মই অকণজ্যোতিৰ বাহিৰে
অইন কোনো বিয়া কৰিব নোৱাৰোঁ।। মোক তৰুণ যুৱক নালাগে।”

এনেতে দেউতাক উপস্থিত হৈ গহীনভাৱে প্ৰকাশ কৰিলে :

“হু ! এয়াই তোৰ নিজস্ব সিদ্ধান্ত ! তেখেত শুন— অকণ-
জ্যোতিয়ে যদি জানে যে তই মোৰ ছোৱালী, তেখেত তোৰ
ইচ্ছাত সহাঁৰি দিয়াৰ পৰিৱৰ্তে, তেওঁ গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়
পৰিত্যাপ কৰি গুহি যোৱাবহে সন্ভাৱনা বেছি। অকণজ্যোতিয়ে
প্ৰথম শ্ৰেণীত প্ৰথম স্থান লাভ কৰি স্বাক্ষৰকোষৰ পৰীক্ষাত উত্তীৰ্ণ
হোৱাৰ সময়ত বিশ্ববিদ্যালয়ৰ বিজ্ঞান শাখাই তেওঁক কলৈকো
বাবলৈ এৰি নিদি কিয়কিহু ডিপাৰ্টমেন্টত নিযুক্তি দিছিল।
কিন্তু মোৰ সৈতে সুখানুখী হৈ থাকিব লগীয়া হোৱা বাবে ছবাহৰ
ভিতৰতে তেওঁ চাকৰি ইচ্ছা কৰি কলিকতালৈ গুহি গৈছিল। বাৰ্ততে
মোক জনাই থৈ গৈছিল যে যোৰ অৱসৰৰ পাছতহে তেওঁ পুনৰ
ইয়ালৈ উভতি আহিব ; কাৰণ তেওঁ যোৰ ইাটোকো চাবলৈ ইচ্ছা
নকৰে। সেয়েহে মই তোৰ প্ৰৱেশণ শেষ নোহোৱা পৰ্য্যন্ত তোৰ
জিনাকী দিবৰ ইচ্ছা কৰা নাই। প্ৰৱেশণৰ পেষজ্ঞ মই নিজে
তোৰে সৈতে তেওঁৰ ওচৰলৈ গৈ—।”

তদুপৰি আৰু বিশ্বস্ত বিৱৰণ হৈ পৰা অপৰাজিতাই কল্পিত
হবে বাক্য কবিলে :

“বেউজা, এইবোৰ মই কি জনিবলৈ পাইছো ? অৱশ্যে

অকণ্ঠ্যোক্তিৰে আপোনাক ভাৱনাত চিৰি পায়! এয়া কিয়
শক্ততা? গৱেষণা শেষ হোৱাৰ পাছত ডেৰ্টক মোৰ পৰিচয়
জনাই দি ডেডে ডেৰ্টক মই খেদিবো লাগিব নেকি? মোৰ গৱেষণাৰ
বাৰেহে ডেৰ্টক কাকি দি ৰাখি থৈছো নেকি? ডেৰ্ট ওৱাহাণীৰ
পৰা বিদায় নলৈ যদি কীৰ্ত্তনৰ পৰা চিৰ বিদায় লয়। মই
নিজৰ অজান্তে ইমান স্বাৰ্থপৰ হবলগীয়া হলো কিয়? মই
অনিচ্ছাকৃত প্ৰৱৰ্ত্তন কৰিব লগীয়া হলো কিয়?”

“অকণ্ঠ্যোক্তিৰ মইও ভাল পাওঁ, বা জনী। আৰু মই তাৰো
অকণ্ঠ্যোক্তিৰ তুলনাত অইন কোনো তৰফৰ দৃষ্টিৰ প্ৰস্তাৱ নিষ্প-
ৰোধৰ। কিন্তু -।”

দেউতাক নিৰ্বাক হৈ থকা দেখি অপৰাধিতাৰ ক্ষোভৰ অতি
বাক্তি বিস্তৃতি হ'ল: “কিন্তু কি? যদিহে আপোনাৰ সৈতে
শক্ততা আছিল যাক কিয় পট্টাইছিল ডেৰ্টকৰ ওচৰলৈ।”

এইবাৰ মাকে ৰাভিলে: “বা-জনী! ডেৰ্টক সৈতে আমাৰ
কোনো শক্ততা নাই। আশে কৰা হ'ল অকণ্ঠ্যোক্তিৰে এসময়ত
— তোৰ জন্মৰ আগতে — প্ৰতিজ্ঞা কৰিছিল যে মোৰ ভবিষ্য
গৰ্ভা ভোগালীক ডেৰ্টক বিয়া নকৰায়।”

হঠাৎ হিংস্ৰ জন্তুৰ সন্মুখত পৰি উঠাৰ পোৱাৰ মূহৰ অপৰাধিতাই
জপিয়াই উঠিল আৰু বিচিন্তিত পৰি ডাঙৰকৈ কেঁকুৰিব ধৰিলে।
মাকে তাইৰ মূৰত হাত থৈ কলে: “তই যদি ডেৰ্টক প্ৰতিজ্ঞা কৰ
কৰিব পাৰ আৰি স্মৃতি হয়।”

“এজন পৰ্বতৰ দৰে অচল-অটল ৰাজহুৱা হুটা চাবিত্তিক দিশৰ
পৰিৱৰ্ত্তন আঁৰা বিকাশ সাধন কৰাটো কিমান কঠিন কাম তাক
ভোৱালোকে কেনেকৈ কুঁচিয়া দা?”

দেউতাকে প্ৰশ্ন কৰিলে: “হুটা চাবিত্তিক দিশ?”

“এবা। এটা এইবাক আপোনালোকে উল্লেখ কৰা প্ৰতিজ্ঞা,
আৰু আনটো হ'ল যাক ডেৰ্টকই এক হোৱালীৰ আসবাব বহুৱাই

ধোৱা চৰিত্ৰ। মই ভেবেওঁৰ মনত 'অকণমানি' ছোৱালীৰ বাহিৰে
অইন একো 'বহু'।"

অপৰাজিতাই দেখিলে যে তাইৰ পিছু-মাছুৱে ইজনে সিজনৰ
ফালে কৌতূহলেৰে চাইছে। চকুৱে চকুৱে এখ কৰিছে অথবা সমিধান
দিছে। অপৰাজিতাই কৈ গ'ল : "কিন্তু মই সিদ্ধান্ত লৈছোঁ যে মোৰ
গৱেষণা শেষ নোহোৱালৈকে মই তেওঁক এই কথাৰ সন্তোদ ঘূৰ্ণা-
ন্বৰেও নিদিওঁ। এই সময়ত তেওঁ বিব্রত হোৱাটো অথবা কোনো
পৰিস্থিতিক সম্মুখীন হোৱাটো মই নিবিচাৰোঁ; কাৰণ, পৰিস্থিতি
চম্ভালিবলৈ মোৰ হাতত সমৰ্থ নাথাকিব। কিন্তু গৱেষণা সম্পূৰ্ণ হোৱাৰ
দিনাখন তেওঁৰ এই সকলো ছোৱালীৰ ভ্ৰমটো আঁতৰ কৰিবলৈ নতুবা
পৰিস্থিতি চম্ভালিবলৈ মই যথেষ্ট সময় পাম।"

আচৰিত হৈ দেউতাকে এখ কৰিলে : "কি ? অৰ্থাৎ এইবোৰ
চিন্তা তইহে মনত লুপুৱাই লৈ আছ? অকণজ্যোতিৰ অভ্যাতে ? তই
জানেনে ইয়াৰ পৰিণাম কি হ'ব পাৰে ? এৰা, তোৰ বাবে এসময়ত
বি.বি.চি.বি.ছিল সেইটোৱে হৈছেগৈ। কিন্তু তোৰ বাবে জনা উচিত
যে পৃথিৱীৰ সকলো মানুহে তোৰ দেউতাৰৰ দৰে নহয়।"

বাবীৰ কথাৰ প্ৰত্যুত্তৰ স্বৰূপে অপৰাজিতাৰ মাকে কলে :

"মই তাইক কোনো কথা পিকোৱা নাই।"

"তাই দেখিছেতো ! তাই তোমাক দেখা পাইছে ; মোকো দেখা
পাইছে। তোমাক will power এ তোমাকৈ বক্তিশালী intellect
ৰ জোয়াৰী জন্ম দিছে। কিন্তু বহিৰ্জগতৰ মানুহ ইয়াৰ বক্তিশালী
হৈ উঠা নাই।"

"দেউতা, মোৰ সমস্যাৰ সমাধান এই" আনিব পাৰিলোহেঁতেন
যদিহে আপোনাৰ আৰু অকণজ্যোতিৰ স্বাক্ষৰ এই ক্ৰেডিটৰ হেতাৱ
নাথাকিলহেঁতেন।" অপৰাজিতাই মই নিৰাশ নহওঁ। কাৰণ, মোক কেনেই
সকলো ছোৱালীৰ দৰে ব্যৱহাৰ কৰিলেও ভেবেওঁ মোৰ মানসিক সন্তুষ্টিৰ
ওপৰত সদায় গুৰু দিওঁ। কাৰণ, 'ভেবেওঁৰ যন্ত্ৰে মই ইভায়েনা'।"

উচপ্ৰাই উঠি দেউতাক আৰু মাকে একেলগে প্ৰশ্ন কৰিলে :

“ডায়েনা ? ডায়েনা ??

“এৰা, তেখেতে কলিকতাত থাকোঁতে ডায়েনা নামৰ কীৰ্ত্তিমান ছোৱালী এজনীক ভাল পাইছিল। কিন্তু ছোৱালীজনীৰ মৃত্যু হ’ল। মৃত্যুৰ তাৰিখত তেখেতে ডায়েনাক স্মৰণ কৰে। আৰু সেই মৃত্যুৰ দিনাখনেই মোৰ জন্ম হ’ল। সেই ডায়েনা আৰু মোৰ চেহেৰাৰ আশ্চৰ্য্যজনক সাদৃশ্য লক্ষ্য কৰি কৰি আৰু ডায়েনাৰ মৃত্যুৰ তাৰিখটোত মোৰ জন্ম হোৱা কথা শুনি তেখেত অস্বাভাৱিকভাবে উত্তেজিত হৈ পৰিছিল। তেখেতে কয় যে ডায়েনাৰ জন্ম হ’ব নাহানিলে; সৰু ছোৱালী হৈয়েই থাকিল।”

এই কথা শুনি দেউতাকে স্বস্তিৰ নিশ্বাস গ্ৰহণ কৰি কৰিলে : “I am relieved ! মা-জনী, কোৱোবা ডায়েনাৰ অস্তিত্ব যদি তই পূৰ্ণ কৰিব পাৰিছ; তেন্তে অকণখোঁটিয়ে হয়তো আমাক ক্ষমা কৰিছে। কাৰণ কোনোবা ডায়েনাক চিৰস্মৰণীয় কৰিব খোজ’। মানে পূৰ্বণি দিনৰ অৰ্বপূৰ্ণ ঘটনা এটিক সুস্থজ্ঞান কৰাটো বুজায়। নতুবা আমি ভয় কৰি থকা এই অতিজ্ঞানো ল’ৰাৰ জীৱা অতিজ্ঞা বুলি পাহৰি যোৱাটো বুজায়। মাৰৰ জ্বলা ভোৰ অপূৰ্ব্ব মানসিক শক্তিক হৈ প্ৰশংসা নকৰি নোৱাৰো। সেই আৰু কোৱা স্বাধীনচিন্তাৰ উদ্দেশ্যৰ অভিধ্বজক বহুত। Be prosperous, darling daughter !”

মাক-দেউতাকৰ চকুত অপবাকিতাই সজোবজনক হাঁহি দেখিবলৈ পালে।

[চান্ধি]

দেউতাকে পঢ়িব নিয়া ডায়েনীৰ পৰা অপবাকিতাই আৰু সুখিত পাৰিছে তাইৰ মাক আৰু দেউতাকে একেলগে অকণখোঁটিয়ে

দোৰ কৰিছিল। কিন্তু সেইবোৰ ঘটনাই অকণ্ঠ্যোত্তিৰ জীৱনত মাক-দেউতাকে ভয় কৰি থকা হিচাবে কিছুমান কোনো বেখাপাত কৰা নাই। তেওঁৰ জীৱনৰ ওপৰত অৱৰ্ণনীয় প্ৰভাৱ পেলাইছে একমাত্ৰ স্বৰ্গবাসী ডায়েনাই। তদ্বাহ মাক আৰু দেউতাকৰ কাহিনীটো তাইৰ বাবে আৰু সমগ্ৰ নাবী জাতিৰ বাবে প্ৰগতিৰ এক উজ্জ্বল চানেকী। তদুপৰি তাইৰ মাক আৰু দেউতাকৰ প্ৰতি ইমান বছৰে পোষণ কৰি অহা অকণ্ঠ্যোত্তিৰ ভুল ধাৰণা তথা আশ্ৰয়ৰ পৰিসমাপ্তিৰ বাবে এই কাহিনী এক আপুৰুগীয়া সম্পদ। এতিয়া অকণ্ঠ্যোত্তিয়ে বুজা উচিত যে তাইৰ মাক এজনী প্ৰকৃত অৰ্থত মহীয়সী নাবী।

কিন্তু এখেতে সকলো হোৱালীৰ ভ্ৰম আঁতৰ হব লাগিব। মনো-জগতত এৰোজা বেদনা কঢ়িয়াই লৈ ফুৰা এই মানুহজন ইমান অকল-পকাইয়া। প্ৰায়ভাগ সময় সন্তা-সমিতি, চাকৰি আৰু লিখা পঢ়াত ব্যস্ত থাকিলেও তেওঁ বৰ অসহায়। এই অসহায়তাৰ ওৰে পেলাব লাগিব। আজিয়েই। তাই তেওঁৰ কোনো আপত্তি নুগুনে; তাই সকলো ঠিকঠাক কৰি আহিছে, কাৰণ আজি গৱেষণা সম্পূৰ্ণ হোৱাৰ শেষ দিন। তেওঁৰ চোতালত থিয় হৈয়েই অপৰাজিতাই ভাবিলে—
 “তেখেতৰ থলস মোৰ বয়সৰ দুগুণ হোৱাত মোৰ ভাবিবলগীয়া একো নাই। মাতোন তেখেতক প্ৰস্তুত কৰাব লাগিব। তেখেতে মোক সকলো হোৱালী বুলি ভাবে কিয়? মোক ভালপাব নোৱাৰে কিয়? But I must marry him! He should not spoil his life.”

বাহুনি ল'খাটোৱে চোতালতে থকাৰ দিলে যে যোৱানিশাব পৰা একেছাবৰ গা অনুৰূপ হৈ আছে; আজি ডিপাৰ্টমেণ্টলৈকে নগল। কাকো দোঁৰি গৈ অপৰাজিতা আহিছে বুলি থকাৰ দিলেগৈ আৰু যুহুৰুতে ওলাই আহি তাইক ভিতৰলৈ মাতি লৈ গ'ল। অপৰাজিতা লাহে-লাহে তেখেতৰ শোৱাকোঠা পালেগৈ।

অকণ্ঠ্যোত্তিৰ ওচৰত থিয় হৈ অপৰাজিতাই, খেতিৰ ভয়া দি

অহা বুলি জনালে। তেওঁ হাঁহি মাৰি হাত এখন আগবঢ়াই দিলে। অপৰাজিতাই খেতিছৰ কপিটো তেওঁৰ হাতত দিয়াত উঠি বহি তেওঁ কপিটোৰ পাত লুটিয়াই চালে আৰু হাঁহি হাঁহিয়েই কপিটো আলমাৰীৰ ভিতৰত স্তম্ভুৱাই থবলৈ অপৰাজিতালৈ পুনৰ আগবঢ়াই দিলে। তাৰ পাছত অকণ্ঠ্যোত্তিৱে ডাইক মেজৰ ওচৰৰ চকীখনত বহিবলৈ আহুলিয়াই দেখুৱাই কলে : “মোৰ কোনো অশুখ ৰোগা নাই। মই তোমালৈহে বাট চাই আছিলোঁ। তুমি আহিবলগীয়া থাকিলেও বা নাথাকিলেও তোমালৈ বাট চোৱাটো মোৰ এটা অভ্যাসত পৰিণত হৈছে।”

তেখেত মাটিত বিয় হ'ল। অপৰাজিতাই সাউভকৈ সৈ বেঙৰ কুছনযুক্ত চকীখন আনি পাৰি দিলে। কিন্তু তেওঁ বিয় হৈয়েই কলে :

“ইয়াৰ পাছত আৰু তুমি মোৰ ওচৰলৈ আহিবানে ? হয়তো তোমাৰ কোনোবা দূৰ ঠাইত চাকৰি হৈ যাব ; হয়তো তোমাৰ বিয়া হৈ যাব। তুমি বহু দূৰলৈ গুছি যাবা !”

“চাহ অকণ কৰি আনিব নে কি ? আপুনি আবেলিৰ চাহ খাইছেনে ?”

“আনিব পাৰা। ল'ৰাটোৱে চাহ একাশ দিছিল।” কিন্তু পেলাই দিওঁ ; অকণো চেষ্টা মাই।”

অপৰাজিতা দৌৰি পাকঘৰলৈ গ'ল। নিজহাতে একাশ চাহ কৰি তাই একপ্লেট খেপোৱাৰসহ অকণ্ঠ্যোত্তিৱৰ ওচৰলৈ গৈ আহি মেজৰ ওপৰত থলে। অকণ্ঠ্যোত্তিৱে ডাইক বহিবলৈ ইজিড দি বাবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। অপৰাজিতাই “তেওঁৰ কালে চাই চাই কিৰ্যাক হৈ বৈ থকা দেখি তেওঁ কলে :

“তুমি কৈছিল নহয় যে মিয়ে শিখাই পৰিচয় কৰি হলেও কিয়াম পৰা যাব কিয়াম লৈমকালে খেতিছ শিখা শেখ কৰিব লাগিব : কি হ'ব পাৰিলে এতোক শিখ তুমি” “মোৰ ঠাইলৈ আহিলোঁ।” এতিয়া আহিবানে ?”

অপৰাজিতাই ক'ব খুজিলে যে তাই জাজিয়েই আহিছে, আৰু কেতিয়াও ঘূৰি নাযায়, কেতিয়াও। তেওঁ আৰু টেপ্ট, নোহোৱা চাহ খাবলগীয়া নহয়; অসন্তুষ্ট ডাইনিং টেবুলত বহি ভাতবোৰ লাৰিছাৰি পেলাই দিবলগীয়া নহয়; ব্ৰি.সঙ্গ অৱসাদেৰে ভবা দিন কটাবলগীয়া নহয়। কিন্তু অপৰাজিতাই মুখেৰে মাতিব নোৱাৰিলে, মাথোন তাইৰ ওঁঠজুৰি কঁপি উঠিল আৰু তাই বহি থকা কোলিং চকীখনৰ প্লাষ্টিকবোৰ আঙুলিৰে লিকিৰি বিদাৰি থাকিল। তাইলৈ লক্ষ্য কৰি কৰি অকণজ্যোতিয়ে পুনৰ কলে: “এবা। মোৰ ওচৰলৈ যদি আহি থাকিব লাগে, তুমি থেছিছখননো লিখিব লাগিছিল কিয় ? তোমাৰ যদি ইয়াতে—মোৰ ওচৰতে চাকৰি হৈ গ’লহেভেন। কিন্তু, তোমাৰ বিয়াও হ’ব লাগিব নহয়। নে কৰণাত মন মনে ঠিক কৰি থৈছা?”

অপৰাজিতাই গোমোঠা মুখেৰে তললৈ চাই থাকিল। অকণজ্যোতিয়ে এটোবাৰ আপেল এডোখৰ তাইৰ ওঁঠৰ ওচৰলৈ নি কলে: “তোমাৰ বাবে চাহ নানিলা কিয় ? আজি মোৰ হাতেৰে আপেল এডোখৰ খোৱাচোন; আৰু তোমাক কেতিয়া লগ পাব নাজানো নহয়। দ্বিতীয়জনী ডায়েনা মোৰ ওচৰৰ পৰা আঁতৰি বাবলৈ ওলাইছে।”

উজ্জ্বলক দমাৰ নোৱাৰি তাই তেওঁৰ হাতখন খামুচি ধৰি কিছৰ গাঢ়ল, স্ক্ৰে, কঁপালে লগাই নীকৰে কেঁকুৰিলে। আপেল-ডোখৰ সৰি পৰিল। অকণজ্যোতিয়ে নিজৰ হাতখন টানি একটাই আনি মিৰিকিৰে বাহিৰলৈ চাই থাকিল। তেওঁৰ কদৰখনো স্ক্ৰে বিয়া বিয়া কৰায়ে নিবল কৰি পেলাইছে। অপৰাজিতাই মাতিত পৰা আপেলডোখৰ জুলি কোৱা দেখি তেওঁ তাইৰ হাতৰ পৰা আপেলডোখৰ, আঙুলি আনি, মিৰিকিৰে দলিলাই পেলালে। অপৰাজিতাই তেওঁৰ চকুলৈ চাই কেঁকুৰিলে। তেওঁ হাঁহন টগিহি.

এটা মাৰি আন এডোখৰ আপেল লৈ তাইৰ ওঁঠত লগাই দিলে। তাই আপেলডোখৰ চোবাই বালে। অৰুণজ্যোতি কিয় নেনেকোচাৰ খোৱাত ব্যস্ত হৈ পৰিল।

ঠাৎ অপৰাজিতা উঠি অৰুণজ্যোতিৰ পঢ়া বেজৰ কাইলুৰোৰ পৰিপাটি কৰিওঁলৈ বহিলে। তাৰ পাছত বিৰিকিৰ পঢ়াবোৰ আলমৰ কাপোৰবোৰ বিচনাৰ বেডত তাৰ সকলো টাঙ্গি টুনি ঠিকঠাক কৰি দিলে। অৱশেষত একোৰ বেকৰ ওচৰত দাঠিতে বহি তেওঁৰ ভোতা এৰোবত পোহিছ লগাকৈলৈ কুলি তাই হাত আঙুঠাই দিলে। ইয়াম পৰে তাইক লক্ষ্য কৰি বহি ককা অৰুণজ্যোতি বুকুৰতে উঠি নৈ তাইৰ হাতত ধৰি কলে "মৈ থিয়া; বই কোৱা পাহ কিত। তুমি এইবোৰ কৰিলে কাকাই কি কাম কৰিব?"

তাই মাটিতে বহি থাকি তেওঁৰ চকুলৈ সিজ চাৱনিৰে চাই ভলমূৰ কৰিলে। অৰুণজ্যোতিৰে থিয় হৈয়েই ক'লে

মোৰ ওচৰলৈ আক কেইবাজনো ল বা-ছোৱালী বেছিহু লিখাব বাবে আহে। কিন্তু সিহঁত কোমেও মোৰোৰ ভোদাৰ দৰে নহয়। সিহঁতে যিদিয়া যি উকেশা লৈ আহে সেই উকেশা পুখৰ হোৱাৰ লগে লগেই শুহি যায়। আহিহৈই সিহঁতে ভোদাৰ দৰে মোৰ পৰীষৰ আৰু খোৱা-লোৱাৰ ধৰম নকৰে। বই সিহঁতৰ বাবে কেতিয়াও অপেক্ষা নকৰে। কিন্তু ভোদাৰ বাবে বই সদায় অপেক্ষা কৰে। দেখিছিসি এইবোৰ কাম কিয় কৰিবা তুমি? তহুপৰি ভোদাৰ এক সুকীয়া অপৰি-হাৰা অস্তিত্ব আছে। আতি এৰা এৰি হেৰাব নতাপত একেবিয়াই অস্তিপুৰণ আনিবৰ চেষ্টা কৰাটো এক কল্যাণকৰ কৰ্ম। অলপখোৱা অস্তিত্ব প্ৰতিষ্ঠাত কৰিওঁলৈ অন্তৰ বৈজিত্যৰে।"

ভলমৈ ক'ব কৰি ককা অৰুণজ্যোতিৰে অৱশেষত অপৰিহাৰা অস্তিত্ব আপোনাৰো আৰুই কল্যাণকৰ। অস্তিত্বকাল-পৰীয়া কীৰম-বাপন কৰি কিয় ভিলাজিৰা-কল্যাণকৰ কৰ্ম। আপোনাৰ সদায় চিহ্ননিৰ কীৰাই কল্যাণকৰ।"

[illegible]

“**श्रीगुरुः पंक्तिः कश्चिन्नामगणे चित्तवृत्तव्यवहारः सुखदुःखगतः सुखदुःखगतः ।**

100-443611-100

পিতৃ-মাতৃয়ে তেওঁক মোৰে সৈতে ৰাখিলে নিদিলে। সেয়েহে সাত-
দিনৰ তিষ্ঠবত বিয়াৰ বন্দোবস্ত হল। কিন্তু বিয়াৰ দুদিন আগেয়ে
ভায়েনাই— যোক তেঁমুহিগা কৰি— এৰি থৈ গুহি গল।

একেছৰ অকণজোতিয়ে বিবিৰিৰ লোহাত নিজৰ কঁপালৰ
ধুলিয়াৰ ধৰিলে। অপৰাজিতা নোৰি গৈ তেওঁক একটাই আৰি
সজল ময়নে তেওঁৰ চকুৰ কালে চাই বাস্ত কৰিলে। যি কাৰ্য্যত
মানুহৰ হাত নাই তাক কিদৰে প্ৰতিকৰ কৰিব? কিন্তু
ঐতিবোধ নাই যদিও প্ৰতিকৰৰ উপায় আছে।

কোনো প্ৰতিকৰৰ উপায় নাই। আৰু কোনো প্ৰতিকৰৰ
বাবে মোৰ স্পৃহাও নাই।

"But your life does not belong to you alone
এই পৃথিৱীত ভেঁনেই কৰ্ম্মজীৱীক মানুহৰ অসাধাৰণ জন্মলাভ
হয়। আৰু এই অসাধাৰণ জন্মলাভৰ অন্তৰ্ভুক্ত বহুসংখ্যক
হ'ল প্ৰকৃতিৰ মহান উদ্দেশ্য— অবিহীন অনন্ত জীৱন অৰ্থাৎ।
সেই উদ্দেশ্যক পূৰণ কৰিবলৈ আপোনাৰ নাই।

"সেই উদ্দেশ্যক পূৰণ কৰিবলৈ আপোনাৰ নাই।
মই প্ৰকৃতিৰ প্ৰতি কৰ্ত্তব্য পালন নকৰাকৈ থকা নাই। কিন্তু মোৰ
ভেঁনৰেই এইটো মোৰ নিজৰ।"

ভেঁন-ৰঙৰ শৰীৰটোৱেইটো অকলে আপোনাৰ নিজৰ নহয়
আত্মাটো আপোনাৰ নিজৰ। সেয়েহে নিজ বিবেচনা মতে আপুনি
আত্মপ্ৰকাশৰ অবিহনে অসমৰ জন্মৰ বৰ্ত্তমানত যুগোপযোগী
বিকাশৰ পথ দেখুৱাব নাসিছে। কিন্তু শৰীৰ অবিহনে কৰ্ত্তব্য
নিষ কল। প্ৰাকৃতিক উদ্দেশ্য অৰেণিত এই শৰীৰ অসম বৰ্ত্তমানৰে
মহন অসম ভৱিষ্যত প্ৰগতিৰ হোৱাৰ নাই।

এবা! কিন্তু বিবেক অবিহনে কৰ্ত্তব্য কৰ্ত্তব্য সাধন
কৰিব নাসিছে। কৰ্ত্তব্য পালনৰ পৰিৱৰ্ত্তিত কৰ্ত্তব্য কৰ্ত্তব্য
কৰ্ত্তব্য পালনৰ পৰিৱৰ্ত্তিত কৰ্ত্তব্য কৰ্ত্তব্য কৰ্ত্তব্য পালনৰ
পৰিৱৰ্ত্তিত কৰ্ত্তব্য কৰ্ত্তব্য কৰ্ত্তব্য পালনৰ পৰিৱৰ্ত্তিত কৰ্ত্তব্য কৰ্ত্তব্য কৰ্ত্তব্য পালনৰ

ଜାଣିବି? ନେ ଖୋଲି ନେ ବାନ୍ଧାଛୁ ଏ ବ ମର୍ଦ୍ଦନ ?

দৰ্শন যোৰ নিজৰ। জন্মমতে কিয় কৰ্ত্তব্য কৰিব লাগে ?
 বিবেকে শৰীৰৰ প্ৰয়োজনীয়তাক অস্বীকাৰ নকৰে। এজনী ভায়েকৰ
 বাবে সমাজৰ লক্ষ লক্ষ জনগণ ব্যক্তি হ'ব নোৱাৰে। এজনী
 ভায়েকৰে প্ৰয়োজনীয়তা আৰু বহুত ভায়েক আছে।

অকণ্ঠ্যাত্মিতরে হাছিলে । ক্ষুধাই অপবাজিতা ওহি যাবলৈ
ওলাল । তেওঁ তাইক আগটি বৰি শোবে শোবে জাইব চকুলৈ
চাই বসিকতা কৰিলে “বিদায় পুৰুষ মোক সংসাৰ কবাব বাবে
উপদেষ্টা দি যাব খোজা ? অন্য মোৰ অসম হাত—যাব বুকুত
অঙ্গুলি কৰিছে এই বহীৰঙ্গী মাৰী—অপবাজিতা !”

জেক যাবলৈ নিশক, জাপুৰি মোৰে কোনো কথা ছিৰি
 মাছ লি নলয় !

[illegible]

“এরা অন্যায় নহয়। এরা মবিশলৈ ওলোয়া নুবুজাব
এরা আহোপুকষার্থ, জীৱন বচাব এয়া এতিকাব। ইয়াৰ বাবে
যই ঐকত আছে। যই আপোনাৰ ভায়েনা। আপোনাৰ বাবে
সকলো কৰিবলৈ ঐকত।”

কিন্তু বাই উঠি কখনো ব্যক্তি রূপিয়াই উঠিলে। শিষ্টাচার
মৈ মৈ ভেঁ জাওব জাওব চক্রে। কখনো কখনো কালে কখনো
হুটিয়ে চাখিলে ধরিলে। অপরূপ কখনো কখনো ভেঁ কালে
অপরূপই বাহিল আক ভেঁ শিষ্টাচারে গাহিল। কখনো কখনো
অপরূপ কখনো কখনো আক ভেঁ কখনো কখনো কখনো কখনো

যিচ্ছাবিত্ত হবোনে ধৰিণ নহয়। আপুনি অস্বীকাৰ নকৰিব। আপুনি মোৰ প্ৰস্তাৱ মানি লব লাগিব। আৰ্জি বহি আপোনাৰ ওচৰলৈ আহিছো। বহি আপোনাক জীয়াই ৰাখিব লাগিব।

হৃদমনীয় হের্পাইব বন্যাই তাইব মৃগমগ্ন পৌরাই পেলাইছে।
তাই সাভতকৈ গৈ অকণজ্যোতির হ্রয়োধম হাত জপটিয়াই বসিলে।
অকণজ্যোতিয়ে তাইব হাত ছখন এছাব মাঝি খণ্ডেবে বসি ন
বলিয়া হৈছা নেকি ? আঁতরি বোরা মোর সঙ্কুণ্ণ পথা —
learning to fly by instinct ?

কিন্তু অশ্বাজিভাই ডেওর ভবি ভবন বাসুটি বঁধি চলে গেল।
চক্রে ডেওলে চাই কথলে বঁধি। No + I am guided
by intuition আপুনি যোগ আর্জাই পট্টাব নোহীং। মই
নাষাও। মই নাষাও।

অকল্যাণোতিয়ে তেওঁৰ ভাষি কবল মোকোল্লই লৈ নৌ
মাৰি বহাকোঠা পালেগৈ ; আৰু চকী ঐশ্বৰ্য্য কৰি ওপৰলৈ সুখ
কৰি চকু মুদি উশাহ লবলৈ গ'ল । তেওঁৰ কথাত তুল হৈ
গল নে কি ? সকলোৱাগোৰ অসমত যেনেকৈ আছে অহা
প্রানীটিৰ মুখৰ পৰা আহি এয়া কি কথা পালা—
continuation লাগে ? আৰু এতিয়া কেইবাটাও উপায় নাই
বাৰে তাই নিজৰ জীৱন আভাতি দিব বিচাৰিছে ? তেওঁৰ
continuation বন্ধা কৰাৰ বাবে তাই নিজৰ শ্রৌণ্ড আশ্রয়
আকাঙ্ক্ষা বাদ্ধ কাৰ অপ্সৰ্ত্ত আভাতি দিব বিচাৰিছে ? এয়া কি
দৰণৰ will ? will ? এবা will কিতাপিত আছে বিচিত্ৰতা !
তাৰি বসন্তে টিঙা কৰিব পাৰে ? তাই দেখিছ নিবিচাৰিছে !
“ তাই— তাই ” ইত্যদিত ইহা আছে । তেওঁৰ তাই
একান্তি ! একান্তি কৰি একান্তি ! “ তাই— তাই ” ইহা
সকলোৰ কথাত আছে । তাই কৰি সকলোৰে । তাইৰ উপস্থিতি
ইহা ! তাইৰ একান্তি [continuation] তাই “ তাই ” পাৰ ।

জানোলাত — তেওঁ বিজেহে বৃহত্ত বৃহত্ত বেচি ভাঙে ! তাইক
তেওঁ মৰম কৰে অপুৰুষ মৰম কৰে । তাইৰ অশ্রুৰ সাইলাখ
জানোলাত কৰে কোঁতা বাবে তাইক তেওঁ বেচিকৈ মৰম কৰে ।
সেই বুলি এই অসকল ককলৰ তাইৰ মগজুৰে কেনেকৈ কিয়
আছিল ? হঠাৎ অ বাজতাক ককলৰ অকণ্ঠ্যোভিয়ে জাগৰ
অকলৰ কেন অকলৰ কৰিল ।

তেওঁ জাতিত বন্ধি কেঁকৈকি থকা অপবাসিতাৰ ওচৰ পালেগৈ ।
তাঁইক জুলি থবি তাইৰ চকুৰ পৰা অশ্রুৰ কলি কৰি তেওঁ বুজিব
চেষ্টা কৰিল । তাৰ পাছত কণে তোমাক ভাঙোলা নাম দি মুঠয়েই
কয়তো কৰ কাবলৈ । কিন্তু জুলি কি জুল কৰিব থাওঁলা নিজ চকুৰে
চোৱাৰি ।

তেওঁ তাইক গৰুৰেজটোত লাগি থকা ডেচি, আয়নাখনৰ
ওচৰলৈ লৈ গৈ তাইৰ সৈতে একেলগে থিয় হৈ ছবি মুখনৰ কালে
আও লিয়াই দেখুৱাই বুজালে মোৰ কঁপাৰ কাষৰ বগা ছবি কেই
কাল দেখিছা নহয় ? তুমিৰ সৈতে ছবিখিনিৰ সৈতে বিজাই
চোৱায়েন ! মোৰ কঁপাৰ- সেই বেখাৰে মুখৰ ওচৰ বন্ধতা
কোমাৰ-অকলৰ সৈতে মিশাই জোৰা । আবেগৰ
বৰতনী তে কোনো কাম কৰা দিচিল নহয় ।

কিন্তু অপবাসিতাই কোঁকো কমা নামানি তেওঁৰ বুকুৰ ওপৰত
জিলব মুকুটা-হেৰালাই দি তেওঁৰ কান্ধিত থামি থকিলে । তাইৰ
মুঠৰে নিৰ্গত হৈছে । অশ্রুৰ সৈতেই হৈছে । মুনসিক মুঠতাইহে
পৰিল অশ্রুৰ পৰিল । অশ্রুৰ সেই অশ্রুৰ পৰিল ।

তেওঁৰ অশ্রুৰেই তাই এই বিজাই থকিলে মোৰ চাকৰি অশ্রুৰ
কোঁকো-অশ্রুৰ পৰিল । তেওঁলোকে কোঁকো-অশ্রুৰে নিশ্চয় উপৰত পাত
কি-অশ্রুৰ সৈতে । অশ্রুৰ অশ্রুৰ অশ্রুৰে তেওঁলোকে তোমাক
কিন্তু বিজাই দিলে ।

সেই অশ্রুৰেই অশ্রুৰ আকৰ্ষিত হৈছিল কিন্তু মান্তি হৈ পৈছে ।

কি ? অৰ্থাৎ মোৰ অজ্ঞাতে তুমি তোমাৰ মা-দেউতাকো সন্দেহ
কৰাইছা ? তুমি জানানে কি কৰিবলৈ ওলাইছা তুমি ?

‘জানো ! মোৰ মাত্ৰে তেওঁৰ ঐকম বছৰ বছৰসকল প্ৰকাশ বছৰীয়া
দেউতাক বিয়া কৰোৱাৰ সময়ত যি কৰিছিল মইও নেয়াই কৰিছোঁ ।
আপুনি নাজানে মোৰ মা দেউতা নুখী !

অকণ্ঠ্যোক্তি জিকাৰ খাই উঠিল — মা ঐকম বছৰীয়া দেউতা
প্ৰকাশ বছৰীয়া ? চকু বিয় কৰি তেওঁ উচ্চাৰণ কৰিলে : কি ?
তুমি — ? কোন তোমাৰ মা ? তোমাৰ দেউতা কোন ? মাৰ কি তেওঁ-
লোকৰ ? উত্তৰ দিয়া !

অপৰাজিতাই উত্তৰ দিবলৈ অনিচ্ছুক হোৱাত অকণ্ঠ্যোক্তিয়ে
তাইৰ কাছত ভোৰেৰে খামুি ধৰি দাবী কৰিলে অথাথা হৈছা
কেলৈ ? মই শুছি যাৰ লাগিব নেকি ? মনত বাখিৰা মোক বাজি
কোৱোতা মানুহ পৃথিৱীত নাই । তুমি যদি আঁতৰি যাৰ নোখোজা
মই আঁতৰি যাম ।

তৰ খাই অপৰাজিতাই তেওঁৰ কাষত খামুটি ধৰি কলে মই
আপোনাক কলৈকো যাবলৈ নিদিওঁ । আপুনি যেতিয়া ভায়েনাক বিয়া
কৰাবলৈ ওলাইছিল তেতিয়া আপুনিও কিংব দেউতাকৰ অকাৰ্য্য
হৈছিল । সময়ত মই সকলো জনাম ।

‘তুমি ভায়েনা নহয় আক হব মোৱীয়া । তোমাৰ জীৱনৰ
ইতিবৃত্ত জানিলেও বা নাজানিলেও মোৰ কোনো অতি বছৰ । এজন
কুল বিককৰ সন্তান হিচাবে মোৰ ওচৰলৈ যি উৰ্দ্ধেৰলৈ আহিছিল
সেই উৰ্দ্ধেৰা পূৰণ হৈছে । এতিয়া তুমি এটি বাৰী পীৰীয়া হোৱা !
আজিৰ পৰা তোমাৰ লগত মোৰ কোনো সম্পৰ্ক নাই’

অসম্ভৱ অকণ্ঠ্যোক্তি কৰেৰে খামুি ধৰি উঠিল । অল
কালত এই বাউল হৈ বুলি তেওঁৰ আঁটি ধৰি চকুদৌৰ কাৰ
পেলাই উচ্চাৰণ কৰিলে “সম্পৰ্ক বাই বুলি আপুনি কোৱা
পাৰিলে ? জেবেহে আপুনি অলপ আগতে কি কৈছিল যে কই

আপোনাৰ গুচবলৈ আহি বগাটো আশুৰি বিচাৰিছে।
আপোনাৰ বত মোৰ কৰি হোৱাটো বিচাৰিছিল।

‘তুমি বিচাৰাৰ মৰে নিলক্ষ সন্দৰ্ভ কৰিবলৈ এই সেই
কথা কোৱা নাছিলো

‘মৌ শ্ৰীৰ সম্পৰ্ক বিলক্ষ সম্পৰ্ক হৈছে মোৰোৰ এই; সি
কৰি লৈ বিচাৰিছে। সকলো আপোনাৰ বতৰ কেৱল আপোনাৰ
মৰে আপোনাৰ আপোনাৰ মোৰ আপোনাৰ বতৰ বোৱাৰে

h t up y ou a re e x p e c t i n g s o o m u c h o f m e !
মৰে চেনেৰৰ সুবিধা হৈছে কৰি মোৰ অৰা জেদাৰ কৰিবলৈ
মো মোৰ অজান্তে সেই অজান্তে পিতৃ-মাতৃৰ গুচবত মোক
অপত্তি কৰাৰ বাবে সেই জেদাক কৰা কৰি নোৱাৰে।

অকলমেই সি মৌ গোলাই কৰিছে। মোৰই কৰি বুলি বাহিৰত
একাৰ নাছিল। অপৰাজিতাই গুচবৰ মৰে কৰিবলৈ বাহিৰত
অন্তে থিয় হৈ থাকি লাহে লাহে কোৱাটোৰ পৰা বাহিৰ কৰি
‘মো পালেগৈ তাইৰ কৰিই কৰাৰ হেপাহৰোৰ নিশিৰত তাি
চৰকাৰ হৈ পৰা অকলমেই তাইক বুলিবলৈ অকলমেই
নকৰিলে কিন্তু তাই যুৱাৰ পাছত তেওঁ বুলি পাৰ লাগিল
এম্মা! জীয়াই থাকি আৰু কোনো লাহে কৰি অকলমেই
বাহিৰে আৰু কালো অকলমেই তাই অকলমেই অকলমেই
মৈতে তাই সন্দৰ্ভ পাতিছে। অ অকলমেই জীয়াৰ অকলমেই
যুৱাৰ সন্দৰ্ভ লাহে তেওঁৰ জীয়াৰ পৰি, তেওঁৰ এতিয়া অকলমেই
অকলমেই অকলমেই অকলমেই এতিয়া তাইৰ যুৱাৰ পৰি
তেওঁৰ জীয়াৰ কৰা কৰিব মোৰোৰ, তবলি অকলমেই
তাঁইক-মোৰ উল্লেখ কৰা অকলমেই সেই উল্লেখৰ অকলমেই
যুৱাৰ কৰা অকলমেই তেওঁক পিৰিবলৈ অকলমেই
তেওঁ তাইৰ উল্লেখ কৰিবলৈ অকলমেই অকলমেই
জীয়াৰ পিৰিবলৈ অকলমেই অকলমেই অকলমেই

অকণ্ঠ্যোক্তিৰে অৰ্থপূৰ্ণ চাইনিৰে অপৰাজিতাৰ অৰ্থৰূপ পৰীক্ষা
কৰিব ধৰিলে । তাৰ পাছত মাতিলে হ ? অৰ্থাৎ ভায়েবীধৰ
মই পঢ়িব লাগিব । বড়বড়ৰ বলি হ'লোই বেতিয়া— ।

মা আৰু দেউতাৰ কোনো দোষ নাই । তেওঁপোকে মোৰ
বাবে ব্যস্ততা কৰা পাত্ৰক মই অস্বীকাৰ কৰিছোঁ ।

এ-বা ! পিছে জীৱনৰ বিষয়ি মঞ্চত স্কুল শিক্ষকৰ ভাৰ্ত্ত
শ্ৰেণকাৰী তোমাৰ দেউতাই ইমান সহজ তোমাৰ ইচ্ছা মঞ্জুৰ
কৰিছেনে ?

উচপ বাই উঠি অপৰাজিতাই বুজাব বিচাৰিলে আপোনাক
পকলো কথা জৰ্মাৰলৈকে— ।

মনে মনে শুই থাকোঁ । একেদৰ বহুবীয়া মা আৰু পঞ্চাশ
বহুবীয়া দেউতাৰ কথা শুনিয়েই মই বুজিব পাৰিছিলোঁ ! এতিয়া
পিছে তোমাৰ ভয় বাবলগীয়া একো নাই । তোমাৰ ঘৰ আৰু
জীৱিতৰ ওচৰত মই ছাব নামানি নোৱাৰিলোঁ । মোৱাছে তোমাৰ
চাতুৰীক মই কমা কৰি দিলোঁ । তোমাৰ অমূল্য জীৱনটোতকৈ মোৰ
প্ৰতিজ্ঞা ডাঙৰ হ'ব নোৱাৰে ।

অপৰাজিতাই ভেৰা লাগি চাই থকা দেখি তেওঁ তাইৰ বত-
কিত ধৰি টাঁহি মাৰি ক'লে “মুগ্ধীৰ চৰিত্ৰ এতিয়াহে মোৰ বোধগম্য
কৈছে ! জায়েনাৰ মুহূৰে মুগ্ধীক মোৰ মা ৰূপেৰে কণাশিত
কৰিলে । সেয়েহে এই ভায়েবীধৰ মই পঢ়িবই লাগিব ।

অপৰাজিতা শুই পৰিল । অকণ্ঠ্যোক্তিৰে ভায়েবীধৰৰ পাত
লুটিয়াই বেৰা পালে তেওঁৰ পৰিচিত নাম হুটো— ভ' একেদৰ
জামৰীপ হাতীৰকৰা আৰু ‘মুগ্ধী’ ! তেওঁ পঢ়ি মাৰলৈ ধৰিলে

শ্লোক

এৰাখলাইবল বাহুবল আদি হেঁচকিত মোৱাৰ লগে লগে সিদ্ধৰ্ব
দানি পৰিল আৰু কিয় বহলৈ বুলি বোকা পেলালে । তিনিবহুৰ

মুখত সিদ্ধাৰ ঘৰলৈ উভতিহে। আৰু বা এহাৰপোটিৰ পৰা নিৰ্ভৰহীন
 টেন সকাৰ নৈছিল উক্তৰ ভাৰতৰ কোনো এক এহাৰপোটি নৈ। সিদ্ধাৰ
 আৰু কান্দীৰ উপত্যাকাত সংশ্লিষ্ট হোৱা কিছুমান বজাৰৰ পৰিচালনা
 সোণ আৰু হীৰা আগ লাৰ বৰিবলৈ সিদ্ধাৰ সুৰি কুৰিৰ লগীয়া
 হৈছিল আৰু কোনো বিশেষ কাৰণত সি বাহিৰালৈ বাবলগীয়াও
 হৈছিল। এইদৰে প্ৰায় তিনিবছৰ কাল সিদ্ধাৰ নিজ ঘৰৰ পৰা আঁতৰি
 থাকিবলগীয়া হ'ল। সিদ্ধাৰৰ চাকৰিৰ এক ঠাইত দায়িত্ব নথকাৰ
 বা বৰত যুৱতী অন্তৰ্গত সুখীৰ ভৱিষ্যৎ আৰু পৰিচালক হিচাবে
 সি তাৰ বিশ্বাসী পুত্ৰ একমৰ দায়িত্ব দি গৈছিল। এই তিনিটা
 বছৰৰ ভিতৰত সি বৈশ্বক গৈছে তাম পৰা টিফিনমহা সুখীলৈ চিটি
 টেনিগ্ৰাম আদি পঠিয়াই আছিল। অৱচ সি সুখীৰ আজিলৈ কোনো
 খবৰ পোৱা নাই।

এই তিনি বছৰৰ আগৰ ঘটনা কিছুমান আজি সিদ্ধাৰৰ মৰত
 পৰিল। তাৰ পত্নী বলিকা মাৰী নিকা মাৰী দাবীভক্তি আৰু মাৰী
 প্ৰগতিৰ হাক কাম কৰি কুৰা মহিলা সংস্থা এটাৰ এসবাকী সদস্য।
 যদিও তাৰ বিষয় হৈ হোৱা পাঁচ বছৰ পূৰ্ণ হ'ল এতিয়ালৈকে সিহঁতৰ
 কোনো সক্তি সম্ভাৱ নাই। কিন্তু স্বাী দাবীভক্তিৰ স্মৃতিয়ে তাৰ
 পত্নীৰ সুখীৰ প্ৰতি কৰা কিছুমান ব্যৱহাৰ সি সুখীলৈ ভালপোৱা
 নাছিল। সেয়েহে সি সুখীৰ বাবে বৰ চিন্তিত হৈ আছে। বৰ্তমান
 একেদৰে মহৰীয়া সুখীয়ে এতিয়া মানে স্নাতকৰ শেষ বছৰত 'ভবিষ্যৎ'
 লাগিছিল। সেই উচ্চতৰ বাধ্যনিক বিজ্ঞান শাখাৰ পৰীক্ষাৰ পৰীক্ষাৰ
 হৈ থাকোঁতে সি ঘৰ প্ৰতি গুছি বাবলগীয়া হৈছিল। তাৰ পত্নীয়ে
 কটলৈ লিখা চিঠিত সুখীৰ কোনো খবৰেই উল্লেখ নপঠিয়ালে। সেয়েহে
 সিদ্ধাৰ আজি বৰ উদ্বেগ।

উক্তৰ পুত্ৰ আৰু উৰ্ব্বিষ্যত কৌশলক কেনেকৈ কেনেকৈ
 কাঢ়িছে সিদ্ধাৰৰ বেয়াল ম'ল'ল' বি-বক এৰি যোৱাৰ কিছুদিন
 আগৰ সুখীৰ ঘৰৰ কিছুমান কাহিনী তাৰ কান্ধৰ পৰা উল্লেখ

ভিতৰি সি শিয়'ৰি উঠিল। এবাৰ তাই কৈছিল : “ককাইদেউ, তিৰো-
তাৰ শত্ৰু তিৰোতা হোৱা দেখা পালে বৰ বেয়া লাগে। গাঁৱৰ পৰা
পঢ়িবলৈ অহা আমাৰ ক্লাছৰ বনলতা নামৰ ছোৱালী এজনীক
সম্পত্তিৰ লোভত দুখীয়া মাকে এজন ধনী বুঢ়া মহাজনৰ ওচৰত
জোৰজুলুমকৈ বিয়া দিলে। সিহঁত দুখীয়া দৰিদ্ৰ হোৱা বাবে বন-
লতা কেনেকৈ জগৰীয়া হ'ল ? আৰু সেই বুঢ়া মহাজনো হেনো ধুবন্ধৰ
লোক।”

ইয়াহি মাৰি সিদ্ধাৰ্থই ক'লে : “ধুবন্ধৰ হওঁক নহওঁক, সি বুঢ়া।
সি মাৰি থাকিলে তাই দেশোন বিধৱা হব।”

“কিছুমান ডেকা মানুহো দেখোন সোনকালে মৰে ককাইদেউ ?
আৰু কেতিয়া কাৰ এম্বিডেণ্ট হয় কোনে জানে ? গতিকে বুঢ়া
হলেও আপত্তি কৰিব লগীয়া মাই, যদিহে মানুহজন সং, গুণী
আৰু জ্ঞানী হয়। মাথো ছোৱালীজনী নিজে শিক্ষিতা আৰু
উপাৰ্জন সক্ষম হব লাগে।”

“ঐ, কি কৈছ তই ? বুঢ়া হলে আপত্তি নাই ? তোৰ
পাছত মই গুপ্তচৰ লগাম।” ইয়াহি ইয়াহি ঘূৰি ঘূৰি মুন্নীয়ে
ক'লে : “কেলেই ? আমাৰ গণিতৰ বাইদেউজনীৰ চফল ডেকা
গিৰিয়েক হেনো বিয়াৰ দুবছৰ পাছতেই এম্বিডেণ্টত ঢুকাইছিল।
বাইদেউৰ ছোৱালীজনীয়ে নাম কৰি বি, এ, পাছ কৰিছে আৰু
বাইদেউৰ দৰে গুণী-শিক্ষিত্ৰী আমাৰ কলেজত আন এজনী নাই।
টিক সেইদৰে অসং ডেকা ল'ৰাকৈ বুঢ়া বা জ্ঞানী প্রৌচ মানুহো
বহুত ভাল।”

মুন্নীৰ বিচাৰ শক্তি দেখি সিদ্ধাৰ্থ আচৰিত হ'ল। আন
এদিনাখন মুন্নীয়ে ক'লে : “ককাইদেউ, এটা শোকাবহ ঘটনা শুনা।
ইজনী ছোৱালী চহৰৰ সীমাৰ বাহিৰৰ কলেজলৈ আহে। এজনী
বৰ সহজ-সৰল, সং, নিষ্ঠাৱতী ; কিন্তু বৰ দুখীয়া ঘৰৰ জীয়াৰী।
জাননী বৰ চতুৰ, টাইলিঙে আৰু ধনী ঘৰৰ জীয়াৰী। চতুৰ-

জনী সদায় ল'ৰা কিছুমানৰ লগত ঘূৰি ফুৰ আৰু ল'ৰা-ছোৱালীৰ সমান অধিকাৰ, সমান সাহস হ'ব লাগে বুলি বক্তৃতা মাৰি থাকে। পিছে তাই এদিন অধিকাৰ কৰিলে যে দুখীয়া ঘৰৰ সহজ-সৰল ছোৱালীজনীক ওপৰৰ শ্ৰেণীৰ চোকা বুজিব ল'ৰা এজনে ভাল পায়, আৰু দামী দামী বস্তু, কিজাপ পত্ৰ, কলম আদি উপহাৰ দি থাকে, মাজে মাজে চিনেমা দেখুৱায় আৰু দামী বেটোবাত খুৱাবলৈ লৈ যায়। ল'ৰাজনৰ নাম জয়ন্ত। ছোৱালীবোৰৰ মাজত এই কথা জনাজাত হৈ পৰাত চতুৰজনীয়ে এদিন সহজ-সৰল অনিতাক ভেকাহি মাৰি ক'লে: "ঐ, চহৰৰ ল'ৰাৰ লগত মনে মনে প্ৰেম কৰিছ? পস্তাৰি' তোৰ সি কি বিটৰি কাৰ চাবি-চোন। এইবোৰ ল'ৰা ঠগ, বুজিছনে নাই?" কিন্তু দেখা গ'ল যে তাই নিজে ক্লাছৰ পাছত সদায় জয়ন্তক লগ ধৰিবলৈ খাপ লৈ থাকে। পিছে এদিন ছোৱালীবোৰৰ আগত তাই জয়ন্তক গুণ্ডা, অসভ্য আদি আখ্যাৰে গালি পাৰিবলৈ ধৰিলে; আৰু জয়ন্তৰ লগ পৰিত্যাগ কৰিব লাগে বুলি অনিতাক সান্নিধ্য কৰি দিবলৈ ধৰিলে। জয়ন্তই কিন্তু অনিতাক সদায় লগ ধৰিবলৈ আছে। এদিন চতুৰজনীয়ে সহজ-সৰল অনিতাক ক'লে যে জয়ন্তৰ মাকৰ এক্সিডেণ্ট হৈছে, আৰু সি এজন বন্ধুৰ ওচৰত বৈ অনিতাৰ বাবে অপেক্ষা কৰি আছে। জাঁজলি অনিতাই তাইৰ সৈতে জয়ন্তক লগ পাবলৈ গ'ল। কিন্তু তাইক নি চতুৰজনীয়ে এখন সস্তীয়া হোটেলৰ এটা কোঠাত সুয়েৰাই দি গুহি আহিল। হোটেলৰ সেই কোঠাটোৰ ভিতৰত কোনোবা দুজন গুণ্ডা সোমাই আহিল। বেচেৰী অনিতাৰ চিঞৰ-বাৰৰ আৰু দৰজা খিৰিকিৰ ভাঙৰ ভাঙৰ শব্দ শুনি মানুহ গোট খালে। 'হুৱাৰ ভাঙি মানুহে ভিতৰ সোমাই গুণ্ডা দুটাক ধৰি পুসিচুঙ দিলে; আৰু জীৰণীৰ হৈ পৰি থকা অনিতাক হস্পিটাললৈ পঠিয়ালে। হস্পিটালৰ পৰা কলেজলৈ ৰখৰ পঠিওৱাত কেইজনমান একেই আৰু আৰি

কেইজনীমান ছোৱালী লবি গলৌ। জ্ঞান কিৰি আহাৰ পাহত
অনিতাই সেহাই সেহাই সকলো কথা ক'লে। কিন্তু চতুৰ
ছোৱালীজনী অন্তৰ্দ্ধান হ'ল।”

“জয়ন্ত ল'ৰাজনে কি কয়?”

“তাইৰ অৱস্থা দেখি সি কান্দিছে আৰু তাইৰ ওচৰত বহি
আছে। সি প্ৰতিশোধ লব আৰু তাইকেই বিয়া কৰাব বুলি কৈ
আছে।”

অন্য এদিন সন্ধিয়া বাগিছাত বহি মূমীৰে সৈতে চাহ খাই
থাকোঁতে তাইৰ উদাসীনতাই লক্ষ্য কৰি সিদ্ধাৰ্থই কি হৈছে
শুনিিলে। কিন্তু তাইৰ উত্তৰ শুনি সিদ্ধাৰ্থ চকুখাই উঠিল : “ককাইদেউ,
স্ত্ৰী স্বাধীনতাৰ হৈ কাম কৰি ফুৰা সংস্থাবোৰে কোনো নাৰীৰ অমঙ্গল
কামনা নকৰে; নহয় জানো?”

‘জ? নাৰীৰ উন্নতিকাৰণী সংস্থাই নাৰীৰ অমঙ্গল কামনা কিয়
কৰিব? এইবোৰ কি ভাবি আছ তই?’

মূমীৰ চিন্তাক্লিষ্ট মুখমণ্ডল অকাৰণতে নিস্তেজ হৈ ধোৱা দেখি
সিদ্ধাৰ্থই প্ৰশ্ন কৰিলে; “কি হৈছে মূমী? বুলি ক'চোন।”

“মোৰ সহপাঠী এজনীৰ গাৱঁৰ এটি শেৰকাবহ ঘটনা। এজনী
নৰোৱেকে নিজৰ ননদজনীক ওচৰৰে বাৱসায়ী এজনৰ পুতেকলৈ
বিয়া দিয়াৰ বাবে সদায় চেষ্টা চলাই থাকে— ননদজনীক
মান্তি কৰাবলৈ কুচুলাই থাকে। এদিন নৰোৱেকে তাইৰ
সমুখত নতুন টোপৰেকডাৰ এটা বাধি ক'লে যে তেওঁৰ দূৰ সম্পৰ্কৰ
ভায়েক এজনে সেইটো উপহাৰ লৈ আহিছে। এই বুলি ননদ-
জনীক চাহ-জলপান দিবলৈ কৈ নৰোকে ওলাই গ'ল। ননদ-
জনীয়ে চাহ-জলপান লৈ আহি বহাকোঠাত সোমাই বাৱসায়ীৰ
পুতেকক ৰেখি বিচুৰ্ত্তি খালে আৰু টোখন খে ভিডৰ সোমাই
ৰাব খুজিলে। কিন্তু বাৱসায়ীৰ পুতেকে অট্টহাস্য কৰি তাইৰ
হাতত ধৰি দিয়াই ধৰিলে। তাই অৰ্ত্তনাদ কৰিব বিচৰাত বাৱসায়ীৰ

পুতেকে হেনো তাইৰ মুখখন হাতেৰে বন্ধ কৰি ধৰি অইন এখন
 দুৱাৰেৰে তাইক উলিয়াই নিবলৈ উদাত হ'ল। টনা-ঙাজাৰা
 চলি থাকোঁতে ছোৱালীজনীৰ ককায়েক ক'ববাৰ পৰা আহি বাহিৰৰ
 ফালৰ দুৱাৰত ঢকিয়াবলৈ ধৰিলে। বাওঁসায়ীৰ পুতেকে নিজে দুৱাৰ
 খুলি দিলে। পিতৃৰ সোম্মায়েই ককায়েক ভনীয়েকৰ চুলি আৰু
 কানোৰ কানি অসংলগ্ন অবস্থাত দেখি খঙতে ভনীয়েকক চৰিয়ানে।
 তেতিয়া নবোঁবক সোম্মাই আহি কলে যে সিহঁতে ইজনে সিজনক
 ভাল পায়; গতিকে বিয়া পাতি দিব লাগে। ভনীয়েকৰ কোনো
 কাকুতি মিনতি, কোনো ওজৰ আপত্তি শুনিবলৈ ইচ্ছুক নহৈ ককা-
 য়েকে মন্দিবলৈ তাইক টানি লৈ গৈ খং আৰু অমানত জৰ্জৰিত
 হৈ সিহঁতৰ পিয়া পাতি দিলে। বিয়াৰ দিনা নিশাভেই মৰ খাহ
 মাতাল হৈ আহি সি হেনো তাইক বৰ বেয়াকৈ প্ৰহাৰ কৰিছে।
 এদিন তাই গম পালে যে সি স্মায়ে কৰে আৰু তাৰ জৰিয়তে
 তাইৰ নবোঁবেকে বড়ত বিদেশী বস্ত্ৰ নিজৰ ঘৰ স্মুৱাইছে। সিহঁতৰ
 পিয়াৰ স্মাহমান পাছত তাই দেখিবলৈ পালে যে স্মাগ্লাৰ লগত
 এজনী ছোৱালী ঘৰলৈ লৈ আহিছে; আৰু কেইবানি ধৰি সিহঁতৰ
 ঘৰতই বাসিছে। সেইজনী হেনো কোনো সমাজ-সেবিয়াৰ জীয়েক-
 স্মাট আধুনিকা। স্মাগ্লাৰ সেই ছোৱালীজনীৰ লগত দিনে নিশাই
 ঘূৰি ফুৰিছে। স্মাৰ কোনো ধৰণৰ প্ৰশ্ন সি শুনিবলৈ ওস্তত নহ'ল।
 আনকি ছোৱালীজনী গুছি যোৱাৰ পাছত স্মাগ্লাৰে তাৰ স্মাক
 আচুতীয়াকৈ এটা বাহিৰৰ কোঠাত থাকিবলৈ দিলে। এইদৰে এবছৰ
 পাৰ হৈ গ'ল। সি তাইক পত্নীৰ পৰিৱৰ্ত্ত বান্ধী হিচাপেহে বাসিলে।
 এদিন হঠাতে স্মাগ্লাৰৰ ঘৰৰ সকলো মানুহ অন্তৰ্ধান হ'ল আৰু
 পিছদিনাখন আটাইকেইজন উভতি আহিল। কিন্তু উভতি আহিল
 স্মাগ্লাৰে এটা দ'বাৰ কপত আৰু সেই আধুনিকাজনী এটি কইনাৰ
 কপত।”

“ কি ? এমেকুৱাও মানুহ আছেনে ? ”

বেচেৰী ননদজনী সিহঁতৰ চাকৰণী। মোৰ সহপাঠীজনীৰ আগত তাই হেনো কান্দি কান্দি সকলো কথা বৰ্ণাইছে। স্নানৰ আৰু তাৰ ঘৰৰ সকলোৱে হেনো তাইক বিয়া কৰাই নিয়া বুলি নকয়, টকাৰ কিনি নিয়া বুলিহে কয়।”

“তাইৰ ককায়েকজনে কিয় আদালতৰ সহায় নলৈ?”

“বিয়া কৰাই নিয়া কোনো প্ৰমাণ নাই। মন্দিৰত বিয়া পাতি দিওঁতে মাথোঁ ককায়েক আৰু নবৌৱেকহে আছিল। পুৰোহিতটোক স্নানৰ টকাৰে টকাৰে কিনি ৰাখিছিল হবলা। সি গাওঁ এৰি পলাইছে। তত্পৰি গোচৰ তৰিখলৈ ককায়েকৰ টকা নাই। আনহাতে তাইক আৰু এতো বিয়া দিব নোৱাৰিব বুলি ককায়েকে তাইক নিজৰ ঘৰলৈ এনেতাই নানে।”

“ৰাফেল!”

সিদ্ধাৰ্থই হুখ আৰু আশঙ্কাত জঁঠৰ মোৰাৰ দৰে বহি থাকিল। সি তাৰ পত্নীৰ কথা ভাবিলে— দেউতাকৰ বাধাত পৰি সি বিয়া কৰাইছিল। কিন্তু বিয়াৰ পাছতে দেউতাকৰ মৃত্যু হ’ল। তাৰ পত্নীক কোনো দিনে তাৰ সৈতে খাপ খাব নোৱাৰিলে। নাৰী স্বাধীনতা আৰু নাৰী প্ৰগতিৰ হৈ বক্তৃতা দি ফুৰা তাৰ পত্নীয়ে এইখন ঘৰলৈ দেবশিশুৰ আগমন পছন্দ নকৰে; ঘৰৰ কোনো কাম বন নকৰে, পাকু-ঘৰৰ কালে নাযায়; মুগ্ধী আৰু লগুৱাটোক কেৱল আদেশ দি দি ঘৰত থকা সামান্য সময়খিনিত মহাৰাণীৰ দৰে বহি থাকে। দেউতাকৰ ধনৰ গৰ্বত গৰ্বণী হৈ নানান খেঞ্জন কৰি কেইজনীমান আল-ট্ৰামডাৰ্ণ স্বাধীন নাৰীৰ সৈতে সজ্জা সমিতি পাতি আৰু কথাৰ মূহলা মাৰি ঘূৰি ফুৰে। তাৰ পত্নীয়ে নাৰী প্ৰগতিৰ বাবে কি সাংগঠনিক কাম কৰিছে ভাকেহে সিদ্ধাৰ্থই বুজি নাপালে। তাৰ দেউতাকে হেনো তাৰ শহৰেকৰ পৰা কোনো এক বিপদৰ সময়ত কেইজাজাৰমান টকা লৈছিল। সিদ্ধাৰ্থই সেই ধাৰ অলপ অলপকৈ সূঁজিৰ লগীয়া হোৱাত তাৰ পত্নীয়ে তাক ইতিকিং কৰিছিল। আজিকালি তাৰ

পত্নীয়ে তাইৰ চাকৰি অবিহনে সেইখন ঘৰৰ ষ্টেণ্ডাৰ্ড খুন্সি সাং হৈ
 যাৰ খুন্সি বচাই কৰিলে সিদ্ধাৰ্থই তাইক স্বাধীন ভাবে পৃথক হৈ
 থাকিবলৈ পৰামৰ্শ দিয়ে।

কিন্তু সিদ্ধাৰ্থৰ সততা আৰু কৰ্ত্তব্যপৰায়ণতাৰ বাবেই হঠক বা
 সিদ্ধাৰ্থক এৰি গুছি গৈ বন্দনাম হোৱাৰ ভয়তেই হঠক মল্লিকাই
 সেই ঘৰ এৰিব নোৱাৰে। স্বামীৰ শাৰীৰিক তথা মানসিক অস্থিতা
 বা অস্থিতাৰ খবৰ লগলৈ মল্লিকাৰ সময় নাথাকিলেও সিদ্ধাৰ্থই
 পত্নীৰ খবৰ লয়, তাইৰ চাকৰিটো পোৱাৰ সন্দৰ্ভতো সি যথেষ্ট
 কষ্ট স্বীকাৰ কৰিছিল; চাকৰিত অসুবিধা হ'ব খুন্সি হ'বত লগুৱা
 এটাও বাধি দিছে আৰু তাইৰ অসুখৰ সময়ত সি নিজহাতে তাইৰ
 যত্ন লৈছিল। মল্লিকাই নাৰী প্ৰগতিৰ কৰ্ম্মকৰ্ত্তা সকলৰ ইতিহাসৰ
 পাত্ৰী হোৱাৰ ভয়ত সিদ্ধাৰ্থজীক ওপৰত অৱস্থান কৰিব বিচাৰে।
 আচাৰ্য্য দেউতাকৰ জীয়াৰী মল্লিকাৰ ধনৰ গৰ্ব্বৰ প্ৰতি সিদ্ধাৰ্থ
 তেনেই উদাসীন হোৱা কথাটোৱে আৰু ঘৰৰ বিপদে আপদেও সি
 তাইৰ অথবা তাইৰ দেউতাকৰ ওচৰত সহায় নিবিচৰা কাৰণই
 মল্লিকাৰ জেদৰ জুইত ঘিউ চালে; কিন্তু একো কৰ নোৱাৰি তাই
 নিজৰ উপাৰ্জনৰ টকা কেবল নিজৰ পোছাক-পৰিচ্ছদ আৰু প্ৰসাধনৰ
 সামগ্ৰীৰ নামত খৰচ কৰে। মাজে মাজে নাৰী প্ৰগতিৰ মুখাফু
 মহিলা সদস্য সকলৰ বাবে মল্লিকাই পাৰ্টি দিয়ে।

মুন্সীয়ে বৰ্ণনা কৰা তাইৰ সহপাঠী কিছুমান ছোৱালীৰ কাহিনী-
 গৈৰ মনত পৰি পৰি সিদ্ধাৰ্থ অস্থিৰ হৈ পৰিল; অস্থিৰ হৈ পৰি
 মুন্সীৰ সহিষ্ণুতা আৰু বৈৰ্য্যৰ কথা ভাবি। এৰা, মুন্সীয়ে কাহানিও
 নবোৱেৰেৰ দুৰ্দ্ধাৰতাৰ বিষয়ে ককায়েকৰ আগত নকয়, বৰং লগুৱা
 টোৱে পোনে পোনে নকলেও আওপকীয়াকৈ তাৰ আগত মুন্সীয়ে সচি
 থকা যন্ত্ৰনাৰ বিষয়ে কয়। এদিন দুপৰীয়া ঘৰ সোমাই সিদ্ধাৰ্থট
 দেখিলে যে ডাইনিং টেবুলৰ ওপৰত মূৰ পেলাই মুন্সী পৰি আছে।
 তাইৰ ছয়ো হাতত এসোপামান চাকৰ কেন। আচৰিত হৈ সি তাইৰ

মুৰটো দাঙি ধৰিলে। সি চকু খাই উঠিল— মুন্নীৰ গা জুইব দৰে গৰম। দুৱাৰ-খিৰিকি আৰু ড্ৰেইন চাকু কৰি থকা লগুৱাটোক বিড়িয়াই মাতি সি গালি পাৰিলে। লগুৱাটোৱে জনালে যে মল্লিকাৰ শাৰীকেইখন সি নিজে ধুব খুঁজিছিল; কিন্তু ভেঙে হেনো মুন্নীকহে ধুবলৈ আদেশ দি গৈছে— লগুৱাটোৱে ধুলে মল্লিকা সন্তুষ্ট নহয়; মাহৰ তৰকাৰীখন আৰু ভাতখিনি মুন্নীক ৰাছিবলৈ আদেশ দি গৈছে; লগুৱাটোৱে হেনো ভালকৈ ৰাছিব নাজানে। লগুৱাটোৱে কলে : “জ্বৰ উঠা বাবে বাইদেউ কলেজলৈ নগ'ল। মই সেই কথা আইদেউক কৈছিলোঁ। মই সকলো কাম নিজে কৰিম বুলি কৈছিলোঁ। কিন্তু আইদেৱ মোক চৰিয়ালে। ক'লে যে সমান্য গা গৰম হওঁতে জ্বৰ উঠা বুলি কোৱা উচিত নহয়; মই হেনো আপোনাৰ দৰে বাইদেউক আঁসৈ দি আছোঁ।”

সিদ্ধাৰ্থই মুন্নীক শুৱাই থৈ লগুৱাটোক দৰৱ আনিবলৈ পঠালে। আৰু পাকঘৰত আধাৰন্ধা অৱস্থাত বৈ থকা মাহৰ তৰকাৰীখন আৰু ভাতখিনি ৰাছিলে। মুন্নীৰ বাবে গাখীৰ আৰু ব্ৰেড সাজু কৰিলে। মল্লিকা ভাত খাবলৈ আহোঁতে এখন থৈয়া নথৈয়া বণ লাগিল।

মল্লিকাৰ সৈতে সিদ্ধাৰ্থৰ প্ৰায়ে কাজিয়া লাগে। আৰু কাজিয়াৰ দিনাখন তাৰ সম্পূৰ্ণ এটা দিন অপব্যয় হৈ যায়। মাজে মাজে মল্লিকাই ভাত নোখোৱাকৈ ঘৰৰ পৰা ওলাই গুছি যায়। মুন্নীয়ে নবৌৱেকৰ সৈতে কাজিয়া নকৰিবলৈ ককায়েকক অনুৰোধ কৰে। তাই কয় যে তাই নবৌৱেকৰ সকলোধৰণৰ আলপৈচান ধৰি আনন্দত চলিব পাৰে, পঢ়া শুনাও কৰিব পাৰে। আচাৰস্বৰ্গ ঘৰৰ ছোৱালী বিয়া কৰাৰ-লগীয়া হোৱা বাবে সিদ্ধাৰ্থ অসুস্থ হ'ব।...

সিদ্ধাৰ্থৰ মনত পৰিল সি ঘৰ এৰি যোৱাৰ আগমুহূৰ্ত্তত ঘটো এটা ঘটনা। তাৰ পত্নী মল্লিকাই প্ৰস্তাৱ দিছিল যে মুন্নীৰ বিয়া হ'ব লাগে; ভাল ল'ৰা এজন আছে। ল'ৰাজন মল্লিকাৰ সখস্বামী তাই, সম্পত্তিশীল, স্বাস্থ্যবান ধুনীয়া ল'ৰা; বিশেষ পঢ়াশুনা

নাই যদিও ভাল চাকৰি আছে। সিদ্ধাৰ্থই ল'ৰাজনক বতাই আনিবলৈ পত্নীক পৰামৰ্শ দিলে। কিন্তু যিজন ল'ৰা আহি উপস্থিত হ'ল তাক দেখিবেই সিদ্ধাৰ্থৰ ভিতৰত বোম্বৰ অগনি জ্বলিল। লগে লগেই ল'ৰাজনক ঘৰৰ পৰা আঁতৰাই পঠিয়াবলৈ সি তাক পত্নীক আদেশ দিলে। কাৰণ, সিদ্ধাৰ্থ নিজে 'কাষ্টম' বিভাগত কাম কৰে, আৰু সেই ল'ৰাজনক কোনো এক আগ-লোৱাৰ হৈ চোৰাং বস্তু অপহৰণ কৰি থকা সময়ত সি এবাৰ ধৰিছিল। সি তাক ছেললৈ পঠিয়াবৰ বাবে উদ্ভত হৈছিল; কিন্তু কাষ্টম বিভাগৰ আইন কিছুমানে তাক বন্ধা কৰিলে। পত্নীৰ দায়িত্বজ্ঞানৰ অস্তাৱ কাৰণে সিদ্ধাৰ্থই ঘৰ এৰি গুছি যোৱাৰ সময়ত তাৰ সন্মুখীয় বিশ্বাসী খুড়ায়ক এজনক মুন্নীৰ বন্ধনাৰেন্ধনৰ বাবে নিজৰ ঘৰত ৰাখি থৈ গৈছিল।

সিদ্ধাৰ্থই বেগাবেগাকৈ খোজ ললে। ঠঠাতে এখন বৃহৎ ঘৰৰ সন্মুখত মুন্নী ক'ৰবাৰ পৰা দৌৰি আহি তাক সাৱটি ধৰি কান্দিবলৈ ধৰিলে। হতভম্ব হৈ সি চুটকেছটো মাটিত থৈ মুন্নীক আকোঁৱালি লৈ ঘৰখনৰ ফালে চালে। এইখন দেখোন প্ৰেছৰ জ্ঞানদীপ হাতীবকৰাৰ ঘৰ ! লোহাৰ গেটখনত ডাঙৰ নেমপ্লেট এখন লগাই খোৱা আছে; লগুৱা নতুবা ঘাৰোৱান এটাও ধিয় হৈ আছে। প্ৰেছৰ জ্ঞানদীপ তাৰ এসময়ৰ শিকক আছিল। দেৱতাৰ দৰে স্বভাৱ চৰিত্ৰৰ এই প্ৰেছৰজনক তাৰ লিখৰ যেন লাগিছিল। কিন্তু মুন্নী এইখন ঘৰৰ পৰা কিয় ওলাই আহিল? তাই ইমানকৈ কান্দিছে কিয়? মুন্নীক জোকাৰি জোকাৰি নুখিও সি কোনো উত্তৰ নাপালে। ঘাথোন তাই তাৰ গাত বামুটি ধৰি চাকুৰি চাকুৰি কান্দিিলে। অৱশেষত তাই নুখিব হ'ল; আৰু ঘৰখনৰ ভিতৰলৈ তাক হাতত ধৰি মাতি লৈ গ'ল। গেটৰ ভিতৰ সোমাইতে ঘাৰোৱানটোলৈ চাই কন্দাৰ মাজতে হাঁহি মাৰি তাই কলে : “মোৰ ককাইদেউ !”

ভিতৰত বহি সিদ্ধাৰ্থই চাৰিওফালে চকু ফুৰাই চালে । এই ঘৰখন আগেয়ে সি বাহিৰৰ পৰাহে দেখিছিল । আশ্চৰ্য্যৰ মাজত সি মুগ্ধীক স্মৃধিলে : “তই মোক বিমোৰত পেলাইছ মুগ্ধী । তিনিঘৰৰ পাৰ হৈ গ’ল । তই মোটৈ কিয় একো খবৰ নপঠিয়ালি ? তোলৈ কিমান চিঠি দিলোঁ, টেনিগ্ৰাম পঠিয়ালোঁ ; বিনেশৰ ঘৰী পঠিয়াই দিলোঁ । তই এইখন ঘৰলৈ কিয় আৰু কেনেকৈ আহিলি ? এইখন দেখোন এসময়ৰ মোৰ ছাৰৰ ঘৰ ।”

“ককাইদেউ, তুমি পঠোৱা কোনো বস্তু মই দেখা নাই । আৰু এইখন ঘৰ আৰু এইজন ঈশ্বৰৰ ভূনা মানুহ নাথাকিলে আজি তুমি মোৰ অস্তিত্ব নেদেখিনাতাতন ।”

“মুগ্ধী ! এইবোৰ কি কৈছ তই ? ঘৰত কি হৈছিল ? কোনে তোৰ অস্তিত্ব নাইকিয়া কৰিব খুজিছিল ?”

সিদ্ধাৰ্থৰ চকুখুৰ বিৰণ হ’ল । মুগ্ধী সচেতন হৈ পৰিল ; আৰু ঘপকৈ কলে : “মই প্ৰায়ছৰক মাতি নৈ আহোঁ ককাইদেউ ।”

“নহয় ! আগতে তই ক তোৰ কি হৈছিল । খুভা ঘৰত নাছিল নেকি ? নবোৱেৰাই তোৰ কি কৰিছিল ?”

সিদ্ধাৰ্থৰ মুখৰ ভাষা কঁপি কঁপি ওলাল । ইতালী আৰু নৈৰাশ্ৰুই তাৰ অংগৰ যেন এডাৰৰ দৰে ক’লা কৰি পেলালে । মুগ্ধী অপ্ৰস্তুত ‘নবোৱেৰক চুকাৰাৰ কথা শুনিলে ককায়েক যে মানসিক ভাবে যত্ননাগ্ৰস্ত হৈ পৰে সেই কথা তাই জানে ; তাই নীৰৱে ব’ল । কিন্তু সিদ্ধাৰ্থ’ অস্থিৰ হৈ পৰিল ; সি তাইৰ মূৰটো টানি লৈ ধোকাখুৰ্কি মাতেৰে স্মৃধিলে : “মুগ্ধী, সকলো কথা মোক খুলি-ভাঙি ক । মই নবোৱেৰাক লৈ কালৰি কাটি যোৱা তই জানো কাহানিৰা দেখা পাইছিলি ? তই যদি নকৰ মই ধৰি লয় যে তই মান মনে মোক ছগা কৰ ।”

“ককাইদেউ, মই সদায় লোহাৰ গেটখনৰ ওচৰত থিয় হৈ তুমি আহিবা বুলি আশাপালি থাকোঁ ।”

“ভেন্সে সকলো কথা নিভে যৈ কৈ দে । মই এইবাৰ উচিত
ব্যৱস্থা হাতত লম ।”

এইবাৰ মুন্সীবে সাংসেৰ কবলৈ ধৰিলে : “তোমাৰ অংশী-
ৰ্বাদত মই কথমপি বক্ষা পৰিছোঁ ককাইদেউ । তুমি গুছি যোৱাৰ
এমাত পাছতে আমাৰ ঘৰলৈ নবৌৰ মাক আৰু এজন সম্বন্ধীয়
ভায়েক আহিছিল । সেই ভায়েকজনক মই আগেয়ে কেতিয়াও
দেখা নাছিলোঁ । মাকজনী আহেয়েই ঘৰৰ সমস্ত দায়িত্ব হাতত
ললে । নবৌ প্ৰায়ভাগ সময় বাহিৰত সভা সমিতিত ব্যস্ত থাকে ।
মাথোন নিশাৰ ভাগতে ঘৰলৈ ঘূৰি আহে । লগুৱাটোক ৰাখিবলৈ
টকা নাই বুলি নবৌৱে তাক বিদায় দিলে । মই অকলশৰীয়া
হ’লোঁ ; কাৰণ সিহে বহুত সময়ত মোৰ সহায়ত আহিছিল ।
মই ঘৰৰ সমস্ত কাম-বন কৰিব লগীয়াত পৰিলোঁ । নবৌৱে কৈছিল
যে তুমি হেনো বিদেশৰ পৰা ঘূৰি আহি ক’ত ঘূৰি ফুৰিছা
ভেঁও নাভানে । তুমি হেনো টকা-পইছা পঠিয়াবলৈ এৰি দিছিল ।”

সিদ্ধাৰ্থই মাতিলে : “হ ? মোৰ মানিঅভাববোৰ নৈ
মাক আৰু ভায়েকৰ সম্মুখত চাকৰি আৰু প’জিছনৰ দাম বঢ়োৱা
নাইতো ।”

“কাম-বন কৰাত মোৰ আপত্তি নাছিল । নিশাৰ ভাগত
হলেও পঢ়িবলৈ সময় উলিয়াইছিলোঁ । কিন্তু খুড়াদেউৰ সম্মুখত
নবৌৱে সদায় ঘৰৰ অন্তৰ-অভিযোগৰ কথা বলকি থাকে , খোৱা-
লোৱাবোৰ খুড়াদেউক ভালদৰে নিদিয়ে । খুড়াদেৱে মোৰ বাবে
সকলো সহি আছিল । কিন্তু নবৌৱে এদিন খাটাতকৈ কৈ দিলে
যে ভেঁও আৰু কেৱল নিজৰ উপাৰ্জনেৰে ঘৰ চম্ভালিব নোৱাৰে ;
খুড়াদেৱে নিজ ঘৰলৈ গুছি যোৱা উচিত । মনত আঘাট পাই
বহু খুড়াদেৱে মোক মোৰ কোনোবা বন্ধুৰ ঘৰত থাকিবলৈ পৰামৰ্শ
দি গুছি গ’ল । তাৰ পাছত নবৌৱে মোক ভেঁওৰ সেই ভায়েক-
টোৰ লগত বিয়া সোমাবলৈ বাধ্য কৰিবলৈ ধৰিলে । ভায়েকটোৱে

প্ৰত্যেক দিন ঘৰৰ পৰা ওলাই গৈ সন্ধিয়া পৰন্ত মদ খাই ঘূৰি আহে আৰু মোক আগচি ধৰি তাৰ ওচৰত বহিবলৈ বাধ্য কৰি থাকে। মই নবৌক এইবোৰ ভালপোৱা নাই বুলি কোৱাত নবৌ মোৰ প্ৰতি কঠোৰ হবলৈ ধৰিলে, কবলৈ ধৰিলে যে মইহে হেনো স্তেৰ্টৰ ভায়েকটোক তেনেকুৱা কৰিলোঁ। মই নবৌক বুজাব নোৱাৰিলোঁ; মই হেনো কপেজত পটি অঘথা টকা পইচা ধৰছ কৰি আছোঁ। মোৰ পৰীক্ষাৰ ফৰ্মফিলআপৰ বাবে মোৰ বান্ধৱী অনুপমাৰ পৰাহে মই টকা ধাৰ লৈছিলোঁ।

“পৰীক্ষাৰ বাবে নাম পঠোৱাৰ দিনাখন কলেজৰ পৰা উভতি আহি দেখোঁ যে নবৌৰ মাকজনীয়ে মোৰ কিতাপ পত্ৰবোৰ খিৰিকিৰে বাহিৰলৈ দলিয়াই পেলাই আছে। মই মনৰ দুখত সেইবোৰ গোটাই আনিলোঁ, কিন্তু চাহ খাম বুলি পাকঘৰলৈ যাওঁতে চেনী নাই বুলি মাকজনীয়ে মোক পাকঘৰ সোমাব নিদিলে। মই খং কৰি ক’লোঁ যে এইখন মোৰ দেউতা আৰু ককাইদেউৰ ঘৰ, মোক চাহ খাবলৈ বাধ্য দিয়াৰ বাবে আন মানুহৰ অধিকাৰ নাই। মই জোৰকৈ সোমাই চাহ কৰি খালোঁ। কিন্তু নিশা নবৌৱে মোক ইমান কঠুৱা কথা শুনাতে যে মই ভাত নোখোৱাতকৈ কান্দি কান্দি শুই থাকিলোঁ।

“পিছদিনাখন বৃত্তিৰ টকা আনিবলৈ গলোঁ। অনুপমাৰ ধাৰ পৰিপোধ কৰি ঘূৰি আহি ঘৰ সোমাই দেখোঁ যে ঘৰত কোনো নাই। মই ভৰি হাত ধুই পাকঘৰত সোমালোঁ। হঠাতে কোনোবাই মোক আগচি ধৰিলে, দেখোঁ যে নবৌৰ সেই সখাহী ভায়েকটো। তাক মই আঁতৰি বাৰলৈ নিৰ্দ্দেশ দিলোঁ; কিন্তু সি মোৰ হাত এখনত ধৰি টান মাৰিলে। মই হাতখন আঁতুৰি আঁতুৰি নবৌক চিঞৰিলোঁ; কোনো আগবাঢ়ি বহা দেখি মই কোনোমতে আনখন হাত মেলি কাঁহৰ সিলচ এটা টানি ললোঁ আৰু তাৰ মুখলৈ মাৰি পঠিয়ালোঁ। পাতল আয়নাৰ সিলচ

শান্তি তাৰ কঁপাল আৰু গালত কাটিলে। মই দৌৰি বাহিৰ
 ওলাই পূৰ্বি মুখত থিয় হলোঁগৈ। একাৰ হোৱাৰ পাছত নবোঁহঁত
 আছিলত মইও মোৰ কোঠাত সোমালোঁ। কিন্তু নবোঁৱে মোক
 আক্ৰমণ কৰি ক'লে : “এইখন তোৰ ককায়েকৰ ঘৰ হ'ব পাৰে, কিন্তু
 অনৈতিকভাৱে পত্নীৰ অধিকাৰ বেছি। মোৰ মাতা আৰু ভাইক অপমান
 কৰি, অত্যাচাৰ কৰি তই ভাল কাম কৰা নাই।”

মই প্ৰতিবাদ কৰি কলো : “নবোঁ, মই মাথো নিভক বন্ধা
 কৰাৰ বাবে প্ৰতিৰোধ কৰিছিলো, মই কাকো অপমান কৰা নাই।”

“এয়া। প্ৰতিৰোধ। কিন্তু শুন, তোৰ ককায়েকৰ তোৰ পঢ়া
 খৰচ যোগোৱা দূৰৰ কথা, ঘৰখনৰ বাবেও কোনো পইচা-পাতি পঠিওৱা
 নাই। এইখন ঘৰ যদি মোৰ উপাৰ্জনেৰে চলিব লাগে-ভেঙে তইও
 মোৰ সিদ্ধান্তমতে কাম কৰিব লাগিব। তই জীতুৰ সৈতে বিয়া হ'ব
 লাগিব। তাক অস্বীকাৰ কৰি কৰি মদ খাবলৈ গুইহে মাথা কৰি
 আছ।”

“নবোঁ, তুমি নাবী জাতিৰ মঙ্গল কামনা কৰা। মোৰ দুখ
 তুমি বুজিবা বুনি আণা কৰিছিলোঁ।”

“নাবী স্বাধীনতাৰ অজুহাত দেখুৱাই তই মোক ব্লেকমেইল
 কৰিবলৈ চেষ্টা নকৰিবি। এইখন ঘৰত মই তোৰ ককায়েকৰ মই-
 মতালিৰ বাবে বহুত সহিব লগীয়া হৈছে। পত্নীৰ যে এটা স্বাধীন
 ঘৰ আছে তাক তোৰ ককায়েকে কেতিয়াও স্বীকাৰ নকৰিলে। মই
 যদি ঘৰৰ কোনো কথাত অংশগ্ৰহণ কৰিব নোৱাৰো ভেঙে মোক
 বিয়া কৰাব লাগিছিল, ক'লেই ? মোৰ দেউতাৰ পৰা টকা ধাব লোৱাৰ
 বিনিময়তহে ? দেউতাই টকা ধাব দি ইমান সহায় কৰাৰ পৰিণাম
 এয়াইনে ? দেউতাৰ ছোৱালী হৈ মই দুৰ্ভোগ ভুগিব লাগে ?”

“নবোঁ, ককাইদেৱে তোমাক ভাল পায়। তোমাৰ ইচ্ছাৰ
 বিৰুদ্ধে মই অন্যত ককাইদেৱে কোনো কাম কৰা নাই। বন্ধা কাম-
 কাজৰ পৰাও তোমাক অস্বাভি দিছে।”

“এটা লগুৱা ল'ৰা বাখি দিনেই স্বাধীনতা দিয়া মুবুজায়। নাৰী হিচাবে এইখন ঘৰত মইও সন্মান পাব লাগে। নাৰী হৈ তইও এইখন ঘৰত মোৰ সন্মান আৰু অস্তিত্ব ধুনিসাৎ কৰিবলৈ ওলাইহ।”

“মই তোমাৰ কি সন্মান ৰক্ষা কৰা নাই নবৌ? মই দেখোন নিজ ঘৰতেই নিজক ৰক্ষা কৰাৰ বাবে এতিয়া -।”

“জীতুৰ লগত তোৰ বিয়াৰ প্ৰস্তাৱ মই ককায়েকক দিছিলো, ককায়েক মোৰ প্ৰস্তাৱক গ্ৰাহ্যতো নকৰিশেই, জীতুকো অপমান কৰি খেদি পঠিয়ালে। এতিয়া মোৰ প্ৰতিশ্ৰুতিক তইও সন্মান কৰিব জনা নাই। ককায়েক উত্ততি অহাৰ আগেয়ে তোৰ বিয়া হ'ব লাগিব।”

“নবৌ, মোৰ একমাত্ৰ ককাইজনক আঁতৰ কৰি তুমি মোৰ বিয়া পাতিব নোৱাৰা। নাথ-আনাথ বিচাৰ কৰি চোৱা নবৌ।”

“জীতুক মই কথা দিছোঁ। বিয়া হ'বলৈ যদি আপত্তি আছে জীতুৰ চকুৰ আগৰ পৰা আঁতৰি আন কৰবাত থাকোঁ। এইখন ঘৰত নহয়।”

“নবৌ, মই তোমাক কাকুতি কৰিছোঁ, ককাইদেউক উত্ততি আহিবলৈ দিবা।”

“কিন্তু নবৌ উঠাত মাৰি গুছি গ'ল। মনৰ দুখত মই বাবান্ধাত বহি থাকিলোঁ। কিন্তু কন্ঠক পাছত ছুৱাবলৈ বন্ধ হৈ গ'ল। ভিতৰ সোমাবলৈ খুলি মই বহুত সময় ধৰি দৰজা খুলি দিবলৈ অনুৰোধ কৰিলো; মিহঁতে দৰজা খুলি নিদিলে। নিশা প্ৰায় এঘাৰমান বজাত সকলোবোৰ লাইট জ্বলাই গ'ল। মোৰ শয়ন লাগিবলৈ ধৰিলে। এনেতে ভিতৰৰ পৰা নবৌৰ প্ৰাৰ্থনা কথা আহি ঠহৰকৈ মোৰ কাণত বাজিল : “তাই ক'লৈ যাব? দেখিবিচোন। বাধ্য হৈ তাই বিয়া হ'বলৈ মান্তি হ'ব। নহলে তই তোৰ উপায় অবলম্বন কৰিবি। অকঁৰাৰ দৰে পিছ হ'হকি নাথাকিবিচোন।”

“জিলাৰ খাই উঠি মই পদূলিলৈ ওলাই আহিলোঁ। কিন্তু
 ন'লৈ যাম ? গেটৰ ওচৰতে বেষত আউজী বহি পৰিলোঁ।
 কিন্তু ক্ষান্তক পাছতে গেটখন খোল খোৱা যেন পাই এজাৰ
 পোহৰৰ মাজতে দেখা যে নবৌৰ ভায়েকটোৱে কুটিল হাঁহি
 নাৰি মোৰ ওচৰত খিৰ হৈছেহি। এই চেনেতে মই খিয় হৈ
 ঘৰৰ যানে পিছুবাই গৈ গৈ দৌৰ মাৰি দ্ৰইংকমৰ ভিতৰ সোমালোঁ।
 মোৰ কোঠাত সোমাব বিচাৰি দ্ৰোধো যে মোৰ কোঠাৰ দুৱাৰত
 ভলা লাগাৱা আছে। আনবোৰ কোঠা ভিতৰৰ পৰা বন্ধ।
 দ্ৰইংকমত গুণ্ডাটোৱে নোক খুচুলাবলৈ মৰমমনা কথা কৈ কৈ মোক
 ধৰিবলৈ চেলু বিচাৰি আছে। মই চোফা, মেজ আদি তাৰ
 ফাললৈ বগবাই দি দি ঘূৰি ঘূৰি আত্মৰক্ষাৰ উপায় চিন্তিলোঁ।
 সেইঘৰত আক মোৰ নিষাপজ্ঞা নাই দেখি চকুৰ পাত্ৰতে
 ফুলদানি এটা খামুটি ধৰি তাৰ চকুলৈ মাৰি পঠিয়ালোঁ, আক
 বাহিৰ ওলাই নৌবিলো। বাহিৰত ইতিমধ্যে বৰষুণ পৰিছিল।
 তথাপি মোৰ বান্ধৱী অনুপমাৰ ঘৰলৈ গৈ তাইক জগাই লৈ তুমি
 উভতি অহালৈ তাইৰ লাত খাফিম বুলি মুহূৰ্ত্ততে ঠিক কৰিলোঁ।
 গুণ্ডাটো মোৰ পাছ পাছ খেদি আহিছে। কিন্তু হঠাতে গাড়ী
 এখন গুণ্ডাটোক পৰবহৈ আহি মোৰ ওচৰ পোৱাত মই বান্ধাৰ
 দাঁতিলৈ একাঘৰীয়া হৈ যাব খুজিলোঁ। কিন্তু উজুটি খাই মই পৰি
 গালোঁ। গাড়ীখন বৈ ভিতৰৰ পৰা এজনী ছোৱালী আক মানুহ
 এজন নামি মোক তুলি গাড়ীৰ ভিতৰত বহুৱালে। মই ঠাণ্ডাত
 কঁপি থকা দেখি ছোৱালীজনীয়ে খ'ল এখন মোৰ গাত বেৰিয়াই
 দি তিতা শাৰীখন আঁতৰাই দিলে। তেওঁলোকে মোক মোৰ
 ঘৰত থৈ আহিবলৈ ঠিকনা খুজিলে। মই কান্দিবলৈ ধৰিলো আক
 ঘৰত থৈ আহিলে মোৰ মৃত্যু হ'ব বুলি ক'লো। তেওঁলোকে
 মোক ইয়ালৈ লৈ আহিল। সেয়া আছিল ব্ৰহ্মেশ্বৰ জামনীপ
 হাতীকৰা আক তেওঁৰ ভনীয়েক জ্যোতিৰুপা। জ্যোতিৰুপাই

কলে যে মই এইখন ঘৰক নিজৰ ঘৰৰ দৰে ভাবি থাকিব লাগে ।
 প্ৰফেছৰে কলে যে পৰীক্ষা দিবলৈ ওলোৱা ছোৱালীজনী পৰীক্ষা
 নিদিয়াকৈ থাকিব নোৱাৰে । জ্যোতিষে তাইৰ কিতাপ-পত্ৰ
 কিছুমান আনি মোৰ হাতত দিলে , বিয়া হৈছে যদিও জ্যোতি
 স্নাতক মহলালৈ উঠিছিল । প্ৰফেছৰ মোৰ নামাটো ট্ৰেন্সফাৰ
 কৰোৱাই ইয়াৰ ওচৰৰ কলেজ এখনলৈ লৈ আহিল । মই পৰীক্ষা
 দিলো ; আৰু উচ্চতৰ মাধ্যমিক পৰীক্ষাত উত্তীৰ্ণ হ'লো ।
 উৎসাহিত হৈ প্ৰফেছৰে মোক বি, এচ, চিত নাম লগাই দিলে ,
 আৰু এতিয়া মই বি, এচ, চিৰ শেষ পৰীক্ষা দি অঁতালো ।
 এই তিনি বছৰৰো অধিক কাল জ্যোতি আৰু তাইৰ ককায়েকে
 মোক নিজৰ মানুহৰ অভাৱ অনুভৱ কৰিব দিয়া নাই । কিন্তু
 ককাইদেউ, তোমাক হেৰুৱাব দুখত মই কান্দিবলৈ বাধ্য হওঁ ।”

সিদ্ধাৰ্থ ধিয় হৈ মুন্নীক আকৌৱালি লৈ থোকাঠুকি মাতৰে
 কলে : “মুন্নী, ব'ল ঘৰলৈ যাওঁ । মই সিহঁতক এটা এটাকৈ খেদিম ।
 মই তাইক ডাইভোৰ্চ কৰিম ।”

“মহা ককাইদেউ, নৰোৱে তোমাৰ ভয় কৰে ; তেওঁৰ
 এদিন ভুল ভাঙিব ।”

[চুহু]

জ্যোতিকপাই “মুন্নী, কাৰ সৈতে কথা পাতিছা ?” বুলি
 মাতি মাতি সোমাই আহিল । বিবাহিতা ছোৱালী এজনী দেখি
 সিদ্ধাৰ্থই মুন্নীক এবি দি নমস্কাৰ জনালে । মুন্নীয়ে চিনাকী কৰি
 দিয়াৰ পাছত জ্যোতিয়ে মুন্নীক কলে :

“মুন্নী, ককাইদেৱে ফাইল এটা বিচাৰি আছে ; জোমাক
 মাতিছে ।” আনন্দিত মুন্নী দৌৰ মাৰি হিঁতৰ সোমাই গ'ল ।
 সিদ্ধাৰ্থক বহিবলৈ কৈ জ্যোতিয়ে কলে :

“মুন্সীয়ে অনাৰ্জল আপোনাৰ কথাকে কৈ থাকে”; প্ৰায় প্ৰত্যেক দিনে গেটৰ ওচৰলৈ গৈ ইফালে সিকানে চাই থাকে। মুন্সীক হুজুৰাবলৈ ককাইদেউৰে যে কিমান নাটক কৰিবলগীয়া হয়! কিন্তু তাইৰ দুৰ্ভাগ্য আমাৰ বাবে সৌভাগ্য হৈ পৰিল। তাই এইখন ঘৰৰ বাবে অপৰিহাৰ্য্য হৈ পৰিছে।

সিদ্ধাৰ্থই মুন্সীক নিজ ঘৰলৈ লৈ যোৱাৰ প্ৰস্তাৱ দিয়াত উচপ খাই উঠি জ্যোতিয়ে ক্ষন্তেক ভাৰক মাৰিলে। তাৰ পাছত ঠোকাগোৰোঁক ক’লে: “মুন্সীক লৈ যাব? কিন্তু—কিন্তু তাই কলেজলৈ গৈ আছে, তাইৰ কিবা বিপদ হ’ব বুলি ভাবি ককাইদেৱে ডিপাৰ্টমেণ্টলৈ যোৱাৰ সময়ত তাইক নিজেই গাড়ীৰে কলেজত থৈ যায় আৰু অহাৰ সময়ত লৈ আহে।”

এক উশাহতে কথাখিনি কৈ মানুহজনী যেন কোনো এক অজান ভয়ত শেঁতা পৰি গ’ল; চকু মুখৰ চেহেৰা নিন্তেজ হৈ পৰিল। আচৰিত হৈ সিদ্ধাৰ্থই স্মৰিলে:

“কি হ’ল? আপুনি অসুস্থ নেকি?”

সেপদাৰ্জি জ্যোতিয়ে কলে: “মুন্সীয়ে মোৰ ককাইদেউক জীয়াই ৰাখিছে। নবৌৰ শোকাবহ মৃত্যুৰ পাছত এইখন ঘৰত সূৰ্য্যৰ কিবা পৰা নাছিল। ককাইদেউৰ বিয়াৰ এবছৰ নৌ হওঁতেহে আকস্মিক দুৰ্ঘটনাত নবৌৰ জীৱন বন্তি মূৰাই গ’ল। দুবছৰ পাছতেই মাক আৰু দেউতাইও আশাক এৰি গুছি গ’ল। মই ককাইদেউক পুনৰ বিবাহ কৰাবলৈ খুজি থকা স্বত্বেও ভাল ল’ৰা এজন পাই মোকহে জোৰকৈ বিয়া দি দিলে। ককাইদেউ তেখেই অকল শৰীয়া হ’ল। নিশাৰ পাছত নিশা উজাগৰে থাকি লিখা-পঢ়া কৰি কবিতা-নিঃসঙ্গ জীৱনটোক ভিন্‌ভিন্‌কৈ আগুৱাই নিবলৈ ধৰিলে। চাকৰ-নাকৰবোৰে ৰাতিবাতিহে দিয়ে; ‘বত্ৰ সহকাৰে পৰিচৰ্যা’ কৰিব নাজাৰে। মোৰ বিয়াৰ পাছত ককাইদেউৰ স্বাস্থ্যৰ অৱনতি হ’ল। মই কি কৰিম? কোনকালে চাম? মই মাথোঁ ঈশ্বৰক সকলো সমৰ্পণ

কৰি দিছিলোঁ। কিন্তু তেখেতে মুন্সীক পঠিয়াই দিলে — শাস্তিদূত হিচাবে। মুন্সীয়ে ঘৰখন উজ্জ্বল হৈ ৰাখিছে। ককাদেউৰ স্নান ভাল হ'ল, হাঁকি-ফুৰি কৰা হ'ল, সুবাতকা কৰা হ'ল; নিশা ভালদৰে গোৱা হ'ল। এতিয়া মুন্সী শুচি গ'লে যে আকৌ —।”

“বুজিছোঁ। ছাবৰ জীৱনৰ বাবে মোৰ মুন্সী অপৰিহাৰ্য্য হৈ পৰাটো মোৰ বাবেই গোঁৱৰ কথা। কিন্তু তাই নিজৰ ঘৰ এৰি সদায় ইয়াত কেনেকৈ থাকিব? তাইৰ বিয়া হব লাগিব নহয়।”

“এৰা।” বুলি জ্যোতিয়ে হুমুনিয়াহ ছাৰিলে। প্ৰফেছৰ জ্ঞানদীপ আৰু পাছে পাছে মুন্সী সোমাই আহিল। সিদ্ধাৰ্থই পথ হৈ নমস্কাৰ দিলে। প্ৰফেছৰে সিদ্ধাৰ্থক নিৰীক্ষণ কৰি কৰি উচ্চাৰণ কৰিলে : “তুমি—। তুমি—! সিদ্ধাৰ্থ নহব জানো?”

“হয় ছাব।”

“অৰ্থাৎ তুমিহে মুন্সীৰ ককায়েক। বহা, বহা। মুন্সীয়ে ককায়েকৰ নাম সিদ্ধাৰ্থ বুলি কৈছিল। কিন্তু তুমি হবা বুলি মোৰ খেয়ালেই নাছিল। তোমাক বহুত বহুত ধৰি দেখা নাই নহয়। এৰা, কিছুমান ছফৰ্টনাও ব্লকলজক হৈ পৰে। মুন্সী ককায়েকৰ বাবে খোৱাৰ দিহা কৰিবলৈ কোৱাগৈ। অ’ তুমি হেনো ঘৰ পোৱাগৈ নাই; ভাতকে খাবা। এতিয়া দুপৰীয়া হৈ বাজিছে।”

“নহয় ছাব, ডেবছফৰ্টনাও আগেয়ে মই কলিকতাত খোৱালোৱা কৰি আহিছোঁ।”

“অৰ্থাৎ তুমি প্লেইনত আছিল। বাক অইন কিবা বস্তু খাবা।”

মুন্সী ভিতৰ সোমাই গ'ল। ককায়েকৰ ফালে চাই জ্যোতিয়ে ক'লে : “মুন্সীক লৈ যাব খোজে ককাইদেউ।”

অকস্মাত কথাৰ স্তনৰ বাবে হয়তো প্ৰফেছৰ উচপ খাই উঠিল; জ্যোতিৰ দৰেই মুহূৰ্ত্ততে তেওঁৰ মুখমণ্ডল বিৰণ হৈ পৰিল। কিছু-সময় ধৰি বোন হৈ থাকি তেওঁ অৱশেষত আড়ম্বৰে ক'লে : “মুন্সী বৰ ভাল ছোৱালী। মানুহক কৰম কৰিবও জানে; নিজে মৰম লবও

জানে। আচলতে মুন্সীৰ হাতৰ স্পৰ্শত মোৰ ঘৰৰ বেৰবোৰ, বাগিছাৰ গছ-গছনিবোৰ, সকলো জীৱন্ত হৈ উঠিছে। তুমি মহান, সিদ্ধাৰ্থ; তুমি এজনী অনন্যা ছোৱালী গঢ় দি তুলিছিল।। লৈ যোৱা বাক; বিস্ত মাছে মাছ আহিবলৈ দিবা।” প্ৰবেছৰৰ ভৰি চুই প্ৰণাম কৰি সিদ্ধাৰ্থই ক’লে :

“ছাৰ নিৰাশ্ৰয়া মুন্সীৰ জীৱন ৰক্ষা কৰি আপুনি মোক মহাপাপৰ পৰা উদ্ধাৰ কৰিলে। এই ঋণ মই কেতিয়াও পৰিণোধ কৰিব নোৱাৰো। মুন্সীয়ে আপোনাৰ ঘৰত স্বৰ্গস্থত আছে, আপুনি তাইক কলেজৰ শিক্ষাও দিছে। মুন্সীৰ লগতে মইও আজীৱন আপোনাৰ সেৱক হৈ থাকিম। তাই যেতিয়াই মন কৰে আপুনি যেতিয়াই বিচাৰে তাই আপোনাৰ ওচৰলৈ আহি থাকিব। আনকি তাইৰ বিয়া হলেও এই কথা মই তাইৰ গিৰিহঁতৰ সৈতে বৃজাপৰা হৈ ল’ম। কিন্তু ছাৰ, মোৰ বৰ্ত্তমানত এতিয়া মই কেনেকৈ তাইক ইয়াত এৰি থৈ যাব ?”

মুন্সীয়ে চাহ-জলপান আনি ককায়েকৰ সমুখত থলে। সিদ্ধাৰ্থই চাহ খাই থাকোতে পেকেটৰে অনামনস্ক ভাবে খোজ কাটি কাটি বিৰিকিৰ ওচৰত থিয় হলগৈ। ভোখতৰ দৃষ্টি অৱণ; অস্বাভাৱিক। ভেৰেতে ব্যাক্ত কৰিলে :

“যেতিয়া মুন্সীৰ বিয়া পাতা, মোক খবৰ দিবা। মুন্সীয়ে মোৰ বাবে বিমান ভ্ৰম কৰিছে তাৰ বিনিময়ত মইহে জেৰ্টক একো দিবলৈ সন্মতি দাখিলো।”

মুন্সী উচপ খাই উঠিল। তাইৰ বিদায়ৰ ঋণ উপস্থিত হৈছেহি বুলি বুজিব পাৰি সোমোঠা মুখেৰে থিয় হৈ থাকিল। চকুলো দুটো-পাল মৰি পৰাত আঁতৰি গৈ তাই ভিতৰৰ কালৰ দুৱাৰৰ ওচৰলৈ আগুৱাই গ’ল। খোৱা শেষ কৰি সিদ্ধাৰ্থই ক’লে : “ভাল ল’ৰা এজন পাইছো। তাইৰ বিয়াৰ বাবে মই অলঙ্কাৰ পাতি লৈ আহিছো ছাৰ। এতিয়া তাইৰ সন্মতি পালেই—।” মুন্সীৰ মুখেৰে

অসম্মতিৰ সূৰ নিৰ্গত হ'ল : 'নহয় !'

"বাক, বাক, হয়নে নহয় সেয়া পিচত ঠিক কৰা হব। এতিয়া ধল ঘৰলৈ যাওঁ।"

"ঘৰলৈ ? কিন্তু—।"

"কিন্তু কি ? উৎপ্ৰাণ উঠিলি যে ঘৰলৈ নাযাব তই ?"

"যাব ককাইদেউ। কিন্তু ঘূৰি আহি মই ইয়াতে থাকিম।"

"ইয়াতে ? অথাৎ তই নিজ ঘৰত থাকিবলৈ ইচ্ছা নকৰ ? —এৰা, 'তোৰ ককায়েৰা নব্বোৱেৰাই ঠোক নিৰাপত্তা নিব নোৱাৰিলে। তই সিহঁতৰ ওচৰত থাকিব নোখোজাটো স্বাভাৱিক। কিন্তু মূৱী, মই এতিয়া ঘৰতে থাকি চাকুৰি কৰিম; মই পুনৰ ট্ৰেন্সকাৰ লৈ আহিছো। তোৰ আৰু কোনো ভয় নাই।"

মূৱী নিমাতৈ ব'ল ; কোনো লৰাৰ নকৰিলে। তাকে দেখি বিবাদ মনেৰে সিদ্ধান্ত উঠি যাবলৈ বুলি সাজু হৈ ক'লে : "তেন্তে তই নাযাব ! ঠিক আছে, মই যাওঁ। তই যদি নিবিচাৰ, মই আৰু তোৰ ওচৰলৈ কেতিয়াও নাহো।"

মূৱীয়ে ককায়েকক আগুৱি ধৰি ক'লে : "ককাইদেউ, মই ঘৰলৈ নাযাব বুলি কোৱা নাই। কিন্তু মই সদায় থকাই যাব নোৱাৰো। কিছুমান কাৰণত মই সদায় ইয়াত থকাটো বৰ প্ৰয়োজন।"

"কি কাৰণত ? অলপ আগতে যে তই বাস্তৱত মোক সাৱটি ধৰি চাকুৰি চাকুৰি কান্দিছিলি, সেয়া তেন্তে এই ঘৰৰ পৰা আঁতৰি যোৱাৰ সময় উপস্থিত হোৱা বাবেহে আছিল ? — তোৰ ককায়েকৰ বাবে নহয় ? আতি মোক তোৰ হৈ কিবা কৰাৰ সুবিধাকণো তই দিবলৈ ইচ্ছা নকৰ ! মই আতি তোৰ ঘূৰাৰ পাত্ৰ !"

মূৱীয়ে ককায়েকৰ গাত খামুচি ধৰি কণ্ঠৰে ক'লে চেষ্টা কৰিলে : "ককাইদেউ ! ককাইদেউ ! ম — ম — ম — !" তাই উচুপিব ধৰিলে। এইবাৰ প্ৰক্ষেপেৰে আদেশৰ সূৰত ক'লে : "মূৱী, তুমি নিজৰ ঘৰত থাকিব লাগিব ; ইয়াত নহয় !"

সিদ্ধাথ ই সুন্নীৰ হুয়ো ক'ছত ধৰি ৰাক্ত কৰিলে : “তই কি কাৰণত নিজৰ ঘৰত থাকিবৰ ইচ্ছা নকৰ মই বুজিছোঁ? কিন্তু সুন্নী, তোৰ বিয়া হব লাগিব। বিয়াৰ পাছত জানো তই এইখন ঘৰত থাকিব পাৰিবি? আৰু ভেতিয়া জানো ছাবৰ বৰ্ত্ত লোৱাৰ বাবে কোনো অল্টাৰনেটিভ বোলাব?” সুন্নীৰ মুখেৰে বিস্ফোৰিত হ'ল :

অল্টাৰনেটিভ নাই! মই কেতিয়াও বিয়া নহওঁ। ককাইদেউ, তুমি মোৰ বিয়াৰ কথা সুলিৱাৰ। ”

প্ৰকেছৰৰ বাবে সুন্নীৰ ভাগ দেনা পাই আটাইকেইজনে স্তম্ভিত হ'ল। প্ৰকেছৰে বিমোহিত পৰাৰ দৰে ইকালৰ পৰা সিকালে খোজ কাটিবলৈ ধৰিলে। সিদ্ধাৰ্থৰ মুখৰ পৰা নিৰ্গত হ'ল : কি? সুন্নী? তই আজীৱন এইদৰে থাকিবি? নহয়! মই নিজে ছাবৰ বাবে কিবা ব্যৱস্থা কৰিম; মই ভোক কথা দিলোঁ। তোৰ নিজৰ ভৱিষ্যত এটা আছে। ”

উচুপনি বন্ধ কৰি গহীনভাৱে সুন্নীয়ে মন্তব্য দিলে : “তুমি একো কৰিব নোৱাৰা! তেখেতৰ হৈ কাম কৰা, তেখেতৰ আলপৈচান বৰা মানুহৰ অস্তাৱ নাই। অস্তাৱ উপলক্ষিৰ প্ৰেৰণাৰ আৰু—। ”

অতিহ হৈ প্ৰকেছৰ চিঞৰি উঠিল : “মোৰ জীৱনৰ কোনো অস্তাৱৰ বাবে তোমাক নিযুক্তি দিয়া হোৱা নাই! মই মাথোঁ তোমাৰ প্ৰতি কৰ্ত্তব্য কৰিছিলোঁ। তুমি ককায়েকৰ বিবেচনামতে কাম কৰিব লাগিব। ”

“ককাইদেউ। বিয়ানেই ভাল মানুহ নহওঁক বিয়া হোৱা মানে স্বাধীনতা বিসৰ্জন দিয়া; কাৰণ স্বামী-স্ত্ৰী দুয়োজনে ইজনে নিজৰ বাবে ভাগ স্বীকাৰ কৰিব লগীয়া হয়। ভাগ নাথাকিলে সংসাৰ বন্ধনাময় হয়। তোমাৰ সংসাৰখনৰ কালে মই আঙুলিয়াই দিয়াৰ আৱশ্যক নাই। এৰা। মইও কাৰো কাৰণে ভাগ কৰিব নোৱাৰিম। অন্য এজন মানুহ তোমাৰ দৰে কিয় অশান্তি ভোগ কৰি থাকিব লাগিব?”

সিদ্ধাৰ্থ ই হস্ততঃ হৈ মুন্নীৰ কান্ধত ধৰি জোকাৰি জোকাৰি গ্ৰন্থ কৰিলে : “মুন্নী, এইবোৰ কি কৈ আছ তই ? তই কেলেই ভাগ কৰিব নোৱাৰ ? মুন্নী ভালিৎ, বলিয়াৰ দৰে কথা নকৰি ; ছোৱালীয়ে অকলশৰীয়া জীৱন-বাগন কৰিব নোৱাৰে ; ছোৱালীৰ নিৰাপত্তাৰ প্ৰয়োজন হয় ।”

মুন্নী গোমোঠা মুখেৰে থিয় হৈ থাকিল । ইমানপৰে মুন্নীৰ বেহৰুপ লক্ষ্য কৰি থকা পেকেছৰে দেখিলে যে সিদ্ধাৰ্থৰ চকুমুখৰ চোহৰো বাৰিষাৰ ডাৱৰৰ দৰে ক'লা পৰিছে , আৰু কাঁৰো বাবে ভাগ কৰিব নোৱাৰা মুন্নীয়ে এতিয়া একমাত্ৰ ভেওঁৰ বাবে পৃথিৱীৰ সকলো সুখভোগ বিসৰ্জন দিয়াৰ বাবে প্ৰস্তুত হৈছে । কিন্তু সেইটো হ'বলৈ দিয়া উচিত নহয় । সিদ্ধাৰ্থ ই বাৱস্থা কৰা মতে মুন্নীৰ বিয়া হ'ব লাগিব । ভেওঁৰ ওচৰৰ পৰা আঁতৰি গলেহে মুন্নীৰ আত্ম-বিসৰ্জনৰ চিন্তাও আঁতৰ হ'ব । গতিকে পেকেছৰে মাতিলে :

“সিদ্ধাৰ্থ, এজনী তেনেই ফুলকণীয়া ছোৱালীৰ হুজুৰ ওপৰত তুমি গুৰুত্ব নিদিবা । মোৰ ইয়াত আৰু বেচিদিন থাকিলে ভেওঁৰ হুজুৰ বৰ্দ্ধি পাব । ভেওঁৰ অন্তৰ বেলেগ খাভুৰে গঢ়া । মোৰ ইয়াত থাকি ভেওঁ নিজৰ জীৱনটোক তুচ্ছজ্ঞান কৰিবলৈহে শিখিলে । ভাগ্য ভাল যে তুমি অহালৈ মই আৰু বেচিদিন বাট চাবলগীয়া নহ'ল । এতিয়াও পলম হোৱা নাই ; ভেওঁক লৈ যোৱা আৰু সোনকালে বিয়াৰ বাৱস্থা কৰা ।”

ইমান পৰে কৌতুহলেৰে বৈ থকা জ্যোতিয়ে মাতিলে : “মুন্নীয়ে নিজৰ ইচ্ছামতে থাকক ককাইদেউ । হুৰহুৱান পাৰ হ'লে নিজেই বিয়া হোৱাৰ বাবে মন বেলিব ।”

“জ্যোতি, মন মনে থাক । মুন্নী মোৰ মনত থকাটো মই পছন্দ নকৰোঁ— এতিয়া ককায়েক উভতি আহিছে ।”

এইবাৰ মুন্নীয়ে পেকেছৰৰ মুখামুখী হৈ গ্ৰন্থ কৰিলে :

“মই তই গ'লে আপোনাৰ অলটাৰনেটত কি থাকিব ? ইয়াৰ

উত্তৰ পাঁপে মই শুহি-বাব ”

“সেই প্ৰৱৰ উত্তৰ তুমি জনাব দৰকাৰ মাই । তুমি এইখন
ঘৰলৈ অহাৰ আগেয়েও মই জীয়াই আছিলোঁ । কেৱল তুমিহে
মোক জীয়াই ৰাখিছা বুলি কিয় ধৰি লৈছা ?”

“মৃত্যুৰ দিনাখনলৈ কেৱল জীয়াই থকাৰ বাবে অলটাকনেটিক্‌চ
প্ৰয়োজন নাই । কিন্তু তাৰ পাহত ? তাৰ পাহত কি হয় ?”

আছহুৱা প্ৰথ শুনি সকলোৱে তবষ মানিলে । সুগ্ৰীৱ মঞ্চ
নষ্ট হৈছে বুলি তাৰি সিদ্ধাৰ্থই মূৰে কঁপালে হাত দিলে । এবা,
তাইৰ ওপৰত অমানুষিক অভ্যাচাৰ কৰি তাইক বিপদৰ গহ্বৰলৈ
গতিয়াই দিয়াৰ বাবে আজি হুৱন্তো তাই নাকসিকভাৱে থকাৰ
প্ৰস্তাৱ হৈছে । মল্লিকা ইয়াৰ বাবে সম্পূৰ্ণৰূপে অগৰীয়া । ইয়াৰ
সমুচিত বিচাৰ কৰিব লাগিব ।

প্ৰকেহৰে অজুসন্ধিৎসাৰে সুগ্ৰীক পৰাৰোপ কৰি প্ৰথ কৰিলে :
“মৃত্যুৰ পাহত আৰু কল্‌পনিস্থনৰ কি প্ৰয়োজন, বুদ্ধ হোৱালী ?
নে মোৰ লগত মৰিবও খুজিছা ?”

“আপোনাৰ লগত মৰিব পাৰিলভো স্বৰ্গ পালোটেঁতেন !
কিন্তু মই মৰ্ভাত আপোনাক চিৰজীৱী কৰি ৰাখিব খুজিছিলোঁ ।”

শুনিছানে ভনীষেবাৰ বলিৱালি সিদ্ধাৰ্থ ? ভেৰ্তক লৈ বোতা
আৰু লোনকালে বিবাহৰ বন্দোবস্ত কৰা । Very strange
girl !”

সিদ্ধাৰ্থই সুগ্ৰীৱ ওচৰ চাপি গৈ তাইৰ কান্ধত ধৰি মাতিিলে :
“সুগ্ৰী, বলিৱাৰ দৰে এইবোৰ কি বলকি আচ ? ব'ল ঘৰলৈ
বাৰ্ত্ত ।”

সুগ্ৰীয়ে চললোৱা চকুৰে সিদ্ধাৰ্থৰ বুকুত মূৰ পেলাই দিলে ।
প্ৰকেহৰে ব্যক্ত কৰিলে : “সিদ্ধাৰ্থ, তোমাৰ মন:পুত ল'ৰা
পাইছা বেজিয়া আৰু পলম কৰা উচিত নহয় ; টকা-পইচাৰ
চিন্তা নকৰিবা ।”

হঠাৎ মুন্সীয়ে ককায়েকক এৰি দি বেবৰ কালে মুখ কৰি
কেকুঁৰি কেকুঁৰি কবলৈ ধৰিলে : “নহয়, দেয়া হব মোহাবে ।
মোৰ বিয়া পড়ান বাবে আপুনি কিয় ইমান জোৰ কৰিব লাগে ?
মই যদি ঘূৰি আহিব লাগে, মোক আপুনি আশ্রয় দিছিল
কিয় ? মোক মৰি মাৰলৈ নিদিলে কিয় ?”

একেছবে নামাভিলে । মুন্সীয়ে পুনৰ ক'লে : “এবা ! ককাই-
দেউ উভজি আহিছে যেতিয়া মোৰ বিয়া সম্পাদন কৰিব । ঠিক
আছে ; কিন্তু মোৰ পছন্দমতে হব লাগিব ।”

একেছব যেন শিৱৰি উঠিল । সিদ্ধাৰ্থই মাভিলে : “মুন্সী,
ভাল ল'ৰা বিচাৰ কৰাটো মোৰ দায়িত্ব । সেইবুলি তোৰ
মতামতক গ্ৰাহ্য নকৰাকৈ মই কাকো কথা দিয়া নাই ; তোৰ
পছন্দ মতেই হব । এতিয়া আহ ।”

এমতে একেছবে প্ৰশ্ন কৰিলে : “ভেঙৰ হজুগে এটা অপদা-
ক পছন্দ কৰিব পাৰে । তুমি তাতেই মাস্তি হবানে সিদ্ধাৰ্থ ?
উত্তৰটো ভতাইভয়াকৈ মুন্সীয়ে দিলে : “মাস্তি হব ; কাৰণ আপুনিহে
মোক বিয়া কৰাব লাগিব— আপুনি, আন কোনোৱে নহয় । মই
আপোনাক এৰি কলৈকো নাযাওঁ ।”

উচপ্ খাই উঠি একেছব চিটিকি পৰিল । সিদ্ধাৰ্থ আৰু
জ্যোতিয়ে বাককড় হৈ চকুবোৰ বহল কৰি চাবলৈ ধৰিলে ।
সিদ্ধাৰ্থৰ মগজু টিন্‌টিনাইছে— এয়া মুন্সীৰ ললাট ! সি
দেখিলে একেছবে নিজৰ হাত এছাৰি এছাৰি খোজ কাচি কাচি
চিঞৰি উঠিছে : “Mad ! Mad ! This is total madness !”

মুন্সী দৌৰি গৈ ভেঙৰ কান্ধিত খামুচি ধৰি অতুনয়ৰ সূৰত
ক'লে : “নহয়, মই বলিয়া হোৱা নাই । মোক আপুনি আঁতৰাই
বপট্টিয়াব !”

“Don't touch me ! you shameless girl !”

সিদ্ধাৰ্থই বং, অপমান আৰু বিবৃণিত অৰ্জবিত হৈ দৌৰি

গৈ মুগ্ধীৰ বাহুত ধৰি টানি প্ৰহুও জোকৰি এটা মাৰি খণ্ড
ভয়কৃত ক'লে :

“ভই বলিয়া হোৱা নাই ? ভই এইজন দেৱজুল্য মাৰুহক
অপদহ কৰিবলৈ কুঠাবোধ কৰিলি ? আৰু ইয়াত এক মুহূৰ্ত্তও
থাকিব নোৱাৰি । এয়া । দোষ ঘোৰেই ; মই চাকৰিৰ ওচৰি
অধিক গুৰুত্ব নিদিয়াহেঁতেন আৰু এইবোৰ ঘটিবলৈ নাপালে-
হেঁতেন ।”

প্ৰফেছৰৰ কালে চাই সিদ্ধাৰ্থই বিনয়েৰে ক'লে : “ছাব মই
বৰ হুৰিত ; মোক জমা কৰিব ছাব ; লগতে মুগ্ধীৰ অজ্ঞতা
আৰু স্পৰ্দ্ধাৰ বাবে মই জমা বিচাৰিছোঁ ।” প্ৰফেছৰে সিদ্ধাৰ্থৰ
কাৰুণ্যত মুহূৰ্ত্ত খাপৰ মাৰি হাঁহিবৰ চেষ্টা কৰি ক'লে : “মই
তোমাক বেয়া পোৱাৰ কোনো সূক্তি নাই ; তুমি তোমাৰ কৰ্ত্তব্য
কৰি গৈছা, সেয়া দোষণীৰ কাম হ'ব নোৱাৰে । কিন্তু মুগ্ধীক
এতিয়া মই হাঁহিবুখে বিদায় দিব নোৱাৰিলোঁ । ভেতৰলৈ
ঘৰলৈ যোৱা ।”

প্ৰফেছৰ ঘৰৰ ভিতৰলৈ সোমাই যাব থকাৰ লগে লগে
মুগ্ধীয়ে বলিয়াৰ দৰে চিঞৰি উঠিল : “মই এইবোৰ গুহি নাখাওঁ ;
মই ঘূৰি আহিম ; মই কোনো দোষণীৰ কাম কৰা নাই ।”

সিদ্ধাৰ্থই মুগ্ধীৰ গালতে প্ৰহুও চৰ এটা মাৰি দিলে ।
প্ৰফেছৰে ভিতৰৰ ছাবমুখত থিয় হৈ মুগ্ধীৰ কালে চালে ।
মুগ্ধীয়ে গৈ মাটিতে বহি ভেতৰ ভৰি চুখনত খাবুচি ধৰি কান্দি
কান্দি কবলৈ ধৰিলে : “এয়া মোৰ বলিয়ালি নহয় ; মই সঁচাকৈ
কৈছোঁ । মই জানো, আপুনি মোক মাথোঁ এজনী সৰু ছোৱালীৰ
দৰেহে সৰ্ব-প্ৰেম কৰে । কিন্তু মই ইমান সৰু নহয় ; মই
সকলো বুজি পাওঁ ; চিন্তা কৰিব পাবোঁ । স্নাতকৰ শেষ পৰীক্ষা
বি উঠা ছোৱালী এজনী সৰু হৈ নাখাকে ।”

ভৰি একদাৰলৈ চেষ্টা কৰি কৰি প্ৰফেছৰে কবলৈ ধৰিলে :

“এওঁক বিপদৰ পৰা উদ্ধাৰ কৰি আনি পুনৰ বিপদত পেলালোঁ
 নেকি মই ? সিদ্ধাৰ্থ, পলম নকৰিবা ; এওঁক একটাই লৈ যোৱা ।
 হুঁচুৰি মোৰ ওচৰলৈ নানিবা , মোৰ মগজু নষ্ট হৈ যাব ।”

কিন্তু এইবাৰ সিদ্ধাৰ্থ জঠৰ হোৱা মানুহৰ দৰে থিয় হৈ
 থাকিল । মূৰীৰ মুখেৰে নিৰ্গন্ত হোৱা কথাবোৰে তাক বাককৈয়ে
 বিভ্ৰান্ত কৰিলে :

“আপুনি মোক এটা প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিবক । আপোনাৰ
 যুগ্মৰ লগে লগে আপোনাৰ ব্যক্তিত্ব আৰু প্ৰতিভাৰ মৃত্যু হৈ
 যাব লাগিব নেকি ? আপোনাৰ লিখনি, আপোনাৰ শিক্ষা আৰু
 প্ৰেমবোৰে আপোনাৰ যুগৰ ধাণ - ধাৰণা আৰু তাৰ ভিত্তিত
 গৱেষণা কৰা আপোনাৰ আদৰ্শ বা মতাদৰ্শকহে কঢ়িয়াই লৈ
 যুগ যুগ ধৰি চলিব । কিন্তু ভবিষ্যন্তৰ বুকুত এইবোৰ টেঙিছন
 হৈ থাকিব । যুগৰ পৰিৱৰ্ত্তনে সমাজৰো অৱস্থান্তৰ আনে ;
 ভবিষ্যন্তৰ নতুন নতুন সমাজ আৰু মানুহক অধ্যয়ন কৰি নতুন
 নতুন প্ৰশ্ন বচনা কৰাৰ বাবে আৰু হেজাৰ বিজ্ঞান ভবিষ্যত
 স্নানক শিক্ষা দিয়াৰ বাবেহে আপোনাৰ ব্যক্তিসত্তাৰ জন্ম হৈছিল ।
 সেই ব্যক্তিসত্তাক এই এটা যুগতে শেষ হৈ যাবলৈ কিয় দিব
 লাগে ? যুগে যুগে আপোনাৰ এই ব্যক্তিসত্তাক দেখে বিচাৰিব,
 ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে বিচাৰিব, সমাজে বিচাৰিব । ইয়াৰ বাবে আপুনি
 কি ব্যৱস্থা হাতত লৈছে ? কাৰ সাজেৰে এই ব্যক্তিত্বক আপুনি
 চিৰযুগমীয়া কৰি থৈ যাব ? আপুনি মানৱ জাতিক বৰ্দ্ধিত
 কৰিবলৈ ওলাইছে । এটা পৰিষ্কাৰ জীৱন সৃষ্টিক বহু কৰি
 গতিবোধ কৰাৰ অধিকাৰ কোনো মানুহৰ নাই । বস্তুবিহীন
 ভেদা লোকসকল নিঃশেষ হৈ পলে মানৱ জাতিৰ কোনো
 অৱশেষ বহু ; কিন্তু আপোনাৰ অস্তিত্ব নিঃশেষ হোৱাটো
 অপূৰণীয় কতি ! এই থোকাবহু পৰিসমাপ্তিৰ পৰা আপোনাৰ
 প্ৰেৰণিত্বক বন্ধা কৰক, সীম বন্ধা কৰক । আপোনাৰ অস্তিত্ব

আপোনাৰ সন্তানৰ মাজেৰে হৰ্ভি থাকিব লাগিব !”

প্ৰফেছৰ ভক্তিত হৈ গ'ল । সিদ্ধাৰ্থ বিৰূপ, নিশ্চিন্ত, তবধ । এই সৰু চোৱালীজনীৰ বৰজুত এইবোৰ চিন্তাবাদ কেনেকৈ সোমায় ? এই প্ৰাণবৃত্ততা যেনে হেমবি বাগচৈৰ ক্ৰিয়েটিভ, ইণ্ডেলিউশ্বন'ৰ লেখীয়া দাৰ্শনিক, অতীপ্সা ! আচৰিত । কিন্তু কোনো উত্তৰ নিদি প্ৰফেছৰ খিয় হৈ থাকিল । সিদ্ধাৰ্থও প্ৰস্তাবৰ দৰে খিয় হৈ থাকিল । হঠাৎ জোড়িয়ে ক'লে : “মুৱীৰ কথাবোৰৰ জ্ঞাপৰ্যা মই বুজিছো । অস্বাভাৱিক যেন লাগিলেও মুৱীয়ে ঠিকেই কৈছে ।”

কিন্তু প্ৰফেছৰে কঠোৰ স্বৰে নিৰ্দেশ দিলে : জোড়ি, এওঁৰ কাপোৰেৰে সৈতে চুটকেণ, উলিয়াই আনি দে । তেওঁৰ কোনো দৰ্শন শুনাৰ বাবে মই প্ৰস্তুত নহয় । বৈ নে তেওঁ বাতে আক কেতিয়াও এইখন ঘৰলৈ নকৈ ।”

প্ৰফেছৰে ভিতৰৰ দুৱাৰলৈ পাব হ'বলৈ এখোজ দিহলৈ নৌ পাওঁতেই মুৱী দৌবি গৈ, তেওঁৰ সমুখত খিয় হৈ বিৰীত ভাবে স্থিলে : “মোক আক দুবি আহিবলৈ নিদিয়ো ? কিয় নিদিয়ো ?

“ভোম্বাক মই চকুৰে চাবলৈকো ইচ্ছা নকৰো । ভোম্বাক মই ঘৃণা কৰো । I hate you ! Impudent girl !”

প্ৰফেছৰ পোঁ-গোৱাঁই ভিতৰ সোমাই গ'ল । মুৱী কালি কালি মাটিত বহি পবিল । সিদ্ধাৰ্থ বজ্ৰ পৰা হালুংৰ দৰে ন বৰো ন তহো অৱহাভ বৈ থাকিল । তাৰ মনত পবিল এসময়ৰ মুৱীৰ সুখৰ এবাৰ কথা— অসৎ চৰিত্ৰৰ চকল ডেকা ল'ৰাও অল্পযুক্ত হ'ব পাৰে আৰু জাৰী বৃত্তও উপযুক্ত হ'ব পাৰে ।

এতিয়া সি মুৱীক কিদৰে বাধা দিব ? এৰা, তাৰ পক্ষীৰ সেই ওতা ভাৱেকটো ক'ত, মুৱীৰ বাবে সি ঠিক কৰি বোৱা বহু ইঞ্জিনিয়াৰ ক'ত আৰু প্ৰফেছৰ জাননীপ ক'ত । প্ৰফেছৰ জান-

দীপৰ বয়সটো যদি কমি গ'লহেঁতেন ! কিন্তু, মূৰীয়ে যদি বয়সক পৰোৱা নকৰে, তেন্তে চিন্তা কৰিব লগীয়া কি আছে ? তাইৰ উদ্দেশ্য মহান । বয়সৰ ইমান বেচি ভাৰভৰাৰ বাবে একেছৰ 'জাননীপে' খং কৰাটো স্বাভাৱিক । কিন্তু তেওঁ এক উজ্জ্বল বহু ; সমাজৰ ক্লৰতৰা । এতিয়া কি কৰা যায় ! মূৰীক সি লৈ যাব নে এৰি থৈ যাব ?

জ্যোতিয়ে মূৰীৰ চুটকেছটো আনি মূৰীক টানি তুলি ককায়েকৰ ওচৰত থিয় কৰাই দি ক'লে : “বোৱা মূৰী ! কেতিয়াহি লেখা হোৱাৰ সুবিধা পাম বুলি আশা কৰিলোঁ । ফুকন ডাঙৰীয়া, ককাইদেউক বেয়া লাগাব ।”

মূৰীয়ে জ্যোতিৰ 'সৱস্তি' ধৰি শৰ কৰি কান্দিবলৈ ধৰিলে । ঠেৰোগেবোকে সিদ্ধাৰ্থ'ই ক'লে : “ম-মই মূৰীক এৰি গলোহেঁতেন ।”

হঠাৎ মূৰীয়ে চুটকেছটো হাতত লৈ ঘৰৰ ভিতৰলৈ চাপলি মেলিলে । জ্যোতি আৰু সিদ্ধাৰ্থ'ই বিব্রত হৈ চাই থাকোতেই মূৰী পুনৰ ওলাই আহিল । তাইৰ চকুৰে ধাৰাসাৰ চকুলো বৈ আছে । কিন্তু তাইৰ হাতত চুটকেছ নাই । ভিডিৰ চেইন, হাতৰ খাক আৰু ব্ৰেছলেটও নাই । ভৰিৰ পাবলভোৰো নাই । ককায়েকৰ হাতত ধৰি তাই ঘৰৰ বাহিৰ হৈ গ'ল ।

জ্যোতি দৌৰি ভিতৰ সোমাল । ককায়েকৰ কোঠালৈ গৈ দেখে যে তেওঁ এখন বিৰিকিৰ ওচৰত থিয় হৈ আছে । ভৰিৰ ওচৰত মূৰীৰ চুটকেছটো পৰি আছে ; তাৰ ওপৰত মূৰীৰ হাড়ফড়ী, ব্ৰেছলেট আৰু পায়ল । চেইনদাল তেওঁৰ হাতৰ আঙুলিও ওলমি আছে । ঘৰগ পৰা হাড়ফৰ দৰে তেওঁ তাকে চাই বৈ আছে ।

জ্যোতি ওচৰ চাপি গৈ তেওঁৰ মূৰটো দাঙি ধৰিলে । দেখিলে, তেওঁৰ হুকু চকুলোৰে সিদ্ধ হৈ উঠিছে । চেইনদাল সৰি হাটুত পৰি গ'ল ।

সিদ্ধার্থ ঘৰত উপস্থিত হৈয়েই মহিলাৰ সভা-সমিতিৰ পৰা পত্নীৰ সম্পৰ্কবোৰ ছিন্ন কৰিলে; শাস্ত্ৰকে আৰু ধূলশাসীয়েকক ঘৰৰ পৰা আঁতৰ কৰিলে আৰু শাস্তনা আৰু বুদ্ধনি দি দি যুগীক আগতকৈও বেছি বৰষুণত ৰাখিলে। কিন্তু যুগীৰ মুখৰ হাঁহিবোৰ নাইকিয়া হ'ল, খোৱালোৱাৰ প্ৰতি তাইৰ মনযোগ নাইকিয়া হ'ল; ফুৰা চকা সম্পূৰ্ণৰূপে পৰিত্যাগ কৰিলে। নিৰ্ধিকাৰ, নিশ্চল, প্ৰস্তুৰ সদৃশ বস্ত্ৰচালিতৰ দৰে মাথোঁ চলি গৈছে; আৰু অৱশেষত দিনটোৰ বেছিভাগ সময় নিজৰ কোঠালিত অৱস্থি হৈ থকা হ'ল। সিদ্ধার্থ ভনীয়েকৰ সন্দৰ্ভত কিংকৰ্ত্তব্য-বিমুঢ়। প্ৰেকেছৰে তাক স্বাৰ্থপৰ বুলি ভবাৰ আশঙ্কাত সি যুগীৰ নাৰীত্বক বুজি পালেও প্ৰেকেছৰৰ ওচৰ চাপিবলৈ সাহস কৰা নাই। চুমাহমান এইদৰেই পাৰ হ'ল। এমতে যুগীৰ বিজালট বান্ধিব হ'ল। তাই মেজৰসহ বি.এচ.চি পৰীক্ষাত উত্তীৰ্ণ হ'ল। সিদ্ধার্থই নিজাক প্ৰেকেছৰৰ ওচৰত চিৰংগী অনুভৱ কৰিলে। আৰু এই হেগতে সিদ্ধার্থই কিছুমান মিঠাইসহ প্ৰেকেছৰক লগ ৰখিবলৈ ৰাখিলে সঁজি কাঁছি ওলাল। সি ভাবিলে যে এই আপাহতে কিবা এটা যীমাংসা কৰা উচিত হ'ব। কাৰণ, যুগীৰ আত্মবিশ্বাসৰ ওপৰত ভাৱ আত্মা জন্মিছে। সিদ্ধার্থই হুৱাবলিত খোজ দি বাহিৰ নৌওলাওঁতেই চিন্তা কৰিলে যে সি প্ৰেকেছৰৰ খবৰলৈ ৰাখিলে ওলোৱা কথাৰ যুগীক জনোৱা দৰ্কাৰ। উভতি গৈ সি বন্ধ হুৱাবখনৰ ওচৰত বিয় হৈ যুগীক জনালে। হুৱাব ভংগলত ধোলা প'ল। তাই ককায়েকৰ মুখৰ কালে এক মুহূৰ্ত্ত তাই সাউতকৈ বাসিছাৰ ভিতৰলৈ চাপলি বেলিলে। ককতক পাহতে ঘূৰি আহি নিজৰ কোঠাৰ ভিতৰৰ পৰা এটা বগা বাঘ আনি ককায়েকৰ হাতত

দিলে। আঠা দি বন্ধ কৰি থোৱা খামটো লৈ সিদ্ধাৰ্থই নীৰৱ।
হাঁহি মাৰি এখ কৰিলে:

“এইটো কি কৰিম? একেছবক দিম?”

মুন্সীয়ে মূৰ হুপিয়ালে। লেফাফাটো লাৰি চাৰি চাই সি অনুমান
কৰিলে যে তাৰ ভিতৰত চিঠি নাই; অইন কিবা বস্তুহে আছে।
সিদ্ধাৰ্থই তাইৰ চুলিত সহানুভূতিৰে হাত ফুৰাই দি ওলাই গ'ল।

একেছবৰ লগত এটাই সিদ্ধাৰ্থক দ্ৰুইং কৰিব পৰা ওপৰ
মইলাৰ পটা কোঠালিলৈকে মাতি লৈ গ'ল। চিমায়েও ঘৰখনৰ
গধুৰ পৰিবেশ, বস্তাবোৰ খেঁচিয়ে তেতিয়ে পৰি আছে। একেছবে
আকাৰী চকী এখনত বহি বুকুৰ ওপৰত কিতাপ এখন পেলাই থৈছে;
আঁক চিলিঙৰ কাপে চাই চাই কিবা যেন চিন্তাত নিমগ্ন হৈ আছে।
ভেঁৰ চুলি অপৰিপাটি; পিক্কি থকা বগা ঢোলোৱাৰ কামিজভোৰৰ
তাঁৰে তাজেও যেন নিঃসঙ্গ অৱসাদপূৰ্ণ নীৰৱ জীৱনৰ আছাঁৰ
একটো হৈ আছে। অন্তত: সিদ্ধাৰ্থৰ ভেনকুৱা অনুমান হ'ল। ভেঁৰ
ৰেঙৰ ওপৰত বহুতো কিতাপ সিঁচৰিত হৈ পৰি আছে। ভেঁৰ
ভাৰি ওচৰতে টিণ্ড এখনৰ ওপৰত এটা গিলাহত আখাখোৱাকৈ
এখি থোৱা গানীৰ আঁক এখন স্নেহত আখাখোৱাকৈ পেলাই বোৱা
কিছুমান কেক আঁক আপেলৰ টুকুৰা। এবেশ পথত সিদ্ধাৰ্থ
অপৰাধীৰ দৰে থিয় হৈ থাকিল। লগত আঙুৱাই সৈ টিণ্ডখন
আঁতৰ কৰি কৰি সিদ্ধাৰ্থৰ খবৰ দিলে। একেছব যপকৈ বিয় হ'ল
আঁক কুখন-চেয়াৰ এখনত সিদ্ধাৰ্থক বহিবলৈ দি থকল বাকি
থৰিলে। সিদ্ধাৰ্থই মূগীৰ বিজালটৰ খবৰটো বি মিঠাইৰ পেকেটটো
আগবঢ়ালে। হাঁহি মাৰি একেছবে মিঠাই এটা মুখত ভৰাই
সিদ্ধাৰ্থলৈকে মিঠাই এটা আগবঢ়ালে আঁক কলে:

“বাতৰিটো মই পাইছো, শ্ৰীমসিপালে, কোনবোৰে
জানাইছিল। She is intelligent, she is exceptional also!”

সিদ্ধাৰ্থক বস্তা দিলে: “মুগীৰ বৌদ্ধিক বিকাশ সাধন একবাৰ

আগোঁসাঁৰ বাবেহে সজুত হ'ল হাবা।

“কেমেই ৭ মই ডেউৰ মাথো কলেইলেকহে পঠিয়াইছিলো ;
বৰত একো শিকোৱা নাছিলো। ডেউৰ ব্যক্তিক কল্পিত। তুহাৰি,
তুমিহে ডেউৰ পঢ়িছিলি ; ডেউৰ কৈগোবৰু হেনো তোমাৰ দেউতা,
ঢুকাইছিল।”

“হাঁ, গোল-বহুৰ কল্প পাৰ হলে হেনো এডোঙ্গাৰেই পিৰিত,
পাৰ হৈ যায়। মই ভাবো, মুন্সীয়ে ওমেৰুত, কেতিয়াবাই পাৰে।
তাই একুৰি দুই বছৰত ভৰি নিগেহি।”

“হ ৭ এয়া ! বি,এট,চিপাছ কৰিলে যেতিয়া মুন্সী এতিয়া এতনী
উন্নতছিল !”

“অৰ্থাৎ মুন্সী সৰু ছোৱালী বহু !”

একেডৰে সিদ্ধাৰ্থক ভীষণাৰে লক্ষ্য কৰিছিল বুলিলে। তাৰ
কথাৰ সূচাৰ্থ বুজিব ডেউৰ খেতিপক বালাগিল। কিছু ওলোট
অৰ্থ প্রকাশ কৰি ডেউৰ কলে : একা ! এতিয়া কিয়া নিয়াৰ উপযুক্ত
সময় ! তুমি দেখোন সাতু হৈছে আহিছিলি। তিমানিবু আগবাঢ়িলি ?”

“সঠিক কথা কবলৈ পালে আগবাঢ়িব যোব লাগে নহ'ল, হাব।
মই তাইৰ যত্ন কাৰনা কৰো বুলি তাই মোক অকিয়নি দিছে। মোৰ
বচোনী ভনীভনীক মই ছেকালোঁ হাব।”

একেছৰ গোমোঠা। সিদ্ধাৰ্থই লেখাঘাটো ডেউৰ হাতত
দিলে। ডেউৰ সেইটো বুলি দেখে যে তাৰ ভিতৰত আছে।
বজনীসজাৰ অকণমানি পুলি এটা, এগাহ বজনীসজাৰ সডেক ফুল,
এগাহ সাদাৰাভাৰে বহি বাব ধৰা ফুল আৰু কেইটামান বজনী-
গজাৰ ডাঙি। এইবোৰ লাকি-চাৰি তাই থাকোঁতে একেছৰ
চকুৰ বিষয়তাৰ জীৱৰে আঁৱৰি পেলায়ে। কিছুসময় নিভক
হৈ কহি থাকি ডেউৰ হাততে সিদ্ধাৰ্থক হাতত ৱৰি, বিজয় গোমো-
কোঠাটোল লৈ আহিল আৰু টিচনাৰ একাধৰ ঢোকা একমুঠ
তাক বহুৱাই দিলে। একালে বেবত ডেউৰ মৃত পত্নীৰ এখন

ডাঙৰ পেইণ্টিং ওপৰি আছে । কিন্তু তেওঁৰ অপৰিপাটি বিচনা, বেনিয়ে তেনিয়ে ওলমি থকা তেওঁৰ পোছাকবোৰ আৰু এই কেইদিনতে মোনান পৰি যোৱা তেওঁৰ স্বাস্থ্য দেখি সিদ্ধাৰ্থৰ অন্তৰত যোকে খুন্দা মাৰি ধৰিলে । প্ৰফেছৰে কলে : “জ্যোতি গুটি যোৱাৰ পাছত কোঠাবোৰ শিঙাখল হৈ পৰি আছে । ধনীৰামহঁতে এইবোৰ কৰিব নাজানে । জ্যোতি আহিলে পুনৰ ঠিক কৰি পেলাব ।”

“ছাৰ, মোৰ চকু হুটাই ছায়াফালৰ অৱস্থা দেখা পাই আছে । ছাৰ, মই কবলৈ আহিছোঁ যে মুন্নী আপোনাৰ বাবে অপৰিহাৰ্য্য । আপুনি তাইক দূৰৈ নখেদিব ছাৰ, আপুনি তাইক গ্ৰহণ কৰক ।”

প্ৰফেছৰে এইবাৰ উঠি গৈ গড্‌ৰজ আলমাৰী এটাৰ ওচৰত থকা বেক এখনৰ পৰা চুটকেছ এটা আনি খুলি ভিতৰৰ পৰা শাকী, চেণেৱাৰ কামিজ আৰু হাতঘড়ী, সোণৰ চেইন, ব্ৰেচলেট আদি উলিয়াই বিনামূলী ওপৰত পেলাই দি কলে : “মইও তোমাক কবলৈকে এই কোঠালিটোৱৈ মাতি লৈ আহিছোঁ । মুন্নীক খেদি পঠিওৱাৰ বাবে মোৰ অশাস্তি হোৱা নাই । কাৰণ, তেওঁৰ উজ্জ্বল ভৱিষ্যত এটা মই কামানা কৰোঁ । কিন্তু— [ঘড়ী, চেইন আদি লাৰি দাৰি] এইবোৰ বস্তু তেওঁ মোৰ ভৱিষ্যত ওচৰত পেলাই থৈ গৈছে । মই তেওঁক কেৱল মোৰ বস্তু লৈ থকা বাবে এইবোৰ দিয়া নাহিলোঁ । মোৰ অশাস্তি এই কাৰণেই যে এই বস্তুবোৰ মই পুনৰ তেওঁলৈ দি পঠিয়াব নোৱাৰোঁ । কাৰণ, মই বিচাৰোঁ যে তেওঁ নোক সম্পূৰ্ণৰূপে পাহৰি যাবলৈক ।”

“ছাৰ, পাহৰি যোৱাটো যদি ইমান সহজ হ’লহেতেন— ।”

“মকছুৱিৰ ৱাস্তৱ পথিকৰ বাবে মকদানৰ চকল নিজৰা শাস্তিৰ জলাধাৰ ! কোনকৈ জানিম যে পাবলৈকই থকা পথিকৰ দেৱা ভিয়াই দিবলৈ যুঁজি নিজৰাৰ বুকুতো জোৱাৰ উত্তৰ পাবে ? এতিয়া পথিক জঁতৰি গলেই হ’ল ।”

প্ৰক্ষেপে পকীষেৰত লাগি থকা ওখ আলমাৰী এটা খুলিলে।
আলমাৰীটোৰ এটা ফালে চেল্ক নাই, তাতে এখন ডাঙৰ
চেতাৰ খিয় হৈ আছে। চেতাৰখন আঙুলিয়াই সিদ্ধাৰ্থক
দেখুগাই তেওঁ কৰে :

“মুন্নাৰ গীতৰ প্ৰতি স্পৃহা দেখি মই তেওঁক উপহাস দিয়া
এই চেতাৰখন—যিখন তেওঁৰ বিষা হলে স্বামী গৃহলৈ লৈ যাবলৈ
বৈছিলে— এতিয়া মই নিদিওঁ, মোৰ হৃদয় দুৱাৰ তেওঁৰ বাবে
বন্ধ হৈ যোৱা বুলি তেওঁ ভাবি লওঁক। তুমিও তেওঁক গ্ৰহণ
কৰিবলৈ মোক অনুৰোধ নকৰিবা। তেওঁৰ ঘোঁৰন শেষ নহওঁতেই
মোৰ মৃত্যু নহব বুলি তুমি নিশ্চয়তা দিব পাৰিবানে? তেওঁৰ
পছন্দৰ এজন তৰুণৰ সৈতে বিয়া হৈ গলে প্ৰথমে কিছু অশান্তি
হেনো পিছলৈ ঠিক হৈ যাব। স্বামীৰ মৰম-স্নেহ পালে তেওঁ
মোৰ কথা পাহৰিব।”

“পছন্দৰ ব্যক্তি যদি পছন্দৰ বস্ত্ৰৰ দৰে সুলভ হ’লহেঁতেন।
তুলভ কাৰণেই তাই অঘটন ঘটায় বুলি মোৰ শঙ্কা লাগিছে।
তাইক যদি আপুনি এই অৱস্থাত এবাৰ দেখা পালেহেঁতেন হয়তো
বুজিলেহেঁতেন।”

“মোক প্ৰলোভিত কৰিবলৈ অপচেষ্টা নকৰিব সিদ্ধাৰ্থ!
ওমেনহুড অৱতীৰ্ণ কৰিলেও মুন্নাৰ সন্তুষ্ক পুৰঠ হোৱা নাই।”

“কিন্তু তাই অপৈণত হৈ থকা নাই। জুলত পঢ়ি থকাৰ
পৰাই পিতৃ-মাতৃৰ সৰমৰ পৰা বকিতা হৈ তাই আত্মনিৰ্ভৰশীলা
হৈ আহিছে। মহিলা সংস্থাৰেৰ কিছুমান দুকাৰ্য্য তাই
সমালোচনাও কৰিব পাৰে। কলেজত ভৰ্তি হোৱাৰ পাছত তাইৰ
সহপাঠী কিছুমান ছোৱালীৰ সন্মুখত ঘটনা শুনি আৰু নিজ চকুৰে
দেখি তাই অভিজ্ঞতা লাভ কৰিছে। নবোৱেৰক কিছুমান দোষ
তাই শুধৰাব খুজিছিল— নোৱাৰিলে। সৰু বুলি তাইক কোনেও
গ্ৰাণ্য নকৰে। এহা! আপোনাৰ তুলনাত তাই ফুকলীয়া! কিন্তু

বোধশক্তি তাইৰ বয়সৰ উৰ্দ্ধত — সৰ্বসাধাৰণ ছোৱালীৰ উদ্ধত ।”

“তুমি তোমাৰ ভনীয়েকক অনন্য সাধাৰণ বুলি জাহ্নবীৰ কাৰণ খোজা নেকি ? সেয়া মোৰ ওচৰত নকৰি — ।”

“তাই অনন্য বুলি আপুনি নিজেই স্বীকাৰ কৰিছে। এইকথা একমাত্ৰ আপোনাৰ বাহিৰে অইন কোনোৱে নুবুজিব। তাইৰ উদ্দেশ্য যে মহান তাক আপুনি — ।”

“বন্ধ কৰা। এই পেকাখাটো তেওঁক ঘূৰাই দিবা।”

“নহয় ছাৰ; এইটো আপুনি ৰাখি থওঁক। এইটো দিয়াৰ সময়তহে মই তাইৰ মুখত অকণ হাঁহি দেখিছিলো।”

‘তুমি ইয়ালৈ আহিবা বুলি তেওঁক জনোৱাটো উচিত হোৱা নাছিল। ভনীয়েকৰ জীৱন যদি ৰক্ষা কৰিব খুজিহা, এইটো ঘূৰাই দিব লাগিব; তেওঁক বিশ্বাস ভগ্নাৰ লাগিব যে মই সঁচাকৈ তেওঁক ঘৃণা কৰোঁ।’

উত্তেজনাৰ প্ৰফেছৰৰ চকু মুখ ৰঙা পৰি গ’ল। তেওঁ সিদ্ধাৰ্থৰ হাতত লেকাখাটো গুৰি দি পুনৰ ব্যক্ত কৰিলে: “কিন্তু — ইয়াৰ ভয়াবহ প্ৰতিক্ৰিয়া ছোৱালীৰ উমান পালেই তুমি মোক জনাব লাগিব।”

কলিংবেল টিপি লগুৱাটোক মতাই আনি সিদ্ধাৰ্থৰ বাবে প্ৰফেছৰে চাহ-জলপানৰ ব্যৱস্থা কৰিলে। সিদ্ধাৰ্থ ই নীৰৱৰ খানে যদিও প্ৰফেছৰৰ অস্থিৰ উত্তেজনা তাৰ চকুত নপৰাকৈ নাথাকিল। হতাশ মনেৰে সিদ্ধাৰ্থ যাবলৈ সাজু হোৱা মাত্ৰকে একেই উত্তেজনাৰে ভেঙে ক’লে: “সিদ্ধাৰ্থ। মোক কথা দিয়া, মুম্বীয়ে যদি কোনো দুৰ্ঘটনা ঘটায়, মোক ৰাতি পঠিয়াবা।’

সন্মতি দি সিদ্ধাৰ্থ ওলাই গ’ল।

প্ৰফেছৰে কোঠাটোৰ ভিতৰত অস্থিৰ অশান্তভাবে খোজ কাটিবলৈ ধৰিলে। লেকাখাটোৰ ভিতৰৰ বস্তুখিনিৰে মুম্বীয়ে কি বুজাব খুজিছিল? মুম্বীৰ মগজু ইমান উন্নত কেনেকৈ হ’ল? প্ৰভাৱাণ্যন কৰাৰ পৰিণাম যদি ভয়াবহ হয়? মুম্বীৰ হৃদয় কি

খাত্তাব নিৰ্মিত, যে তাই তেওঁৰ ৰাষ্ট্ৰত্বক অমৰ কৰি ৰাখিব
বিচাৰে ? লেফাফাটো !— ফুল, গছ, পুলি, গুটি— ! হঠাৎ
তেওঁৰ মনত পৰিল আনন্দ, মাৰ্ভেনৰ ‘ভিজিটেবুল ল’ভ’ !
শুক হৈ তেওঁ নিজৰ গুঁঠত আঙুলি দি ক্ষন্তেক থিয়হৈ থাকিল।
‘হে ঈশ্বৰ ! লেফাফাটো ঘূৰাই পঠিযাব নালাগিছিল। অনাড়ম্বৰ,
নিৰ্ভেজান প্ৰেমৰ অধিস্থাত্ৰী দেৱী, মুন্নী ! প্ৰফেছৰৰ মুখেৰে
প্ৰকাশ পালে : Oh Munnī. Eternal Mother ! Brave.
Brave Munnī !’ তেওঁৰ মানস চক্ষুত প্ৰতিশত হৈ উঠিল
মুন্নীৰে সৈতে কটোৱা বছৰেকটোৰ কিছুমান মোহনীয় দৃশ্য ।
চঞ্চলা-চপলা হৰিণা পোৱালিটিৰ প্ৰতিটো ব্যৱহাৰ, চলন, কুৰণ,
কথাৰ সাজমা— সকলো এক অব্যক্ত ছেপাইৰ অভিযান্ত্ৰিক— এক
আনন্দমুন্দৰ গাভীৰ্য্যতা— তেওঁৰ সমতুল্য হোৱাৰ এক অনন্য বাসনা !

[আঁঠু]

প্ৰফেছৰে প্ৰায়ভাগ সময়তে ডিপাৰ্টমেণ্টৰ কাম, বন্ধু-ৰাষ্ট্ৰৰ লগত
দেখা সাক্ষাৎ অথবা সভাসমিতিত বস্তু থাখিৰ লগীয়া হোৱাত মুন্নী প্ৰায়
ঘৰত অকলংঘৰীয়া হৈছিল। সেয়েহে বন্ধুৰ সৈতে তেওঁ কেতিয়াবা
মুন্নীক লুকাবলৈ গৈ গৈছিল। কিন্তু তেওঁ মন কৰিছিল যে তেওঁৰে
সৈতে ফুৰিবলৈ গলে মুন্নীয়ে চেলোৱাৰ কামিজৰ পৰিৱৰ্ত্তে সদায়
শাৰী পিন্ধিছিল। এবাৰ পাৰ্ক এখনৰ বেঞ্চত বহি থাকোতে তেওঁৰ
সম্মুখত থিয় হৈ থকা মুন্নীৰ ফালে চাই তেওঁ স্মৃতিত : শাৰী যে
পিন্ধিছা চেলোৱাৰ কামিজবোৰ কি হ’ল ? তোমাক চেলোৱাৰ
কামিজৰে শুকাই।’

“শাৰী পিন্ধিলে মোক বেয়া দেখি মেকি ?”

“বেয়া ? উ-হু ! কিন্তু তোমাৰ বয়সৰ ছোৱালীবোৰে চেলোৱাৰ-
কামিজ পিন্ধে। ডাঙৰ ডাঙৰ ছোৱালীহে শাৰী পিন্ধে। তোমাক
কোৱাতিয়ে শাৰীবোৰ কিনি দিছে হবলা !”

মুখ ওন্দোলাই মুন্নীয়ে ক'লে : “ভাতেনো কি হ'ল ? জ্যোতিৰ মই
চেলোৱাৰ-কামিজ নালাগে বুলি কৈছে।” মই সৰু হৈ থকা নাই।
কলেজত মোৰ জ্বৰৰ পাৰ হ'ল।”

“হাঃ হাঃ হাঃ।”

লাজত বঙা পৰি মুন্নী আঁতৰি গৈ এজোপা সৰল গছৰ তলত আমন-
জিমনকৈ থিয় হ'ল। প্ৰফেছৰে ঠাঁহি হাঁহিঘেই কৈ গ'ল : “নাম হ'ল
'মুন্নী' যাৰ অৰ্থ অকণমানি। কিন্তু নিজৰ বয়সতকৈ বহুত আঁতৰাই
যাব খোজে ॥ বাক, ককায়েৰা আছিল বিয়া পাতিব কৰ্ম ; হবনে ?”

প্ৰফেছৰৰ ফালে পিঠি দি মুন্নীয়ে হঠাতে সুবিলে : “কেতিয়াবা
যদি ককাইদেৱে মোক নিবলৈ আহে আপুনি মোক সঁচাকৈ নৈ
যাবলৈ দিব নেকি ?”

“নিশ্চয় দিম।”

“কিন্তু আপুনি কেনেকৈ চলিব ? বীৰুৱে কৈছে যে মই থাকিবলৈ
লোৱাৰি আগতে বীৰুৱে মাতি থাকিলেও আপুনি হেনো পাবলৈ নামি
নাহে ; আপোনাৰ কোঠাত ভাত সাজি দি থৈ আহিলেও মাজ
মাজে বাতিপুৱালৈ হেনো ভেনেদৰে পৰি থাকে ; বীৰুৱে নিশা উঠিও
দেখে যে প্ৰাৰ্থনাগ নিশা আপুনি নোশোৱে। আপুনি কিয় সেইদৰে
চলিছিল ?”

উঠি গৈ মুন্নীৰ চুলিৰ কোচাত খামুচি ধৰি ভেঙি ক'লে : “তোমাৰ
দৰে উৎপতীয়া ছোৱালী এজনী মোৰ ঘৰত নাছিল, সেই কাৰণে
ভেনেকুৱা কৰিছিলোঁ। বাক, মই নাখালে বা শুবলৈ নগ'লে তুমি
ইমান উৎপাত কৰা কিয় ? ঠেং পাতা কিয় ? নিজে খাই লৈ শুই
থাকিব নোৱাৰা ?”

“নোপোৱা নোপোৱাকৈ মানুহ জীয়াই থাকিব পাৰে জানো ?
মই জানো, আপুনি কিয় সেইদৰে চলিছিল।”

“কোৱাচোন অকণমানি, কিয় সেইদৰে চলিছিলোঁ।

“জ্যোতিৰ নবোৱেকলৈ আপোনাৰ বনত পৰিছিল। সেয়েহে

জ্যোতিয়ে আপোনাৰ যত্ন লবলৈ মোক কৈ গৈছে।”

“তেন্তে জ্যোতিৰ নবৌৱেকলৈ মোক মনত পেলাবলৈ তুমি বাধা দিয়া কিয় ? তেওঁক মই কিয় পাহৰি যাম ?”

“শোবা-শোবা কাম কৰি মনত পেলাব নোৱাৰি নেকি ?”

প্ৰায়েই কোনো উত্তৰ নিদিলে। মৃত পত্নীৰ স্মৃতিয়ে ক্ষণিকৰ বাবে হ'লেও তেওঁৰ মন গধুৰ কৰি তুলিলে ; তেওঁ মৃত্যুৰ অন্তিম পাহৰি গ'ল। হঠাৎ হাতৰ তন্ত্ৰাত কাঁইটে বিন্ধা যেন পাই তেওঁ সন্দ্বিষ্ট ফিৰাই পালে। দেখিলে যে তেওঁ এডাল কাঁইটিয়া ফুলগছৰ তলত থিয় হৈ সৰু ডাল এটাত খামুচি ধৰিছে। মৃত্যুয়ে তেওঁৰ হাতখন আঁতৰাই দি তেজ মটি দি ফিকু'কৈ হাঁহি মাৰি ক'লে : “আপুনি ইমান অনামনস্ক ! মই নাথাকিলে যে কি হ'লহেঁতেন।”

“ঠিক আছে, মোৰ যত্ন লৈ থাকা। তোমাক মই ‘মা’ বুলি মাতিম।”

“খাঃ।” মূলী গোমোঠা মুখেৰে ঘাঁহনিত বহি পৰিল। মুখ-টিপি হাঁহি প্ৰক্ষেপে ব্যক্ত কৰিলে : “বিয়া হ'লে তুমি এদিন ‘মা’ হব লাগিবই।”

“কোনো জনমতে মই আপোনাৰ ‘মা’ নহওঁ !

হলে অইন কিবা হব পাৰোঁ।”

“অইন কিবা ? কোৱাচোন কি হব খোজা ?” তাহো নাহাঁহোকৈ মূলী দৌৰি গৈ গাভীত বহিল। . . .

আৰ এদিনাখন। প্ৰীত বন্ধৰ সময়ত ডিপাৰ্টমেন্টৰ পৰা উলুতি আহি প্ৰক্ষেপে পোনে পোনে নিজৰ কোঠাত সোমাল। তেতিয়া দিনৰ দুই বাজিছে। কিন্তু মূলী তেওঁৰ বিচনাত শুই আছে। আধাৰোণা অৱস্থাত পৰি থকা স্নাতকোত্তৰ আলোচনী এখন শুইব এখন হাতে খামুচি ধৰি আছে। প্ৰক্ষেপৰ আচৰিত লাগিল। তেওঁ নিজে বহিব ক'লেহে মূলীয়ে তেওঁৰ বিচনাত বহে ; কিন্তু আজি শুইছে। প্ৰথমে তেওঁ হাততুৰ ধুই ললে ; তাৰ পাছত

তললৈ নামি আহি লগুৱাটোক মাতি মুগ্ধীয়ে নিজৰ বিচিনাত
কিয় শোৱা নাই শুধিলে। উত্তৰত পালে যে জ্যোতি আৰু
জ্যোতিৰ গিৰিয়েক আহি সিহঁতৰ কেঁচুৱাটোৰ অন্নপ্ৰাসনলৈ নিমন্ত্ৰণ
দি গুচি গৈছে; চিঠি এখন তেওঁৰ পঢ়া টেবুলতে আছে। পিছে
জ্যোতিৰ কেঁচুৱাটোৱে মুগ্ধীৰ বিচিনাত শৌচ-প্ৰশ্ন কৰি দিয়াত
জ্যোতিয়ে সেইবোৰ ধুই দি গ'ল, আৰু মুগ্ধীক তেখেতৰ বিচিনাত
জোৰকৈ শুৱাই থৈ গ'ল। ওপৰলৈ উঠি আহি মুগ্ধীৰ ওচৰত বহি
তেওঁ ক্লেস্তক তাইৰ ফালে চাই থাকিল। এয়া যেন কোনোবা
স্বৰ্গৰ দেৱদূতী তেওঁৰ ঘৰলৈ নামি আহি তেওঁৰ অন্ধকাৰ জীৱনটোক
স্বৰ্গীয় দীপ্তিৰে পোহৰাই তুলিছে। তেওঁৰ গোটেই ঘৰখনতে
মুগ্ধীৰ শিশু স্নান হাঁহি আৰু উৎপাত লিপিবদ্ধ হৈ আছে।
তেওঁৰ হৃদয় সেই স্নৰত নিমগ্ন হৈ আছে। সেয়েহে আজি-কালি
তেওঁ বাহিৰত অৰাবত ঘূৰি ফুৰি সময় নষ্ট কৰে। মুগ্ধীয়ে
শিক্ষি থকা হাউচ কোটটোৰ হাতৰ পাতলিটো দাঙি তেওঁ
আলোচনীখন টানি তাইৰ হাতৰ মুঠৰ পৰা ডাঙিয়াই আনিলে।
দেখিলে যে আলোচনীত তাই পঢ়ি থকা প্ৰবন্ধটো তেওঁৰেই
লিখা। মিচিকিয়াই হাঁহি তেওঁ অন্তৰ্গণে আঁতৰি আহি কাপোৰ
সলাই ল'লে। পঢ়া কোঠাৰ ডিষ্টানৰ ওপৰতে ক্লেস্তক শুব বুলি
ওলাই যাব খুজি তেওঁ দুৱাৰখন জপাই দিলে। কিন্তু মুগ্ধী
সাব পাই উঠি দৌৰি বাহিৰ ওলাই আহি ক'বলৈ ধৰিলে: “মোক
নজগালে ফেলেই? ম-ম-ই—মা নে—মই।”

“ম-ম-মই, মানে তুমি, শুই থাকা।”

“নোশোওঁ! আপোনাৰ গাখীৰ খোৱাৰ সময় হৈছে।”

“এতিয়া নহয়; শুই উঠি থাও।”

“ভেন্ডে শোৱাকোঠা এইটো বুলি পাহৰিলে নেকি?”

“আজি মোৰ বিচিনাত তোমাৰ আৱিপতা; মই আহিলো।”

মুগ্ধীয়ে তেওঁক আগহি ধৰিলে।

“তোমাৰ টোপনি হৈ গ’ল তেন্তে ? ঠিক আছে ; মোৰ হাতৰ আঙুলি ফুটাব লাগিব কিন্তু ।”

“হাতৰ কিয়, ভৰিৰো ফুটাম ।”

মিচিকিয়াই হাঁহি জ্বৰেহবে বিনোদ উঠি শুই পৰিল । মুগ্ধীয়ে থিয় হৈয়েই তেওঁৰ হাতৰ আঙুলি ফুটাবলৈ ধৰিলে । ভৰিৰ আঙুলি ফুটাই থাকোতে তেওঁৰ চিলমিল টোপনি আছিল । কিন্তু ক্ষন্তেক পাছত বাগৰ সলাওঁতে কিবা এটা তেওঁৰ বুকুৰ ওপৰত বাজি থকা যেন পালে । থক্‌থকৈ চকুমেলি দেখে যে তেওঁৰ স্বগীৰ্ষা পত্নীৰ ফটোখন তেওঁৰ বুকুৰ ওপৰত উবুৰি খাই পৰি আছে । মূৰ শিতানত মুগ্ধীয়ে বিন্মিলকৈ হাঁহিবলৈ ধৰিলে । হাতৰেণি তেওঁ তাইৰ নাকটোত ধৰি টানিবলৈ ধৰিলে । মুকলি হবলৈ চেষ্টা কৰি কৰি হাহিহাহি মুগ্ধীয়ে ক’লে : “সপোনত জোতিৰ মৰোৱেকক দেখিবলৈ ইচ্ছা নকৰে জানো ?”

“Naughty child ! কৰোঁ ! লগতে কান্দি থকা ছোৱালী এজনীকো দেখিবলৈ ইচ্ছা কৰোঁ ।”

এইবুলি হেওঁ ইমান জোৰেৰে তাইৰ নাকটো চিকুটি দিলে যে তাই সঁচাকৈ কান্দি কান্দি চিটিকি গৈ তেওঁৰ ভৰিত হামবুৰা খাই পৰিল । ফটোখন পাকৰ ওচৰত ৰাখি তেওঁ শুই পৰিল ।

সাৰ পাই উঠি তেওঁ দেখিলে যে মুগ্ধী থিৰিকিৰ ওচৰত থিয় হৈ আছে । তেওঁ মাতিলে : “মুগ্ধী ।”

তাই হাহি আছে । ধমকনি দি তেওঁ ক’লে : “এইকালে আহা ! তাই মিচিকিমাচিকি হাহি ওচৰলৈ আহিল । তেওঁ আঙুলিৰে তাইৰ নাকটো চুই প্ৰশ্ন কৰিলে : নাকত বৰ হুখ পাইছিল ?”

“হুখ পোৱা নাছিলো, ভাল লাগিছিল । মাৰে মাৰে বাৰ খাবলৈ মন যায় ।”

“আজ্ঞা । ৰ’বা ভেনেহলে ।”

তেওঁ থিয় হ'ল। কিন্তু তেওঁৰ পাছফালে কামিজত বিয়া এটা ওলমি আছে। একেছৰে তাইৰ কাণত ধৰি নিৰ্দ্দেশ দিলে : “খুশি দিয়া, নহলে কাণ মুচৰি দিম; চিঙি যাব। ভেতিয়া কোনেও বিয়া নকৰাব।”

“বৰ ভাণ হব; সদায় আপোনাৰ লগত থাকিম। হাঁহি হাঁহিয়েই তাই বস্ত্ৰটো খুলি তেওঁৰ হাতত দিলে। কমালেৰে মেৰিওৱা এটা ফ্ৰেম। খুশি চাই দেখে যে সেইখন জ্যোতিৰ কেঁচুৱাটোৰ ফটো। একেছৰে এইবাৰ দেখিলে যে মুগ্ধীৰ ওঁঠ দুটাই হাঁহি আছে, কিন্তু চকুহালি চকুলোৰে সিক্ত হৈ উঠিছে। তেওঁ ব্যক্ত কৰিলে : “হাঁহিৰ অন্য এক নাম কান্দান। জ্যোতিয়ে কেঁচুৱাটো লৈ গ'ল বাবে কান্দিছা ? লোবা ফটোখন চাই থাকা।”

চকুপানী সামৰি তাই ক'লে : “দেখিছেনে, ইমান মৰম লাগে। কিছুমোৰে সৈতে শুইছিল; মোৰ ডিঙিত সাৱতি ধৰিছিল !”

“উ—লোকৰ কেঁচুৱাৰ বাবে ইমান দৰদ 'নিজৰ হ'নে যে কি—।”

মুগ্ধী নৌৰি ওলাই গ'ল। ক্ষন্তেক পাছত গাখীৰ লৈ আহি তাই দেখে যে একেছৰে পোছাক পিন্ধি সাজু হৈছে। তাইৰ মুখমণ্ডল এজ্জাৰ হৈ গ'ল। গাখীৰৰ গিলাচটো হাতত লৈ তেওঁ ক'লে : “মই অকলে গাখীৰ নাখাও।” মুগ্ধী নৌৰি গৈ নিজৰ বাবে গাখীৰ লৈ আহিল। গাখীৰ খাই খাই তেওঁ তাইলৈ চাই চাই কোড়াকৈ হাঁহিবলৈ ধৰিলে আৰু ক'লে : “কালিলৈ জ্যোতিহঁতৰ ঘৰলৈ যাব। ছেপাহ পলুৱাই কেঁচুৱা ওমলাবা।”

ভললৈ মূৰ কৰি মুগ্ধীয়ে ক'লে : “আপোনাৰ যদি এটা কেঁচুৱা থাকিলহেঁতেন।”

“সন্ধ্যা উমলিবৰ বাবেইনে ?”

“মোৰ লগত সদায় শুৱাই ৰাখিলোহেঁতেন। তাক আপদাল কৰিলোহেঁতেন। কেঁচুৱাই কি মৰম অগাকৈ গাখীৰ খায়।”

“Mother instruct! Alright, my little one, I am in search of a father.”

প্ৰফেছৰ ওলাই গ'ল।

জ্যোতিৰ কেচুৱাচোৰ অগ্নিগ্ৰাসনৰ পৰা উদ্ধৃতি অহাৰ পিতৃ-
দিনাৰন। নিশা এ মান বজাত প্ৰফেছৰে এঠাইৰ পৰা আহি হাত-
মুখ ধুই জিৰ কোঠাত জিৰণি লৈছে আৰু নিশাৰ আছাঁৰৰ বাবে
অপেক্ষা কৰিছে। ধনীৰাম সোমাই অহাত মূৰীৰ খবৰ কৰি জানিব
পাৰিলে যে মূৰ য়ে নিজহাতে ছয়া ছহ দি সাহ ক্ৰাই কৰিছে
আৰু মাহুৰ কণীৰ বৰা কৰি থৈছে। তাৰ পাছত নিজৰ কোঠাত
সোমাই আছে। চাৰে দহমান বজাত জিমান খাৰ বুলি কৈ মূৰীক
তেও অহা খবৰটো দিবলৈ পঠিয়াই দি তেওঁ ভাবিবলৈ বসিলে।
নিজৰ ছোৱালী এজনী থাকিলে তেওঁ ইমান সুখী হ'লহেতেন
যে নাই তেওঁ নাজানে। তেওঁৰ আচৰিত লগিল - এনেকুৱা নিষ্ঠাৰ
অন্তৰৰ গৰাকী ক'ৰ্ত্তব্য পৰাৱণ। সহজ সবল স্মৃতি বুদ্ধিমতী
আৰু বড়িয়াশ ছোৱালী এজনীক থিকনী কেবল সেহেৰ পাৰী
কোন নিষ্ঠুৰা নবৌয়েকে নিশ্চয়মতে ৰাখাৰে গড়িয়াই দিলি?
তেওঁৰ আৰু আচৰিত লগিল এইবাবেই যে মূৰীৰ পৰিত্ৰতা
আৰু ব্যক্তিগত প্ৰতি কৰা এই গুৰ্ব্বাৱহাৰ হয়তো কোনেবা অজ্ঞাত
শক্তিয়ে সহিব বা নাছিল সেয়েহে মূৰী তেওঁৰ কৰ্ম্মক্ষেত্ৰে
পৰিছিলহি। নহলে হয়তো মূৰী নামৰ ছোৱালী এজনীৰে
জন্ম হৈছিল তাক কোনেও নাজানিলেহেতেন হয়তো কোনোবা
শিখাচৰ হাতত -। মাই; প্ৰফেছৰে আৰু ভাবিব নোৱাৰিলে।
হঠাতে কোনো এক অদৃশ্য শক্তিৰ ওচৰত কৃতজ্ঞতাত তেওঁৰ মূৰ
দোঁ খাই গ'ল। প্ৰফেছৰে সিদ্ধান্ত কৰিলে - মূৰী যিদৰে
তেওঁৰ বাবে শাস্তিৰ দেৱতী হৈ আহিছে তেওঁক সেইদৰে মূৰীক
আনন্দ আৰু বঙ্গলায়ঙ্গনৰ বাবে বৃত্ত কৰা সন্মান্যতা ৰাখিব।

ধনীৰামে ভিনাৰ বাবেই ৰাতিবলৈ আহিব। তেওঁ এজন

যেজলৈ মাৰি গৈ মুন্নী কিয় তেওঁৰ এচৰলৈ অহা নাই শুবিলে।
 ধনীৰামে ক'লে যে মুন্নীক নীৰৱে কান্দি থকা দেখা গৈছিল।
 এফেছৰৰ ঘনটো সেৱকি গ'ল। ককায়েকলৈ ঘৰত পৰি কন্দা
 বুলি তেওঁ বুজিব পাৰিলে। কিন্তু এই ক্ষেত্ৰত তেওঁ নিকপায়;
 ককায়েক বিদেশলৈ গৈছে বুলি মুন্নীয়ে নিজেই কৈছে। তেওঁ
 নিজে গৈ মুন্নীক মাতি আনিবলৈ উদ্যত হ'ল। কিন্তু মুন্নী
 ঘূৰাব দলিত থিয় হৈছেহি। তাইৰ বঙা পৰা চকুলৈ চাই তাইক
 হহুৱাবৰ নিমিত্তে তেওঁ বগব কৰিলে:

"Oh, delicious dishes! কিন্তু হায়!

কিদৰে ইয়াক মই কৰো উপভোগ?

উপহা বঙীশ এছুবি নথৰে যে মোক কৰিছে বিব্ৰত!"

মুন্নীয়ে খুৰ্খুৰ্কে অম্পট হাহিৰে আহি যেজৰ ওচৰত
 থিয় হ'ল। এফেছৰে উঠি আহি বাওঁহাতেৰে তাইৰ নাকটোত
 থৰি টানি উল্কাষণ কৰিলে:

"Crying for a divine baby? হে জখৰ, দেৱশিশু
 এটি মই বিচাৰি বাওঁ কটল?"

"হাঃ মই কন্দা নাই।"

"চিন্তাব কোনো কাৰণ নাই,

বহু চৌধুৰীক কৈ আহিছো মই,

অভিশীয়ে বাদ্ৰহা হৰ কইনা-দ'বাব।

সেয়েহে মই কৰোঁ আৰ্পনা:

Oh baby, baby, Divine baby,

where are you hiding?

Come down to earth to little Munki!

And Console her - Call her your darling Mammy!"

এফেছৰে ওপৰলৈ হাত তুলি মাতি তেওঁ থৰি থৰি শুবিলে
 বনিলে। মুন্নী হাঁহি হাঁহি নিজৰ চিত্তক বহি পৰিল।

খোৱাৰ শেষত প্ৰক্ষেপৰ উঠি গৈ বেসকতি জোনৰ পোহৰত
বহিলগৈ । তেওঁ একান্তমনে কিবা এটা চিন্তা কৰি আছে ।
এনতে মূৰীয়ে তেওঁৰ অজান্তে চকীত পাছফালে থিয় হৈ কাৰৰ
ওচৰত 'চক কৈ বন্দ কৰিলে । চক বাই তেওঁ অপিয়াই উঠিল ।
তাই খিল খিল কৈ হাঁহিবলৈ ধৰিলে ।

হুণ্ট ছোৱালী সৌ জোনটোৰ ওচৰলৈ দলিয়াই নিয় ।

"উ বৰ ভাল হব মই জোনৰ দেশৰ পৰা আপোনালৈ
চাই চাই হাঁহি থাকিম ।

কিন্তু এটা বিপদ হ'ব নহয় ।

কি বিপদ ?

ইপিনে দ'ৰাই কইনা বিচাৰি নাশাই বলিয়া হ'ব । আনহাতে
কইনাই যেতিয়া দেখিব যে জোনবাই এজনী ভিৰোজা মানুহ
বেবী দিব নোৱাৰে তেতিয়া কান্দ কান্দি কইনা এদিন তলত
মৰি পৰিব ।

"বা" মই আপোনাৰ বেবী এটাৰ কথাহে কৈছিলোঁ ।

মোৰ বেবী ? মোৰ বেবী ? হিছে বেবীৰ মাক দেখোন
কা নিবাই মৰি ভুত হল । ভুতৰ পৰা ভুতৰ পোৱা লে হ'ব
পুনৰ মানুহৰ ছোৱালী বিয়া কৰালে মানুহৰ বেবী হ'ব ।

পুনৰ ? বিয়া ? হা হা হা । বাক তোমাৰ ব'মত
নাশিবলৈ যদিও তৎক্ষণাত তোমাৰ বিয়া পাতিব নোৱাৰো অইন
উপায় অবলম্বন কৰিম । বঙালী বিহুৰ বন্ধত খিলঙলৈ গৈ সম্পূৰ্ণ
এসপ্তাহ তোমাক ঘূৰাই ফুৰাই আনিব ।

খিলঙলৈ ? খিলঙত ক'ত থাকিম ?

"প্ৰক্ষেপৰ বৰধসৈব যন্ত । এদিন বে আয়াৰ ঘৰলৈ আহিছিল
তুমি বে মনমোহা চিলি চিকেন বান্ধিছিল । আয়োজনেৰে শৰিয়াকো
জুড়িলগা ভৰকাৰী বান্ধিছিল ।"

মূৰীয়ে থক থককৈ হাঁহি এবাৰ পাকঘৰলৈ আহি বহিল ।

“উ— বন্ধাৰ বৰ্ণনা দিব নালাগে।

বন্ধাৰ বিষয়ত তুমি ইমান পাঠকত যে তোমাক যিয়ে পায়
সি স্বৰ্গত আছে নে স্বৰ্গত আছে ধৰিবই নোৱাৰিব। মোৰ হি সা
হৈ আছে দেই।

“দ্বিলঙৰ কথা কওকনা।

Alright, my tender one! একেছৰ বৰদলৈৰ তোমাৰ
দৰে এজনী ছোৱালী আছে— মমতা। তাইও তোমাৰ দৰে মমতাৰ
ভড়াল। তাই চিঠি দিছে তোমাৰ লগত চিনাকী হ'ব বিচাৰি
তোমাক লৈ যাবলৈ মাতিছে। এইমাত্ৰ মই তাকেই ভাবি আছিলোঁ।
বিছৰ বন্ধণো আমি স্তান্তে কটাই আশ্বিন।

তাই আপোনাক কি বুলি মাতে?

আকল বুলি! তুমিহে মোক একো বুলি নাম্বাতা! অৰ্থাৎ
মই তোমাৰ কোনো নহয়।

নহয়! মানে মই কি বুলি মাতে বিচাৰি পোৱা নাই।
দুৰত বুজোতা সন্দোৰনবোৰ ভাল নালাগে। সেয়েহে—

হা হা হা হা হা। একেছৰে সুখীৰ গুৰিতে ক্লি পৰে
বান্ধি সিঠিত পেলাই থোৱা চুলিকোটা মুঠি মাৰি ধৰি একাশ
কৰিলে। এই ছোৱালী ওচৰ বুজোৱা সন্দোৰন বিচাৰি বিচাৰি গৱেষণা
চলাইছানে? ককায়েক উত্ততি অহালৈ যদি গৱেষণা শেষ নহয়
মই তোমাৰ একো মোহোৱাকৈ বৈ থাকিম? জোতি আহিলে
তাৰীকেই জুৰিবা— সন্দোৰন এটা বিচাৰি উলিয়াব পাৰিব।
তাই তোমাৰকৈ বয়সত ডাঙৰ।

নালাগে মই নিজে উলিয়াই। বয়সৰ লগত এনেকুৱা
সন্দোৰন কি দৰ্শক? আপুনি যোক সক ছোৱালী বুলি ভাবে
বৰিও মই বৰি নহয়। মই জাহৰ হৈছোঁ।”

“কি বহুৱানে? মনে মনে সেই পাতি থকা ছোৱালীবোৰ
ডাঙৰ হ'ব আছিলে সন্দোৰন বিচাৰি উলিয়াবও নোৱাৰে।”

প্ৰফেছৰৰ আচৰিত লাগিল । তেওঁ বিয়ান দূৰ আনে
হোৱালীৰোৰে সাধাৰণতে নিজৰ বয়স লুকুৱাই সকলৈ থাকিব
বিচাৰে । এইজনী দেখোন তেনেই ওলোটো । জাঙৰ হ'ব
বিচাৰে ! মুগ্ধীৰ উত্তৰ আছিল :

“বহু পাৰিম ! বিচাৰি উলিয়াইছো ! ক'ম নে ?”

“কোৱা, কেলেই বৈ আছা ?”

“আপুনি—মোৰ—মোৰ—‘বন্ধু’—হয় !”

হোহোকৈ হাহি ধিৰ হৈ প্ৰফেছৰে ক'লে : “বয়সক চেৰ
পেলাই বহু দূৰ আগুৱাই আহিলা বন্ধু ! That's your idea
of nearness ! Alright, my naughty little friend !”

ইঠাং মুগ্ধী তেওঁৰ ওচৰ চাপি গৈ চকুলৈ চাই প্ৰশ্ন কৰিলে :

“মোক বেয়া পাইছে ?”

তাইৰ মূৰৰ ওপৰত হাত থৈ তেওঁ সন্তোষে হাহি ক'লে : “বেয়া ?
কেতিয়াও নহয় । বৰ ভাল পাইছোঁ । এই সময়ৰোৰ অমূল্য ।”

তাই তেওঁৰ মনটো তেওঁৰ বুকুৰ ওপৰত পেলাই দিলে ।
তাকে লক্ষ্য কৰি প্ৰফেছৰে এংগেৰে তাক আকোঁৱালি লৈ আন-
হাতেৰে তাইৰ কঁপালৰ চুলিখিনি দাঙি ধৰি ক'লে :

“Strange ! yet pleasing । ভাল লাগিছেনে বন্ধু ?
শুই থাকোঁতে যোৱা । Good Night ।”

“Good Night !” মুগ্ধী আঁতৰি গ'ল ।

[অ]

শিলঙৰ পৰা উত্তৰি অহাৰ দিনাখন নিশা ডিনাৰৰ সময়ত
প্ৰফেছৰে দাঁতিলে : “বাই উঠি শুব নোৱাৰা । মোৰ পচাকোঠালৈ
যাব লাগিব ।”

তেওঁৰ গভীৰ দৰ শুনি মুগ্ধীয়ে খতমত থাকিলে । বাই উঠি
মুগ্ধীয়ে নিজৰ কোঠালৈ সৰু সঁচা ! কিন্তু বেতিয়া দেখে যে তেওঁৰ

পঢ়া কোঠাৰ লাইট নিশা বাৰ বজালৈ জ্বলি আছে, তেতিয়া তাই তেওঁৰ পঢ়া কোঠালৈ গৈ তেওঁক শুৱলৈ বাধ্য কৰিবলৈ নানান ভঙ্গিমা অৱলম্বন কৰে। মাজে মাজে খং উঠি তেওঁ কোঠাৰ দ্বাৰ, কিন্তু তাইও জ্বিদ ধৰি টোপনিয়াই টোপনিয়াই যেতিয়া বহি থকা দেখে, তেওঁ উঠি শুৱলৈ যায়। এক কথাত, তেওঁ নুশুলে, মুন্নীৰো টোপনি ৰাখে। জ্যোতিষে অৰ্পণ কৰি যোৱা দায়িত্ব মুন্নীৰে আখৰে আখৰে পালন কৰি আছে।

মুন্নী তেওঁৰ পঢ়াকোঠাত সোমোৱাৰ লগে লগে ঐশ্বেৰ্য্যৰে তাইক একাধৰ বেৰত লাগি থকা দীঘল ডিছানটোৰ ওচৰলৈ যাবলৈ ক'লে; আৰু তাৰ ওপৰত দীঘল বস্ত্ৰ এটা ঢাকি থোৱা মখমলৰ কাপোৰখন আঁতৰাই চাবলৈ নিৰ্দ্দেশ দিলে। কাপোৰখন আঁতৰাই মুন্নী অৰাক্ হৈ গ'ল; কাৰা তাতে এখন প্ৰকাণ্ড চেতাৰ আছে। ঐশ্বেৰ্য্যৰ আগুৱাই গৈ মাতিলে:

“মমতাৰ সৈতে লগ লাগি চেতাৰ বজাইছিল, ভজন গাইছিল; আৰু ইমান দিনে মোৰ পৰা এই টেনেণ্ট নুকাহ ৰখাৰ বাবে শাস্তি স্বৰূপে এতিয়া একেলগে দুটা ভজন গাই শুনাব লাগিব।”

মুন্নীৰ ওঁঠত হাঁহি বিৰিঙি উঠিল, তাইৰ মুখেৰে প্ৰকাশ পালে: “এইখন ইমান ধুনীয়া চেতাৰ! মই দেখাই নাছিলোঁ।”

“মোৰ শোৱাকোঠালিৰ ওখ আলমাৰীটো যি দেখিছা, সদাৰ বন্ধ হৈ থাকে; তাতে সোমাই আছিল এইখন, এয়া লোৱা চাৰি; এতিয়াৰ পৰা সেই আলমাৰীৰ দায়িত্ব তোমাৰ। চেতাৰ বজাই ভজন গোৱা ক'ত শিকিছিল বন্ধু? সঙ্গীত স্কুলত?”

“নহয়: অনুপমাৰ ঘৰত। সিহঁত ধনী মানুহ, তাইৰ চেতাৰ আছে। তাই মোক বৰ ভাল পাইছিল; আৰি আইন গীতো অনুশীলন কৰিছিলোঁ।”

“এতিয়া তোমাৰো চেতাৰ আছে, এইখন জ্যোতিৰ নবোৱেকৰ আছিল। তোমাৰ দৰে তেওঁও ভজন গাইছিল। এইখনেৰে তুমি গীত

চক্ষু কৰিবা; মই শুনি থাকিম।”

“আপুনি গীত বৰ ভাল পায়?”

“এৰা। বৰ ভাল পাওঁ; গোৱা।”

মুগ্ধীয়ে ডিভানটোৰ ওপৰত বহি স্মৰণ নৈতে চেতাৰখন আয়তত আনিবলৈ চেষ্টা চলাই থাকোঁত একেছৰ ভাইৰ ওচৰত নিজীৱ পদাৰ্থৰ দৰে থিয় হৈ আছে। প্ৰায় দহ ফুট দীঘল কুশ্মনেৰে আবৃত ডিভানটোৰ আনটো মূৰে খালী হৈ পৰি থকা ঠাইখিনিলৈ তেওঁ এফ ধানে চাই আছে। তেওঁ যেন দেখিলে তেওঁৰ পত্নী মনালিছা সেই খালী ঠাইখিনিত বহি তেওঁলৈ চাই চাই হাঁহি আছে। পত্নীৰ ওঁঠ আৰু চকুৰ চেলাউৰীত বিচ্ছেদৰ ক্ৰেশ যেন প্ৰকট হৈ উঠিছে। তেওঁৰ হাত দুখন পত্নীৰ ওচৰলৈ আগুৱাই গ’ল। শূন্যতে খেপিয়াই খেপিয়াই অৱশেষত তেওঁ কুশ্মনৰ ওপৰত হাত ফুৰাবলৈ ধৰিলে; ইঠাৎ তেওঁ মুগ্ধীৰ মাত শুনিলে: “কি হৈছে আপোনাৰ? খালী ঠাইখিনিত এইদৰে কি বিচাৰিছে?”

“হ্যা? ক’তা? এতিয়াই আহিম।”

“কি আহিম এতিয়াই? তাত দেখোন একা নাই।”

“জ? এৰা, একা নাই। বাক, গীত গোৱা।”

মুগ্ধীৰ মুখৰ ওপৰত ক’লা ডাৱৰ থুপ খালে। তেখেতৰ মুখেৰে নিৰ্গত হ’ল:

“তেওঁ মোক কৈছিল যে আনাৰ ছোৱালী এজনী হলে সংগীতত পাকৈত কৰি তুলিব লাগিব।”

“আপোনাৰ গা-মন ভাল নহয়; আপুনি আজি শোৱক; মই কালিলৈ গীত গায়।”

“নহয়! সূঠিবা; গোৱা; এয়া মই বনবোপ দিছো।”

মুগ্ধীয়ে গীত আৰম্ভ কৰিলে; একেছৰে আবাৰী চকীত বহি শুনি থাকিল। তেওঁৰ মুখমণ্ডল স্নেহ আৰু আনন্দত উজ্জল হৈ উঠিল। গীতৰ শেষত মুগ্ধীৰ ওচৰলৈ আহি ভাইৰ কঁপালৰ ওপৰত

ওঁঠ লাই তেওঁ উচ্চাৰিলে :

“Heaven is here ! ভাগৰ লাগিছে নহয় ? শুই থাকাগৈ যোৱা ।”

কিন্তু মূৰীয়ে এমুখ কৰিলে : “এঘাৰ কথা সোধোনে ? জ্যোতিক স্মৃতিৰে ভক্তৰ দিৱাৰ পৰিৱৰ্ত্তে মুখখন গোমোঠা কৰি আঁতৰি যায় ।”

“কি কথা ?”

‘জ্যোতিৰ নবোৱেক হেনো চিহ্নীৰ ওপৰৰ পৰা ভৰ্মনৈ পৰি গৈছিল । কোনকৈ ?’

এফেছৰৰ বৈমুখ অসমুষ্টিৰে উপৰি পৰিল । মূৰীৰ ফালে দিষ্টি দি তেওঁ মোন হৈ থাকিল । পোন্ধৰ বছৰৰ পুৰণি ঘাঁহুকাঁড়ে কিয় এইজনীয়ে ? তাইৰ শিশুস্মৃতি প্ৰকৃতি আৰু নিষ্ঠাৰ মৰম চেনেহেৰে তেওঁৰ জীৱনলৈ সুৰৰ মন্দাভ্ৰাস্তা ৰোবাই অনা ওঁঠৰ-উনৈশ বছৰৰ বয়সৰ এই নাৰালিকাই আজি তেওঁৰ মস্তিস্কত অতীত জানিব খোজে কিয় ? মৃত্যুমুখী পত্নী মনালিছাৰ চট্‌চটনি যেন তেওঁ কাণেৰ শুনিবলৈ পালে । অশান্তিৰ দাবানলত দগ্ধ হোৱা তেওঁৰ যন্ত্ৰণাকাতৰ আত্মাই যেন তেওঁক বাঁঠৰ হবলৈ বাধ্য কৰ'লে । তেওঁৰ মুখৰ পিচ্ফোৰিত হ'ল : ‘তোমাক শুই থাকিবলৈ কৈছোঁ । কি লাগে তুমি এই প্ৰশ্ন কৰিছা’”

মূৰীৰ অন্তৰাত্মা কঁপি উঠিল , তাইৰ মুখমণ্ডল বিৱৰ্ণ হ'ল । শঙ্কাকুল অনুশোচনাৰে কান্দো কান্দো হৈ মূৰী লাহে লাহে পিছুৱাই যাবলৈ ধৰিলে আৰু পাছৰ ফালে দুৱাৰত খুন্দা খাই দুৱাৰমুখেত পৰি প'ল । ঢোক গিলি গিলি উঠি তাই দুৱাৰত খামোচ মাৰি ধৰিলে । উদ্বেজিত ও কষ্ট এফেছৰে সাউতকৈ গৈ তাইৰ হাত এহাৰি টানি তাইক বাহিৰলৈ উলিয়াই লৈ গ'ল , আৰু এককোণে দ্ৰই কক্ষৰ ফালে নামি ৰোৱা খটখটীৰ ওচৰত থিয় হ'লগৈ । তেওঁৰ বক্তব্য ব্যংগিত হ'ল :

“পোন্ধৰ বছৰ আগৰ হৃদ্যন্ত ট্ৰেজেডি জাৰিৰ খুজিহা নহয় ?

শুনা— তেওঁ মনমোহ। ছেণ্ডুইচ্, প্ৰস্তুত কৰিব জানিছিল। মই ডিপাটমেন্টৰ পৰা উদ্ভূতি আহি ছেণ্ডুইচ্, খাম বুলি কৈ ওলাই গছিল। তেওঁ মোৰ বাবে ছেণ্ডুইচ্, প্ৰস্তুত কৰিবলৈ হেনো ল'বাবলৈকে তাতৈ নামিব খুজিছিল— আৰু— বাগৰি পৰিছিল। এবৰ পাই মই ল'ৰি আহিছিলোঁ। কিন্তু মই আছি পোৱাৰ পাঁচ মিনিট পাছতেই তেওঁৰ প্ৰাণহাৰ্য্য উৰি গৈছিল। মই আৰু মোৰ ছেণ্ডুইচ্, দুঘোঁৰ অসুখাৰী। মই ছেণ্ডুইচ্, পৰিত্যাগ কৰিলোঁ। আমাৰ বিয়া হোৱা সম্পূৰ্ণ এৰছৰো অতিক্ৰম কৰা নাছিল। She died with a child।”

বেশিভত কিলাকুটি ৰাখি প্ৰফেছৰ নীৰৱ হৈ ব'ল। মুন্নীয়ে জঠৰ মূৰ্তিৰ দৰে ক্ষন্তেক নিৰ্বাক হৈ থাকি অৱশেষত তেওঁৰ পাছফালে িষ হৈ অনুনয়ৰ স্তৰত প্ৰকাশ কৰিলে : “মোক ক্ষমা কৰক ! মই আৰু চেতিয়াওঁ এইবোৰ কথা ভুলিয়াও, কেতিয়াওঁ।”

প্ৰফেছৰ নামাতিলৈ, তাইৰ গায়ে ঘূৰিও নাচালে। ছেণ্ডু নিজক প্ৰকৃতিস্থ বৰিব বোলাই নাই। মুন্নী অতিস্থ হৈ কান্দি কান্দি তেওঁৰ ভৰিত হামুচি ধৰিলে। প্ৰফেছৰ তাইক থিয় বৰাই দি মাতিলে : “Don't Cry My little friend yes, I forgive you ! নিশা বহুত হ'ল ; শুই থাকাগ যোৱা।”

“আগতে আপুনি শুই থাকিব লাগিব, আধক মই আপোনাক জুৰাই থম।”

হাঁহি মাৰি প্ৰফেছৰ মান্তি হ'ল। আৰু দ্বিতীয় সোমাই গৈ নিজৰ বিচনাত পৰিল। তেওঁৰ আঠুৱাখন টানি আনি বিচনাৰ চাৰিওকাষে খুচি দি মুন্নী ওলাই গ'ল।

কেইদিনমান পাছত প্ৰফেছৰৰ সাতচল্লিচতম জন্মদিনটো আহি উপস্থিত হ'ল। জন্মদিনৰ আগৰ দিনাখন সন্ধিয়া তেওঁ মুন্নীৰ হাতত এটা টোপোলা দি ক'লে : “কালিলৈ মোৰ জন্মদিন ; এইবাৰ ভাল দৰে পাতিম। জ্যোতিহঁত বাতিপুৰাতে ওলাবহি, সন্ধিয়া বহুত

মানুহ আহিব। এইযোৰ নতুন কাপোৰ পিন্ধি তুমি কাইলৈ গীত
গাব লাগিব, বুজিলা বন্ধু ?”

মুৰ দুপিষাই কাপোৰযোৰ খুলি মুন্নীয়ে দেখে যে গোলাপী
বড়ৰ দামী চিক্ৰ কাপোৰৰ গেংতীয়া ডিজাইনৰ আকৰ্ষণীয় কামিজ
আৰু চেলোৱাৰ, হালধীয়া বড়ৰ ফিৰ্ফিৰিয়া দোপাট্টা। মুন্নীয়ে
তেওঁৰ কালে চাই কৃতজ্ঞতাৰে হাঁহিলে।

পিছদিনাখন আবেলি নিমন্ত্ৰিত অতিথি অহাৰ আগেয়ে জ্যোতিৰ
সৈতে মুন্নী সাজি-কাছি ওলাল। জ্যোতিয়ে ককায়েকৰ কোঠাত
সোমাই দেখে যে তেওঁ ষ্টিল গ্ৰে বড়ৰ পেণ্ট আৰু কোট পৰিধান
কৰি গড্‌বেজটোত হাত ৰাখি কিবা ভাবত নিমগ্ন হৈ আছে।
জ্যোতি আগুৱাই গৈ গড্‌বেজটো খুশি বৰ্গক্ষেত্ৰাকৃতিৰ নীলা ডিজাইন
থকা টাই এডাল উন্নিয়াই তেওঁৰ ডিঙিত গাঁঠি দিলে। একেছৰে
জুখিলে, “জ্যোতি, নবৌৱেৰাৰ গহনাবোৰ ইমান বহুৰে এনেয়ে পৰি
ধাকিল। তাৰে কেইপদমান মুন্নীক দি দিম নেকি ? তই দেখোন
লবলৈ ইচ্ছা নকৰ : আৰু মুন্নীৰ ডিঙি, হাত, কাণ উদং হৈছেই
আছে।”

“কেইপদমান কিয় ককাইদেউ ? আটাইখিনি দেখোন তাই
পিন্ধিব পাৰে।”

“আটাইখিনি পিন্ধিলে বিয়াৰ কইনা হেন দেখা যাব। এতিয়া
চেইন এডাল আৰু ব্ৰেচলেট এপাত দি দিওঁ। বাকীখিনি তেওঁৰ
বিয়াত উপহাৰ দিম।”

“ককাইদেউ, কথা এযাৰ—।”

“হ ? কি কথা ? ক।’

“মানে— মুন্নীক দেখোন—।”

“কি হ’ল ? বৈ গলি কিয় ?”

“ককাইদেউ, মুন্নীক দেখোন আমি বাগি থব পাৰোঁ— চিৰদিনৰ
বাবে।”

“চিৰদিনৰ বাবে ? কি বন্ধকিছ এইবোৰ ?”

“এৰা। জাইবনো আৰু গোন আছে ? আৰু তাই ইমান ভাল।”

“উ— মুন্সীৰ দ্বৈতমুখীয়া বহুইমতালিয়ে তোকে। লজ্বিছে।
তেওঁৰ ককায়েক আছে বুলি পাহৰিলি নেকি ? ককায়েক এদিন
আহি দাবী কৰিব, তেতিয়া তেওঁ নিজেই গুচি যাব।”

“ককায়েক যদি কেতিয়াও নাহে। তাইৰ মৃত্যু হোৱা বুলি
যদি ভাবে।”

“মৃত্যু হোৱা বুলি ওচৰ পৰিৱৰ্ত্তে পুলিচ লগাই বিচাৰিব।
আৰু কেতিয়াও বিচাৰি নাপালেও আমি মুন্সীক ৰাখিব নোৱাৰোঁ।
অতোকৰে এটা স্বতন্ত্ৰ জীৱন আছে, মোৰ সুবিধাৰ বাবে অইনে
বঞ্চিত হ'ব লাগে কিয় ?”

“বঞ্চিত কিয় হ'ব ? তাই স্বতন্ত্ৰ হৈয়ে থাকিব।”

“তই এটা মন্ত বুদ্ধক। তোক যিদৰে বিষ্য দি উলিয়াই
দিছো, ভাল ন'বা এটা চাই মুন্সীকে। বিষ্য দিম, যদিহে তেওঁক
বিচাৰি কোৱা নাহে। মোৰ কৰ্ত্তব্য মই কৰি থাকিম; বুজিলি ?”

“এৰা। অইনৰ প্ৰতি কৰ্ত্তব্যৰ কথা ভাবি থাকক আপুনি,
নিজৰ জীৱনৰ প্ৰতি কৰ্ত্তব্য নাই নেকি ?”

একেছৰে নিঃশব্দে হাঁহিলে আৰু বস্ত্ৰ কেইপদ আঁহুৱাই
দি ক'লে : “বন্ধক নকৰিব; এইবোৰ নৈ যা; মুন্সীক পিন্ধাই
দেগৈ।”

“আপুনি নিজ হাতে পিন্ধাই দিব। জানে ককাইদেউ,
তাইৰ বয়স তেনেই কম হলেও দেখিবলৈ বৰ ধুনীয়া। ওখপাখ
ধুনীয়া চেহেৰাৰ ছোৱালী।”

একেছৰে কোনো উত্তৰ নিদি ওলাই যাব বিবোত জোঙিয়ে
বাধা দি কলে : “উছ। বই মুন্সীক ইয়ালৈ পঠিয়াই দিম।
বই তাইক পিন্ধাই দিব নোৱাৰে।”

জোঙি দৌৰি ওলাই গ'ল, বস্ত্ৰ কেইপদ নিলিলে। কল্কত

পাছতে মুন্নী সোমাই আহিল। গোলাপী বঙৰ পোছাক যোৰেৰে
তাইক কাৰিকৰে গঢ়। মুক্তি এটাৰ দৰে লাগিছে। প্ৰকেছৰে
তাইনৈ চাই হুঁহ। দেখি লাজত তাই তলমূৰ কৰিলে। তেওঁ
দেখিলে যে তাইৰ কাণত এঘাৰ ডিম্বাকৃতিৰ সৰু সৰু মুক্তা
ওলমি আছে— ইয়তো ককায়েকে দিছিল। তেওঁ এক চেণ্টিমিটাৰ
বহল পাতল ডিজাইনৰ চেইন এডাল আৰু ব্ৰেচলেট এপাত
তাইনৈ আগবঢ়াই দি ক'লে : “এইবোৰ কি এনোম পৰি থাকিব
লাগে ? তুমি পিন্ধিবা, লোৱা।”

এইবোৰ তেওঁৰ পত্নীৰ আছিল মুন্নীয়ে ইয়তো বুজিলে।
বস্ত্ৰাৰ লাবি-চাৰি কণ্টনকণ্টন তাই ক'লে : “সদায় পিন্ধিলে
এইবোৰ নষ্ট হৈ যাব কিয়নামি। তাতকৈ দেখোন ভিতৰতে থকা ভাল।”

“সোণ নষ্ট হৈ নাযায়। মই ধনকুবৰ নেকি যে ব্যবহাৰ
নকৰাকৈ সঁচি থম ?”

কথাকাৰ খঙত কোৱা শুনি মুন্নী বিব্ৰত হ'ল। সেগঢ়ুকি তাই
ক'লে : “জ্যোতিষে দেখোন পিন্ধিব পাৰিমহঁতেন।”

‘বাৰিছ্। জ্যোতিষে তোমাক দিবলৈ কৈ গ'ল। নিপিন্ধা
যদি মোক নামাতবা।’

তেওঁক সন্তুষ্ট কৰিবলৈ মুন্নীয়ে বস্ত্ৰকেইপদ পিন্ধি ললে।
আনন্দেৰে জন্মদিনৰ কাৰ্য্যচাৰী শেষ হ'ল। কিন্তু প্ৰকেছৰে গোটেই
সময়খিনি সুস্থিৰভাৱে কটাৰ নোৱাৰিলে, সকলোৰে অভাৱতে তেওঁৰ
হৃদয় ঠান্‌বান্ হৈ যোৱা যেন তেওঁ অনুভৱ কৰি থাকিল। কাৰণ,
মুন্নীয়ে যিটো গীত সমজুৱাৰ আগত গাইছিল, সেয়া ভজন অথবা
আনন্দৰ আধুনিক গীতো নাছিল, সেয়া আছিল নিঃশব্দ, হৃদয়
বিদাৰক নিঃসঙ্গতাৰ সঙ্গীত— পুলক বেনাৰ্জীৰ— “মই আজি সংগী
বিহীন উদাসীন ক্লান্ত পথিক এই বিশাল পৃথিৱীত, ও সোঁৱৰণি,
নিদিৰি আমনি ”

তেওঁ কাকো মাতবোল নকৰাকৈ বিনোদ শুই'পৰিগৈ। তেওঁৰ

চক্ৰত ভাঙি উঠিল মুন্সীৰ কংকণ ভৰা মুখমণ্ডল, যন্ত ক্ৰেশ আৰু চকুপোকাৰ খুপ খাইছিল আৰু ওলাবলৈ স্কন্ধা বিচাৰি আছিল। নিঃসঙ্গতাৰ কৰ্কটাত্মক গুলি খুনি খোৱা তেওঁৰ জীৱনটোলৈ এই অকামানি ছোবানীজনীয়ে দগীস স্বৰৰ নিজৰা বোৱাই আনিছে, কিন্তু মাজে মাজে তাক নিজৰ দুৰ্ভাগ্যক স্মৰণ কৰি তেওঁৰ নিশ্বাস অতাতকা স্মৰণ কৰিবলৈ বাধা কৰায়। কিয়? গীত ৰাই থাকোঁতে তাক ইমান ধুনীয়া লাগিছিল। অথচ, গীতৰ গুঢ়াৰ্থই সেই সৌন্দৰ্য্য উপভোগ কৰিবলৈ তেওঁক স্বাধীনতা নিদিলে।

এনেতে দুৱাৰত শব্দ হ'ল। জ্যোতি বুলি ভাবি তেওঁ মাথিলে :
 “কি হ'ল? মই শুইছো।”

দুৱাৰত কুকুৰ লগোৱা অত্যাশ প্ৰফেছৰৰ নাই, কেতিয়াবা বাঢ়িহে লগায়। কাৰণ, তেওঁ মাজে মাজে উঠি বেলকনিলৈ যায়। বাহিৰৰ পৰা মাত ভাঙি আহিল, মাতত আঙঠতা : “মই মুন্সী।”

“মুন্সী? কি হ'ল? সোমাই আহ।”

নাহিট প্ৰাণ যি এওঁৰ মূৰী সোমাই আহি মজিয়াত দিয় হ'ল। তেওঁ বিচলিত উঠি বহি তাক পৰ্যবেক্ষণ কৰিলে। তাই অলপ আঁতৰ কান্দিছিল বুলি তেওঁৰ অনুমান হ'ল। তাই লাহেকৈ ক'লে, “কেতিয়া নোক পঠিওনে, আপোনাৰ হেনো মূৰ কানুৰাছ।”

মূৰ কানুৰাছ? শোণৰ সমাত তাইৰ নিজৰ দুখকো কাতি কৰি থৈ জ্যোতিয়ে বে'ৰা মিহা কথাব'ৰক সৰোগত কৰি মুন্সী আঙিচে তেওঁৰ মূৰ কানুৰাছ উপস্থাপন কৰিবলৈ? জ্যোতিৰ উদ্দেশ্যৰ বিষয়ে জানিলে মুন্সীয়ে কি ভাবিব বাক? মুন্সীৰ ভাগৰ সমুদ্ৰত জ্যোতিৰ উদ্দেশ্য কিমান নিৰুপস্থ। এৰা নিৰুপস্থ। অৰ্থাৎ স্বাৰ্থ বিভজিত। কিন্তু জ্যোতিৰ উদ্দেশ্য অসংলগ্ন। তাই ককায়েকৰ অস্থিত বন্ধাৰ বাবে সংস্কাৰান্তি চেষ্টা চলাই আহিছে— সমৰ্থ হোৱা নাই। কিন্তু এই সৰু ছোবানীজনীক লৈ চলোৱা এই চেষ্টা নিৰুপস্থ এই বাবেই

যে মুন্সী বৰ সৰু , আৰু দুৰ্ভাগ্যপিডীহা । তেওঁ মুন্সীৰ আশ্ৰয়দাতা ;
তেওঁ মুন্সীৰ ভবিষ্যত সুখ আৰু মঙ্গল কামনা কৰে । কিন্তু জ্যোতিৰ
উদ্দেশ্যৰ বিষয় কোনো কথা মুন্সীক জানিবলৈ নিদি তেওঁ শুই
পৰিল, আৰু মাতিলে :

“এৰা ! মূৰ কামুৰিছে । মাত্ৰ পাঁচমিনিট কঁপালখনত আঙুলি
বুলাই দিবা , নহ'ল টোপনি নাহে ।”

মুন্সীয়ে মূৰ শিতানত থিয় হৈ তেওঁৰ কঁপালত আঙুলি পিছলাই
নিবলৈ ধৰিলে । তেওঁ প্ৰশ্ন কৰিলে : “মুন্সী, মই তোমাক বেয়া
পাইছো , কিয় জানা ?”

মুন্সী মোন । তেওঁ কৈ গ'ল : “আজি আনন্দৰ দিনটোত তুমি
দুখৰ গীত গাইছিলি । আৰু মোক লুকাই লুকাই বান্দিছিলি । কিয় ?
ইয়াত তুমি অকণো মৰম-চেনেহ পোবা নাই নেকি ?”

মুন্সীয়ে তেওঁৰ ওঁঠ আঙুলিৰে বন্ধ কৰি ধৰি প্ৰকাশ কৰিলে :
‘সেই কাৰণে নহয় । ককাইদেউক যে বছৰদিন ধৰি দেখা নাই ।
মই মৰি গনোঁ বুলি ভাবিছে চাগৈ ।”

“ককায়েৰা হেনো বিদেশলৈ তি নি বছৰৰ বাবে গৈছে ,
এবছৰহে পাৰ হ'ল । উত্ততি অহাই নাই নিশ্চয় । তুমি ঘৰত
থকা বুলি ভাবি আছে । বাক, তোমাৰ ঘৰৰ ঠিকনাটো মোক
দিবা , তিনি বছৰ পূৰ্ণ হোৱাৰ লগে লগে মই তেওঁক লগ ধৰি
তোমাৰ কথা জনাম ।”

“নালাগে । ককাইদেৱে নিজে মোক বিচাৰেনে নিবিচাবে
চাম । মোলৈ কিমান মৰম আছে, তেতিয়া দেখা যাব ।”

“তেনেহলে আৰু নাকান্দিবা ; দুখৰ গীত নাগাবা । প্ৰমিছ ?
মুন্সীয়ে এইবাৰ হাঁহিবলৈ ধৰিলে । তাইৰ দুখ ক'ববালৈ
উৰি গ'ল ! “প্ৰমিছ ” । বুলি দোহাঁৰি তাই তেওঁৰ চুলিবোৰ
লাৰি-চাৰি ব্যক্ত কৰিলে :

‘আকৌ পকাচুলি কেইডালমান ওলাইছে ; কাইলৈ উথালি দিম ।”

“পকাচুটি উঘালিলে বয়স কমি নাযায় !”

“বয়সৰ লগত কি কথা আছে ? আপোনাৰ চুলিবোৰ বৰ ধুনীয়া ! আৰু আপোনাৰ কপালখন— !”

“মোৰ কঁপালখন, কি ?”

“আপোনাৰ বেকত যে এখন ডাঙৰ কিতাপ আছে, তাৰ বেটুপাটত যে এজন ই’ৰাজ কবিৰ যটো আছে ! ইমান ধুনীয়া যটো ! তেওঁৰ নাম কি সোধোতে আপুনি কৈছিল, লৰ্ড বাইৰণ ! সেই কবিতাবোৰ মই একো বুজোঁ। কিন্তু তেওঁৰ নিচিনা আপোনাৰ কঁপালখন !”

প্ৰফেছৰ আচৰিত হৈ উঠি বহিল। অৰ্থাৎ মুন্সী লৰ্ড বাইৰণৰ প্ৰতি আকৃষ্ট হৈছে ! মুন্সী মাতিভাৰ ছাত্ৰী হোৱা উচিত আছিল নেকি ? মুন্সীয়ে থক থককৈ হাঁহিবলৈ ধৰিলে।

“Now, you are happy ! বোৱা শুই থাকগৈ।”

“আপোনাৰ মূৰ কামোৰণি ভাল হ’ল নে ?”

‘তুমি স্মিত কৰিবা সুখী হ’ল। মোৰ মূৰ কামোৰণিও ভাল হৈ গ’ল। জোতাংগ নিওব অজ্ঞাতে বিচুমান ভাল কাম কৰে।’

‘নিজৰ অজ্ঞাত ?’

“যোনা ! মোৰ টোপনি ধৰিলে। Good Night !”

‘Good Night !’ মুন্সী ওলাই গ’ল। প্ৰফেছৰৰ মনতো খৰবাল লাগিল।

[দন্ত]

এদিন ডিণ্টাৰ্টমেণ্টৰ পৰা ঘূৰি আছি থাকোঁতে ডাক্তৰ চলিহাই প্ৰফেছৰক বাস্তাৰ পৰা মাতি লৈ গৈ ক’লে যে তেওঁৰ গুলশালীয়েক শিৱসাগৰৰ পৰা আহিছে উদ্ভটি ঘোৱাৰ আগেয়ে বৰ্শিষ্ঠাশ্রমখন চাই যাব খোজে। কিন্তু তেওঁৰ গাড়ীখন গেৰেকত সোমাই আছে, সেয়েহে প্ৰফেছৰ হাতীৰকৰাই তেওঁলোকৰ

পিক্‌নিক্‌ ট্ৰিপ্‌টোত সন্ধান কৰিব লাগে, গাড়ীৰ পেট্ৰোলৰ খৰচ
দিয়াৰ বাবে ডাক্তৰ চলিহাই সাঁজু হ'ল। কিন্তু এবাৰ
ভেনৰ খৰচ লবলৈ যান্ত্ৰিক নহৈ মুম্বীকো লগত লৈ ফুৰি অহাটোকে
ঠিৰাং কৰিলে।

আনহাতে ভনীয়েকৰ সৌন্দৰ্য্যৰ গৰ্বিত গৰ্বিত। চলিহানী আ
ভনীয়েক মিলিব নোৱাৰা আন্তৰ্জাতিক চং আৰু অহংকাৰ লৈ
কৰিবলৈ প্ৰমেছৰে ভিতৰি ভিতৰি জেদ লাগিল। চলিহানীয়ে
বেতিগাই তেতিগাই মাথো ভনীয়েক মিলিব সৌন্দৰ্য্যৰ প্ৰশংসাত
শতমুখ হৈ পৰে। চলিহানীৰ মতে মিলিতো সুন্দৰী হোৱা নী
সেই অক্ষত নাই। প্ৰকৃততে, তেওঁ ভাবে যে, মুম্বী বহুত বেচি
সুন্দৰী যদিও সৰু হৈ আহে আৰু নিজক সুন্দৰী সঁজাবলৈ মুম্বী
মুঠেই তৎপৰ নহয়।

খৰ পাই তেওঁ মুম্বীক মাতি প্ৰ'গ্ৰেছৰ কথা ক'লে, চলিহানী
চলিহানী আৰু মিলিব কথাও ক'লে যদিও সিহঁতৰ অহংকাৰ
চুৰ্ণ কৰা সন্দৰ্ভত তেওঁ মুম্বীক একো জ্ঞানিবলৈ নিদিবলৈ। তথাপি
তেওঁৰ জেদ পূৰণৰ আশ্বাসিত এইদৰে ওলায় পালে : "My
beautiful little friend, tomorrow, myself will decorate
your hair and face, O K ?"

মুম্বী আচৰিত হ'ল।

পিছদিনাখন সন্ধ্যাৰ পৰা মুম্বীৰ চুনি, বকু, চেলা-বী
আৰু ওঁঠ কেটেকৈ দেখাৰে কৰিব লাগে। অলপ নিশাই দিলে,
আটাইতকৈ ধনীয়া জাতি দামী চুৰিদাৰখোৰ পিন্ধিবলৈ তাইক
নিৰ্দেশ দিলে। তাইৰ বাবে নিজৰ মুক্কাখোৰ খুনি থকা
নিৰ্দেশ দি তেওঁৰ স্বামীৰ পত্নীৰ তিনিটা তিনিটা অৰ্ধনি অৰ্ধনি
মুক্কা ওলমি থকা প্ৰকাৰ ধনীয়া ডুল ভাইক পিন্ধিব দিলে।
এটি ভৰাৰ পৰা অৰ্ধমানি হেইন একোভাৰত ওলমি থকা মুক্কাৰ
ডুলখোৰ পিন্ধিব দিয়া দেখি মুম্বী হতভম্ব হৈ গ'ল।

“কি ভাবিছা ? এইঘোৰ আজিৰ পৰা তোমাৰ । মোৰ ছোৱালী এজনী থাকিলে তোমাকৈ য়াথো। চুৰচুৰমানহে সৰু হ’লহেতেন। কিন্তু তুমিতো মোৰ বন্ধু হৈহে আৱিৰ্ভাৱ হ’ল। আচৰিত এবাৰ নিজক চাই নোৱাচোন, মিনি বন্ধু মোৰ ।”

মুম্বীয়ে খুৰ্খুৰ্খু হৈ হাঁহি আচী চাই সাজকাছি ওলাল। তাই দেখি-বগৈ এনকুৰা অপূৰ্ব সুন্দৰী হৈ পৰিল যে প্ৰফেছৰৰ মুখৰে প্ৰকাশ পালে : “Child । I am happy ।”

চলিহাৰ পদূলিত এখন গাভী বৈ আছে। চলিহাই তেওঁলোকক ভিত্তবলৈ মাতি নি ক’লে যে যোৱানিশ। তেওঁৰ খুলশালীৰ হৰলগীয়া স্বামী আমি মেজৰ চাংকাকতি আহি পাইছেহি। ভালৈই হ’ল, আটাইকেইজন বশিষ্ঠলৈ যাব। চলিহানীয়ে মুম্বীক দেখি আচৰিত হৈ চাই থকা দেখি প্ৰফেছৰে চিনাকী কৰি দিলে। চলিহানীয়ে মুম্বীলৈ তীক্ষ্ণদৃষ্টি নিক্ষেপ কৰি ব্যক্ত কৰিলে : “উ— এওঁতে আপোনাৰ ঘৰ উজলোৱা বস্তু। কিন্তু তাই নিজৰ ঘৰলৈ নাযায় নেকি? তাইক হেনো আপুনি পচিবও দিছে। আপুনিও এজন মানুহ দেওঁ,”

চলিহাই মাত লগাল : ‘হেৰা, কি কথাবোৰ সোধাহে ? জ্যোতিয়ে মুম্বীক নিজ ঘৰলৈ যাব নিদিলে, কাৰণ মুম্বীৰ একমাত্ৰ ককায়েকজন বিদেশত আছে। তোমাকৈ জ্যোতিৰ মগজু বেছি টম্‌মত, বুজিলানে,’

“বুজিলোঁ। কিন্তু হাতীৰকৰাদেৱ, আপুনি Crazy হবলৈ আৰম্ভ কৰিছে।”

পুনৰ চলিহাই মাতিলে : “হাতীৰকৰাৰ জগতখনৰ সৈতে তোমাৰ জগতখনৰ পাৰ্থক্য সেইখিনিতে। তুমি যাক craziness আখ্যা দিছা, সেয়া হাতীৰকৰাৰ নিমিত্তে relief হব পাৰে, অথবা self confidence.”

চলিহানীয়ে বিদ্রূপেৰে হাঁহিলে, আৰু ভিত্তবলৈ সোমাই বাওঁতে মুম্বীৰ ফালে মাৰি পঠিওৱা ঈৰ্ষাপৰায়ণ দৃষ্টি মুম্বী অথবা প্ৰফেছৰৰ হাত মাৰি যাব নোৱাৰিলে। চলিহাই চলিহানীক সোনকালে লোবলৈ

নিৰ্দেশ দি নিজে বাবান্দাত চাংকাকতিক কিবা কিবি নিৰ্দেশ দিবলৈ ধৰিলে। এওঁৰ আৰু মুগ্ধী গাভীৰ ওচৰলৈ যাবলৈ বুলি থিয় হ'ল। এনেতে পৰ্দাৰ তিতৰৰ পৰা চলিহাৰ বাস্তৱিক্তি শুনিবলৈ পোৱা গ'ল: “বুজিছ মিলি ক'ব যে ছোৱালী আনি ঘৰ সূঁত্ৰাই ৰাখিছে। ঘৰ থাকিলেনে। তাই নিজ ঘৰলৈ নাযায়নে? আৰু ঘৰৰ মানুহে নিবলৈ নাহিহোৱাতনে? ককায়েক বিদেশত থকা কথা এটা অজুহাত মাথোঁন। সেইবোৰ লগুৱাটোৱে কি বৈছে জান? বৈছে যে, এদিন নিশা তিতি বুৰি থকা ছোৱালীজনীক দুয়ো ককায়েক-ভনীয়েকে গাভীৰ পৰা নহাইছে। সিহঁতৰ ওচৰৰ ঘৰৰ লগুৱাটোৱে তাক কৈছে নে, ছোৱালীজনীৰ ঘৰ মাই, ৰাস্তাই ৰাস্তাই ঘূৰি ফুৰা গোৱালী। কোনে জানে, কি কাৰণত তাই মৰিবলৈ গৈছিল? মৰিবলৈ দিয়াতকৈ জিৰ বামত আহিব, সেয়েহে হাতীৰুৱাই লৈ আহিল।” মিলিৰ প্ৰশ্ন শুনা গ'ল: “তোমো তাইক ইমান আদৰ ৰত কৰি পচুৱাব কিয়? চাকৰি হৈ থাকিলেও তেওঁৰ কামত আহিব।”

“সেইবোৰ কথা বেচোৱা হাতীৰ চাকৰি মোক বুজায়? সেইবোৰ ছোৱালী বৰ চেতান হয়। কি কি মানুহৰ লগত থাকি আছে, চমতান নহবনে? মৰম চেলাই চেলাই হাতীৰুৱাৰ পৰা আদায় কৰি লৈছে আৰু। হাতীৰুৱাই কেৱল পঢ়া-শুনা কৰিবহে জানে, সিহঁতৰ মহিমা কি বুজিব? আমি হলে গতিবাই বাহিৰ কৰি দিলোহঁতেন।”

কথাবোৰ শুনি আতঙ্কিত মুগ্ধীৰ কান্দোন ওলাই অহাৰ উপ-
ক্রম হ'ল। ইজিতোৰ তাইক সান্ত্বনা দি মাতি লৈ গৈ ভেঁও গাভীত
বহিল। চলিহাৰ নেতৰা দাঙিকতাক সঁচাৰ জুইৰে দুগুণ জ্বলাবলৈ
তেওঁ বাট চাই থাকিল।

বশিষ্ঠত। গাভীৰ তিতৰৰ পৰা প্ৰকাণ্ড চেতাৰখন উলিয়াই
কান্ধত ওলোমাই লৈ প্ৰক্ষেপে মুগ্ধীৰ হাতত ধৰি সজ্জা, মলিতা
কান্তাৰ মিলন তীৰলৈ গতি কৰিলে। চলিহা তেওঁলোকৰ লগে লগে
গৈ আছে। পিছে পিছে মিলিয়ে ভায়োলিন এখন কঢ়িয়াই লৈ

চাংকাৰতি আৰু চণিহানীৰ সৈতে গৈ আৱত। চণিহানীয়ে
বাক্সতৰে সুবিশেষঃ আপুনি আজকাৰি চেতাৰ বজায় নেকি
হাতীৰ বস্ত্ৰাদেশৰ ?”

‘চেতাৰ মুদ্ৰাণ বস্ত্ৰাদেশ। সেয়েহে বস্ত্ৰাদেশৰ সৈতে ক’লাৰ
সংগত গঢ়াবলৈ প্ৰাস কৰিছোঁ।’

‘মুদ্ৰাৰ বাৰ, ৪ ৫। সজীত শিক্কাৰি বাৰি দিহে নেকি হাতী-
বস্ত্ৰাদেশ ?’

‘নাহি। দাতা, তেওঁ আগৰ পৰাই সজীত জানে। মই মাথো
চেতাৰ বস্ত্ৰাদেশ দিছোঁ।’

নিজৰ বাৰ পাৰ পাৰ শিলৰ মাজ মাজে দিছুদুৰ ওপৰলৈ
গৈ তেওঁ নাক সুবিধাজনক শিল কিছুমানত ওতোপজন বহি পৰিল।
এতেইহাৰ ওপৰলৈ গৈ কিছুদূৰ অতৰি গৈ মুখীক ইন্দ্ৰিতেৰে
মাত জনে। আৰু সুবিধাজনক ঠাইত চেতাৰ বস্ত্ৰাদেশ
বাৰ পাৰ ওপৰত বাৰি মুদ্ৰাৰ কোলাত হুৰি দি ক’লে: ‘Little
friend, জিভৰ বস্ত্ৰাদেশ। বস্ত্ৰাদেশ তোমাৰ গাঁত মুক্ত
কৰি তোলা। কি হ’ল ? কি কৰিছা নেকি ?’

‘নতঃপৰাণে। বস্ত্ৰাদেশ নতঃপৰাণে। বাস্তবিকভাৱে বেনেকুৱা
খ. দিহা বস্ত্ৰাদেশ।’

‘কাৰে বাৰ বস্ত্ৰাদেশ আৰু বাৰ। তামৰ বস্ত্ৰাদেশ। বস্ত্ৰাদেশ।
তামৰ। গাই আকাৰত। নিজক উত্তৰ দেখুৱাবলৈ ভিতৰ শিতিৰি
গোপোনা হয়, নেপায়, চকুপানী মহা। গাঁত মইহে শুনিম।
মোৰ বাবে নোপোৱা জানো ?’

মুখীৰ মুক্ত হাত বিৰিঙ উঠিল; ‘গাম’ বুলি তাই চেতাৰ
বস্ত্ৰাদেশ সাজু হ’ল। তাইৰ চলিহাই চিঞাৰ মাতিলে: ‘হাতী-
বস্ত্ৰাদেশ, গাঁত মুখীয়ে আগতে গামৰে মিলিয়ে গাম ?’

মুখীয়ে ক’লে: ‘গামলৈ দিয়ক তেওঁক আগতে।’

‘বাক’ বুলি হাতীৰ বস্ত্ৰাদেশ চিঞাৰ মিলিক গাম গামলৈ ক’লে।

মিলিয়ে সীত আৰম্ভ কৰিলে । পপ্‌চণ্ডৰ লেখীয়া আধুনিক গীতটো নিজৰাৰ বুকুত, বৰ্ণিত মুনিৰ পৱিত্ৰ আশ্ৰমৰ কোলাত প্ৰফেছৰৰ এক খাপ্‌চাৰা চিঞৰ লাগিব যেন লাগিল । তেওঁৰ মুখখন বিকৃত হোৱা দেখি মুন্নীয়ে খুৰ্খুৰ্খকৈ হাঁহিবলৈ ধৰিলে ।

“দুষ্ট ছোৱালী, হাঁহিব নালাগে, গীত গোৱা ।”

মুন্নীয়ে গালে, শিলে শিলে ঠেকাখালে নিজৰাৰে পানী ।” প্ৰফেছৰ তন্ময় । ডাক্তৰ চলিহাৰ প্ৰশংসাসূচক সঁহাৰি শুনিবলৈ পোৱা গ’ল । প্ৰফেছৰৰ মূৰ গোঁবাই গোঁবাই হাঁহি থাকোঁতে মিলিয়ে গালে আন এটা গীত । কিন্তু সেইটো শেষ হোৱাৰ লগে লগে মুন্নীয়ে আৰম্ভ কৰিলে :

“মে’ তো বাঁমৰ তন ধন পাঁউ

তাৰ পাছত— “মেৰে গিৰিধাৰী গোপাল

ভজন শুনি শুনি তন্ময় হৈ অৱশেষত প্ৰাণহাৰে বসিকতা কৰিলে, “মীৰা বাণী ; কৃষ্ণ গোসাঁই এতিয়া নামি আহি, মই আৰু বিচাৰি ফুৰাৰ দৰ্কাৰ নহব ।”

এনেতে চলিহাই চিঞৰিলে : ‘আৰু এটা গীত গোৱা মুন্নী, আশ্ৰম আজি মুখৰিত হৈছে ।’

চলিহা আগুৱাই আহিল ; আহোতে কৈ আহিল ; ‘Morning shows the day ।’ কিন্তু মুন্নীয়ে বড়। চিঙ। পৰি তললৈ চাই থকা দেখি আচৰিত হৈ তেওঁ পুনৰ প্ৰশ্ন কৰিলে : “কি হ’ল মুন্নী, বংসী ? হাতীবৰুৱাৰ জন্ম দিনত যে গাইছিল। তেনেকুৱা এটা গীত গোৱান। ।”

প্ৰফেছৰে পুনৰ বগৰ কৰিলে : “মীৰা বাণী ত্ৰিকৃষ্ণৰ বাবে অস্থিৰ হৈছে, তেনেকুৱা গীত গাব নোৱাৰে ।”

চলিহাই কোতুহলেৰে দুয়োজনকে পৰ্য্যবেক্ষণ কৰি কৰি অৱশেষত হাঁহি মাৰি প্ৰকাশ কৰিলে : “ঠিক আছে, হাতীবৰুৱাই সেউজী অসমীৰ বিষয়ে গালে আনন্দিত হব যেন পাওঁ । লগতে

মইও শুনিব পাৰা।”

মুম্বায়ে পিছ মুখ দিওন, কিন্তু আৰম্ভ কৰিলে :

“গেউজী, গেউজী, গেউজী ঐ -

ইতিমধ্যে বৰিষ্ঠাশ্ৰমৰ সৌন্দৰ্য্য উপভোগ কৰিবলৈ অহা সকলোৰে অচিনাকী যাত্ৰাগে ব'হে আছিল ভাতে থিয় হৈ এমাজনৰ মূৰীৰ গাত শুনি আছিল। প্ৰফেছৰে টাৰিফফানে দৃষ্টি নিক্ষেপ কৰি শ্ৰোতাসকলক আগুত হৈ থকা দেখি হাঁহিবলৈ ধৰিলে। চনিহাই শুনিবলৈ যে চলিহানীৰ মিলিক জেৰা কৰিব লাগিলে আৰু মিনিয় খং কৰি কথা কটাকটি কৰি আছে। চলিহা আঁতৰি ভেঙে নাওব ওচৰলৈ গ'ল। প্ৰফেছৰে প্ৰকাশ কৰিলে : “মিনি বন্ধু মোৰ, দেখিলানে ? কাজিয়া আৰম্ভ হ'লেই।”

সঁচাকৈ সিহঁতৰ তৰ্কাতৰ্কিৰ স্মৰণ কৰি উঠিল। চলিহানীৰ কৰ্কণ উল্কাবাব শুনা গ'ল : “তেনেই নগণ্য হোৱালী এজনীক তই চেৰ পেলাব নোৱাৰিলি। বিউটি পাবলৈ গৈ গৈ আৰু সজীত অনুষ্ঠানলৈ গৈ কি লাভ হ'ল ? তাই বি, এচ, টি শ্ৰেণীৰ প্ৰথম বছৰত ভৰি দিভোহ মাথোন, তই দেখোন পি, জি, পৰীক্ষা দিয়া হোৱালী। প্ৰতিযোগিতাৰ মনোভাৱ থাকিলেহে ! তোক নৈ মই গৰ্ব কৰিছিলোঁ।”

“মই ভজন শ্ৰেণীত কৰা নাই ; মই আধুনিক গীতহে গাওঁ। তহঁতেনে মোৰ সৈতে বাস্তাৱ পৰ বুটনি অনা এজনীৰ তুলনা কৰা কিয় ?”

“অ : মনে মনে থাকোঁন। মানুহে শুনিলে কি ভাবি ?”

আনহাতে প্ৰফেছৰে চেতাৰেৰে সৈতে মূৰীৰ কেইখনমান ফটো ল'লে। ফটোৰ বাবে প'জবোৰ কেনেকৈ দিব লাগে সেইকথা প্ৰফেছৰে নিজে প'জ দি শিকাই থাকোঁতে থাকোঁতে মূৰীয়ে থক কৰি হাঁহিবলৈ ধৰিলে। হঠাৎ মিলিব আকেশৰ অভিযুক্তি শুনা গ'ল : “সেইটোক দেখিছানে ? কেমেৰা লৈ আগুৱাই গৈছে ; থকা

আগেয়ে ছোৱাণী দেখাহ নাছিল। ইয়াণি আহি মোৰ তিষ্ঠা
অভিজ্ঞতা হ'ল। মই অকণ ক্ষুচি যাম।”

সঁচাকৈ আমি মেজৰ চাংকাকতি আশুনাই আহি আহি প্ৰে হৰ
জানদীপৰ ওচৰত থিয় হৈ মুগ্ধীৰ টো পৰাই প্ৰজ্ঞত হ'ল। বাধা
দি প্ৰক্ষেছৰে ক'লে : “ৰ'ং ডাঙৰীয়া। বীৰ বীৰ। আগগৈ
মুগ্ধীৰ অনুমতি লব লাগিব।”

“কেনেই আপুনি তেওঁৰ অনুমতি নৈলি ন জানো।”

“নৈহিলৌ মহাশয়, মই তেওঁৰ স্বাধীনতাতিয়া মনটোক সন্মান
কৰোঁ।”

ইতিমধ্যে মুগ্ধীয়ে থিয় হৈ ডিঙিত চেতাৰখন ওলোমাই নৈ
চিঞৰিলে : “মই ইয়াৰ পৰা যাওঁ, আন কোনাৰে মোৰ ক্ষেত্ৰ
নোৱা উত্তি নহয়, মোক ইয়াৰ পৰা লৈ যাওক; মোক লৈ যাওক।”

প্ৰক্ষেছৰে মুগ্ধীৰ হাতত ধৰি পাৰাই লৈ আহিল। চাংকাকতিয়ে
চকু টোৰাটোৰি কৰি আঁতৰি গ'ল। মুগ্ধীৰ মুখেৰে প্ৰকাশ পালে :
“সেই মিলিটাৰীটোৰ চকুৰ টোৰনিয়াৰ মোৰ বৰ ভয় লাগে।
অথনি গাভীৰ পৰা নামোতে নি অত ত আহি মোৰ দোটাট-
খনত টানি ধৰিছিল।”

প্ৰক্ষেছৰে মুগ্ধীক মনে মনে থাকিবলৈ ইচ্ছা দি বাৰোবাৰৰ
ওচৰলৈ আহিবলৈ পোজ পেলালে। কিন্তু চিনিয়া পাইদানটো
মন্দিৰৰ ভিতৰত ওৱেশ কৰিলে। প্ৰক্ষেছৰে মান্দৰৰ কাষত থিয়
হৈ প্ৰশ্ন কৰিলে :

“তুমি মন্দিৰলৈ নোযোৱা জানো ? তুমি বস্ত্ৰি নিদিয়ানে ?”

“উহু। মই আগতে এবাৰ ককাইদেউ নবৌৰ লগত ইয়ালৈ
আহি বস্ত্ৰি দিছিলো ; বস্ত্ৰি দিলে হেনো মানস কৰা বস্ত্ৰ পায় ?
কতা ? মই দেখোন নাপালো !”

“তুমি কি মানস কৰিছিল। বন্ধু ? কোৱাচোন, কিজানি
মইয়েই দিব পাৰো।”

মুন্সীৰ হাঁহি ; ঘূৰি ঘূৰি হাঁহিছে। এনেই অগাধ হৈ জাইব
যান চাই থাকিব। আচৰি। এপাহ ফুলৰ দৰে হাঁহি থাকে।

“সঁচাকৈ দিবান ? মই যি বিচাৰো আপুনি মোক দিব ?”

“সামৰ্থ্যৰ ভিত্তত হলে দিম। জোনলৈ লৈ যাব ক’লে কিন্তু
নোবাৰিম। সেইবাম কৰিবলৈ আমেৰিকাৰ বৈজ্ঞানিকসকলক অনুৰোধ
কৰিব লাগিব।”

“আমেৰিকাৰ বৈজ্ঞানিকেও নোৱাৰে; কাৰণ, —মই—মই—
মানুহ—গুটি—আপোনাৰ—চেতাৰখনৰ ত’ৰ হব বিচাৰো !
বু-জি-নে ?”

“বুজিলোঁ। তুমি চেতাৰখনৰ ত’ৰ হৈ ঘোৱাৰ পাছত
চেতাৰখন পুনৰ আলম্বাৰীত বন্দী কৰি থব লাগিব। নহ’লে
কোণাবাই বজাই বজাই যদি ত’ৰবোৰ ছিঁ। পেলায়, তুমি দেখোন
মৰি থাকিব।।”

“তেতিয়া—আপোনাৰ আলম্বাৰীটোক মই আপোনাৰ কলিজাটো
বুলি ভাবিম।” কৈয়েই মুন্সীয়ে খিল-খিলকৈ হাঁহিবলৈ ধৰিলে।
তাইৰ হাঁহিবোৰে নিজৰাৰ বুকুত খন্দ, হাঁহি চাৰিওফালে এতিফনি
তুলিলে। একেছবে দেখিলে যে চাংকাকতিয়ে হেঙি জীজখনৰ
ফালে গৈ থাকোঁতে থকাৰ বৈ মুন্সীৰ মাল তপা নাগি চাই আ’হ।
তেওঁ মুন্সীক ধনকনি দি ক’লে :

“Naughty child। হাঁহি বন্ধ ৰবা ! নহলে বশিষ্ঠমুনিৰ
হুহাৰ মাজত এৰি থৈ যাম।”

বাকীবোৰ মল্লিবৰপৰা ওলাই অগাধ সম্মুখৰ সমতল ঘাঁহনি যিনিভ
বহি আটাইকেইজনে জলপান খাবলৈ সাজু হ’ল। মিলিয়ে তেওঁলোকৰ
ফলমূল আৰু কেৰু বিলি কৰিলে। তাৰ পাছত মুন্সীয়ে, নাৰিকলৰ
লাক আৰু বৰাচাউলৰ পিঠা গাজৰৰ হালোৱা ভগাই দিলে। অৱশেষত
ছেগুইচৰ টুকুৰাবোৰ বিলাই দি থাকোঁতে একেছবে চলিহাক কলে :
“চলিহা, ছেগুইচ নাখাওঁ বুলি এতিজ্ঞা কৰিছিলোঁ। কিন্তু মুন্সীৰ

বাধাত পৰি আজি আৰম্ভ কৰিলো পোন্ধৰ— বহুৰ পাছত । মুম্বীৰ
মন্ত্ৰে পৱিত্ৰ ঠাইত মিনিজুলি প্ৰতিজ্ঞা ভঙ্গ কৰিলে ভাল ফল পায়,
ভাশ ফলক আশা কৰি নহ'ব পিছ। ইমান জেনী হোৱানী যে
মই ছেণ্ডুইচ খাম বুলি আশ্বাস দিয়াৰ পাছতহে আহিটো মান্তি
হৈছিল ।”

চলিহানীয়ে নাচৰ তালৰে বিদ্ৰূপৰে উচ্চাৰিলে :— “উহ ।”

চলিহাই অৰ্পণৰূপে এবাৰ মুম্বী আৰু এবাৰ প্ৰকেছৰৰ
ফালে চাই প্ৰশ্ন কৰিলে : “ছেণ্ডুইচ কোনে প্ৰস্তুত কৰিছে ?
মুম্বীয়েনে ?”

“এৰা । তেওঁ হেনো নিজ ঘৰত ককায়েকক ছেণ্ডুইচ কৰি
খুৱাইছিল । মোৰ দৰে ককায়েকৰো হেনো খোৱাৰ চখ আছে ।”
চলিহানীৰ উক্তি শুনা গ'ল : “আপুনি বৰ চাখাচিখা মানুহ দেও
হাতীবক্ৰাদেৱ । খোৱাৰ চখ থকা সন্ধান্ত পৰিগানৰ হোৱানীয়ে
অজ ঘৰ এৰি অইনৰ ওচৰত থাকিবলৈ আহেনে ? কাৰোবাৰ
ঘৰত শিকিছিল চাগৈ ।”

চলিহাৰ খঙৰ অভিযুক্তি : “হুমি মুখ বন্ধ কৰা । মুম্বী নিজে
হাতীবক্ৰাদেৱ ঘৰত থাকিবলৈ অহা নাই ।”

“তেনেহলে কোনেনো খান ? হাতীবক্ৰাই নিজে গৈ লৈ
অহা হলে পৰিগালটোক চিনি পাব লাগিছিল ।”

হাতীবক্ৰাই গহীনাই উত্তৰ দিলে : কোনেও আখি থৈ
খোৱা নাই, মই মাথো বিপদত পৰা হোৱানী এজনীক উদ্ধাৰ
কৰি আনিছো । ইমানেই ।” মুখখন কোমোৰা এটাৰ দৰে কৰি
চলিহানীয়ে প্ৰশ্ন কৰিলে : “মুম্বীয়ে আগৰ পৰা সজীভূত পাঠকত
কাৰণেই হয়তো বিপদত পৰিছিল । মই ভাবোঁ, মুম্বী ক'বৰাত
প্ৰকেছমেল নৰ্ত্তকী ।”

এইবাৰ প্ৰকেছৰৰ দৈৰ্ঘ্যৰ বাক্য স্মৃগিল । তেওঁৰ মুখেৰে
বিৰক্তি প্ৰকাশ পালে : গীত গাব জানিলে নৰ্ত্তকী নহ'ব নিশ্চয়,

কণ্ঠশিল্পী হৈ। চলিহাই চলিহানীক সাবধান কৰাৰ মুহূৰ্ত্ত কালঃ
মুখ বন্ধ কৰিবলৈ তুমি ? বি উদ্বেগ লৈ ইয়াইলৈ আহিছা
সেইটো পূৰণ হ'লনে নাই তাকে ভাব। আইনৰ ফালে চাই চকু
জ্বলাইছা কিয়

আপোনাৰনো ইমান খ উঠিব লাগে কিয় ? শিক নিবলৈ
অ'হি মইনো মুখ বন্ধ কৰিব কিয় ? বহি যেনিবা হাতীৰকৰাৰ
সৈতে বগৰ কৰিলে কিনা হ'ল ?

মুন্সীয়ে মাতিল মোৰ ক্লাছৰ বাউৰী অনুপমা চহৰীয়া
সঙ্গীতত পাকৈত আছিল। জাইৰ বায়েক এজনী অনাত্মাৰ শিল্পী।
স্ক দত্ত পটি থকা সময়ৰ পৰাই মই তেওঁলোকৰ গুচমত সঙ্গীত
শিকিছো। তেওঁ শাক হোক অনাত্মাৰ কেঁচলৈ লৈ যোৱাৰ
কথাও আছিল।

এনেতে চলিহাই কলে : চাংকাকতিৰ দেখোন চেণ্টুইচ
নাৰিকলৰ লাক এ'কা খোৱাই ম'ল। সোৱা লোহাৰ হেঙি
ত্ৰীজত থিৰ হৈ আছে। মিলি যোৱাচোন তেওঁক লাক-পিঠা
দি আহাটগৈ।

মই নোৱাৰো কিনো হ'ল, আঁতৰি গুচি যাবলৈ ?
আহিবৰ পৰা দেখিছো কেৱল আঁতৰি ফুৰিছ।

চলিহানীৰ বাগ্ম্যক উক্তি মুন্সীৰ হাতৰ বন্ধ মুন্সীয়ে দি
আহিবলৈ। চাংকাকতিৰ প্ৰশ সাও পাব।

চলিহাই চাংকাকতিক হাত বাউল দি মাতিলে : কিছ চাং
কাকতি নাছিল। মিলিক লাক-পিঠা দি আহিবলৈ বজাৰৰ
অনুবোধ কৰা ক্ষেত্ৰেও মিলি ওফোন্দ মুখে বহি থাকিল। শেষত
চলিহাই মুন্সীক কলে :

মুন্সী আইটী তুমিয়েই দি আহাটগৈ যোৱা। বেচেৰাই আকাজিক
দৃশ্য উপভোগ কৰাৰ বাবে।

একেছৰৰ মুখত শিল্পৰ কাৰ কৃষ্টি উঠিল— বাস্তবিক

উপভোগ কৰাত বাস্তৱে পৈশাচিক চিন্তাত নিমগ্ন ? এতিয়া
মুন্সীয়ে তেওঁলোকৰ অবাধ্য হলে কথা বোধ্য হয় । চলিহাৰ ইনো
চেফেৰে প্ৰফেছৰে মান মনে দিক্কাৰ দিলে । মুন্সীৰ চকু মুখত সন্তোষৰ চিহ্ন
প্ৰকট হৈ উঠিল । অৱশেষত প্ৰফেছৰে মুন্সীক নিৰ্ভয় হবলৈ
ইজিত দি নিজে চেতাৰখন আৰু টিফিন কেৰিয়ৰৰ মোনাখন
লৈ কলে চলিহা চা কাকতিক বস্ত্ৰখিনি দি উঠি আমি ঘামগৈ ।
মই অৱপ সোনকাল ঘৰ গৈ লাগে ।

তেনেহে আপুনি কিয় যাৰ লাগিছে ? মই নিজে গৈ
চা কাকতিক বস্ত্ৰখিনি দিম । মোক বেয়া মাৰাৰ প্ৰফেছৰ ।

নাই নাই বেয়া পোৱা নাই । চাংকাকতিক মাত্ৰ লগাই যাম ।

মুন্সীক লগত লৈ প্ৰফেছৰে চা কাকতিৰ মালৈ গৈ থাকোঁতে
চলিহাৰ মন্তব্য শুনিবলৈ তাই সা ঘাতিক ছোৱালী । প্ৰফেছৰক
কেনেইক বশ কৰিছে চাচেন । তাইক অকলে নাঠিয়ায় ।

চলিহাই ব্যঙ্গ কৰিলে মিলিতলৈ বেচি ধূপীয় আৰু বেচি
লাপ পাৰিকা বুলি মানি লৈ তে তেন্তে অমান্য ঠিয়াটো কিয়
বিচাৰিছা ? মিনিৰ আক্ষেপ । ম চ বা । ৮ এসেক দিম
নহয় ! ধূপীয়া হল বুলি তলৰ শ্ৰেণীৰ ছোৱা । এজনীৰ ওচৰত
মোক অৱমাননা কৰিছে ! তাইৰ গুণানুকীৰ্ত্তন কৰে । তাইৰ
কটো লবলৈ যায়

প্ৰফেছৰ আৰু মুন্সী চা কাকতিৰ ওচৰ পালেগৈ । ব্ৰীজৰ
ওপৰত তেওঁলোকৰ বাহিৰে আৰু কোনো মানুহ নাই । প্ৰফেছৰে
চাংকাকতিৰ মুখামুখীক বিষ হৈ কলে মুন্সী চা কাকতিক বস্ত্ৰ
দিয়া আৰু সোনকালে বলা আমি ঘৰলৈ যাওঁ ।

মুন্সীয়ে চা কাকতিৰ ফালে বস্ত্ৰৰ প্লেটখন আগবঢ়াই দিলে ।
কিন্তু বস্ত্ৰখিনি মলৈ চা কাকতিয়ে প্ৰফেছৰৰ ফালে কুটিল দৃষ্টি
নিৰ্বেশ কৰি ব্যক্ত কৰিলে আপোনাৰ ইচ্ছামতে মুন্সী চলিহালৈ
কাৰ্য্য নহয় । আপুনি মুন্সীৰ স্বাধীনতা হৰণ কৰিছে—সোনকালে

উজ্জ্বলি ঘাৰলৈ ৰাখা কৰিহে।

এৰা। ইয় মেন কাৰণ মূৰীৰ স্বাধীনতাৰ সৈতে কোৱা
ইচ্ছা অনিচ্ছা জড়িত হৈ আছে। ত্ৰীজৰ সৌশাসৰ কোনো মানুহ
নোযোৱা ঠাইখিনিলৈ গৈ বস্তু খাই খাই আপুনি পৈশাচিক
ডিজাইন প্ৰস্তুত কৰিব পাৰে।

সাবধা কথ কৰা গ্ৰেছেছৰ। বস্তু দিবলৈ নিশ্চয় আপোনাক
কোমও পাঠাৱা নাহি।

এৰা। মিশ্ৰায় খ কৰি বহি আছে বাবে মূৰীক পট্টয়াৰ
বুলি আশাপালি বৈ থকা কথাটো এজন গ্ৰেছেছৰক বুজোৱাৰ
প্ৰয়োজন নাই। চিনি ই মতা স্বত্বেও আপুনি কিয় বস্তু খাবলৈ
নগল তাকো কোনেও মোক বুজোৱাৰ প্ৰয়োজন নাই। কিন্তু
ডিজাইন পকাবলৈ আমিৰ নিয়মানুৱৰ্ত্তিতাৰ অজ্ঞত মগজু পূৰ্ণ
নয় মূৰীক নহি অকলশৰে আহিব নিদিম বুলি আপোনাৰ
পক্ষৰ চিন্তা কৰিব নোৱাৰলে।

আপোনাৰ সমাধি মই হ্ৰাসিত জনৰ গহবত ৰচনা কৰিব
পাৰাঁ।

াৰে। কাৰণ আপুনি আম মেজৰ। মূৰী প্লেটখন
তাৰ কাৰণ বস্তু পোৱ

মূৰীয়ে প্লেটখন চা কাকতিৰ ভৰিৰ বস্তু নোৱাৰ ত্ৰীজৰ
ভাঙৰ ভাঙৰ ফুটাৰ ও বস্তু থনে। নৰি থকা ত্ৰীজৰ ওপৰত
প্লেটখন জোকাৰি খাই খাই পৰি যাওঁ পৰি যাওঁ হৈ আছে।
চা কাকতিয়ে প্লেটখন লুচি থৰি গ্ৰেছেছৰ কালে আক্ৰমণাত্মক হুঁচিৰে
চালে। মূৰীয়ে টিকি কৰিয়াৰৰ বেগটো গ্ৰেছেছৰ হাতৰ পৰা
নিজৰ হাতলৈ নিলে। মূৰীক নিজৰ পাহ কাললৈ ঠেপি ৰি
গ্ৰেছেছৰে পুনৰ কলে মিলিটাৰী অক্ৰিচাৰদোৰে বন্দুক বৰটোৰ
জাৰাৰে ভানে তীব্ৰ সংগ্ৰামৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় ইক্সেলেন্স
পাবলৈ তেওঁলোকে হেজাৰবাৰ জয় লব লাগিব।

একেছৰে মুন্সীৰ হাতত ধৰি উভজি আহিল। চাঁকাকজিয়ে লক্ষ-পিঠাৰ স্লেচখন দলিয়াই দি বেগাই আহি পাছকালৰ পৰা মুন্সীৰ হাত এখনত ধৰি টান মাৰিলে। মুন্সীয়ে চিঞৰ দৰাৰ লগে লগে একেছৰ চাঁকাকজিৰ গালতে অচণ্ড চৰ এটা মাৰি শুবিৰ জোতাৰে গুৰিয়াই তেওক ঠেলি পঠিয়ালে আৰু মুন্সীক লৈ বেগাৰেগীটক জীজৰ পৰা নামি আহিল।

গাভীৰ ভিতৰত মুন্সীয়ে ক'লে আপুনি আৰু এইবোৰ মাথুহৰ লগ ল'ব।

চনিহা ভাল মানুহ; তেওঁ তোমাকো ভাল পায়। বাকীবোৰ *brother case*। জুনি মৰিব লাগিছে।

[শব্দান্ত]

মুন্সী একেছৰ ঘৰলৈ অহাৰ দ্বিতীয় বছৰ এটি ঘটনা। আশুপালিৰ পৰা সন্ধিয়াৰ সময়খিনিৰ ভিতৰত বাহিৰলৈ ওলাই যাবলগীয়া মহলে একেছৰ তেওৰ ঘৰৰ সৰ্ব্বমুখৰ বহল বেলাকনিৰ বাওঁকালে বাগিচাৰ ভিতৰত বহে। বাগিচাখন মালীটোৱে দেশী খিনেদেখী ফুলেৰে চোপে চকুৰোৱা কৰি ৰাখিছে। প্রধান আলিৰ পৰা মুকলি মুৰীয়াতৈ ৰাস্তাৰ মানুহে নেদেখিবৰ বাবে মালীয়ে ছেডজ আৰু কাঁজ গছৰ ডাঠ ওখ বেৰ নিৰ্মাণ কৰি বাগিচাখন জীৱন্ত ৰাখিছে। সোমাজৰ মুকলি সাহসিভাৱত একেছৰ মাজে মাজে লগুৱাটোৰ হতুৱাই ডাঙৰ টিপৰ এখন আৰু তাৰ হুয়োকাৰে চকী কেইখনমান পৰাই লৈ বহি আবেলিৰ জলপান খায়। সেই সময়ত বন্ধু বান্ধৱ আহিলেও ভাতেই তেওঁৰ সৈতে কথাবতৰা হয়।

এদিন তেওঁ ডিপাট ৰেইলৰ পৰা আহি বাগিচাত চকী মেজবোৰ পাতি খোৱা দেখি বহি ল'লে আৰু কীৰক চাহ-জলপান পঠিয়াই বিবন্ধে বনীৰাক চিঞৰি মাতি নিৰ্দেশ দিয়ালে। মুন্সী লগে লগে

নামি আহিল । ভাই পাতল সেউজীয়া বড়ৰ টিলা হাউচকোট
এটা পিন্ধি আছে । প্ৰফেছৰে হাঁহি মাৰি সুধিলে : “প্ৰফেছৰ
ভীষাৰী, কনেকজৰ পৰা আজি অকণে আহি প্ৰকৃতিৰ সৈতে মিলনৰ
বন্দাৱস্ত কৰি থৈছানে ইয়াতে ?”

মুম্বীয়ে হাঁহিনে আৰু তেওঁৰ মুখামুখীকৈ বহিল ।

“তুমি কনেকজৰ পৰা অকণে আৰু ভাল কাম কৰা নাই কিম্ব ?”

“অকণে অহা নাই ; জুপিতৰা আৰু পখিলীৰ লগত আহিলো ।
আপুনি মোক বিচাৰিছিল ?”

“মোক বৰ্ণনাতীত উদ্ভিগ্নতাত বৰাৰ বাবে 'আজি শান্তি
স্বৰূপে— ।”

হাঁহি হাঁহি মুম্বী তেওঁৰ ভৰিৰ ওচৰত ঘাঁহনিত বহি পৰিল
আৰু তেওঁৰ জোতাৰাৰ খুলি দি ভৰি দুখন চকী এখনৰ ওপৰত
তুলি দি কৰে : “অনপ আৰামৰ প্ৰয়োজন ; আপুনি আৰু মোক
অনানিয়া কৰিব নালাগে, মই বান্ধুৱীহঁতৰ লগতে অহাৰোৱা কৰিম ।”

দিনে দিনে বৰকি পাই যোৱা মুম্বীৰ নিৰ্ভাজ আদৰ বহু
পৰিমাণ লক্ষ্য কৰি তেওঁ চকীৰ পিঠিত মূৰ পেলাই বহি উচ্চাৰিলে :
“আঃ, মুম্বী ! পুলিচে বাস্তাতে পালে তোমাক ধৰি লৈ যাব ।”

“ইমান ডাঙৰ মানুহ হৈ আপুনি পুলিচক ভয় কৰেনে ?”

কৰে । কাৰণ পলৰীয়া ছোৱালীক আশ্ৰয় দিয়া বাবে মোৰ
যে কি শাস্তি হব । ঠিক নাই ; কঁচী কাঠটো উঠিব পাৰোঁ ।”

“উ— কেতিয়াও নহয় ।”

“তুমি কোৱামতে তোমাৰ যিজনীয়ে নবোঁৱেৰা, তোমাক চুব
কৰি অন্য বুলি মোৰ বিৰুদ্ধে গোচৰ তুলিব ; ফুলচুৰি কেচত পেলাই
মোৰ পানীত হাঁহ নচৰা অৱস্থা কৰিব । সেয়েহে তোমাক মই
কলেজলৈ অনানিয়া কৰিব লাগিব ।”

বীকৰে চাহ-জলপান দি গ'ল । মুম্বীক বাবলৈ নিৰ্দেশ দি
নিজেও খাই খাই ডেউ পুনৰ ক'লে : “মুম্বী, তোমাৰ নামটোকে

মই বদলাই দিওঁ দিয়া, যাতে তোমাক কোনেও বিচাৰি নাপায় ?
কি নাম দিম ?”

“আপুনি দেখোন ককাইদেউ আহিলে মই গুচি যাব লাগিব
বুলি কয়। নাম বদলালে মোক মই বুলি কোনকৈ কব।”

“তোমাক যদি ৰাস্তাৰ পৰা কদামৰাই লৈ যায়, মই আৰু
জীয়াই নাথাকিম দেই। চিন্তাত মোৰ অঁট-ঠাট্ট শুকাই যায়।”

খুৰুখুৰু কৈ হাঁহি মুন্নীয়ে মন্তব্য দিলে : “মোৰ নাম বদলাই
আপুনি মোক লুকাই ৰাখিব বিচাৰে ? অৰ্থাৎ ককাইদেউ
আহিলে মই গুচি যাব লাগিব বুলি এনেযেহে কৈ থাকে। ইয়নে ?”

“এনেহে নহয়। বাক, তুমি ককায়েকাক ৰাস্তাত লগ পালে
ঘৰলৈ মাতি আনিবা। মই কম যে পুলিচৰ সাত নাম বদলাই-
ছিলোঁ— এওঁৰে আপোনাৰ মঙ মুখ আৰু মঙা চানাক ভনীয়েৰা ;
লৈ যাওঁক। লৈ যাবলৈ দিনে মোৰ ষিকঙ্কে গোচৰ নিদিয়ৈ।”

“আৰু যদি ককাইদেৱে মোক বিচাৰি নাপায় ? আৰু
নাম বদলোৱা বাবে পুলিচও যদি বিচাৰি নাপায় ? মই দেখোন
ইয়াতে থাকিম লাগিব।”

“ভেঙিয়াহলে ভোনাৰ গা-বন্ধী হৈ নাথাকিলে মোৰ উপায়
নাই। বহুতেই ভোমাক কেওঁ কিছু নোহোৱা ছোৱালী বুলি
ভানে ; কোনোবাই কিডনেপ্ কৰি লৈ যাব লাগিলে ! হে ঈশ্বৰ,
এজনী পলৰীয়া ছোৱালীৰহে গা-বন্ধী হলোঁ মই।”

মুন্নীৰ ঠেহ লাগিল। মুখ ওন্দোলাই ক’জ’ গছৰ বেৰৰ
ওচৰলৈ গৈ পাভৰোৰ চিঙিবলৈ ধৰিলে। প্ৰফেছৰে ভিতৰি
ভিতৰি আমোদ পাই পুনৰ মাতিলে : “মুন্নী, শুনাচোন, কথা
এধাৰ কওঁ।”

মুন্নী লাহে লাহে আহি জেওঁৰ পাচকালে থিয় হ’ল। এন্ধাৰ
নামিছিল। চাৰিকাণ্ডকানে লাইট জ্বলিছে। কিন্তু প্ৰফেছৰ বহি
থকা ঠাইখিনিত বেলকনিৰ ওচৰৰ ঘ’ৰি অৱ ভি গাভেঁৱন ফুল

গছতাপাৰ ছাঁবোৰ বিচ্ছৰিত হৈ পৰিছে । একোৰ পোহৰৰ স্নানত
প্ৰফেছৰ মুগ্ধৰ ফালে মূৰ দাঙি চাই ওখ কৰিলে : সাধাৰণ
পন্দৰীয়া ভোৱালী নহয়, অসাধাৰণ । তুমি এটি সাধাৰণীয়া হলে
মোৰ কি হব ?”

“তেজ্জ্বল এটি সাৰ লাগিব বুলি মোক সোঁৱৰাই থাকে কিয় ?”
মুগ্ধী বেতৰ কঁটা এখনত ধূপুচকৈ বহি পৰিল ।

“কাৰণ, তোমাৰ ওপৰত মোৰ কোনো অধিকাৰ নাই ।
ভাবিছোঁ — মই নগুনলৈক এটি যম — আৰু কেতিয়াও মূৰি নান্হাঁ ।”

মুগ্ধী তৎক্ষণাত বিয় হ'ল আৰু দৌৰি ঘৰৰ ভিতৰ সোমাই
যাব বিচাৰিলে । কিন্তু চকীখন কুৰুশোৰে সৈতে বাগৰি গ'ল ।
মুগ্ধী উজুটি খাই পৰি ভৰি এখন চকীৰ খুড়াৰ তলত সোমাই
মোচোকা খালে । ওপেহৰে তাইক হাতত ধাৰ তুলিবৰ চেষ্টা কৰাত
ভৰিৰ বিষত তাই পুনৰ তললৈ হালি পৰিল । তেওঁ তাইৰ ভৰি-
খন চালে, ভৰিৰ গাঁঠিটো ফুলি উঠিছে । খোজ কাটিব নোৱাৰে
দেখি তেওঁ ক'লে :

“তোমাক মই এতিয়াই লৈ যাম, ওপৰলৈ ।”

তেওঁ তাইক দুহাতৰ ওপৰত তুলি ধৰিলে । লগে লগে তাইৰ
যন্ত্ৰণাৰ্থক মুখৰ পোহৰ আবেগ প্ৰৱণ হৈ পৰিল । তাকে দেখি
তেওঁ তাইৰ মোচোকা খোৱা ভৰিখন সানান ভাবে চকীত লগাই
দিলে আৰু তাইৰ মূৰৰ খাল চালে । অসহ্য যন্ত্ৰণাৰে তাই অশ্লুট
চিঞৰ মাৰিলে । তেওঁ অস্পষ্ট স্মৃতি ক'লে : “নিচিঞৰিবা ;
এতিয়াই ভাল হৈ যাব ।”

তেওঁ তাইক কাঁচয়াই চিড়ীৰ ওপৰেদি উঠি গ'ল ।

প্ৰফেছৰে মুগ্ধীৰ বিচনাৰ বহি বীকৰে দি থৈ সৰহ পানীৰ
চৰিয়াটোত তাইৰ ভৰিখন জুৰুবিয়াই তল-ওপৰ কৰি দি আছে ।
তাইৰ আঠৰ তলত ধৰি থকা তেওঁৰ হাত দুখন তাই আঁতৰোৱাব
চেষ্টা চলাই থকা দেখি তেওঁ এক প্ৰচণ্ড ধমকনি দি ক'লে :

“Don't disturb me, you careless creature !”

তাই নিশ্চল হৈ পৰি থাকিল। তাইৰ ভৰিখনত ক্ৰেপ্‌বেণ্ডেজ এটা বান্ধি থকা সময়ত “ভৰি চুব নালাগে” বুলি তাই পুনৰ বাধা দিব খোজোতে তেওঁ খঙেৰে তাইৰ হাত দুখন গামোচা এখনেৰে বান্ধি ৰাখিলে, আৰু তাইক বিচনাৰ ওপৰত পেলাই দিলে। এইবাৰ ভৰিখন গোৱা পানেণ্ডৰ ভৰি শিতাৰ ওখ তক্তাপোছৰ ওপৰত তুলি দি তেওঁ ক'লে : “মাথোন এটা গাৰু লৈ কোনোবাই শুই থাকেনে ? ভৰিখনৰ তলত দিবলৈ আৰু এটা গাৰু লাগিছিল।”

এখেতৰে চিঞৰি লগুৱাক মাতি জোতাি থকা বিচনাৰ পৰা আৰু এটা গাৰু অনালে, আৰু তাইৰ ভৰিখন গাৰুৰ ওপৰত তুলি ৰাখিলে। যন্ত্ৰনাৰ মাজতো মুখীয়ে দুটালিৰ হাঁহি মাৰি তেওঁৰ চকু-মুখ নিৰীক্ষণ কৰি থাকিল।

“অলপ আগতে দুখ লাগিছিল, এতিয়া হাঁহিছা ?”
তাই বন্ধ হৈ থকা দুয়োখন হাত আগবঢ়াই দি তেওঁৰ কঁপালৰ ওচৰৰ পৰা পকাচুলি এডাল উঘালি লৈ হাঁহি হাঁহি ক'লে : “মই এই চুলিবোৰ উঘালি উঘালি গোটাই থৈছো। আপুনি শুই থাকিলে মই চুলি উঘালি থাকোঁ। এইবোৰ মই বৰ ভাল পাওঁ।”

“stupid and mischievous !”

তাইৰ হাত মোকোলাই দি তেওঁ ওলাই যাব খোজোতে হঠাতে মুখীয়ে প্ৰশ্ন কৰিলে : “দুটা গাৰুৰে মই কি কৰিম ? মই এজনীহে মানুহ।” থমকি বৈ তেওঁ উত্তৰ দিলে : “হজন মানুহ থাকিলেহে দুটা গাৰু লাগে নেকি ? মই দেখোন এজন মানুহ ; মোৰ বিচনাত কিয় দুটা গাৰু আছে ?”

“সেই দুটা আপোনাৰ বিষায় সন্ময়ৰ পৰা আছে নিশ্চয়। দ্বিতীয় গাৰুটো পতীৰ চিন দিচাৰে ৰাখিছে।”

প্ৰক্ৰমে তাইলৈ চালে। মুখীয়ে তাইৰ চকু দুটা ঢাকি ৰাখি এক অপূৰ্ব হাঁহি মাৰিলে আৰু ক'লে : “দুই গাৰুটো বেছি বছৰ জীয়াই

নাথাক। জীৱনৰ নৈ ধোৱাই বাবিলৈ হ'লে জীৱনৰে প্ৰয়োজন।”

“ইমান কথা ক'ত শিকিলা বন্ধু?”

“আপোনাৰ নিঃসঙ্গ জীৱনটোৱে শিকাইছে।”

“এবা, জীৱ এটা লাগিছিল, কিন্তু মৰল, মই কি কৰিম?”

“বিয়া কৰাওঁক।”

গাৰত মুখ গুজি ভাই হাঁহিবলৈ ধৰিলে। প্ৰফেছৰে কোতূকেৰে ভাইৰ চুলিত ধৰি মুৰটো জোকাৰি দি কোঠাৰ পৰা ওলাই গ'ল।

সেইবছৰে পূজাৰ বন্ধত এদিন আবেলি, প্ৰফেছৰ জ্ঞানদীপ ক্ৰিম বঙৰ চেলোৱাৰ-কামিজ এযোৰ পিন্ধি বাগিচাত বেতৰ আৰ্ম-চেয়াৰ এখনত বহি কিতাপ পঢ়ি আছে। এনেতে ধনীৰামে আহি খবৰ দিলে যে আটি ষ্টজন আহিছে। আচৰিত হৈ তেওঁ কোন আটি ষ্ট কিয় আহিছে সুধিলে। উত্তৰত শুনিবলৈ পালে যে সিদিনা জ্যোতি আহি পোৱাৰ পাছত মুন্নীয়ে জ্যোতিৰ লগত গৈ তেখেতৰ [প্ৰফেছৰৰ] চিত্ৰ এখন অইল পেইন্টিং কৰাৰ বাবে আটি ষ্টজনক ঘৰলৈ মাতি আহিছিল। কথা শুনি প্ৰফেছৰৰ খং উঠিল। আদৰ-সমাধৰৰ অভ্যুত্থাতত বন্ধি হৈ যোৱা প্ৰভুত্বজ্ঞাপক কাৰ্য্যপ্ৰণালীক তেওঁ প্ৰশ্ন দিবলৈ কুষ্ঠাবোধ কৰিলে। কঁপাল কোঁচাই ওঠচেপি ধৰি তেওঁ আটি ষ্টজনক ওচৰলৈ মান্দ্ৰি পঠিয়ালে। আটি ষ্ট উপস্থিত হৈ কথাষাৰ সঁচা বুলি কোৱাত তেওঁ জ্যোতিক মতাই আনি বন্ধনিৰা দেৰে ধমকনি দিলে। মুন্নী বাগিচাৰ কোণত থিয় হৈ আছিল। তাইক দেখি তেওঁৰ ইমান খং উঠিল যে তেওঁ ঘপ্ৰৈক থিয় হৈ চিঞৰি উঠিল : “What the hell do you want? You obstinate creature! Paint your own picture, not mine!”

মুন্নী ভয়ত শ্বেতা পৰিল। প্ৰফেছৰে খঙেৰে চকীৰল সমুখলৈ দলিষাই দি ঘৰৰ ভিতৰলৈ চাপলি মেলিলে। জ্যোতি দৌৰি গৈ বেলকবিত তেওঁক আগচি ধৰি কোমল সুৰেৰে সুধিলে : “ককাইদেউ,

ছবি অঁকাটো জানো যেয়া কথা ?”

“মনে মনে থাক। তোৰ আঁস পাই পাই সেইজনী ইমান বাচি গৈছে। I can never approve of this sort of authoritative habit।”

খণ্ডৰ অমকত তেওঁ পোছাক পিন্ধি বাহিৰলৈ ওলাই গ'ল। আৰ্টিষ্টজন ক্ষন্তেক আমন-জিমনকৈ থাকি অৱশেষত ব'চি গ'লগৈ। মুন্নী কান্দি কান্দি শুই থাকিল। নিশা তাই ভাত খাবলৈ নামি নাছিল। প্ৰফেছৰও তাইক নামাতিনে। জ্যোতিষে বহুত জোৰ কৰা স্বত্বেও মুন্নী একো নোখোৱাকৈ শুই থাকিল। পিছদিনাখন গোটেই দিন প্ৰফেছৰে মুন্নীক নামাতি মাথো খণ্ডৰ প্ৰকোপত ওপৰৰ বেলকনিক বহি থকা দেখি কোনও তেওঁক মতাৰ সাহস নকৰিলে। নিশা মুন্নীৰ তীবৰকৈপে জ্বৰ উঠিল। জ্যোতিষে তাইৰ কঁপালত হাত দি শিখৰি উঠি দৌৰি গৈ ককায়েকক খবৰ দিলে। প্ৰফেছৰ মুন্নীৰ কোঠালৈ আহি ক'পালত হাত দি উচপ্ খাই উঠিল। ধনী-ৰামক ডাক্তৰৰ ওচৰলৈ পঠিালে। জ্যোতিষ ক'লে যে মুন্নীয়ে যোৱা নিশা বাহিৰত বহি বহি কটাইছিল - ধনী-ৰাম মানীয়ে দেখা পাইছিল। দিনৰ ভাগতো তাই এজাপা পানীও খোৱা নাই। ডাক্তৰ আহি দৰব্ব দিলে, বেজী দিলে। কিন্তু দৰব্ব খাওঁলৈ অস্বীকাৰ কৰি মুন্নী শিছমুখ দি পৰি থাকিল। প্ৰফেছৰৰ আচৰিত নাসিন - এই ছোৱালীজনী ইমান চাইলডিহ আৰু ইমান চেণ্টিমেটন কিয় বাক ? তেওঁ মুন্নীৰ মুখখন ঘূৰাই লৈ খণ্ডেৰে চকু বড়া কৰি নিজে তাইৰ মুখত টেবলেট গুজি দিলে। মুন্নীয়ে ক'পা ক'পা ওঁঠৰ মাজেৰে পানীৰ সৈতে দিয়া টেবলেটটো গিলিলে।

নিশা ভালমান হোৱাৰ পাহত প্ৰফেছৰ মুন্নীৰ কোঠালৈ আহিল। বিচনাতে বহি তাইৰ কঁপালত হাত দি ধাৰ্মনিটাৰটো তাইৰ ওঁঠৰ মাজত ভৰাই দিলে। তেওঁৰ কক্ষ অসম্ভৱ মুখ-মণ্ডললৈ চাই চাই তাই ভয়তে ধাৰ্মনিটাৰটো ওঁঠেৰে চেপি ৰাখিলে।

জ্বৰ কিছু কমি যোৱা যেন দেখি তেওঁ তাইৰ চকুলৈ চালে। তাইৰ অবশ চকুজুৰি মূৰ খাই আছিল। মাতৃবাণ নকৰাকৈ তেওঁ ওলাই আহিল। ৰাতিপুৱা তেওঁ জ্যোতিৰ মূখত শুনি লে যে মুন্নীৰ জ্বৰ নাইকিয়া হৈছে, নিজৰ কোঠাতে ব্ৰেকফাষ্ট খাইছে। প্ৰফেছৰে কলিভাৰ ভিতৰত যেন এক অজান শব্দ উপলব্ধি কৰিলে। মুন্নী ইমান একচেন্টিট্ৰিক কিয়? মুন্নীৰ অৱশ চকু-জুৰিলৈ চালে তাত প্ৰভুত্বপিয়াসী মন্তলৰ থকা বুলি অনুমান নহয়। তেওঁ নিজে কাৰ ওপৰত ইমান অসন্তুষ্ট হৈছে কৰ নোৱাৰে। কিন্তু তেওঁৰ ইচ্ছা হৈছে যেন সকলো পৰিত্যাগ কৰি কোনো পৰ্কতৰ নিৰ্জ্জন গুহালৈ গুছি যাব। এৰা! মুন্নীৰ লগত আৰু হাঁহি, ফুণ্ডি, ৰসিবতা কৰা উচিত নহয়। তাই ভীষণ একচেন্টিট্ৰিক, তাইৰ প্ৰতি বঠোৰ হব লাগিব।

প্ৰফেছৰ মুন্নীৰ ওচৰলৈ যোৱা নাই; তাইক মতাও নাই। তেওঁৰ অসন্তুষ্ট খঙাল চেহেৰা মুন্নীয়ে আঁতৰৰ পৰা লক্ষ্য কৰি থাকিল। কিন্তু দুদিন পাছত জ্যোতি আৰু মুন্নীয়ে দেখিলে যে সেই আৰ্টিষ্টজনৰ সৈতে তই* কামত তোখাত কথা পাতি আছে। আবেলি ধনীৰামে ডাঙৰ চোক। এসম বাগিচালৈ কঢ়িয়াই নি পাৰি দিলে। স্নাতক পাছত প্ৰফেছৰ ডাঠ নী। চুটিয়াৰ পৰিধান কৰি নামি গৈ হাতত কিতাপ এখন লৈ চোৱাত বাহুল্যগ। ছাব অঁকা কাম আৰম্ভ হ'ল। জ্যোতিৰ মুন্নীক চিকুটি দি মুখটিপি হাঁহিলে। কিন্তু প্ৰফেছৰে মুন্নীক মাতবোল নকৰে, মুন্নীৰ ফালে নাচায়। তেওঁৰ কোঠালৈ মুন্নী যাব নালাগে বুলি কৈ পঠিয়াইছে। তেওঁ ভাবিলে যে এইদৰে কিছুদিন কঠোৰ ব্যৱহাৰ কৰিলে তাইৰ চইলুডিছ হইমছ, আঁতৰ হব।

প্ৰায় এসপ্তাহৰ মূৰত পচি থকা অৱস্থাত বাগিচাৰ ভিতৰত অঁকা প্ৰফেছৰৰ ডাঙৰ আইল গেইন্টিংখন সম্পূৰ্ণ হৈ উঠিল। এটা কাঠৰ বটীপ ক্ৰেনৰ ওপৰত তই* কামৰ একালে বেকব-কাষত

চিত্ৰখন থিয় কৰাই থোৱা হ'ল । চিত্ৰখন স্থাপিত হোৱাৰ পিছ
দিনাখন প্ৰফেছৰে সন্মুখৰ বাৰান্দাত জ্যোতিৰ কেঁচুৱাটোক নচুৱাই,
বঙীণ বল এটা দলিয়াই খেলা-খেলি থাকোঁতে এবাৰ বলটো উফাৰ
গৈ দ্ৰুইঃ কমৰ অইন পেইণ্টিংখনৰ তলত সোমালগৈ । কেঁচুৱাটে
থপ্‌থপ্‌কৈ খোজ কাটি গৈ ছবিখনৰ ওচৰত বৈ হাত বাউলদি
প্ৰফেছৰক মাতিবলৈ ধৰিলে আৰু বলটো আনি দিবলৈ খুতুৰিলে ।
তেওঁ সোমাই গৈ বলটো হাতত তুলি লবলৈ নৌপাওঁতেই কেঁচুৱা-
টোৱে বলটোৰ কথা পাহৰি ছবিখনৰ দাঁতিত তাৰ অকণি অকণি
আঙুলিৰে হেঁচি হেঁচি মুখেৰে বেবেৰিবাং উচ্চাৰণ কৰিবলৈ ধৰিলে ।
প্ৰফেছৰে তাৰ ওচৰত আঠ্ঠকাটি বহি তাক কবলৈ ধৰিলে :

“কি বৈ আছ বাবলু ? এইখন তোৰ মোমায়েবৰ ছবি ।
মোমায়েবৰ মৃত্যুৰ সময় হৈছেহি নহয়, সেয়েহে ছবি অঁকোৱা
হৈছে । আৰু বেতিদিন নাই বাবলু, এই ছবিখনৰ ওপৰত ফুলৰ
মল্লী ওলমিব, মৃত্যু দিৱস পালন কৰা হব ।”

মুম্বী দ্ৰুইঃকমৰ খিৰিকিৰ ওচৰত বহি উলৰ কাম কৰি আছিল ।
প্ৰফেছৰৰ কথাবোৰ শুনি তাই চক্‌খাই উঠিল । তেওঁ তাইলৈ
একাৰোঁকাকৈ চালে । তাই স্বৰগ পৰা মানুহৰ দৰে খিয় হৈ থকা
দেখি তেওঁ বাবলুৰ হাতত ধাৰ বাহিৰলৈ উলিয়াই নিওঁতে ব্যক্ত
কৰি গল : “আহ, মৃত্যুৰ আগেয়ে তোৰ সৈতে অলপ খেলা খেলো ।”

মুম্বী দৌৰি ওপৰলৈ উঠি গ'ল ।

দুপৰীয়া ডাইনিং টেবুলৰ ওচৰত থিয় হৈ জ্যোতিয়ে ভয়ত
অস্থিৰ হৈ ক'লে : “ককাইদেউ, মুম্বী ঘৰত নাই ।”

“কি ? ক'লৈ গৈছে কোনেও দেখা নাইৰে ?”

“কোনোও ক'ব নোৱাৰে । আপুনি তাইক নমতা হ'ল কিয় ?
কি হব এতিয়া ?”

“ধনীৰাম, তৎক্ষণাত মেৰেজটো খুলি দে । মই ভাত নাখাওঁ ।”

তেওঁ ঘৰত পিছি থকা চেলোৱাৰ-কামিজৰে সৈতে টেবুলৰ

তলতে ভৰিৰ চেণ্ডেল এৰি গাড়ীলৈ টাপলি মেলিলে। তেওঁৰ বুকুৱে ধান বনাদি বানিছে। কিন্তু গেৰেজৰ ওচৰ মৌপাওঁতেই দেখিলে যে মুন্নী গোট খুঁলি সোমাই আহিছে। পিছনত ডাইৰ ডাঙৰ পাৰী থকা চিক্কৰ শাৰী এখন। হাতত ডাইৰ ফুল, বেলপাত, বন্দৰৰ সেন্দূৰ আৰু প্ৰসাদেৰে দৈতে এখন ডামৰ ঠাল। একেছৰ আচৰিত হ'ল—এয়া আকৌ কোন পূজাৰিণীৰ বেশ ? ডাইৰ কঁপানত আৰু চুণিত মন্দিৰৰ সেন্দূৰ আৰু নিৰ্মালি। একেছৰে বাৰান্দাৰ ওচৰৰ ঘাঁহৰ ওপৰত থিয় হৈ মুখখন বিকৃত কৰি অইন ফালে চালে। জ্যোতি আৰু বনীৰামহঁতে আচৰিত হৈ চাই আছে। জ্যোতিক সম্বোধন কৰি তেওঁ ব্যক্ত কৰিলে : “জ্যোতি, কৈ দে, বাস্তাব পৰা যদি কোনোবাই উঠাই লৈ যাব নাইবা পুলিচৰ হাতত পৰে মই উদ্ধাৰ কৰিবলৈ নাযাবঁ। একচেন্টিট্ৰক্। ডেম।”

মুন্নীৰে সেমেকা নয়নেৰে তেওঁৰ মূৰৰ পৰা পৰিলে দৃষ্টি নিক্ষেপ কৰি ওঠাত কিছুমান ফুল তেওঁৰ মূৰৰ ওপৰত ছটিয়াই দিলে আৰু কিছুমান তেওঁৰ ভৰিত পেলাই দিলে। জ্যোতিয়ে আচৰিত হৈ স্মিলিলে : “এইবোৰ কি কৰিছা মুন্নী ? তুমি ক'লে গৈছিলি ?”

একেছৰে অবাৰ হৈ চাই থাকোঁতে মুন্নীয়ে অভৰ্কিতে সেন্দূৰ এফটা তেওঁৰ কঁপানত লগাই দি প্ৰসাদখিনি জ্যোতিৰ হাতত গুজি দি ক'লে : “ওকেছৰ মন্দিৰলৈ গৈছিলোঁ। দীৰ্ঘায়ু কামনা কৰিবলৈ। মোৰ আয়ুসখিনিৰও যদি পাৰি দীৰ্ঘায়ু বৰদান দিবলৈ প্ৰাৰ্থনা জনাই আহিছোঁ। এই প্ৰসাদখিনি খুৱাই দিয়া জ্যোতি। প্ৰসাদ যদি নাখায় মই আজি এটোপা পানীও নাখাবঁ।”

মুন্নী দৌৰি ভিতৰ সোমাই গ'ল। একেছৰে ডাঙৰকৈ হাঁহিবলৈ ধৰিলে আৰু ডাইনিং টেবুলৰ ওচৰত বহি ক'লে : “জ্যোতি আন, প্ৰসাদ খাই লও। বহলে আজি কি হ'বটন। বটে ঠিকনা

নাই। হে জৈথৰ, বাস্তৱত যে একে। নবটিল।”

জ্যোতিয়ে প্ৰসাদ দি দি ককায়েকৰ কালে টোনাটেৰিকৈ চাবলৈ ধৰিলে।

সন্ধিয়া লাইব্ৰেৰীৰ পৰা উদ্ভতি আহি প্ৰফেছৰে ওপৰৰ বাৰান্দাত ভৰি দিছেহে মাথোন। জ্যোতিৰ কোঠাৰ খোলা হৈ থকা দুৱাৰমুখেৰে মূৰী আৰু জ্যোতিৰ কথোপকথন ভাঁহি আহিল। জ্যোতিয়ে শিকাইছে, “ককাইদেউৰ খংবোৰ ওপৰলৈ; আচলতে তোমাক ককাইদেৱে অসম্ভৱ মৰম কৰে। তুমি এইদৰে আঁতৰি ফুৰাৰ বাবে পুনৰ নিশা জাগিবলৈ লৈছে। নিশা জাগিবলৈ নিদিবা মূৰী। ককাইদেউৰ অসুস্থ হোৱাটো তুমি বিচাৰা নেকি?”

“মই কি কৰোঁ জ্যোতি? মোকতো নামাতেই, মোৰ বাবে আজিকালি ভিতৰৰ পৰা দুৱাৰ বন্ধ কৰি ৰাখে।”

“দুৱাৰ কিয় বন্ধ কৰি ৰাখে মোৰ বুজিবলৈ, বাকী নাই। আজি মই তোমাক এষাৰ কথা কবই লাগিব। কাৰণ কাইলৈ মই গুচি যাম। তুমি পাৰিব। ককাইদেউৰ দ্বাৰ বিবোৰ কাম আইনে কৰিবলৈ সাহস নকৰে তুমি তাক থেলাৰঙে কৰ। সেয়েহে তুমি পাৰিব।”

“মই কি পাৰিম জ্যোতি?”

প্ৰফেছৰে মুহূৰ্ত্ততে সিদ্ধান্ত ল’ল যে জ্যোতিৰ মনোবাঞ্ছাৰ বিষয়ে মূৰীক যুগান্তৰেও জানিব দিয়া উচিত নহয়। কাৰণ জ্যোতিৰ মনোবাঞ্ছা পূৰ্ণ কৰিব নোৱাৰি। তেওঁ দুৱাৰ মুখত থিয় হৈ খঙেৰে চিঞৰিলে: “জ্যোতি! তললৈ যা। মই ককি খাম।” খতমত খাই জ্যোতিয়ে মূৰীৰ ফালে চাই মাতিিলে: “মূৰী, যোৱাচোন।”

প্ৰফেছৰে ভিত্তভাৱে আদেশ কৰিলে: “মই তোকে কৈছোঁ। ভই গুচি যোৱাৰ পাছত বীকৰে মোৰ সকলো কাম কৰিব।”

উদ্ভজনাত কাণ-মূৰ পৰম হৈ গ’ল মূৰীৰ, তাই দৌৰি

ওলাই গৈ নিজৰ কোঠা পালেগৈ । দুৱাৰ বন্ধ হোৱাৰ শব্দ শুনি জ্যোতিষে ককায়েকৰ ফালে আশ্চৰ্য্যৰে চাই আঁতৰি যাবলৈ দুৱাৰ-মুখ পালেগৈ । প্ৰফেছৰ মাতিল : “ব’বি ! দুৱাৰখন জপাই এই-ফালে আহ ।”

জ্যোতিষ দুৱাৰ জপাই তেওঁৰ ওচৰ চাপিল । তেওঁ কঠোৰ ভাবে প্ৰশ্ন কৰিলে : “মুন্সীক কি শিকাইছিলি ? মুন্সীয়ে কি ক’বাতো তই বিচাৰ ? তোক মই সাৱধান কৰি দিছোঁ, মুন্সীক কোনো ধৰণৰ প্ৰলোভন দিলে মই ক্ষমা নকৰিম ।”

“মই যদি মুন্সীক প্ৰলোভন দিব খুজিছোঁ, আপোনাৰ বাবেহে ককাইদেউ, আপুনি অতি নিষ্ঠুৰভাবে দেউতাৰ বংশৰ আৰু আপোনাৰ পণ্ডিতাপূৰ্ণ সান্ত্বনা ব্যক্তিত্বৰ প্ৰতিবাদিত্ব বিচাৰিছে । আপুনি কোনেগোহে বংশৰক্ষাৰ কথা চিন্তা নকৰিলে । এই ঘৰ-সম্পত্তিৰ অধিকাৰী হ’বলৈকে, আপোনাৰ স্বৰ্গদুৰ্গৰ সমভাগী হ’বলৈকা ইয়াত ফোনে নাই । মৰিশালীৰ দৰে হয় এইখন ঘৰ ।”

“আৰু সেইকাৰণ কাকো নাপাই মুন্সীক খামুজি ধৰিব খুজিছনে ? তেনেই কোমলমতি কুৰি বয়স বয়সো পূৰ্ণ নোহোৱা কিশোৰী এজনীক ? বংশ বক্ষা ক’বাতো ইমানেই ইম্পাটেণ্ট কথা শুলনে যে আশ্ৰিতা অকনমানি ছোৱালী এজনীৰ স্বাধীন পছন্দ-অপছন্দৰ কথা বিচাৰ নকৰি ফুচুলাই আমাৰ হাত পুৰণ কৰিব লাগিব ? বয়স হলে মুন্সীয়ে যেতিয়া বুজিব, তেতিয়া তোক আৰু মোক দোষাৰোপ কৰিব বুজিনি ?”

“ককাইদেউ, মুন্সী তেনেকুৱা ছোৱালী নহয়, দোষাৰোপ কৰাৰ পৰিৱৰ্ত্তে তাই কৃতজ্ঞ হ’ব । কম বয়স হলেও তাই বৰ্ত্তমান বিবাহৰ উপযুক্ত । তাই আপোনাৰ দীঘায়ু কামনা কৰিবলৈ আজি মন্দিৰলৈ গৈছিল ।”

“কৈছে দেখোন, কোমলমতি, নিৰ্ব্বোধ ! এই নিৰ্ব্বুদ্ধিতাৰ সুবিধা গ্ৰহণ কৰা উচিত কাম নহয়—অন্ততঃ মোৰ দৰে এজন

বিজ্ঞলোকৰ দ্বাৰা। তেওঁ নিজৰ ফালৰ পৰা যি ভাবে ভাবি থাকে—
তাৰ মই ব্যৱস্থা লব পাৰিম। কিন্তু তোৰ ফালৰ পৰা যাতে
কোনোধৰণৰ প্ৰলোভন আগবঢ়োৱা নহয়। গোমলমন্তি ছোৱালী
এজনী তোৰ ফুচুনমিত পৰি যদি বলিয়া হয় মই তোক সঁচাকৈ
বেয়া পাম। তই মুন্নীৰ সৈতে এই সন্দৰ্ভত কোনো কথা নাপাত
বুলি মোক কথা দে।”

জ্যোতি নিমাত।

“জ্যোতি ! শুনিছনে নাই ?”

টোক গিনি গিলি জ্যোতয়ে কথা দিলে। তাৰ পাছত কৰ্ণি
আনিবলৈ নামি গ’ল।

পিছদিনাখন বাগিচাত বহি ৰাতৰি কাগজ এখন পঢ়ি থাকোতে
ডাক্তৰ চলিহা আহি উপস্থিত হ’ল। ডাক্তৰৰ সৈতে একেছৰে বহু
সময় ধৰি কথা পাতিলে। কিন্তু মুন্নীক দেখা নাপাই চলিহাই কোতু-
লেৰে সুধিলে : “মুন্নী ঘৰত নাই নেকি ? আজি ওলাই অহা নাই
কিয় ?”

“God knows। A nuisance।”

“Nuisance ? কি হৈছে একেছৰ ?”

crazy girl। দ্ৰইংকমৰ দুৱাৰমুখত থিয় হৈ ভিতৰলৈ চাওঁক।”
চলিহা গৈ দ্ৰইংকমৰ ভিতৰলৈ চাই পঠিযালে। মুন্নীয়ে একেছৰৰ
এখন একাণ্ড অইন পেইন্টিঙৰ ওচৰত থিয় হৈ নীৰৱে উচুপি
আছে। দুৱাৰদলিত থিয় হৈ ক্ষণেক উভক মাৰি চাই তেওঁ কিবা
চিন্তা কৰিলে। তাৰ পাছত মাতিলে : “মুন্নী।”

উচুপাই উঠি মুন্নীয়ে প্ৰথমে চকুপানী সামৰি ল’লে। তাৰ
পাছত ঘূৰি চাই আংকল, “কেতিয়া আহিল ?” বুলি চলিহাক ভিতৰলৈ
মাতি নি বহুৱালে। চলিহাই মুন্নীক পৰ্যবেক্ষণ কৰি কৰি সুধিলে :
“এই ছবিখন কোতয়া অঁকালে ? তোমাৰ কি হৈছে ? কান্দিছা যে ?”

“নাই, একো হোৱা নাই। আপোনাৰ ভালনে আংকল ?

অকণ বহক নেই, মই ভিতৰৰ পৰা আহাঁ।”

“নহয়, একেছৰক ইয়ালৈ স্বাতি আনাটোন, মই বেচি সময় নবহো। দূৰ ঠাই এখনলৈ গৈছিলোঁ; ঘৰ পোৱাটো নাই।”

মুগ্ধী নিমাত, অনব-অচল, গুপ্তৰ দৰে থিয় হৈ থাকিল।

“কি হ’ল ? কাজিয়া লাগিছে?”

“তোৰাত মোক ন’মাত, কিন্তু মই জ্যোতিক লগত লৈ গৈছে আটাইজনক বতাই আনিছিলোঁ।”

“অৰ্থাৎ ছবিখন তুমহে আঁকোৱাইছা। বুজিছো বংসী!”

একেছৰ সোমাই আহি চোখাত বহি কবলৈ ধৰিলে:

“আটাই মই ভাব পাওঁ। কিন্তু যি ছবিয়ে মানুহৰ মানসিক আৰু বৌদ্ধিক বিকাশত সহায় কৰে, মই ভাব পাওঁ সেই ছবি— সাৱলীয়া সহজ-সৰল জীৱন, পথাৰ, নৈ, জীৱ-জন্তু, প্ৰকৃতি আৰু মানুহৰ সম্পৰ্ক ইত্যাদি। এই জ্ঞানভৰমকতাপূৰ্ণ চকীত বহি— পঢ়া নাই কিন্তু পঢ়ি থকাৰ আঁঠু ধৰি কৃত্ৰিম ভঙ্গিয়াত আঁকা এই ছবিবোৰ সেই মুঠাই ভাব নাপাওঁ।”

“মুগ্ধীয়া বাধা বৰিণে নেকি আপোনাক ছবি আঁকাবলৈ?”

“বাধা ? এনেকুৱা একাটোকা শ্ৰাণী মই দ্বিতীয়টি দেখা নাই। মোৰ খং টোটা দেখিয়েই ছদিন ধৰি তীবৰকৈ জ্বৰ। মোৰ নিশা টোপনি খতি। দৰৱ নাখায়, পথাৰ নাখায়, মৰাৰ বাবে প্ৰস্তুত। উপায় নাই, ছবি আঁকালোঁ।”

চলিহাই হাঃ হাঃ হাঃ কৈ হাঁহিব ধৰিলে। মুগ্ধী বিব্ৰত হৈ ছবিখনৰ পাছফালে লুকাইল। একেছৰে গুৰুত্ব সন্কাৰে ক’লে: “আপুনি হাঁহিছে? এখন আনইন্সপেক্টেণ্ট ছবিৰ বাবে মোৰ বিমান টকা খৰচ হ’ল সেই টকাৰে মই সাতখন মূল্যবান গ্ৰন্থ কিনিব পাৰিলোঁহেভেন! এসপ্তাহ ধৰি চিত্ৰকৰৰ সমুখত বহি বহি বিমান সময় অপব্যয় হ’ল— মই এখন মূল্যবান লিখনি লিখি অত্যাৱ পাৰিলোঁহেভেন। Can I approve of such obstinate

intrusion ?

“হাঃ হাঃ। পৃথিবীত মাথো এক ব্যক্তি আছে যি'য় আপোনা'ক
বাধ্য কৰাব পাৰে। সেয়াই মুন্নী। আপোনা'ৰ ছেণ্ডুইচৰ প্ৰতিজ্ঞা
ভঙ্গ কৰালে মুন্নীয়ে। ছবি তঁ'বালে মুন্নীয়ে, আপোনা'ৰ ভীৰনটোক
অভিনয় কৰি তুলিলে মুন্নীয়ে। I say, she is great !”

মুন্নী দৌৰি ভিতৰ সোমাল। প্ৰফেছৰ নিম্নাতে থকা দেখি
চলিহাই সৰু সৰুকৈ প্ৰকাশ কৰিলে : “প্ৰফেছৰ, She is no
more a child। যুগমীয়া ছবি এখন জঁকাই আপোনা'ৰ
ইণ্টেলেক্টক আট'ৰ মাজেৰে চিৰজীৱী কৰি ৰাখিব বিচৰা মুন্নী মুঠেই
আট'ফিছিয়েল নহয়। সেয়া আপুনি জানে; কিন্তু স্বীকাৰ নকৰে।”

প্ৰফেছৰ গহীন হ'ল। এৰা। তেওঁ জানে যে মুন্নীৰ ইণ্টেলেক্ট
সৰ্বসাধাৰণ ছোৱালীৰ উজ্জ্বল। কিন্তু আৱশ্যকতকৈ বেচি চেণ্টি-
মেষ্টেল ছোৱা মানে এক্‌চেন্‌টিক ছোৱা বুজায়।

“প্ৰফেছৰ, কথা এযাৰ কম, চক্ নাখাব।”

“কি কথা?”

The child is in love with you। সেইবাৰ বশিষ্ঠ
মুনিৰ আশ্ৰমত মই এই বিষয়ে সচেতন হৈ উঠিছিলো। আজি
মই ইয়াক আৱিষ্কাৰ কৰিলো।”

প্ৰফেছৰে সজোৰে হাঁহিবলৈ ধৰিলে। হাঁহি হাঁহি তেওঁ ৰাত
কৰিলে : হেঁৰি চলিহাদেৱ, শিশুৰ দৰে অবিখ্যাসাক বিখ্যাস কৰিবলৈ
লৈছে আপুনি। She is only a kid—a crazy kid। মোৰ
মুৰত কেইডাল চুলি পকিছে তাকে গণি থাকে। একমাত্ৰ ককায়েকৰ
স্নেহৰ সৃষ্টি—ককায়েকে কেনেকৈ মৰম কৰে তাকে কৈ থাকে—
Very delicate। Very affectionate। আপুনি affection ব
এটা ভুল নাম দিছে।”

“হব পাৰে। কিন্তু মোৰ সন্দেহ হয়।”

মুন্নী চাহ জলপান লৈ হাঁহিব হ'ল। প্ৰফেছৰে চলিহাক

খাবলৈ কৈ বাৰান্দালৈ ওলাই গ'ল। চলিহাই তেওঁক খাবলৈ মজাত তেওঁ গছীৰ স্বৰে ক'লে : “তেওঁৰ হাতেৰে কোন বস্তু মই নাখাওঁ। চলিহা, এইজনীৰ ককায়েকজন সোনকালে আহি পালে মই বন্ধা পাৰাঁ। নিজ অভিভাৱকৰ হাতত গটাই দিব পাৰিলে মই নিশ্চিন্তে নিখা-পচা কৰি থাকিব পাৰিম। Who will tolerate indefinite excess ?”

মুন্নী গোঁ গোঁৱাই দিহৰ সোমাই গ'ল। ক্ষণেক পাছত ধনীৰামে নতুনকৈ খোৱা বস্তু কিছুমান আনি নিলে আৰু মুন্নীয়ে দি থৈ যোৱা একেছৰৰ ভাগৰ বস্তুখিনি আঁতৰাই লৈ গ'ল। চলিহাই ধনীৰামক সুধিলে :

“মুন্নী এতিয়া ক'ত আছে ?”

“কিবা কাৰণত বাইদেউৰ খং উঠিছে। পাছফালে চৌবাচ্চাৰ দাঁতিত বহি মাৰি এমানেৰে পানীৰোৰ কোবাই আছে আৰু নিজৰ গায়ে-মূৰে পানীৰোৰ ডিটিকাই আছে।”

একেছৰৰ মুখেৰে প্ৰকাশ পালে : “Utter Childishness।”

নিশা ডিনাৰ খাবলৈ নানি আহি একেছৰে মুন্নীক মাতি পঠিযালে। কিন্তু তাই খাবলৈ নানি নাছিল। তাই কৈ পঠিয়ালে যে তাই আৰু এইখন ঘৰৰ কোনো বস্তু স্পৰ্শ নকৰে। একেছৰে মুন্নীৰ কোঠালৈ খোৱা বস্তুখিনি পঠিয়াই দিবলৈ কৈ নিজে খাই উঠি শুবলৈ গ'ল। এইকেইদিন মুন্নী তেওঁৰ ওচৰলৈ অহা নাই বাবে তেওঁ একেবাহে কেইবাঘণ্টা ধৰি কিতাপ পৰিছিল। মানসিকভাবে ভাগৰ অনুভৱ কৰি তেওঁ টোপনি গ'ল। কিন্তু এবাৰ ধৰ্ম্মকণ্ঠে সাব পাই উঠি বাহিৰলৈ গৈ বেজকনি ওচৰৰ পৰা মুন্নীৰ কোঠাৰ কালে চালে। জাইৰ কোঠাৰ দুৱাৰ খোলা দেখি ওচৰ চাপি গৈ দেখে যে মুন্নী ভিতৰত নাই; খোৱা বস্তুবোৰ ভেনেকৈয়ে পৰি আছে। তেওঁৰ বুকুখন চিৰিকৈ গ'ল।

নিশা এক বজাৰ সঙ্কেত শুনা গ'ল। তেওঁ দৌৰ তললৈ

নাথি আহিল। তলৰ বেনকনিষ্ঠ থিয় হৈ চাৰিওফালে চাই তেওঁ দেখিলে যে বাগিচাত আঁঠুৰ মাজত মুখ গুজি ঘাঁহনিৰ ওপৰত মুন্নী বহি আছে। তেওঁ ওচৰ চাপি গৈ তাইৰ হাতত ধৰি টানি থিয় কৰাই দিলে। তাই তেওঁৰ হাত একেয়াই আঁতৰি গৈ উচুপি বধিলে। তেওঁ মাতিশে : “মুন্নী, আহা, শুই থাকিবা। ধনীৰামহঁত সাৰ পালে বেয়া কথা হব।”

‘মোৰ চোপনি ধৰা নাই। মই আপোনাৰ ঘৰত থকাটো আপুনি নিবিচাৰে। আচলতে এই জীয়াই থকাটোৱে উচিত নহয়।’ “ইয়াৰ এঘাৰ কথাও সঁচা নহয়। সঁচা কথা হ’ল এই যে মই তোমাক নিবলৈ আহিছোঁ— তোমাৰ কোঠানিনৈ।”

মুন্নী শিচুমুখ দিনে আৰু নিঃশব্দে ফেঁকুৰি থাকিল। প্ৰাণেছৰে তাইৰ কান্ধত ধৰি তেওঁৰ ফালে ঘূৰাই নৈ মৰমৰ ক’লে : “Darling friend, shouldn't I make fun ? তুমি শিতবলৈ নাহিলে মইও শুই থাকিব নোৱাৰো। আহা গাঁজ।”

“মই আপোনাৰ কোনো নহয়। মোৰ মৃত্যু হ'লেও আপুনি শুই থাকিব পাৰিব।”

“এৰা। মোৰ একমাত্ৰ মৰমৰ পত্নীৰ মৃত্যুৰ পাহতো মই শুব পাৰিছোঁ। শোৱাটো কেনেকৈ বন্ধ কৰোঁ এতিয়া? এই কেইদিন তোমাক মতা নাছিলোঁ তোমাৰ মইমতালিবোৰ বন্ধ হোৱাৰ আশা কৰি; তোমাক বেয়া পোৱাৰ বাবে নহয়। যদি শুবলৈ নাহা, এইবাৰ সঁচাকৈয়ে বেয়া পাম।”

মুন্নী নিমাত। লাচিত নগৰৰ শিতৰ ফালৰ কিছু পৰিমাণে পাতল জনবসতিৰ এই অঞ্চলটোত নিশাৰ নিস্তৰ্জতাৰ মাজে মাজে হুই এটা পোহনীয়া কুকুৰৰ ভুকনি শুনিবলৈ পোৱা যায়, মাজে মাজে দূৰৈত হুই এটা মদাহীৰ অসংলগ্ন চিঞৰ-বাখৰো শুনা যায়। অনতিদূৰত এখৰ মানুহৰ কুকুৰ এটাই ভুকা বদ শুনি প্ৰাণেছৰে ক’লে :

“তেন্তে তুমি নাহ। এই মোভাগ নিশ। কোনো মদাহী নাইবা
হুণ্ডাই সৌরা পেটৰ ওচৰৰ পৰা তোমাক ভালদৰে দেখা পাব।”

মুম্বী সচকিত হৈ ইফানে দিকানে চাবলৈ ধৰিলে, তাই তেওঁৰ
মুখখন চাই পঠিযানে। তেওঁ ওচৰ চাপি আহি ক’লে : “ক’জ
গছৰ বেৰৰ নিপাৰে ওৱালৰ ওপৰত কোনোবা যদি লুকাই আছে।
মই যাওঁ।”

মুম্বীয়ে আতঙ্কত তেওঁক সাৱতি ধৰি তেওঁৰ বুকুত মুখখন গুজি
দিয়। ৰাত্ৰাৰে দুটা কুকুৰে দৌৰাদৌৰি কৰি ভেউ ভেউ কৰা
শুনি তাই তেওঁৰ গাত নিপিত খাই লাগি উশাহ লবলৈ ধৰিলে।
তেওঁও তাইক সাৱতি ধৰি উচ্চাৰিলে : “এতিয়াহে ভয় লাগিছে ?
ব’লা ওপৰলৈ।”

তাইৰ কান্ধত ধৰি ওপৰলৈ তুলি আনি বেগকনিত থিয় হৈ
তেওঁ তাইৰ মুখখন দুহাতৰ মাজত লৈ লাইটৰ পোহৰত চালে।
মুখখোৱা চকুৰ নোমখোৱাৰত চকুখোৱাৰ টোপাল ওলমি আছে, দুগাল
তিতি আৰু, ওঁঠজুৰি ভয় আৰু বেদনাত জৰ্জৰিত। তাইৰ গাল
আৰু চকুৰ তল আঙুলিৰে যদি দি তেওঁ অফুট শব্দত মাতিলে :
“মুম্বী।”

তাইৰ মুখখনত আবেগত ডপাচ পৰিল, কিন্তু চকু নেমেলিলে।

“চকু মেলা। মোক ইমান জোৰে সাৱতি ধৰিছা কিয় ? এতিয়া
কোনো ভয় নাই, শুই থাকাকৈ যোৱা।”

মুম্বীয়ে চকু মেলিলে। কিন্তু তাইৰ চকুত উদ্ভাৱনা। তেওঁৰ চকু-
মুখৰ ফালে বিগলিত নয়নে চাই চাই তাই তন্ময়। ওঁঠজুৰি ক’পিছে।
কিবা যেন অবাক্ত নৈৰাশাৰ বেদনাই তাইৰ সৰ্ব্বশৰীৰ আৱিৰ কৰি
তুলিছে। একেছৰ শিয়ৰি উঠিল। তেওঁ ততাতৈয়াকৈ তাইৰ হাত
একটাই তাইক আঁতৰ কৰিবলৈ চেষ্টা চলালে। কিন্তু তাই তেওঁৰ
হাত দুখন খামুছি ধৰি তাইৰ বুকুত হেঁচি ধৰিলে। তাইৰ কান্ধা-
জৰ্জৰিত ওঁঠৰ নাজেৰে নিৰ্গত হ’ল :

“মোক আপোনাৰ ওচৰত থাকিবলৈ দিয়ক সদায় ! আপোনাক এৰি যাবলৈ মোক বাধ্য নকৰিব।”

তেওঁৰ মূৰৰ পৰা শুকলৈ এক শঙ্কাবুল কম্পন বাগৰি গ’ল।
এয়া যেন মুগ্ধী নহয়।

এয়া সৰু ছোৱালীৰ শিশুমতীয়া উত্তেজনা নহয়। এয়া কণিকৰ উন্মাদনাও নহয়। এয়া চিৰন্তন হেপাহৰ এক আকুল বিননি। ভাইৰ ওঁঠৰ ক’পনিত সেই বিননিৰ সূৰ ঝঙ্কাৰিত হ’ব লাগিছে। চকুৰ কাতৰ চা’ৱনিত আৰু ফে’কুৰণিত সেই বিননিৰ প্ৰবণতা মূৰ্ত্ত হৈ উঠিছে। ভাইৰ নীৰৱ চকুলোৰ ধাৰবোৰ নামি আহি আহি তেওঁৰ দুহাত তিয়াই পেলালে। অথনি চলিহাৰ কথা কেইমাহে তেওঁক এতিয়াহে খুন্দিনাৰলৈ ধৰিলে— এৰা ! মুগ্ধীৰ মুখাবয়ব এক অসহায় বিবহ যন্ত্ৰণাত যেন দক্ষ হ’বলৈ ধৰিছে। কিন্তু এয়া যে এক আচছৰা, অনুভূতিৰ তাড়না ! ইয়াক প্ৰশ্নৰ দিব নোৱাৰি। বিব্রত হৈ প্ৰফেছৰে মূৰ জোকাৰিলে। ভাইৰ কোমল বুকত ঘঁহনি খাই থকা তেওঁৰ হাত দুখন ততাতৈয়াকৈ টানি একবাই আনি তেওঁ নেপচুকি বান্ধ কৰিলে,

“No ! You are prone to absurd thought !”

তেওঁ আঁতৰি থিয় হৈ ভাইক পৰ্যবেক্ষণ কৰিবলৈ ধৰিলে। ভাইৰ চকু নৈৰাশাৰ বেদনাত ভাবাক্ৰান্ত। ভাইৰ ওঁঠজুৰি অবাঞ্ছিত প্ৰেমৰ কাৰুণ্য-তাৰে জজ্জৰিত। কিংকৰ্তব্যবিমূঢ় প্ৰফেছৰে সাক্ষনাৰ সূৰত ক’লে :
“মুগ্ধী, নিশাটো পাৰ হ’ব এতিয়া। অবুজ বহবা ; খোৱা-লোৱা নকৰিলা নাই ; এতিয়া শুই থাকগৈ।”

প্ৰফেছৰৰ ওঁঠৰ কাকেদি সহানুভূতিৰ পাতল হাঁহি বাগৰি গ’ল। কাৰণ, তেওঁৰ মতে মুগ্ধীৰ ইণ্টেলেক্ট জন্মগত ; সেয়েহে জেনুইন। কিন্তু ভাইৰ প্ৰেম অপৈগত ; ভাই পিছত অনুতাপ কৰিব।

তেওঁ নিজৰ ধোৱাকোঠালৈ গুছি আহিল।

পিছদিনাখনৰ পৰা প্ৰফেছৰে আগৰ দৰে হাঁহি-ধেমালিৰ চলেৰে মুগ্ধীৰ খং অভিমানবোৰ হেলাবঙে আওকাণ কৰি মাথো শিশুশূলভ

স্নেহৰ মাজত আবদ্ধ হৈ থাকিবলৈ ধৰিলে। অথবা মুন্নীক পৰোক্ষভাবে বুজাব বিচাৰিলে যে বয়সৰ তাৰতম্যৰ সূচক প্ৰাচীৰৰ তলত থিয় হৈ তাই ঘিৰোৱা কৰুনা কৰিব খোজে সেইবোৰ অলীক, ভিত্তিহীন অথবা বিপদ-সঙ্কুল। এক কথাত প্ৰফেছৰ জ্ঞানদীপ পাৰ্য্যামানে মুন্নীৰ পৰা জ্বাৰি থাকিবলৈ ধৰিলে।

[বাক]

মুন্নী প্ৰফেছৰৰ ঘৰলৈ অহাৰ তৃতীয় বছৰৰ এটা ঘটনা এইদৰে ঘটিছিল। এদিনাখন ডিপাৰ্টমেন্টৰ পৰা সোনকালে উভতি আহি মুন্নীক নৈ আঁহিবলৈ বুলি তেওঁ জাহ্নবীৰ কনেক পালেগৈ। কিন্তু তাইৰ ব্ৰাহ্মণ শেষ নোহোৱা বাবে তেওঁ গৈ ওচৰৰ পাৰ্ক এখনত বহি অপেক্ষা কৰি থাকিল। তেওঁ বহি থকা বেঞ্চখনৰ পাৰ্শ্বফাল এটা ঘন সুলগছৰ জোপোতা আছে। জোপোতাটোৰ আনটো ফালৰ ব'হুজনী ছোৱালীৰ কথোপকথনৰ শব্দ তেওঁৰ কণিত পৰিছিল, যদিও তালৈ তেওঁ মনযোগ দিয়া নাছিল। কিন্তু হঠাতে মুন্নীবিষয়ক কথোপকথন শুনি তেওঁ সজাগ হ'ল। এজনীৰ কৈছ : কানি মুন্নীয়ে সেই ল'ৰাজনৰ লগত যি নৌতক কৰিলে। সি হেনো এটা প্ৰেৰণ কৰিত নিখি বাওঁজোপাৰ তলত বহি আছিল। তাৰ বন্ধু এজনে মাত্ৰ মাত্ৰ গৈ কবিতাটো থাপ মাৰি আনি মুন্নীক দেখুৱালেগৈ। আশ্চৰ্য্য তাই কি কৰিলে জান ? তাই ধুমুহাৰ দৰে তাৰ ওচৰলৈ লৰি আহি কবিতাৰ কাগজখন বানি এসোপাৰ তলত পুতি থলে আৰু উঠাং মাৰি গুছি আহিল। হাঃ হাঃ হাঃ। বেচোৰা ল'ৰাজন মুন্নীৰ প্ৰেমত বলিয়া; কিন্তু তাই তাক ফেৰপকে নকৰে। তাই তাক যেনেকুৱা হে দুৰ্ব্বাৰহাৰ কৰে তই দেখিলে আচৰিত হবি।”

“কি কৈছিলি ল'ৰাজনৰ নাম ? দেউতাক হেনো বৰ ডাঙৰ মানুহ ?

“তাৰ নাম অকণজ্যোতি। দেউতাক ডাঙৰ মানুহ হলেও পিছে

তাব মুঠাই গপচ, নাই। সি বৰ ধীৰস্থিৰ। তাৰ দৰে বুৰিমান, শিল্পানুবাগী আৰু অধ্যৱসায়ী ল'ৰাক মুন্নীয়ে এইদৰে ওফৰাই দিব নালাগিছিল। জ্ঞান, আন বহুত ছোৱালীয়ে অৰুণজ্যোতিৰ প্ৰেম বিচাৰে, কেইজনীমান তাতৈ চিঠিও লিখিছিল। কিন্তু সি চিঠিবোৰ বিমলক দি দিছে। সি মুন্নীকহে ভাল পায়, অথচ মুন্নীয়ে তাক বৰ নিষ্ঠুৰ ব্যৱহাৰ কৰে। তাই হেনো কোনো ল'ৰাকে ভাল নাপায়। কোনোবাই সেই মতনৰত আহিলে হেনো প্ৰস্তাব।”

“কোনো ল'ৰাক ভাল নাপায় যদি কাক ভাল পাব তাই? ছোৱালীকনে? মোৰ কিন্তু মুন্নীক বৰ অহঙ্কাৰী যেনহে লাগে। নামজনা এফেছৰৰ ঘৰত আছেতো। গাড়ীৰে ক'লেজলৈ অহাযোৱা কৰিছে।”

“অৰুণজ্যোতিৰ দেউতাকৰ অকল গাড়ীহেনে, বহুত সম্পত্তি আছে। আনহাতে তাইৰ ককায়েকৰ গাড়ী নাই যদিও তাই দেশোন কুতিয়াও কাথানিও ককায়েকক সৰু বুলি নকয়।”

“ভেঙে তাই নিজৰ ঘৰতনে। নাথাকে কিয়?”

“তাইৰ ককায়েক হেনো পিদেশলৈ গৈছে। নবৌৱেকজনী হ'ল চিত্ত-পখিলা— দেউতাকৰ ধনৰ গৰ্বত ওলন্দি থাকে। আকৌ বোলে নাৰী স্বাধীনতাৰ হৈ প্ৰচাৰ কৰি ফুৰে, অথচ মুন্নীক দেখিব নোৱাৰে। বেচেৰীৰ মাক-দেউতাক নাই, সেয়েহে ককায়েকে তাইক এফেছৰৰ ঘৰত এৰি থৈ গৈছে বুলি সকলোৱে কয়।”

“ইচ, নাৰী স্বাধীনতাৰ প্ৰচাৰ। বুজনে সিহঁতে নিজে সৰ্ব-সাধাৰণ নাৰীৰ মনোবেদনা কি? বৰ দেখুৱায় দেই গৌৰৱানীমান গজাটোপ যেন ভিৰোভাই।”

“সঁচা পায়! মইও ভাবো মুন্নী খেনেকুৱাহে স্পষ্টবাদী সাহসী ছোৱালী। নবৌৱেকৰ সৈতে কাজিয়া লাগি ঘৰৰ পৰা ওলাই অহা নাইতো।?”

“এ বাদ দে—এ, সেইজন অৰুণজ্যোতি নহয়নে? ভই সিদিনা দেখুৱাই দিছিলি নহয়। মোৰ ভালদৰে মনত আছে।”

“হয়। বেচোৰাই কবিতা লিখিবলৈ আহিছে চাইল। অ’, সেয়া দেখোন মূন্নী ? আজি কিয় তাই পাৰ্কৰ ভিতৰলৈ আহিল ?”

এনেছাৰ কাটি হৈ চাই দেখা পালে যে মূন্নী লৰি আহি ল’ৰা এজনক পাছ হোলাই থৈ আহিল। ল’ৰাজনে মাতিলে :

“মূন্নী, ক’টৈ যোৱা ?”

মূন্নী উত্তৰ নিদি মুখখন বিৰক্তিতে বিকৃত কৰি উচাং মাৰি আহি থাকিল। ছোৱাণী দুজনায়ে এফেছবৰ কাষেৰে আঁতৰি যাওঁতে কৈ গ’ল : ‘দেখিনিনে মূন্নীৰ দেমাক। অকণজোতিলৈ গৈব বেয়, লাগে।’

এফেছবৰ তৎক্ষণাত ভাৰি পোৱালে— অকণজোতি নামৰ ডেকা ল’ৰাজনক— যাও আন বহুত ছোৱাণীয়ে ভালপাব বিচাৰে, কিন্তু যিয মূন্নীকো ভাল পায়— মূন্নীয়ে কিয় ভালপাব নোৱাৰে ? এই সুন্দৰ, স্বাস্থ্যবান ছাঁও যুৱতী মেধাবী ল’ৰাজনৰ প্ৰেমৰ পথ বন্ধ হৈ আছে কিহৰ বাবে ? তেওঁৰ বাবে ? তেওঁৰ বুকুৰ ধপ্ধপনি ভটিব। নহয়, মূন্নীৰ ইচ্ছামতে সকলে কাম হব নোৱাৰে। এয়া অটোপত নগদুৰ চিন্তা নাথোন। মূন্নীৰ বিয়া হব লাগিব ; উপযুক্ত ল’ৰা এজনৰ সৈতে — হয়তো অকণজোতিৰ সৈতে। তেওঁৰ ফালে ধাবিত হোৱা মূন্নীৰ সদ্বাক তেওঁ স্বীকৃতি দিব নোৱাৰে। এটি শিশুৰ মইমতালিক তেওঁ প্ৰশ্নৰ দ্বিধা নোৱাৰে !

তেওঁৰ ওচৰ পাই মূন্নীয়ে সুধিলে : “বহুত সময় অপেক্ষা কৰিলে নেকি ? মোৰ ক্লাছ শেষ হ’ল।”

“পোন্ধৰ মিনিট। বাক, সেই ল’ৰাজনক মাতাচোন।”

“কোনজন ল’ৰা ?”

“সেই অকণজোতি নামৰ ল’ৰাজনক।”

মূন্নীয়ে খতমত খালে। “তাক কেনেকৈ চিনি পায় ?”

“প্ৰশ্ন নকৰিব। তোমাক যি কৈছে” তাকে কৰ।” মূন্নীয়ে ঠেৰোণেৰো কবিলে—

“কি হ’ল ? সি বেয়া ল’ৰা নেকি ?”

“ন-নহয় । সি ভাল ল’ৰা ।”

“ভেস্তুে যোৱা, তাক গই মাতিছ’। বুলি কোৱাগৈ ।”
অসম্ভৱিষ্যে তেওঁৰ চকুলৈ চাই হুমুনিয়াহু ছাৰিলে । তেওঁৰ চবু-মুখত
ধিবক্তিব চিহ্ন দেখি তাই লাহে লাহে গৈ অকণজ্যোতিক মাতি
আনিলে । নোটবহী এখন হাতত লৈ অকণজ্যোতি আহি নমস্কাৰ
দিলে । প্ৰফেছৰে প্ৰথমে তাৰ ক্লাচ, বিষয় আদি সুধি জানি
ল’লে । তাৰ পাছত প্ৰশ্ন কৰিলে : “অৰ্থাৎ তুমি মুন্সীৰ ক্লাছফ্ৰেণ্ড,
নহয়নে ? ঘৰ ক’ত ? দেউতাহাই কি কৰে ?”

“ঘৰ গোৱালপাৰাত , দেউতা ডিষ্ট্ৰিক্ট ক্লেৰ্কপুটি কমিছনাৰ ।”

“তোমাৰ চেহেৰা আৰু তোমাৰ কথাবতৰাই তোমাৰ প্ৰকৃত
পৰিচয় । দেউতাহাৰ কথা এনেয়ে সুধিলো— জানিবলৈ । এতিয়া
‘তোমাৰ ক্লাছ আছে নেকি ?’

‘ক্লাছ শেষ হ’ল ।’

“ভেস্তুে আহা , আমাৰ ঘৰলৈ যাওঁ । মোৰ ঘৰ চিনি পোৱানে ?”

উচপ্খাই উঠি মুন্সী পিছমুখ দি থিয় হ’ল । অকণজ্যোতিয়ে
দোধোৰ-মোধোৰ অৱস্থাত উত্তৰ দিলে : “আপোনাক ভালদৰে
জানো । কিন্তু বেয়া নাপাব , আজি যাৰ নোৱাৰিম ।”

“কেলেই ? তুমি হোষ্টেলত নাথাক। জানো ? সন্ধিয়া হলেও
উভতিব পাৰিবা । তুমি হেনো কবিতা লিখা , সেয়েহে তোমাৰ
প্ৰতি মোৰ কৌতূহল বাঢ়িছে ।”

মুন্সীয়ে ঠৰঙা হৈ একাৰেকাকৈ প্ৰফেছৰৰ ফালে চাই থিয় হৈ
থাকিল । ল’ৰাজনে ইতস্ততঃ কৰা দেখি প্ৰফেছৰে তাৰ হাতত
ধৰি মাতি লৈ আহি গাড়ীত বহিব দিলে । মুন্সী ধীৰে ধীৰে
পাছে পাছে আহিল । মুন্সীয়ে সমুখৰ চিত্তত বহিব খোজাত
প্ৰফেছৰে তাইক পিছৰ চিত্তত ল’ৰাজনৰ সৈতে বহিবলৈ আদেশ
দিলে । পিছৰ চিত্তত মুন্সী একেবাৰে দৰ্জাৰ গাত হেঁচি ধৰি

ল'ৰাজনৰ গৰ। বিমানদূৰ পাৰে সিমান আঁতৰি বহিল। একেছৰে গাভী চলাই চলাই সমুখৰ 'মিৰৰ' খনৰ মাজেৰে দুয়োকে লক্ষ্য কৰি থাকিল। ল'ৰাজনে মুন্নীৰ কাশে চাই মাজে মাজে কথা কব খোজে। কিন্তু মুন্নী ঠেৰঙা, অসম্ভষ্ট আৰু গোমোঠা। এবাৰো অকণ্ঠভাঙিৰ কাশে নাটায়।

একেছৰে শুনিব আৰু দেখিলে যে ল'ৰাজনে এখন আলোচনী মেলি মুন্নীৰ ফালে দাঙি ধৰি কৈছে :

“মুন্নী, তুমিহ মোৰ কবিতাক অপমান কৰা; আইন মানুহে ভাল পায়। এয়া চোৱা, মোৰ কবিতা প্ৰকাশ পাইছে।”

“সেইবোৰ মোক দেখুৱাই কোনো লাভ নাই। তোমাৰ বস্তু তোমাৰ লগত ৰাখ।”

“এইখন তোমাৰ লগত ৰাখিব কোণা নাই। এবাৰ পঢ়ি চোৱা মুন্নী। তুমি মোক বেয়া পোৱা। কিন্তু মোৰ কবিতাটোৰ গাত কি দোষ?”

এইবুলি ল'ৰাজনে আলোচনীখন মুন্নীৰ কোলাত ৰাখিলে। কিন্তু মুন্নীয়ে আলোচনীখন দুপাতৰে মোহাৰি ভাঁজ কাৰ থিৰিকিৰে দলিয়াইলৈ উদ্ভাত হ'ল।

“নদলিয়াবা, মূৰীজ মুন্নী। পঢ়িব নাশাংগ, মোক ঘূৰাই দিয়া।”

“তুমি যাতে পুনৰ নোৰ বাবে নিলিখা। তোমাৰ লগত মোৰ কোনো সম্পৰ্ক নাই।”

তাই আলোচনীখন থিৰিকিৰে দলিয়াই দিলে। মুন্নীৰ স্পৰ্দ্ধা দেখি একেছৰে গাভী ৰাখি মুন্নীক ধমকনিৰে আদেশ দিলে : “মুন্নী, নামি গৈ আলোচনীখন তুলি লৈ আহা।”

মুন্নীয়ে নামি যাবলৈ অনিচ্ছুক হোৱাত ল'ৰাজনে নিজে নামিব খুজিলে। কিন্তু একেছৰে তাক বাধা দি খঙেৰে মুন্নীক আদেশ দিলে : “মুন্নী, এনেকুৱা ব্যৱহাৰ মই ঘৃণা কৰোঁ। সেইখন বুটলি লৈ আহা!”

মুখ এন্দোলাই তাই নামি গৈ আলোচনীখন বুটনি আনি চিতৰ ওপৰত ঠেকেটা মাৰি থবলৈ উদ্যত হ'ল। প্ৰক্ষেপে তাইৰ হাতৰ পৰা আলোচনীখন কাটি আনি বান্ধ কৰিলে : **Obstinate girl ! Anger begets anger . Do you hear ?** অকণ-জ্যোতি, এইখন মই তোমাক মোৰ ঘৰত দিম।”

মুন্নীয়ে মুখ ঢাকি উচুপি থাকিল। অকণজ্যোতিষ অনুময়ৰ স্মৰত ক'লে : “গীজ মোক নানি যাবলৈ দিয়ক, হাৰ, মই মুন্নীৰ অশান্তি কৰিছোঁ।”

“তুমি মোৰ ঘৰলৈকেহে আহিছা। তাত মুন্নীয়ে অশান্তি পাবলগীয়া কি আছে ? অশান্তি পাইছে যদি পাই থাকক।”

ঘৰ পাই প্ৰক্ষেপে অকণজ্যোতিক দ্ৰঃক্ৰমত বহুবাৰি মুন্নীক আদেশ দিলে : “অকণজ্যোতিৰ বাবে চাং-জনা ন আনিবলৈ বৌকক কোৱাওঁ।”

অতিশয় বিষন্ন মন মুন্নী দ্বিতৰ সোমাই গ'ল। প্ৰত্যহ অকণজ্যোতিৰ কবিতাটো পঢ়ি অনুমান কৰিলে যে তাত প্ৰতিটো শব্দই এক অবাঞ্ছিত বাৰ্য প্ৰেমৰ বেদনা কঢ়িয়াই লৈ গুৰিহে। আলোচনীখন ওস্তোটাই দি তেওঁ তাৰ ভৱিষ্যত জীৱনৰ পৰিকল্পনাৰ বিষয়ে সোধিলে। সি জনালে যে সি প্ৰথম শ্ৰেণীত মেজৰ পোতাৰ আশা কৰিছে। দেউতাকে তাক ভৱিষ্যতে প্ৰশাসনিক কাৰ্য্যৰ বাবে মনোনিবেশ কৰাৰ কথা কৈছে যদিও এম, এচ, চি, পৰীক্ষাত ভালদৰে উত্তীৰ্ণ হব পাৰিলে সি গৱেষণা কৰাৰ কথাহে চিন্তা কৰি আছে। বৰ্তমান ক্লাছত তাৰ ফাষ্ট প'জিছন। সি গল্প-কবিতাও লিখে। প্ৰক্ষেপে অকণজ্যোতিৰ কান্ধত মূহুৰ্ত্তে খপৰিয়াই মৰম কৰি উদামেৰে পঢ়া-শুমা কৰি যাবলৈ উপদেশ দি তেওঁৰ ঘৰলৈ আহি থাকিবলৈ আমন্ত্ৰণ জনালে।

ধনীৰামে খোৱা বস্ত্ৰবোৰ দি গ'লহি। ল'ৰাজনে কিছুমান খালে, কিছুমান এৰিলে। প্ৰক্ষেপক বগাদ জনাই সি বিদায়

মাগিবলৈ ওলাল । প্ৰফেছৰে ধনীৰামৰ হতুৱাই মূৰীক মতা হৈ
আনিলে । মূৰী উপস্থিত হৈ গোমোঠা মূখেৰে থিয় হৈ থকা
দেখি অকণজ্যোতিষে ক'লে : “মূৰী, অনিচ্ছা স্বস্তেও তোমাক
আমনি কৰিলোঁ । বেষা নাপাবা ।”

“মই ভানপোৱা বেষাপোৱাৰ ওপৰত ছুমি গুৰুত নিদিয়া-
টোৱেই ভাল ।”

প্ৰফেছৰৰ খং উঠিল । তেওঁ নিৰ্দ্দেশিলে : মূৰী, অকণজ্যোতিষ
হাঁহি মূখেৰে বিনাম দিয়া আৰু আহি থাকিবলৈ মাতা ।”

কিন্তু মূৰী দুৱাৰত মুখ গুজি বৈ থাকিল । প্ৰচণ্ড ধমকনিৰ
সুৰ প্ৰফেছৰৰ মূখেৰে নিৰ্গত হ'ল “মূৰী ।”

অভিমানী মূৰীৰ ঠেহৰ অভিযুক্তি প্ৰকাশ পালে : “এইখন
মোৰ ঘৰ নহয় । ম-মই কিদৰে কাক মাতিম ।”

অকণজ্যোতি মূৰীৰ ওচৰ চাপি গৈ ক'লে : ‘মূৰী, মই যাওঁ ;
নই যদি নিজৰ অজ্ঞাতে কিবা অশোভনীয় কাম কৰিছোঁ ক্ষমা
কৰি দিবা ।’ অকণজ্যোতি প্ৰফেছৰক নমস্কাৰ জনাই গুচি গ'লগৈ ।

মূৰীয়ে শঙ্কাতনক চাঁৱনিৰে প্ৰফেছৰৰ ফালে চাবলৈ ধৰিলে ।
ধনীৰামে কাপ-প্লেটবোৰ সামৰি থাকোঁতে প্ৰফেছৰে মূৰীৰ ফালে
বিত্তৰূপেৰে চাই ধনীৰামক ক'লে : “ধনী, মোৰ জলপান মোৰ কোঠাত
তই দি আহিবি । এতিয়াৰ পৰা তই মোৰ খোৱা-লোৱাৰ বহু লব
লাগিব , আন কোনেও নহয় ।”

তেওঁ ওপৰলৈ উঠি গ'ল ।

অলপ পাছত দেখিলে মূৰীয়ে ট্ৰে এখনত তেওৰ জলপান লৈ
তেওঁৰ সমুখত হাজিৰ হৈছেহি । তাইৰ মুখমণ্ডলত কোনো অভিমান
বা অসন্তুষ্টিৰ চিন নাই । কিন্তু তেওঁৰ খং উঠিল । মূৰীৰ চকুৰ আগৰ
পৰা অদৃশ্য হৈ যাবলৈ তেওঁৰ প্ৰবল হেঁপাহ জন্মিল । তেওঁ কোঠাটোৰ
পৰা ওলাই যাবলৈ উদ্যত হ'ল । কিন্তু তেওঁ দুৱাৰমুখ পোৱাৰ
আগে আগে ট্ৰেখন নেজৰ ওপৰত বাৰি দৌৰি আহি মূৰীয়ে তেওঁৰ

সম্মুখত থিয় হৈ তেওঁৰ কাপোৰত খামুচি ধৰিলে আৰু তেওঁৰ চকুৰ ফালে চাই অনুৰোধ কৰিলে : “প্লীজ, মোক খং নকৰিব, মই যদি আপোনাৰ কোনো কাম কৰিব নালাগে, মই এলেহুবা হৈ কেনেকৈ থাকোঁ ?”

“The hell with your impertinence ! You are trading on a jewel, stupid girl !”

প্ৰফেছৰে তাইৰ হাত গোকলাই দিয়াই দি আঁতৰি থিয় হ’ল। তেওঁ চকুৰ কোণেৰে দিৰি চাই দেখা পালে যে মল্লীয়ে নিজৰ ওঁঠচপি ধৰি অদৃশ্যভাৱে হাঁহি আছে। তাইৰ চকুৰ চাঁৱনি পৰোমাক্ষকৰ ! সেই চাঁৱনিৰে যেন তেওঁৰ বান্ধিত প্ৰাণ কৰিবলৈ ওলাইছে। তেওঁৰ সৰ্ব্বশৰীৰ জ্বলি যাব যে অনুমান হ’ল। তেওঁৰ বিমূঢ়তা অস্থিৰ অসন্তুষ্টি চাই চাই তাই আমোদ কৰি থকা যেন অনুমান হ’ল। খাঙৰে তেওঁ বিতাপৰ ৰেক এটাৰ ওচৰত তাইৰ পিঠি দি চকী এখনত বসি পৰিল। মুম্বীয়ে আনুগত্যৰ জনপানে সৈতে টিপযখন দাঙি আনি তেওঁৰ সমুখত থলে আৰু বাবলৈ অনুৰোধ কৰিলে। তেওঁ নিজৰ ওঁঠৰ বিকৃত ভঙ্গিমা তুলি নিৰ্দ্দেশ দিলে : “এই-বোৰ লৈ যোবা। মই কোনো বস্তু খাব নোৱাৰোঁ। এজন বান্ধিত-সম্পন্ন মেধাবী ল’ৰাৰ অমূল্য জীৱন এটাক তুৰণটোৰ দৰে গুচৰি পেলোৱা কাৰ্য্য মোৰ সন্তিস্থতাৰ বাহিৰত। তাৰ পুৰুষত্বক অপমান কৰা মানে সমগ্ৰ পুৰুষ জাতিটোক অপমান কৰা বুজায়। আঁতৰি যোৱা মোৰ ওচৰৰ পৰা।”

কাঠৰ খুটা এটাৰ দৰে মুম্বী থিয় হৈ থাকিল। অবশেষত তাই ক’লে : “আপুনি মোক ভুল বুজিছে। মই অকণজ্যোতিৰ বান্ধিতক প্ৰশংসা কৰোঁ।”

“Silly girl। ভেঙে নিজৰ সৌভাগ্যক ভৰিৰে মোহাৰি পেলাইছা কিয় ? ঠিকনাবিহীন ছোৱালী এজনীক ভাল পাবলৈ সাহসেৰে আগবাঢ়ি অহা অকণজ্যোতিৰ দৰে উপযুক্ত ল’ৰা এজনক অপমাননা

কৰাটো নিৰ্বাচি অনাৰ আৰু মুখামি।”

“মই ঠিকনাবিহীন বাবে কোনো ভাল মানুহ যদি মোৰ ওচৰ চাপিবলৈ ভয় কৰে অসহজ্যাত্তিবেনো মোৰ ওচৰ চাপিব বিচাৰে কিয়?”

প্ৰশ্নেৰ বিনুদ্ধ! মুগ্ধীয়ে এনেকুৱা যুক্তি দৰ্শাবলৈ জ্ঞান আৰু সাহস পাইছে। তেওঁ মুগ্ধীৰ ইণ্টেলেক্টিক মৌনভাবে প্ৰশংসা নকৰি নোৱাৰিলে। “চান মানুহ” ৰঙা বাক্যটোৰে তাই যে তেওঁকেই বুজাইছে তাক তেওঁৰ চক্ৰিবলৈ বাকী নাথাকিল। কিন্তু সৰু ছোৱালী এজনীয়ে তাইৰ দৃষ্ণতকৈও অধিক বয়সৰ মানুহ এজনৰ পৰা বিচাৰে? তেওঁ ফুটাই ক'লে:

“ঠিকনাবিহীন কাৰণ হওঁক বা নহওঁক, একষ্টিম একচেনটিটিছিটিৰ কাৰণে কিন্তু কোনও ওচৰ নাচাপে বুলি মই জামো।”

“নাচাপিলে নাই। মই মাথাবৰ। যিভাবে আছোঁ মই সেইভাবে থাকিবলৈ নিদিযে কিয়? কাৰাবাৰ ওচৰলৈ মোক ঠেচি পঠিয়াব লাগে কিয়?”

“তুমি মোৰ ওচৰত এগ্ৰেছিভ্ হবলৈ আৰম্ভ কৰিছা, সেই কাৰণে মই তোমাক মোৰ ওচৰত ৰাখিব নোৱাৰম। I mean it।”

মুগ্ধী তেওঁৰ ভৰিৰ ওচৰত বহি কাতৰ কণ্ঠে ব'লে: ‘নহয়। আপুনি মোৰ দুখ বুজাচ্ছ কিয়?’

ভৰি আঁতৰাই তেওঁ ঘূৰি বহিল আৰু মুহূৰ্ত্তে ভাবিলে যে তাইৰ দুখ বুজোঁত নোক একমাত্ৰ তেওঁৰ বাহিৰে আন কোনোবা আছে বুলি তেওঁৰ সন্দেহ হয়। কিন্তু কঠোৰ নহলে তাই আঁতৰি নাযায়।

“তুমি অকণজ্যাত্তিক পুনৰ মোৰ ওচৰলৈ মাতি আনিব লাগিব। অন্যথাই মোৰ লগত সম্পৰ্ক পৰিত্যাগ কৰিব লাগিব, তোমাক মোৰ ঘৰত ৰাখিব নোৱাৰিম— অইন ব্যৱস্থা কৰিব লাগিব।”

আতঙ্কত চিঞৰি মুগ্ধী তেওঁৰ ভৰিত লুটি ৰাই পৰিল।

তেওঁৰ ভাৰি দুখনত কঁপাল ঘ'হি ঘ'হি উচুপি উচুপি কবলৈ ধৰিলে :
 “আপুনি মোক আইন যি কাম কৰিবলৈ কয় মই তাকে কৰিম ।
 কিন্তু মই তাক মাতি আনিব নোৱাৰোঁ । মই তাৰ ওচৰলৈ যাব
 নোৱাৰোঁ । আপুনি মোক আপোনাৰ ওচৰৰ পৰা খেদি নিদিব ।”

তেওঁৰ ওচৰৰ পৰা খেদি দিব নালাগে ? অকণজ্যোতিৰ
 ওচৰলৈ যাব নোৱাৰে । এইজনী বলিয়া হৈছে ! অজ্ঞকাৰ গৃহাত
 প্ৰবেশ কৰিব বিচাৰে । নহয়, তাই আঁতৰি যাব লাগিব ।

কিন্তু মুম্বী কান্দি কান্দি অস্থিৰ হৈছে । তেওঁৰ হৃদয় চকু-
 লোৰে প্লাৱিত হৈছে । তেওঁৰ চকুমুখ এখন আৰু সংলুপ্তিত
 জ্বলি উঠিল । পিতৃ-মাতৃহীন, কাৰোবাৰ হিংসা আৰু অনাযৰ
 চিকাৰ হৈ নিৰ্মম বাস্তৱতাৰ সৈতে অকলে যুঁজিবলৈ বুলি দৌৰি
 পলোৱা এই ছোৱালীজনী তেওঁৰ অবিহনে কিমান নিঃসহায় ।
 কিন্তু তাই অকণজ্যোতিৰ প্ৰতি ইমান বিকষিত হোৱাৰ কাৰণ
 কি ? তাইৰ ককায়েক কেতিয়াবা উদ্ভতি আহিলেও নিশ্চয় অকণ-
 জ্যোতিক অপছন্দ নকৰিব । তেওঁ বুজি নাপায় নাৰীপ্ৰাণ ইমান
 জটিল কিয় ।

মুম্বীয়ে নীৰবে ফেবুৰি থকা দেখি তাইক তুলি থিয় হৈ
 তেওঁ সান্ত্বনাৰ স্বৰত ক'লে : “Little friend, কোৱাচোন, কিয়
 তাক তুমি মাতিব নোৱাৰা ? সি দেখোন তোমাক ভাল পায় ।
 তাৰ বান্ধিত্ব প্ৰাণসন্নিয় ।”

“মই তাক বেয়া ল'ৰা বুলি কাহানিও কোৱা নাই । কিন্তু
 মই তাক ভালপাব নোৱাৰোঁ ।”

“কিন্তু কিয় ? বহুত ছোৱালীয়ে তাৰ দৰে ল'ৰা পালে নিজকে
 ধন মানিব, তোমাৰ আপত্তি কিহৰ বাবে ?”

মুম্বী নিমাত । একেছৰে এইবাৰ বসিকতা কৰাৰ স্বৰত ক'লে :

“মোৰ ভয় হৈছে, তোমাক নাপাই অকণজ্যোতিয়ে যদি
 আত্মহত্যা কৰে । তাৰ কবিতাত কেৱল হতাশা আৰু বেদনাৰ

স্বৰূপ একট হৈ আছে । Really, I feel for him ।”

মুগ্ধী এইবাৰ সষ্টম হ’ল । তাই দৃঢ়ভাবে প্ৰকাশ কৰিলে :

“But you cannot feel for yourself ।”

“ঘাচৰিত । Why should I feel for myself ? অকণ-
জ্যোতি ডাঙৰ মানুহ হ’ব , তাত কোনো সন্দেহ নাই । সেয়েহে তাৰ
হৃদয়ত সহাঁৰি দিবলৈ তোমাক মই বাধা কৰিব খুজিছিলোঁ । মোৰ
গোৱালী এজনী থাকিলে তোমাক জোৰ নকৰি মই তাইকেই তাৰ
সৈতে বিয়া দিলোঁহেতেন ।”

“এতিয়াও আপোনাৰ গোৱালী হলে তালৈ বিয়া দিব ।
গোনেনো আপোনাক বাধা দিব ?”

‘হাঃ ? হাঃ ? কি কৈছা ? এইমাত্ৰ দেখোন কান্দিছিল ;
এতিয়া মোৰে সৈতে বসিবলৈ কৰিব ধৰিছানে ?”

তেওঁ মুগ্ধীৰ চুনিকোচাৰ গুৰিতে মুঠ মাৰি তাইৰ মুখখন
ওপৰ মূৱাকৈ ধৰি প্ৰকাশ কৰিলে : “ড-ড । ডিঙিৰ ওপৰৰ
এই মগজুটোৰ অস্থাপনা নকৰিলে নহ’ব । কথা বিষয় হ’ল ।”

তেওঁ তাইক ঠোঁটমাৰি আঁতৰাই দিলে । মুগ্ধীৰ মুখেৰে প্ৰকাশ
পালে : “বিয়া কৰালে গোৱালী এজনী হ’বলৈ কিমান পৰ ? অকণ-
জ্যোতি যিহেতু ইমানেই শ্ৰিয়শালিন— ।”

“বিয়া কৰাৰলৈ যে মোক উপদেশ দি আছে, ক’বাত গোৱালী
নে বুঢ়ী ঠিক কৰি ৰাখিছা মোৰ বাবে ? নিজে মোৰ পকাচুলি
উধাৰি আছেতে ।”

“চুলি দুই এডালহে পাকিছে । বুঢ়ী বিয়া কৰিবলগীয়া নহয় !
গোৱালী দৌৰি আহিব ।”

প্ৰকেছৰ স্তম্ভিত হৈ গ’ল । ইমান নিষ্ঠীক গোৱালী এইজনী !
ভিতৰি ভিতৰি তেওঁ অপদৰ গোৱা বেন অনুমান হ’ল । তেওঁ
গোমোঠা মুখেৰ ওলাই গৈ ছাঁদৰ ওপৰত পৰি থকা কোক্তি চেঁচাৰ
এখনত বহি থাকিল গৈ । চিন্তাত নিমগ্ন প্ৰকেছৰে কিছু মুহূৰ্ত্ত

মুহূৰ্ত্তে মুন্নীৰ উপস্থিতিৰ আশঙ্কা কৰি থাকিল। নাই, মুন্নী ছাঁদৰ ওপৰলৈ উঠি অহা নাই। মুন্নীৰ যুক্তিবোৰ ৰোমন্থন কৰি কৰি প্ৰাফেছৰে এক বিশেষ আনন্দ উপভোগ কৰিছে। মুন্নীৰ মইমতালি-বোৰো তেওঁৰ বাবে ৱেছিংছ্‌। খং উঠিলও তেওঁ বিচাৰে যে তাই সেইমৰেই থাকক। আজি তিনি বছৰে নিঃসঙ্গ জীৱনৰ ৰূপ তেওঁৰ উপলব্ধি হোৱা নাই।

ধনীৰামে তেওঁৰ জন্মপানশিৰি ছাঁদলৈকে কঢ়িয়াই আনিলে। জন্মপান খোৱা শেষ হোৱাৰ পাছতো তেওঁ বহিয়েই থাকিল। ধনীৰামে পুনৰ উপস্থিত হৈ ক'লে যে সন্ধিয়া হৈছে, ছাঁদৰ ওপৰত মহে কামুৰিব, সেয়েহে ভিতৰলৈ আহিব লাগে। কিন্তু প্ৰাফেছৰ লুঠিল। আচৰিত হৈ ধনীৰাম আঁতৰি গ'ল। অৱশেষত মুন্নী আহি উপস্থিত হ'ল। তাইৰ হাতত এখন বিচনী। বিচনীৰ মহ খেদি খেদি এই সুধিনে : “এতিয়া কাকি খাব নে চাহ খাব ?” জোনৰ অস্পষ্ট পোহৰৰ মাজত তাইৰ মুখৰ ণালে দৃষ্টি নিক্ষেপ কৰি তেওঁ উচ্চাৰিলে : “একো নাখাওঁ। সদায় খোৱাৰ কথা চিন্তা কৰি থাকে। মই কেঁচুৱা নেকি ?”

“মোৰ ওপৰত খং কৰি মহৰ কামোৰ খাই ইয়াত বহি থাকিব নালাগে। মই নকবলগীয়া কথা কোৱা নাই। আপোনাৰ বিয়া হোৱাটো জানো অপৰাধ ?”

“মই যেনিবা বিয়া কৰালোঁ। কিন্তু মোৰ ছোৱালী ডাঙৰ হোৱালৈ দেখোন অকণজ্যোতি বৰ্ত্তমান মোৰ দৰে বুঢ়া হব। তেতিয়া মোৰ ছোৱালীয়ে তাক পছন্দ কৰিবনে ? এতিয়াই— সি চকল ডেকা হৈ থাকোঁতে— তুমি দেখোন তাক অপছন্দ কৰিনা।”

“আপুনি বুঢ়া হোৱা নাই, আৰু আপোনাৰ ছোৱালীয়ে অকণজ্যোতিক পছন্দ কৰিব। জিবোভাবোৰ কেৱল বাহ্যিক সৌন্দৰ্য্য অস্তিলাসী মগজুবিহীন শ্ৰাণী নহয়, ভোগবিলাসৰ সামগ্ৰীও নহয়। জিবোভাৰ অন্তৰ্দৃষ্টি আছে। চকল ডেকা ল'ৰাও অপছন্দৰ বস্তু

হৈ পৰিব পাৰে; আৰু সমাজৰ অপৰিহায। মহান ব্যক্তিক বৃদ্ধ হলেও পছন্দ কৰিব পাৰে। বান্ধুৰ্কা প্ৰেমৰ পথত কেতিয়াও হেঁচাৰ হব নোৱাৰে।”

প্ৰফেছৰ গভীৰ হৈ গুচি যাবলৈ ধিয় হ’ল। মুন্সীয়ে তেওঁৰ সমুখত ধিয় হৈ সাহসেৰে ঘোষণা কৰিলে : “নগণ্য মস্তিষ্কৰ আভে-বাজে প্ৰানীবাৰৰ বংশবৃদ্ধি হোৱাটো মানৱ জাতিৰ বাবে অমঙ্গল। পৰৱৰ্তী-পিপৰাৰ দৰে হৈ থকা সেই বংশবৃদ্ধি বোধ কৰা উচিত। কিন্তু কি যুক্তিত আপোনাৰ বংশ নোপ পাব লাগে ? আপুনি সম্ভাৱনক বৈজ্ঞানিক, দাৰ্শনিক কৰি গঢ়ি তুলিবলৈ সক্ষম। আপুনি নিঃসম্ভাৱন হৈ থাকি ভৱিষ্যত মানৱক বঞ্চিত কৰা উচিত নহয়।”

এক উশাহতে কথাখিনি কৈ মুন্সী দৌৰি গুচি গ’ল। প্ৰফেছৰ বিস্মিত। এই সৰু ছোৱালীজনীৰ এনেবুৱা ক্ষমিকালী আচৰিত যুক্তি ? নোট লৈ নাৰী জাতিক ঘূণা কৰিছিল, কিন্তু আজি নাৰীৰ মুখৰ পৰা ওলাইছে নোটৰ দৰ্শন ? এৰা। যিগোৰ নাৰী প্ৰকৃতাৱতা শাৰীৰিক আৰু আত্মিক দুয়োদিশৰ পৰা নিষ্ঠাৰ আৰু শক্তিৰ সৈমতীৰে প্ৰেম আনপোৱাবোৱাৰ তথ্য হব পাৰে উদ্দেশ্য জ্ঞিতিক অথবা অন্তৰ্দৃষ্টিপৰায়ণ। কিন্তু দাৰ্শনিক দৃষ্টিভঙ্গী আহৰণ কৰিবলৈ মুন্সীৰ জানো বয়স হৈছে ?

নাই হোৱা। আধুনিক যুগত পঁচিশ বছৰতো যদি বৌৱন আৰম্ভ হয়, তেন্তে মুন্সী এতিয়াও কিশোৰী হৈয়ে আছে। ভাইৰ বাইৰ বহুত পদাৰ্পণ কৰিবলৈ এতিয়াও কিছুদিন বাকী আছে। এই বয়সত ছোৱালীৰ প্ৰেম ঘনিষ্ঠতাৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰিছে গঢ়ি উঠে। তেওঁৰ সৈতে মুন্সীৰ ঘনিষ্ঠতা ইমান বেচি হৈ পৰিছে যে কোমলমতি হৈ থকা হেতুকে অইন কোনে মাজুহৰ ছবি মুন্সীৰ অন্তৰত নোসোমায়। অইনক অসমৰত স্থান দিলে তেওঁৰ প্ৰতি অবিচাৰ কৰা হব বুলি মুন্সীয়ে ধৰি লৈছে। হয়তো, পাৰম্পৰিক পুত্ৰমতে এবাৰ

এজনক অন্তৰত স্থান দিঅ তেওঁৰ প্ৰতি বিশ্বাসী হৈ থকা উচিত—
এই কাৰণৰ দ্বাৰা মুন্নী পৰিচালিত হৈছে। কিন্তু এযা যে এক
ধ্বংসাত্মক চিন্তাধাৰা— অন্ততঃ মুন্নীৰ বাবে। গতিকে মুন্নীৰ যুক্তি-
বোৰ অখণ্ডনীয় হ'লেও তেওঁ নিজক মুন্নীৰ ইচ্ছা বা পাৰম্পৰিক
বিশ্বাসৰ ওচৰত মূৰ দোৱাবলৈ এন্দি দিব নোৱাৰে। তেওঁ মুন্নীৰ
ওচৰত হাব মানিব নোৱাৰে।

[তেওঁৰ]

বিস্তৃত অ জি—মুন্নীক নিষ্ঠুৰভাবে খেদি পঠিওৱাৰ তিনি মাহ
পাছত— প্ৰাফেছৰ জ্ঞানদীপৰ চকুৰ সমুখত বিস্তৃত হৈ বৈ থকা
অদৃশ্য পৰ্দা এখন হঠাতে গোল খাই গ'ল। পৰ্দাৰ সিপাৰে
দেখা পানে তেওঁ অপূৰ্ব সৌন্দৰ্য্যৰে মহিমান্বিত হৈ বহি আছে
প্ৰকৃতিৰ ভীষাৰী মূৰী। মুন্নীয়ে দি পাঠাৰ দেখাখোৱাৰে প্ৰচেষ্টা
জ্ঞানদীপৰ জ্ঞানচক্ৰ মুকলি কৰিলে। আজিহে তেওঁ উপাধিক
কৰিলে যে সম্পূৰ্ণ তিনিটা বছৰ ধৰি তেওঁৰে সৈতে একেবাৰে বাস
কৰি মুন্নী হয়তো ভিতৰি ভিতৰি হৃদয়-মনৰি চট্ফটাই গ'ল।
তেওঁ হৃদয়ঙ্গম কৰিলে যে এযা পাৰম্পৰিক সূত্ৰ সংশ্লিষ্ট প্ৰেম
নহয়— এযা এক অশ্লিষ্ট ইণ্টেলেক্টুৱেল জীৱন দৰ্শন। এই অশ্লিষ্ট
ইণ্টেলেক্টুৱেল জীৱন দৰ্শনে সৰু ছোৱালী এজনীৰ মনোজগত এই-
দৰে আচ্ছন্ন কৰি ৰাখিছিল যি তেওঁ বেনেচৈ জানিব ? এৰা,
মুন্নীয়ে তেওঁৰ আলমাবী হ'লি গায়ে বিতাপ পাৰিছিল— হয়তো
দৰ্শনৰ কিতাপবোৰ পঢ়িছিল। আলম সঁচাকৈ তাইৰ নিভাঁজ মানৱী-
যতাবোধ সবগ চুইছিল, তেওঁৰ জীৱনটোক লৈ তাই হয়তো দাৰ্শনিক
তত্ত্ববোধ চাপি-ভাৰি চাইছিল। মানৱিক আকোঁৱালি পোৱা
মুন্নীৰ দাৰ্শনিক মনে কাৰাধুৰি খাই আছিল ভৱিষ্যতৰ গৰ্ভত লীপ
হৈ থকা মানৱ জাতিৰ প্ৰগতি, সুখ আৰু শান্তিৰ পথ বিচাৰি।
ইকৈশ্বৰৰ দ্বাৰা পৰিচালিত এই প্ৰেম কিমান শক্তিশালী। আৰু

তাইক সম্পূৰ্ণৰূপে আওঁকাণ কৰি তাইৰ যুতিবোৰক অপ্ৰাপ্ত যুগজুৰ
 প্ৰশাশ আখ্যা দি তেওঁ তাইক উচ্ছেদ কৰি পঠিয়াই দিলে। আজি
 তিনিমাহ ধৰি মূৰ্খীৰ খবৰ এওঁও ভেওঁ নল'লে।

প্ৰফেছৰ জ্ঞানদীপ অধিবশ্যৰ কোঠাটোত বিচৰণ কৰিবলৈ
 ধৰিলে। মূৰ্খী আঁতৰি যোৱাৰ ক্ষণটিৰ কেঁকুৰণিবোৰ যেন
 কোঠাটোৰ চাৰিওফালে প্ৰান্ত দানিত ফুৰলৈ ধৰিলে। মূৰ্খীৰ দাৰ্শনিক
 বক্তৃতামিথি বাৰে বাৰে তেওঁৰ অন্তৰ-স্থানত খুন্দিয়াবলৈ ধৰিলে :

‘মই মৰ্ত্যত আপোনাক চিৰদিন জীৱিত কৰি ৰাখিব খুজিছিলো’
 “হেজাৰ বিজ্ঞানৰ ভৱিষ্যত মানৱক শিক্ষা দিয়াৰ বাবেহে আপোনাৰ
 বাসি সত্ৰৰ জন্ম হৈছিল। সেই ব্যক্তিসত্তাক এই এটা যুগতে শেষ
 হৈ যাবলৈ কিয় দিব লাগে? আপুনি মানৱ জাতিক বঞ্চিত
 কৰিবলৈ ওলাইছে। এটা পৰিষ্কাৰ জীৱনসূত্ৰিক বন্ধ কৰি গতিবোধ
 কৰাৰ অধিকাৰ ক’বা নাই। আপোনাৰ অদ্বিত আপোনাৰ সম্ভাৱন
 জৰিয়তে বন্ধি খাবিব লাগিব।”

প্ৰফেছৰে নিশ্বাস কাণ ওপৰ স্তম্ভত বন্ধ কৰি ধৰিলে।
 তেওঁৰ মূৰেৰে পোতা বত্ৰ প্ৰকাশ পোৱা নাই। কিন্তু হৃদয়ে
 তেওঁৰ বিননি হুনিব - মূৰ্খীয়ে কেতিয়া কৈশাৰ অতিক্ৰম কৰিলে
 মই ভাবুজিলোঁ, অক্লদৃষ্টি প্ৰায়ণা ৰোধিত গুণেৰে বিভূষিত।
 মূৰ্খীৰ প্ৰেমক মই সাধাৰণ কিণোৰীৰ প্ৰেম আখ্যা দি অবজ্ঞা
 কৰিলোঁ। ‘অকণজ্যোতিক মাত্ৰি অনাৰ দিনাখন সজিয়া হাঁদৰ
 ওপৰত ৰহি থাকোঁতে মূৰ্খীয়ে ভোল সেই প্ৰশ্নৰ গুচাৰ্থ তেওঁ এবাৰো
 কিয় ভাবি নাচালে? মাথোঁ মূৰ্খীৰ বয়সটোৰ ওপৰতহে তেওঁ
 কিয় ইমান গুৰুত্ব দি থাকিল? তেওঁৰ এই একচেতীয়া মনোভাৱৰ
 কাৰণে জ্যোতিয়ে বেতিয়া মূৰ্খীৰ বাবে প্ৰস্তাৱ দিব খুজিছিল
 তেওঁ জ্যোতিকো কঠোৰ বাক্য শুনাইছিল। কিন্তু সেই যুক্তিৰ,
 সেই প্ৰশ্নৰ সত্যতাক তেওঁ জানো উলংঘন কৰিব পাৰিব? সেই
 যুক্তি, সেই প্ৰশ্নই পুনৰ তেওঁৰ কাণত বিগৰিগাবলৈ ধৰিলে,

যেন মুন্সীৰ কণ্ঠত ঝঙ্কাৰিত হোৱা সেই যুক্তি আৰু সেই হুঁহুই আকাশে
বতাহে মুখৰিত হৈ বল্লোনৰ সৃষ্টি কৰিব ধৰিলে : “ নগণ্য
মস্তিষ্কৰ আজ্ঞে-বাজ্ঞে প্ৰাণীবোৰৰ বংশবৃদ্ধি হোৱাটো মানৱ জাতিৰ
বাবে ভয়ংকৰ, পৰুৱা-পিপৰাৰ দৰে হৈ থকা সেই বংশবৃদ্ধি ৰোধ
কৰা উচিত । কিন্তু কি যুক্তিত আপোনাৰ বংশ লোপ পাব
লাগে ? আপুনি সম্ভাৱক বৈজ্ঞানিক, দাৰ্শনিক কৰি গঢ়ি তুলিবলৈ
সক্ষম ! ”

অস্থিৰতা আৰু অসন্তুষ্টিত চট্‌কটাই প্ৰফেছৰে অধ্যয়ন কোঠা-
লৈ দৌৰি গ'ল । তেওঁ আনন্ধানী খুলিলে আৰু স্ক'পেনহাৰ্ণৰ,
নোট্‌চে, বাৰ্গছন আদিৰ দৰ্শনৰ কিতাপবোৰ উলিয়াই আনি মেজৰ
ওপৰত থলে । কোমলমতি মুন্সীয়ে এইবোৰ পঢ়িছিল । এৰা,
মুন্সীৰ মগজু তীক্ষ্ণ ; এইবোৰ পঢ়িছে আৰু বুজছে । এইবোৰৰ
ওপৰত লিখা তেওঁৰ নিজৰ অসমীয়া প্ৰবন্ধও মুন্সীয়ে পঢ়িছে ।
কিন্তু, মুন্সীৰ হাত ভৰিব কোমল আঙুলিবোৰ, তাইৰ গালৰ
তেনেই কোমল সজীবতা তেওঁৰ মানস চক্ষুত ডাঁহি উঠিল । তেওঁৰ
তুলনাত তাইৰ বয়স ইমান কম ! ইমান কম । হে ঈশ্বৰ, তেওঁৰ
যদি আৰু পাঁচ বছৰৰ ভিতৰত মৃত্যু হৈ যায় মুন্সীয়ে অকলশৰে
কিদৰে জীৱন-যাপন কৰিব ? এগুটা বছৰ পূৰ্ণ হ'বলৈ চাবিবছৰ
বাকী থাকোঁতেই মুন্সী বিধৱা হ'ব লাগিবনে ? নহয়— ! এয়া
দুৰ্ঘোৰ অনায়াস । খঙেৰে তেওঁ দৰ্শনৰ কিতাপবোৰ দলিয়াই
পেলাবলৈ উত্তত হ'ল । কিন্তু হঠাতে তেওঁ যেন মুন্সীৰ হাঁহি
তুলিবলৈ পালে । তেওঁ চকু খাই উঠিল । হাঁহি হাঁহি মুন্সীয়ে
যেন সঁকিয়নি দিলে :

“কিতাপৰ গাত কি দোষ ? দৰ্শন আপুনি নিজেই । পৃথিৱী-
খনেই দৰ্শন ; মানুহৰ জন্ম দৰ্শন ; মৃত্যু দৰ্শন, আকাশ, বিগ্ৰ,
জজ্ঞাও সকলো দৰ্শন । এয়া ওকৃতিৰ নিয়ম, এয়া সৃষ্টিৰ বহস্য ।
আপোনাৰ ভিতৰত সেই বহস্য, সেই নিয়ম, সেই স্ফূৰ্তি বিদ্যমান ।

সেয়েহে প্ৰকৃতিয়ে আপোনাৰ ওচৰলৈ মোক পঠিয়াইছিল। আপোনাৰ জীৱনৰ নৈখনক এতিয়া জোৰ কৰি বান্ধি ৰাখিব নোৱাৰে। মোক খং কৰি নেধাফাটো দূৰাই পঠিয়ালেও বেধাধাৰ ভিতৰৰ বস্তুখিনিয়ে আপোনাৰ বান্ধোন শিথিল কৰি পেলাইছে। গতিকে মই তাক ভাণদাৰ মোশোকাই নৈৰ সোঁত বোঁৱাবই লাগিব। ভয় মকৰিব, মে'ৰ নাৰীত্বৰ শক্তিৰ ওচৰত আপোনাক মৃত্যু পিছ ছুহিবলৈ বাধ্য হ'ব। জীৱন নৈৰ সোঁত ব'ব লাগিব; কাৰণ, বন্ধ হৈ থাকিলে পানীবোৰ পুৰণি হৈ লেভেৰা হ'ব। পানীবোৰ স্বচ্ছ হৈ বৈ থাকিবলৈ দিয়ক, বৈ থাকিবলৈ দিয়ক, বৈ থাকিবলৈ দিয়ক।”

লগে লগে প্ৰাফেছৰ জ্ঞানদীপৰ অন্তৰ আৰু মগজুৰ মিলিত প্ৰৱৰ্ত্তিৰ মুগ্ধীক বিচাৰি হাবাথুৰি খাবলৈ ধৰিলে। নিশা এতিয়াও ভালৈখিনি আছে। প্ৰাফেছৰে দুৱাৰ খুলিলে আৰু মুগ্ধীৰ কোঠালৈ গৈ কিতাপৰ আলমাবীৰ ভিতৰত দেখা পালে কুৰি চেণ্টিমিটাৰ ওখ আৰু চৈধ্য চেণ্টিমিটাৰ বহল এখন মুগ্ধীৰ বড়ীয়া হাঁহি থকা ফটো। মুগ্ধীৰ শিশুসুলভ হাঁহিটো ধৰি ৰখাৰ বাবে ফটোখন ডেবেই তুলিছিল। তেওঁ আলমাবীটো খুলি ফটোখন হাতৰে স্পৰ্শ কৰিবলৈ ধৰিলে। তাৰ পাছত আবেগ প্ৰবণ হৈ ২৩.৫৮” মুগ্ধীৰ হাসামুখৰ ফটোখন উলিয়াই আনি চাই চাই চাবলৈ:

“এৰ।। মুগ্ধী ডাঙৰ হোৱালী। সিদ্ধাৰ্থইও কৈছে, মুগ্ধী অপৈণত হৈ থকা নাই। কিন্তু বিস্ময়— এইখন প্ৰাথমিক মানুহ যদি বৃদ্ধ নহ'লহেঁতেন। সময়ৰ নোবাক্স যদি নাথাকিলহেঁতেন। “প্ৰাফেছৰ জ্ঞানদীপৰ ডেকা বয়সলৈ উন্নতি যাবৰ প্ৰবল হেঁপাহ জন্মিল। তেওঁৰ সমস্ত সত্তা মুগ্ধীত কেন্দ্ৰীভূত হ'ল।

প্ৰাফেছৰে ফটোখন নিজৰ বুকুত চেঁপি ধৰিলে। আৰু নিজৰ কোঠালৈ গৈ আৰু গাৰ ওৰেত থিয় কৰাই বাধি তেওঁ শুই পৰিল। দোকমোকালিতে উঠি মুগ্ধীৰ ফটোখন তেওঁ নিজৰ আলমাবীত শুৱাই থলে আৰু ভাবিলে: “লেখাফাটো এপোচাই দিয়াৰ বাবে মুগ্ধীয়ে

যদি অগতৈ ঘটায়। সিদ্ধার্থই খবৰ দিব বুনি বাট োৱা জানে।
 উচিত হ'ব নহয়। মুন্সীয়ে যদি আত্মহত্যা কৰে। প্ৰফেছৰৰ সমস্ত
 শৰীৰ জিহাৰ খাই উঠিল। তেওঁ ততাতৈগাকৈ গা ধুই পোছাক পিন্ধি
 ল'লে আৰু দইংকমলৈ নামি আহি বেলকনিত বহি ত্ৰেকফাষ্টৰ বাবে
 যি মিনে তাকে দিবলৈ লগুৱাব আগত কৈ পঠিযলৈ। ততাতৈগাকৈ
 ত্ৰেকফাষ্ট খাই তেওঁ গাড়ীখন লৈ সিদ্ধার্থৰ ঘৰ অতিমুখৰ বাওঁদ
 হ'ল। মুন্সীয়ে আহি তা কৰাৰ ভয়ভেঁক হৈছিল। এতিয়া যে দহ
 মিনিটৰ ভিতৰতে তেওঁ সেই ঠাই পালেগৈ যি ঠাইত মুশাক বৰখন্দৰ
 মাজৰ পৰা বুটনি আনিছিল। সিদ্ধার্থৰ ঘৰ তেওঁ চিনি নাপায়।
 মুন্সীয়ে তেওঁৰ গাড়ীৰ আগেৰে দৌৰি দৌৰি গৈ থকা দৃশ্যটো মনত
 পেলাই অনুমান কৰি তেওঁ আগুৱাই গ'ল। তেতিয়া বাতিপুৰা মাথান
 ছয় বাজিছিল।

এনেদৰে এখন ঘৰত গুপতুল লগাৰ শব্দ শুনা গ'ল। বৃদ্ধ
 টপ্পতপনিত প্ৰফেছৰৰ মূৰ আচল্লাই কৰাৰ দৰে অনুমান হ'ল।
 কোনোমতে তেওঁ গাৰ্ভাৰ পৰা নামি ঘৰখনৰ পদুনি পালেগৈ।
 এনেতে ল'ৰা এজন দৌৰি ওলাই আহি তেওঁৰ গাড়ীখন দেখিয়েই
 বাস্তৱ্যে তেওঁলৈ চাই স্বৰ্ণিলৈ : “এইখন আপোনাৰ গাড়ীনে ?
 আমাক দিবলৈ ? যি জাভা লাগ তাকেই দিল।”

“কি হৈছে থুনি কোৱাচোন।”

“সিদ্ধার্থ ফানৰ অনীধৰৰ হঠাতে কিব এটা হৈছে।
 হিম্পিতানলৈ নিব লাগে।”

“ব'লা ভিতৰলৈ।”

তেওঁ বাৰান্দাত উঠিবলৈ নৌপাওঁতেই সিদ্ধার্থই মুন্সীক ছাত্ৰৰ
 ওপৰত তুলি ধৰি বলিঘাৰ দৰে কান্দি কান্দি ওলাই অহা দেখিলে।
 নিৰ্বীৰ-নিষ্পন্দ হৈ প্ৰফেছৰে হাত দুখন মেলি মুন্সীক তেওঁৰ হাতত
 দিবলৈ বুনি সিদ্ধার্থক চকুৰে অনুৰোধ কৰিলে। সিদ্ধার্থই মুন্সীক
 আগবঢ়াই দিলে। সিদ্ধার্থ আৰু তাৰ পত্নী মুন্সীক কোলাত লৈ গাড়ীৰ

ভিতৰত বহিষ। গাড়ী ডাউন টাউন হস্পিটাললৈ গতি কৰিলে।

অনজন ডাক্তৰ বিষক্ৰিয়া কৰ্ত্তন কৰাত ব্যস্ত হৈ পৰিল। দুই তিনিবাৰমান বৰি কৰোৱাশে। মুন্সী অচেতন। প্ৰফেছৰ বিৰিক্ষিত ওপৰত প্ৰস্তাৱৰ দৰে থিয় হৈ থাকিল। ডাক্তৰ, নাৰ্চ আৰু সিদ্ধাৰ্থৰ পত্নী মুন্সীৰ লগত ব্যস্ত হৈ থাকোঁতে সিদ্ধাৰ্থ প্ৰফেছৰৰ ওচৰ চাপিল। সি সিহা কবলৈ নোপাওঁতেই দেখিলে যে তেওঁৰ হৃৎকু চকুলোৰে সিক্ত হৈ উঠিছে। তেওঁ সিদ্ধাৰ্থৰ হাতত ধৰি অস্থিৰভাৱে অনুৰোধ কৰিলে: “সিদ্ধাৰ্থ, মই মুন্সীক নিৰলৈ আহিছিলোঁ। এতিয়া তেওঁৰ বি অৱশিষ্ট বয়, তাকেই মই লৈ যাম; তেওঁৰ প্ৰতি কৰা নিষ্ঠুৰ ব্যৱহাৰৰ বাবে প্ৰায়চিত্ত কৰিম।”

“নিজক দোষী সাব্যস্ত নকৰিব, ছাৰ। আচলতে আমি কোনেও ত ইক বুজি নাপালোঁ। মই দেখাশোনাটো তাইক নেদেখাকৈ লুকাই ধৰা লাগিছিল।”

“তেওঁ কি খাইছিল, সিদ্ধাৰ্থ?”

সিদ্ধাৰ্থই জনালে, “মুন্সীক লেফাকাটো ঘূৰাই দিয়াৰ সাহস নকৰি মই মোৰ টেবুলৰ ওপৰত ৰাখিলোঁ, আৰু আপোনাৰ স্বাস্থ্য ভাণে আছে বুলি তাইক জনালোঁ। কিন্তু তাই সন্তুষ্ট নহৈ লেফাকাটো আপুনি গ্ৰহণ কৰিলেনে নাই জানিব বিচাৰিলে। আপুনি গ্ৰহণ কৰিছে বুলি উত্তৰ দি মই গৈ লেফাকাটো মোৰ পেণ্টৰ পকেটত ভৰাই ধলোঁ, আৰু বাগিচাৰ গছ-পুলিবোৰ ভালদৰে বাচিছেনে নাই চাবলৈ গ'লোঁ। আজি নিচেই পুৱাতে—প্ৰায় পাঁচটা বজাৰ সময়ত মুন্সীয়ে হঠাৎ বাহিৰৰ পৰা নব্বৌতকক মাতি ক'লে যে ধুনীটো আহিছে, লেভেৰা কাপোৰ আছে যদি দিব লাগে। মোৰ টোপনি সম্পূৰ্ণ হোৱা নাই বাবে স্তুৰিলোঁ। মলিকাই ৬২.২২% ডিষ্ট'ৰ্টেড কাপোৰৰ সৈতে মোৰ সেই পেণ্টটোও মুন্সীৰ হাতত গুজি দি পুনৰ তই থাকিলহি। লেফাকাটোৰ বিষয়ে মলিকাই একো নাজানিছিল। হাৰে পাঁচ বজাত

মই উঠি মুখ-হাত ধুই আহি মুখখন মচিবলৈ লৈছে। এনেতে বাগিচাৰ স্থিতৰত লগুৱাটোৰ চিঞৰ শুনি দৌৰি গৈ দেখো যে মুন্নী মাটিত পৰি আছে, তাই মুখেৰে কেন বাহিৰ হৈছে। তাইৰ এখন হাতৰ মুঠিত এসোপামান কৰবীৰ গুটি আছে। আনখন হাতত লেফাফাটো আছে। মল্লিকাক মই চৰিয়ানো, কোবালো। কিন্তু দোষ জানো মল্লিকাৰ ? দোষ মোৰ ; মই মল্লিকাক জনাই থৰ লাগিছিল।”

“প্ৰধান দোষী মইহে সিদ্ধাৰ্থ। মই বুজিব লাগিছিল যে গোটেই পৃথিৱীখনৰ ঘৃণা তেওঁ সহিব পাৰে; সহিব নোৱাৰে মাথো মোৰ ঘৃণা।”

দিনৰ এক বজাত মুন্নীয়ে লৰচৰ কৰা দেখি ডাক্তৰৰ পৰামৰ্শ-মতে সিদ্ধাৰ্থৰ পত্নীয়ে আজন্মৰ আৰু পেন্তাবোৰৰ বাকলি গুছাই লাহে লাহে মুন্নীক খুৱাবলৈ ধৰিলে, সাখীৰৰ সৈতে পকা বেলফল মিহলাই যত্ন সহকাৰে খুৱালে। তাকে দেখি প্ৰফেছৰে ভাবিলে— এইজনী নাৰী প্ৰগতিৰ জুঁইত ঘিঁউ ঢলা নাৰীৰ পৈশাচিক মনোবৃত্তিয়ে মুন্নীক তেওঁৰ ওচৰলৈ প্ৰতিযাই দিছিল, সেয়া হয়তো ব্ৰেছিং ইন্ ডিহ'গাইছ আছিল। আশ এতিয়া মুন্নী তেওঁৰ ওচৰৰ পৰা আঁতৰি আহোঁতে এইজনী হয়তো ভালৈ মানুহ হ'ল। হওঁক তেওঁ, বেচেৰা সিদ্ধাৰ্থৰ জীৱন বৰুৱা পৰিব।

মুন্নীয়ে চকু মুদি মুনি খাই থকা দেখি সিদ্ধাৰ্থ আৰু সিদ্ধাৰ্থ-পত্নীৰ মুখত হাঁহি বিৰিঙি উঠিল। প্ৰফেছৰ উৎক্লিষ্ট হৈ আগুৱাই আহি মুন্নীৰ ওচৰত থিয় হ'ল। মুন্নীৰ শুকান বেদনাক্ৰিষ্ট গুঁঠ-জুৰি আৰু অৱশ্য চকুৰ পতা নিৰীক্ষণ কৰি কৰি তেওঁৰ আকাঙা জ্বলিল— তেওঁ যেন সকলোকে ঠেলি আঁতৰাই সেই গুঁঠ আৰু চকুৰ পতা নিজৰ গুঁঠৰ উৰুতাৰে সজীৱ কৰি তুলিব। চকুমুদি পৰি থকা মুন্নীৰ উশাহৰ প্ৰতিটো চোঁ তেওঁ অপলক নেত্ৰে প্ৰশংসানুচক দৃষ্টিৰে চাবলৈ ধৰিলে। এৰা, মুন্নী ডাঙৰ ছোৱালী।

মুন্নিৰ দৰ্শনবোৰ মুন্নিৰ অঙ্গ-প্রত্যঙ্গত যেন প্ৰতিভাত হব লাগিছে !
আজি মুন্নিৰ ওচৰত চুবুৰি দহ বছৰত পদাৰ্পণ কৰা প্ৰফেছৰ
হাতীবৰুৱাৰ নিজকে এজন ত্ৰিশ বছৰীয়া ফুৰু যেন অনুমান হৈছে ।

নিশা আহিব । ডাক্তৰ আহি জনালে যে অত্যন্ত দুৰ্বল
হৈ থকা বাবে মুন্নিয়ে চকু নেমলে । এবাৰ ভাল টোপনি
গোৱাৰ পাছত চকু মেলিব, আৰু তেতিয়া খাবলৈ ইচ্ছা কৰিলে
তখনে এগিনা২ কমলাৰ বস খুৱাই দিব পাৰে । প্ৰফেছৰে ক'লে
যে বজাৰৰ বস্তু কিনিব নানাগে ; তেওঁৰ ঘৰত বস উশিওৱা
মেচিন আছে, তেওঁ নিজহাতে বস প্ৰস্তুত কৰি লৈ আহিব ।
তেওঁ নিজ ঘৰলৈ উদ্ভ্ৰান্তি আহিল । কিন্তু কমলাৰ বস প্ৰস্তুত
কৰি উঠাৰ লগে লগে সিদ্ধান্ত ই ফোন যোগে জনালে যে তেওঁ
এতিয়া হস্পিটাললৈ নগ'লেও হব, মুন্নিয়ে শুইছে । তেতিয়া
নিশা দহ বাজিছে । তেও জনালে : 'কিন্তু যিকোনো মুহূৰ্ত্ততে
মুন্নিয়ে সাৰ পাব পাৰে, কাৰণ তেওঁৰ পেটত গাখীৰৰ বাহিৰে
অইন একো বস্তু পৰা নাই ।'

“এবো খাবৰ ইচ্ছা কৰা নাই ছাৰ, গাখীৰৰ সৈতে ব্ৰেড
মিহলি কৰি দিয়া হৈছিল, উলিয়াই পেলালে । ডাক্তৰে কৈছে
যে এবাৰ শুই উঠাৰ পাছতহে খাবলৈ ইচ্ছা কৰিব । আপুনি
শোৱক, দৰ্কাৰ পৰিলেই নই আশান্বিত ম'তিম ।’

“ডাক্তৰৰ কথামতে নহয় ! হোপ্প্ৰু ডাক্তৰ !”

তেওঁ গাভী লৈ বাওঁনা হ'ল ।

তেওঁ গৈ দেখিলে যে মুন্নিৰ সেয় টোপনি নহয় ; দুৰ্বলতাৰ
বাবে নিশ্চল হৈ পৰি আছে । তেওঁ কোনোকালে জ্বাক্ষৰ নকৰাকৈ
মুন্নিৰ বহুতাই লৈ তেওঁৰ বুকুৰ ওপৰত আঁঠুজাই ল'লে আৰু
কমলাৰ বসৰ গিলাছটো তাইৰ ওঁঠত লগাই দিলে । তাই ওঁঠ
খোলা নাই, চকু মেলা নাই । তাই অত্যন্ত অৱশ । প্ৰফেছৰে
তাৰ কপালৰ চুলিবোৰ লাৰি-চাৰি আঙ্গ' ক'ঠ মাতিলে : 'Munni,

my little friend, please take this ।”

মুম্বীয়ে চকু মেলিলে আৰু আশ্বৰ্য্যৰ চাৰনিৰে তেওঁৰ মূৰত চাবলৈ ধৰিলে । সিদ্ধাৰ্থ বৰ আবেগ প্ৰৱণ হৈ পৰিল । সি মুম্বীৰ হাত এখনত ধৰি কল্পিত কাঠ মাতিলে :

“খা, মুম্বী ! তই জনা নাই তই বিমান ভাগ্যৱতী ।”

মুম্বীয়ে ওঁঠ গঢ়িল । সন্তুষ্টিজনক উত্তেজনাৰে তাই প্ৰফেছৰৰ বুকুত মুখখন ঝুজি দিলে । তাইৰ চুপিত হাত বুলাই প্ৰফেছৰে উচ্চাৰিলে : “আগতে নাই লোৱা মুম্বী । তুমি বৰ দুৰ্বল হৈ আছা ।”

তেওঁৰ চকুৰ ফালে চাই চাই মুম্বীয়ে কমণ্ডাৰ বসখিনি খালে । সিদ্ধাৰ্থৰ পত্নীয়ে আচৰিত হৈ প্ৰশ্নৰ দৰে থিয় হৈ থাকিল । সিদ্ধাৰ্থই মুম্বীক নিৰীক্ষণ কৰি কৰি মৰমেৰে ক’লে : “এতিয়া আনুভূতি আৰু পৰঠা অকণ খাই ন’ । তেতিয়াহে ৰাতিপুৱা শৰীৰত বন পাবি । ছোঁক লাগিছে নিশ্চয় তোৰ ।”

মুম্বীয়ে মূৰ ছুপিবালে । বিস্তৰ প্ৰফেছৰৰ চকুমুখৰ ফালে মন্থমুগ্ধৰ দৰে চাই থাকিল । প্ৰফেছৰ তাইৰ চকুত চকু ৰাখি হাঁহি মাৰি উচ্চাৰিলে :

“জীৱনৰ চাকৰিলৈ লাভ কৰিবলৈ মোৰ ইণ্টাৰভিউৰ প্ৰয়োজন হ’ল । ইণ্টাৰভিউত উত্তীৰ্ণ হব পাৰিছান ।”

মুম্বীয়ে লজ্জাবোধ কৰিলে আৰু তেওঁৰ গাৰ ওচৰা আঁতৰি গাকৰ ওপৰত পৰি মুখ লুকবালে । প্ৰফেছৰে থিয় হৈ প্ৰকাশ কৰিলে : “সিদ্ধাৰ্থ, ইণ্টাৰভিউ চায়েছফুল । কালিলৈ ৰাতিপুৱাতে আহি চাকৰীত জইন কৰিম । এতিয়া আনুভূতি আৰু পৰঠা খুৱাই দিবা । কালিলৈ ৰাতিপুৱা এগিলাহ গাখিৰ খুৱাই সঁজু কৰি ৰাখিবা ।”

মুম্বীয়ে মূৰ দাঙি প্ৰফেছৰ ওলাই যোৱাৰ ফালে কেৰাহিকৈ চালে । অৰাক্ হৈ চাই থকা মল্লিকায়ে মুম্বীক আনুভূতি আৰু পৰঠা খাবলৈ দি থাকোঁতে মুম্বীৰ মূখৰ উজ্জ্বলতা আৰু আবেগ প্ৰৱণতা পুৰাতনপুৰাতন অধ্যয়ন কৰি থাকিল । মল্লিকা নিজে বৰ ভাৱ-

শ্রবণ হৈ পৰিছে। মুনীৰ খোৱা শেষ হোৱাৰ পাছত মল্লিকাই ক'ল : 'মই আজি মুনীৰ লগতে শুম। তাই আজি মোক এক অমূল্য সত্য উদ্‌ঘাটন কৰিবলৈ উদগণি দিছে। মই মুনীৰ ভিতৰত মোক নিজক বিচাৰি পাইছোঁ যেন লাগিছে। মই যেন বুজি পাইছোঁ পৰ্বত সঙ্গৰ নিৰ্বিকাৰ নিশ্চয় পুৰুষ প্ৰফেছৰ জ্ঞানদীপ আজি কিয় মুনীৰ ওচৰত ইন্টাৰভিউত অৱতীৰ্ণ হৈছে।'

‘এয়া তুমি কৈছানে?’

“এৰা। মোক ভূমি নুবুজিব। মুনী, তোৰ দেহৰ উত্তাপেৰে মই মোৰ অন্তৰ পৱিত্ৰ কৰিব খোজে।”

মল্লিকাই মুনীক নিজৰ বুকুত সাঙুটি ধৰি শুই পৰিল। সিদ্ধাৰ্থই দেখিলে যে মল্লিকাৰ চকুত চকুলা বিৰিঙিছে।

পিছদিনাখন প্ৰফেছৰ আহি যেতিয়া হস্পিটাল পায় সিদ্ধাৰ্থই তেতিয়া মুনীৰ বিনিজ ৰৈ প্ৰফেছৰৰ বাবে বাট চাই আছে। প্ৰফেছৰ এটা ক্ৰিমৰঙৰ পাৰি পাঞ্জাবী জাক প্ৰায় এক চেণ্টিমিটাৰ বহল মুগাৰঙৰ পাৰী থকা মিহি শূতাৰ উৎকৃষ্ট চুৰিয়া পিন্ধি আহিছে। মল্লিকাই বস্ত্ৰ সামৰি লোৱাত বাস্তৱ হৈ আহিল। মুনীয়ে গা ধুই ওলাই মূৰ ফনীয়াই আহিল। প্ৰফেছৰে ক্ষন্তেক মুনীৰ ভৰিৰ পৰা মূৰলৈ দৃষ্টি নিৰূপণ কৰি আগুৱাই গৈ তাইৰ কান্ধত ধৰি উচ্চাৰিলে : “Victorious little friend, Glorified Munn, মই হাব মানিছোঁ! ইমান বছৰৰ বাধাপ্ৰাপ্ত হৈ থকা জীৱন-নৈৰ সৈতে খুনি পেলাইছোঁ— তোমাৰ আহ্বানত। তুমি গৰৱিনী বসুন্ধৰা তুমি মাতৃ, তুমি প্ৰকৃতি। I love you! I need you! এতিয়া তুমি মোৰ সৈতে বাবলৈ সাজুনে?”

মুনীয়ে মূৰ তুপিয়ালে। প্ৰফেছৰে পেকেট এটা আৰু গহনাৰ বাকচ এটা সিদ্ধাৰ্থৰ হাতত দি ক'লে : “মনালিছাক বিবোৰ বস্ত্ৰ দিছিলোঁ, সেই সকলোবোৰ মুনীৰ বাবে। কাৰণ মনালিছা আৰু মুনী একেজনী ছোৱালী। তহপৰি এই কাপোৰজোৰ

মনালিছাই মাথো হোমৰ গুৰিত বহাৰ সময়তহে শিকিছিল।”

মল্লিকাৰ মূৰীক কইনা সজাই দিলে। প্ৰফেছৰে তাইৰ হাতত ধৰি সিদ্ধাৰ্থৰ ওচৰলৈ আহিল আৰু সিদ্ধাৰ্থৰ সন্মুখত তেওঁৰ দুহাত পাতি ধৰি বাক্য কৰিলে : “সিদ্ধাৰ্থ, মূৰীৰ উজ্জ্বল ভৱিষ্যতৰ নিশ্চয়তা মই কৰি দিব নোৱাৰোঁ। যদিও তেওঁৰ শাৰীৰিক আৰু মানসিক শাস্তিৰ নিশ্চয়তা মই দিব পাৰোঁ। তোমাক অন্তৰ্ভুক্ত যন্ত্ৰণা দিবলগীয়া হোৱা বাবে মই বৰ দুখিত। এতিয়া মোক মূৰী-ভিক্ষা দিয়া।”

সিদ্ধাৰ্থই মূৰীৰ হাত দুখন তুলি ধৰি প্ৰফেছৰৰ হাতৰ ওপৰত থৈ কঁপা কঁপা মাতেৰে উৰ্চ্চাৰিলে : “মূৰী, এয়া মই মানুহকপী এজন ঈশ্বৰৰ হাতত তোক সমৰ্পণ কৰিলোঁ। তোৰ জীৱন আদৰ্শৰ ভেঁটি অচ্ছিন্ন-অভগ্ন হৈ যুগ যুগ ধৰি বৰ্ত্তি থাকক।”

মূৰীয়ে ককায়েক-নবৌৱেকক সেৱা কৰিলে। কিন্তু সিদ্ধাৰ্থই ধৰিকিৰ লোহাত কঁপানখন ৰাখি তললৈ চাই বৈ থাকিল। তাৰ চকুৰ পৰা টোপাটোপে চকুলো সৰিব ধৰিলে। তাকে দেখি মূৰীয়ে তাৰ চকুলোবোৰ মূহি দিবলৈ ধৰিলে। সিদ্ধাৰ্থই মূৰীক সাতটি ধৰি তাইৰ চুনিৰ মাজত তাৰ নাক-মুখ ঘঁহি ঘঁহি বেদনাৰ উপশম কৰিব বিচাৰিলে। মূৰীয়েও তাক সাতটি ধৰি কান্দি কান্দি ক'লে : “ককাইদেউ, মোক ক্ষমা কৰিবা; মই তোমাৰ মনত আঘাত দিছোঁ।”

“নহয় মূৰী; য'ত মনৰ সুখ আৰু আনন্দত জীৱন কটাব পাৰ সেই ঠাই শুই নিজে বাছি লৈছ। তাত মোৰ আঘাত পাবলগীয়া একো নাই। মইও সুখী—মই অত্যন্ত সুখী, মূৰী।”

প্ৰফেছৰে সিদ্ধাৰ্থৰ কান্ধত হাত ৰাখি সান্ত্বনাৰ সূৰত ক'লে : “সিদ্ধাৰ্থ, মোৰ ঘৰ তোমাৰ ধৰৰ পৰা বৰ বেছি দূৰ নহয়। মন গ'লে তুমি দিনত ভিনিচাৰিবাৰ মূৰীক লগ পাবলৈ যাব পাৰিবা। দুখ নকৰিবা, মূৰী তোমাৰ চকুৰ আগতে থাকিব।”

“কিন্তু মুন্নী অবিহনে মোৰ ঘৰ নীৰস বেদনাৰ ধ্বংসস্থাপ্ত
পৰিণত হ’ল।”

মল্লিকা আগুৱাই আহি সিদ্ধাৰ্থৰ সন্মুখত থিয় হৈ আগুৱেৰে
ক’লে : “নহয়। এজনী মুন্নী আঁতৰি গ’লেও আন এজনী মুন্নী
আমাৰ ঘৰলৈ আহিব। আমাৰ ঘৰ উদং হৈ নাযাব।”

এইবথ। শুনি মুন্নীয়ে আশা আৰু আনন্দৰ চাৰনিৰে চাই
নাৰীয়েকৰ কান্ধত ধৰি প্ৰশ্ন কৰিলে : “সঁচানে নবৌ ? তুমি মুন্নী
এজনীক ককাইদেউৰ ওচৰলৈ আনিবানে ?”

“আনিম মুন্নী। ইমান বছৰে মই এক অলীক সপোন ৰাজ্যত
ভ্ৰমৰ ৰংচঙত ওপঙি ফুৰিছিলোঁ। তোৰ ব্যক্তিত্ব, আদৰ্শ আৰু
নাৰীত্বৰ শক্তিয়ে মোৰ চকু মুকলি কৰি দিছে। মুন্নী, তোক মই
যিবোৰ দুৰ্বাবহাৰ কৰিছিলোঁ পাহৰি ৰাখি। তোৰ ককায়েকৰ
অমূল্য জীৱনটোক সৃষ্টিশীল আৰু গতিশীল কৰি সজীৱ কৰি তুলিবলৈ
মই প্ৰস্তুত। মোক ক্ষমা কৰি দে মুন্নী।”

“নাকান্দিব নবৌ। তোমাৰ ওচৰত মোৰ কোনো অভিমান
নাই। তোমালোক দুয়ো সুখী হোৱাটো মই বিচাৰো।”

প্ৰফেছৰে ঘোষণা কৰিলে : “কানিনৈ মুন্নী আৰু মোৰ
বিবাহোৎসৱ। সিদ্ধাৰ্থ, তোমালোক দুয়ে নিশ্চই পুত্ৰভাৱে হাজিৰ
হবগৈ।”

[চৈধ্য]

প্ৰফেছৰ জ্ঞানদীপ মুন্নীক লগত লৈ লাহে লাহে নিজ বাসভৱন
অভিমুখে ৰাওনা হ’ল। কিন্তু তেওঁৰ পদূলি মুখত থিয় হৈ আছে
অকণজ্যোতি — মুন্নীৰ প্ৰেমপূজাৰী অকণজ্যোতি। মহামুৰ্ছতিশীল
জগৰীয়া ভাৱত গাড়ীৰ পৰা নামি প্ৰফেছৰে অকণজ্যোতিৰ মূৰা-
মুখী হৈ থিয় হ’ল। লগে লগে মুন্নীয়েও গাড়ীৰ পৰা নামিল।
মুন্নীৰ পোছাক, শিৰ কঁপাল আৰু গহনাৰ কালে চাই চাই অকণ-

জ্যোতি বোবাৰ দৰে থিয় হৈ থাকিল। ক্ষন্তেক পাছত অৰুণজ্যোতি
আঁতৰি যাবলৈ ওলাল। প্ৰফেছৰে তাৰ হাতত থাপ মাৰি ধৰি
ক'লে : “নহয়, তুমি গুচি যাব নোৱাৰা।”

অনুগ্ৰহ কৰি মোক যাবলৈ দিয়ক ছাৰ। মুন্সীয়ে মোক
জানিবলৈ দিলেও তেওঁৰ বিঘাত মই কোনো প্ৰতিবন্ধকৰ সৃষ্টি
নকৰিলোঁহেভেন।”

“তেন্তে মুন্সীক আশীৰ্বাদ একে দি যোৱ।।”

“আপোনাৰ আশীৰ্বাদ তেওঁলোক পৰি-পত্নীৰ বাবে যিমান
মূল্যবান তাৰ তুলনাত মইনো কোন।”

“Ah Arunjyoti। It can't be helped।”

“What do you mean Sir?”

“Arunjyoti, please do not treat me as a traditional
rival I am sorry that it has happened.”

এইবাৰহে অৰুণজ্যোতিয়ে প্ৰফেছৰৰ মূৰৰ পৰা ভৰিলৈ তীক্ষ্ণ-
ভাৱে পৰ্য্যবেক্ষণ কৰিলে। ঠঠাতে সি ইমান ধ্যানকভাবে চকুখাই
উঠিল যে আতঙ্কগ্ৰস্ত হৈ সি চিঞৰি উঠিল : “হয়। নহয়।”

অৰুণজ্যোতি পলাবলৈ উদাত হোৱাত প্ৰফেছৰে তাৰ কান্ধত
ধৰি নজ্জাৰে ক'লে : “অৰুণজ্যোতি, আহা ভিতৰলৈ আহ।।”

বলিয়াৰ দৰে অৰুণজ্যোতিয়ে প্ৰফেছৰৰ হাত এছাৰ মাৰি ব্যক্ত
কৰিলে : “নহয়। আপোনাক শিকিত সমাজৰ প্ৰৱৰ্ত্তা আখ্যা
দিয়া হৈছে। আপুনি হেজাৰ-বিজাৰ ল'ৰা-ছোৱালীক উপযুক্ত
মানুহ হোৱাৰ পথ দেখুৱায়। অথচ আপুনিয়ো মোৰ চিতাগ্নি বচন।
কৰিছে। আপুনি মোক ভাৱ-ৰীয়া সজাইছে।”

কিংকৰ্ত্তব্যবিমূঢ় প্ৰফেছৰে কোনো কথা বাখ্যা কৰিব নোৱাৰি
অৰুণজ্যোতিৰ হাতত পুনৰ খামুচি ধৰিলে—জানোচা সি পলাই
ৰায়। আনখন হাতেৰে অৰুণজ্যোতিৰ কান্ধত ধৰি ভেওঁ মাতিলে :
“অৰুণজ্যোতি তুমি বলিয়া হলেও এতিয়া মোৰ কোনো উপায়

নাই । তোমাৰ মোৰ কিছু কথা কবলগীয়া আছে ।

‘মুন্নীক আপোনাৰ ঘৰত নিৰাপত্তাৰ বাবে ককায়েকে এবি
থৈ গৈছিল । এতিয়া মই ভালদৰে বুজিছোঁ— মুন্নীৰ অকিৰেচনাৰ
কাৰণ আপুনি । মই আপোনাৰ পুতৌ খিটাবি অংশ নাছিলোঁ ।
আছিলিলোঁ পৰামৰ্শ বিচাৰি । কিন্তু নহয় , মোক আপোনাৰ কোনে
পৰামৰ্শৰ দৰ্কাৰ নাই । আপোনাৰ সুউচ্চ ডিগ্ৰী, আপোনাৰ শিক্ষা,
আপোনাৰ লিখনি কোনোটোকে আজি মই মূল্য দিয়াৰ বাবে
প্ৰস্তুত নহয় । মোৰ সৈতে আপোনাৰ কোনো কথা থাকিব নোৱাৰে ।’
মুন্নীয়ে মাতিলে : “অকণজ্যোতি, বলিয়াৰ ঘৰে কথা নকবা । কি
যুক্তিত তুমি তেখেতৰ ওপৰত আক্ৰমণ চলাইছা ?”

“মুন্নী, তোমাৰ ক’পালৰ সেন্দূৰ দেখি মই বাপুয়া হোৱা
নাছিলো ।”

“এবা । বলিয়া হৈছা মোৰ স্বামী কোন বুজিব পাৰি । কিন্তু
মোৰ স্বামীৰ বিষয়েই নহওঁক । তুমি ইমান গুণোটগোৰে নাচিব
লাগিছা কৈলৈ ?”

অকণজ্যোতিয়ে বিলুপাত্তক ভজিয়াৰে গুতি ৰাংলৈ খোজ
পেলালে , কিন্তু মুন্নীয়ে তৎক্ষণাত তাক আগচি ৰাৰি কলে : “তুমি
মোৰ স্বামীৰ ওপৰত কোনো আৰ্থেজ লৈ গুছি ৰাৰ নোৱাৰা ।
তেখেতে তোমাক প্ৰিতৰলৈ মাতিছে ।”

“মুন্নী, প্ৰকেচৰ হাতীৰকৰাই তোমাৰ দৰে হোৱালীক কথাৰে
ৰণ কৰিব পাৰে । মোক বিশ্বাস জন্মাবলৈ অপচেষ্টা নকৰাই ভাল ।”

“অকণজ্যোতি মোৰ শৰীৰ বৰ বেছি ভাল নহয় । মই এই
মাত্ৰ হিম্পিতালৰ পৰা ওলাই আহিছোঁ , ৰাস্তাত কথা বহল কৰিবলৈ
মোৰ মন নাই । সেয়েহে কৈছোঁ, তুমি এখেতৰ ওপৰত বিশ্বাস
কাঠাৰ উক্তি বৰ্ণন কৰিছা তাৰ কোনো এটাই তেখেতৰ চৰিত্ৰক
স্পৰ্শ কৰা নাই । এজন নিৰ্দোষী মানুহক এইদৰে কুঠাৰাঘাট
কৰি তুমি গুছি ৰাৰ নোৱাৰা । সেয়েহে তোমাক আগেয়ে

কোনোদিনে নিমন্ত্ৰণ নকৰা নহৈ আজি তোমাক অনুৰোধ কৰিছোঁ ।
আহা অকণজ্যোতি ।”

“নহৈ তোমাৰ নিমন্ত্ৰণ গ্ৰহণ কৰিব নোৱাৰোঁ ।”

“অকণজ্যোতি তুমি যোক যি বুলি ভাবা ভাবি থাকিবা । কিন্তু
মোৰ স্বামীয়ে তোমাক ভাল পায় । তেখেতৰ বিৰুদ্ধে কোনোধৰণৰ
আক্ৰমণ নৈ যাবলৈ তোমাক নহৈ এৰি দিব নোৱাৰোঁ । তেখেত
নিৰ্দোষী ।”

অকণজ্যোতিয়ে ক্ষন্তেক ততক মাৰিলে আৰু মূৰীৰ কালে
সন্দেশৰ চাননিৰে চাখলৈ ধৰিলে । ইমান পৰে নিজৰ চৌহদৰ
পদুনিৰ পেটৰ ওচৰত এখজি-দুখজিকৈ খোজ কাঢ়ি ফুৰা প্ৰক্ষেপে
প্ৰকাশ কৰিলে : “মূৰী, ব’লা আমি ভিতৰলৈ যাওঁ । কোনো
প্ৰমাণ দাখিল কৰাৰ প্ৰয়োজন নাই ।”

মূৰী ভিতৰ সোমাই গ’ল । প্ৰক্ষেপেৰে গাভীখন ভিতৰলৈ
মুৱাই লৈ গৈ গেৰেভত ৰাখি তলা লগাই থলে । তেওঁ ঘৰৰ
ভিতৰলৈ সোমাবলৈ উদাত গোৰাৰ লগে লগে দেখিলে যে লগুৱা-
টোৱা বন্ধ কৰি থোৱা দিলৰ পেটখনত ধৰি অকণজ্যোতিয়ে তেওঁলৈ
চাই আহিছে । তেওঁ অলপ বিৰক্ত হ’ল । মূৰীৰ ফালৰ পৰা সি
কোনোদিনেই কোনো সহাৰি পোৱা নাই, তেনেস্থলত সি ইমান
কষ্ট হব লাগে কিয় ? এই ল’ৰা-ছোৱাণীৰোৰ সকলো একচেতনিক
হৈ গ’ল নেকি ? তেওঁ অকণজ্যোতিক আওঁকাণ কৰি পিছমুখ
লৈ । অকণজ্যোতিৰ মাতৃ জনা গ’ল :—

“ছাৰ প্লীজ ।”

তেওঁ লগুৱাটোক পেটখন ধূলিবলৈ নিৰ্দেশ দিলে । পেট
খোলাৰ লগে লগে অকণজ্যোতি সোমাই আহি নস্তভাৱে ক’লে :
“যোক খং নকৰিব ছাৰ । নহৈ—নহৈ— ।”

প্ৰক্ষেপেৰে ডাক মাতি নি বন্ধকালে আৰু প্ৰশ্ন কৰিলে : “তুমি
কব খোজা নেকি যে মূৰীয়ে তোমাৰ প্ৰতি সন্মান কৰিছে ? তুমি

যদি মুন্সীক এশভাগৰ এভাগো চিনি পালাইহেঁতেন। ইয়ং মেন নিশ্চয়কৈ জানিবা যে মুন্সী অকল স্বাধীনচিহ্নীয়াই নহয়, মুন্সী কৃষ্টিপিয়ামী, অন্তৰ্দৃষ্টি পৰায়ণ।”

“কিন্তু মুন্সীৰ অহিত মই কোনো দিনেই চিন্তা কৰা নাছিলোঁ। মুন্সীয়ে মোক কোনো দিনেই বুজিবৰ চেষ্টা নকৰিলে।”

“তেওঁৰ অনিচ্ছা সত্ত্বেও তুমি বুজাবলৈ যত্ন পৰ হৈছিল কিয় ? তুমি প্ৰথৰ বুদ্ধিৰ ল’ৰা। কিন্তু তুমি নাভান্ধা, যে তোমাৰ প্ৰতি ন্যায় বিচাৰ কৰিবলৈকে তেওঁ কঠোৰ হৈছিল, তেওঁক লৈ ব্যস্ত থাকি থাকি তোমাৰ উজ্জ্বল ভৱিষ্যতটোক নষ্ট কৰি পেলোৱা মুন্সীৰ উদ্দেশ্য নহয়। জীৱনৰ ওপৰত তোমাৰ কোনো জ্ঞান নাই। সেয়েহে মুন্সীয়ে কৈছিল যে বিদ্যা আহৰণত প্ৰথৰ হোৱা ল’ৰাবোৰ জীৱনৰ প্ৰকৃত সত্য বুজিবলৈ অপাৰগ— ইয়া এটাকৈ মাহুহ বুলি জ্বল কৰি বিপদত পৰে।”

“মই যদি বুজোঁ মুন্সীয়ে কিয়াৰ বুজ ? মুন্সীৰ বয়স মোতকৈ বেচি নহয়। মুন্সীৰ কাৰ্য্যবোৰ নিখুঁত বুলি আপুনি কব খোজে নেকি ?”

“মাহুহ মাত্ৰেই খুঁত থাকিব। কিন্তু কেতিয়াবা কেতিয়াবা খুঁতবোৰো নিখুঁত হৈ যায়। বিদ্যা আহৰণৰ ক্ষেত্ৰত তোমাৰ বুদ্ধি বিমান প্ৰথৰ, উপলব্ধি আৰু অন্তৰ্দৃষ্টি সম্পন্ন মুন্সীৰ বুদ্ধি তেনেকুৱা প্ৰথৰ আৰু দৃবদৃষ্টিসম্পন্ন। মুন্সীয়ে লক্ষ লক্ষ ভৱিষ্যত নাগৰিকৰ ফালে দৃষ্টি নিক্ষেপ কৰিহে বৰ্ত্তমানৰ কাৰ্য্য সম্পাদন কৰে। এৰা ! বয়সক চেৰ পেলাই মুন্সী আগুৱাই গৈছে ! কেনেকৈ জানা ? তেওঁৰ জন্মগত অদমা প্ৰহাণ্ড অবিহণা বোগাইছে অধ্যয়নে আৰু মোৰ নিঃসঙ্গ জীৱনে। মোৰ অজ্ঞাতে তেওঁ মোৰ আগমাতৃৰ প্ৰায়ভাগ কিতাপ পঢ়ি পেলাইছিল ; আৰু সেই জ্ঞানক মোৰ জীৱনৰ সৈতে বিজাইছিল। কাৰণ, মুন্সী স্বয়ং প্ৰকৃতি— সৰ্বসাধাৰণজকৈ ওপৰৰ নাবী।”

“প্ৰীজ ছাৰ, মই ইযাত দৰ্শন শুনিবলৈ অহা নাই।”

“হু ৭ তেনহলে শুনা। তুমি ভবামতে ককায়েকক মূন্সীক মোৰ ঘৰত এৰি থৈ ধোৱা নাছিল। তেওঁৰ ককায়েকক মই চিনিকে পোৱা নাছিলোঁ। এক দুঘ টনাইহে তেওঁক মোৰ ওচৰলৈ গতিয়াই দিছিল।”

“দুঘ টনা ?”

“এৰা। সেয়া হ’ল নাৰীয়ে নাৰীৰ ওপৰত চলোৱা অত্যাচাৰ। মই মাথো, বিপদগ্ৰস্তা, অপমানিতা, আৰু গৃহহাৰা মূন্সীক মৃত্যুৰ মুখৰ পৰা উদ্ধাৰ কৰি আনিছিলোঁ। ঘটনাগ্ৰাম মই আৰু মোৰ ভনী জ্যোতি যদি সেই ঠাই নাপালোঁ-তেন, তুমি মূন্সীৰ অন্তিত্ব নেদেখিলাহেঁতেন।”

আশ্চৰ্য্যত অকণজ্যোতিৰ চকু স্থিৰ হ’ল।

“কিন্তু অকণজ্যোতি, মোৰ অন্ধকাৰ গৃহত বস্তু উজ্জ্বলন কৰা অকণজ্যোতি মূন্সীৰ সৈতে বদ্ধত্বৰ দ্বাৰাদলিলৈ অগ্ৰসৰ ধোৱা মই প্ৰেম কৰি আছিলোঁ। বুলি যদি তুমি ভাবি আছে, তেন্তে মোৰ প্ৰতি দুঘোৰ অন্যায় কৰা হব। মূন্সীয়ে যদি ভৱিষ্যতলৈ দৃষ্টি নিক্ষেপ কৰি মোৰ অন্তিত্ব বন্ধাৰ বাবে সংগ্ৰাম কৰিব পাৰে, তেওঁৰ জীৱন বন্ধাৰ্থে মই তেওঁক গ্ৰহণ কৰাটো জানো অপৰাধ ? মূন্সীয়ে বিষ খাইছিল। মই তেওঁক হিম্পিতাসৰ পৰা এইমাত্ৰ উলিয়াই লৈ আহিছোঁ।। সংগ্ৰামতে ককায়েকক মূন্সীক মোৰ হাতত সমৰ্পণ কৰিলে।”

এমেতে মূন্সীয়ে কিছুমান ফলমূল আৰু মিঠাইৰ প্লেট আনি অকণজ্যোতিৰ সমুখত থৈ বস্তু কৰিলে : “এৰা অকণজ্যোতি, তিনি বছৰৰো অধিক কাল মই তেখেতৰ সমুখত অহিনিশি কটালে”।, অথচ তেখেতে মোক দেখাকে নাপালে। মৃত্যুৰ দ্বাৰা - দলিলৈ খোজ দিয়াৰ মূহুৰ্ত্ততহে দেখা পালে। তোমাৰ দৰে উৎকৃষ্ট মস্তিষ্কৰ প্ৰতিক্ৰতি পৰায়ণ ল’ৰা বিৰল। কিন্তু তোমাৰ সমুখত পোটেই

জীৱনটো পৰি আছে; তেখেতৰ সমুখত সময় ভেৰেই তাকৰ।
মোৰ অবিহনে তেখেতৰ অস্তিত্ব বন্ধ নপৰে! কিন্তু ভোমাক
মই বিমুখ নকৰো। অকণজ্যোতি। তুমি যদি আইন কোনো ছোৱালীক
পছন্দ কৰিব নোৱাৰা, মোৰ ছোৱালী এজনী হলে ভোমালৈ
বিয়া দিম।”

অকণজ্যোতি যপকৈ থিয় হৈ পিছমুখ দিলে। একেছৰ
সপ্তম হ’ল। তেনেই কোমল মনৰ এই ল’ৰাখনে নিজৰ কেৰিয়াৰৰ
বাহিৰে আইন কথা নুবুজে। তেওঁ নিজেও আগতে ভেনেকুৱা
আছিল। প্ৰেমৰ সৈতে সৃষ্টি আৰু প্ৰাকৃতিক উদ্দেশ্য জড়িত হৈ থকা
কথাষাৰ বুজা বৰ টান। তেওঁ অকণজ্যোতিকা খাবলৈ অনুৰোধ
কৰিলে। কিন্তু অকণজ্যোতিৰ মুখেৰে প্ৰকাশ পালে: “কমা
কৰিব, মই কোনো বস্তু খাব নোৱাৰো। আপোনাৰ অস্তিত্ব বন্ধা
যদি তেওঁৰ বাবে ইমানেই প্ৰয়োজনীয় হৈছে, মোক আপোনাৰ
সৈতে বিভ্ৰান্তি কৰি ধেম্‌ প্ৰতিপন্ন নকৰাটোও সি সম্ভৱ হ’লহেঁতেন।
আপোনাৰ বাবে তেওঁ আইন ছোৱালী ব্যৱস্থা কৰিব পাৰিলেহেঁতেন।”

বিৰক্তিতে একেছৰে সাৱধান কৰি দিলে: “অকণজ্যোতি, এই
সময়ত তুমি কোনো কথা বুজিবলৈ অক্ষম। মনে মনে থাকা।”

“মুগ্ধীক মই কবই লাগিব ছাৰ, তেওঁ আপোনাৰ দৰে
প’জিছনৰ একেছৰ এজন বিচাৰিছিল। আপোনাৰ উদাসীনতাৰ
বাবে বিষ খাই উদ্দেশ্য পূৰণ কৰাটো মুগ্ধীৰ দৰে হুঃসাহসী
ছোৱালীৰ পক্ষে স্বাভাৱিক। কিন্তু মইও এজন একেছৰ হব
নোৱাৰিম বুলি মুগ্ধীয়ে ধৰি লোৱা উচিত নহয়।”

মুগ্ধীয়ে মাতিলে: “তুমি এজন নামডলা একেছৰ হোৱাটো
মইও কামনা কৰোঁ, তুমি হব। বুলিও মোৰ বিশ্বাস। কিন্তু
অকণজ্যোতি, তুমি আণা কৰামতে নাৰীৰ আত্মাৰ বিকাশ নহয়;
বিকাশ হয় প্ৰকৃতিৰ নিয়ম মতে। মই ভোমাক কেন্‌ প্ৰতিপন্ন
কৰাটো সমূলি মিছা কথা। মই মাথো বিচাৰো মোৰ সম্ভাৱন

পিতৃ প্ৰফেছৰ জ্ঞানদীপ হাতীবৰুৱাৰ বাহিৰে অইন কোনো হ'ব নোৱাৰে।”

“ঠিক আছে মুন্নী—।”

“মুন্নী নহয়। প্ৰফেছৰ হাতীবৰুৱাক তুমি গুৰু মানি লৈছা। গুৰু-পত্নী মাতৃতুল্যা হয়।”

প্ৰফেছৰ সন্তুষ্ট হৈ গ'ল। এষ মুন্নীয়ে কৈ আছে যে ‘মোৰেলিটি প্লে’ৰ কোনো এক অভিজ্ঞ নাৰী চৰিত্ৰই নীতি কথা শিকাইছে।

অকণজ্যোতিৰ বক্তব্য শুনা গ'ল : “সেয়েহে শাস্ত্ৰত হেনো কৈছে— তিবোতাৰ চৰিত্ৰ দেৱতাৰো দুৰ্ব্বোধ্য। কিন্তু— তোমাৰ ভৱিষ্যগৰ্ভা ছোৱালীলৈ মই বাট চাই থাকিম বুলি আশা নকৰিবা, গুৰু-পত্নী। তোমাৰ ভৱিষ্যগৰ্ভা ছোৱালীক মই গ্ৰহণ কৰা দূৰৰ প্ৰাৰ্থনা চকুৰে চাবলৈকো নাহোঁ; বেতিয়াও নাহোঁ। মোৰ ওচৰত তুমি আঁচল পাতি মাগিলেও মই তোমাৰ ছোৱালীৰ পানিপ্ৰার্থী নহওঁ। এয়া মোৰ প্ৰতিজ্ঞা।”

অকণজ্যোতি ওলাই গুচি গ'ল।

পিছদিনাখন প্ৰফেছৰৰ বিবাহ উৎসৱ। জ্যোতি আনন্দত আত্মহাৰা। মাটি মাটি তাই মানুহক আতিথা প্ৰদান কৰিছে, মুন্নীক প্ৰদৰ্শন কৰিছে। কিন্তু প্ৰফেছৰ নিৰ্ব্বাক, নিম্পন্দ, তেওঁৰ মন ভাৰা জাম্বু। তেওঁৰ অগীষা পত্নী মনালিছাৰ ছবিখন বাবে বাবে তেওঁৰ মনলৈ আহিছে। মুন্নীৰ চাৰিত্ৰিক বৈশিষ্ট্যবোৰ লক্ষ্য কৰি কৰি মাজে মাজে তেওঁৰ মুন্নীকেই মনালিছা বুলি ভাব হৈছিল। সেয়েহে হঠাতো চলিহাই শুবাৰ দৰে একসময় মুন্নীয়েহে তেওঁক বাধ্য কৰিব পৰিছিল। এতিয়া তেওঁও ভাবিলে যে মনালিছাৰ অন্তৰ্ভা ইটোক সাৱতি ধৰি থাকিলে তেওঁৰ জীৱনৰ গতি অতিশীঘ্ৰে অন্ত পৰিল। এয়া মনালিছাৰ প্ৰতি বিশ্বাসঘাতকতা কৰা নিশ্চয় দুৰূদ্ধায়; বৰং মুন্নীয়ে মনালিছাৰ দ্বাৰা আধৰুৱা কাম সম্পূৰ্ণ কৰিবলৈ ওলাইছে।

তেন্তে মুন্নী মনালিছা হব নোবাৰিব কিয় ?

কিন্তু নিশা ; মুন্নীক ফুলশযাত অনি। সুন্দৰী হৈ বতি আছে । দ'ৰাকপী প্ৰফেছৰ ধীৰে ধীৰে সোমাই মুন্নীক লক্ষ্য কৰি থিয় হৈ থাকিল । মুন্নী উঠি তেওঁৰ ভৰিত সেৱা কৰা দেখি জাহিক তুলি ধৰি তেওঁ হাঁহিলে । এইবাৰ মুন্নীৰ লাজ লাগিছে , তাইৰ মুখমণ্ডল অশাস্ত্ৰভূতিত বৰ্ণীণ হৈ উঠিছে । তেওঁ জ্ঞপ্ত কৰিলে : “ভাল লাগিছে তোমাৰ ? কিয় ভাল লাগিছে ?”

উত্তৰ নিদি মুন্নীয়ে তেওঁৰ বুকুত মুখ লুকুৱালে ।

“তোমাৰ খোৱন শেষ নহওঁতেই যদি মোৰ মৃত্যু হয়, তুমি কি কৰিবা ?”

“সেয়া নহয় , মই আপোনাক জীয়াই ৰাখিম—মোৰ মৃত্যুৰ সময়লৈ ।”

তেওঁ ভাবিলে—অদ্ভুত মানসিক শক্তি ! এয়াই নেকি আত্ম-শক্তি ? তেওঁ মুন্নীক ফুলেৰে সুসজ্জিত নিমজ বিচনাত বহুৱাই দিলে । তাৰ পাছত গভ্ৰবজ গুজি এলাজ দামী চিকুমিকিয়া পাটত কাপোৰ উলিয়াই বিচনাৰ ওপৰত থৈ ক'লে : “এইঘোৰ জ্যোতিৰ আগবৰ্তনী নবোৱেকৰ আছিল । কিন্তু এইঘোৰ তেওঁ মাথোন এবাৰেই শিকিছিল—ফুলশযাৰ দিনাখন । তুমিও আজি এইঘোৰ পিন্ধা ।”

জ্যোতিষে কইনা সজাই দিয়া নতুন কাপোৰঘোৰ গুলি থৈ মুন্নীয়ে তেওঁ পিন্ধিব দিয়াঘোৰ পিন্ধিলে । তেওঁ তাইৰ মূৰৰ পৰা ভৰিলৈ দৃষ্টি নিক্ষেপ কৰি কৰি জাহিৰ দুয়ো কান্ধত ধৰি সজুৱি হাঁহিলে । মুন্নীৰ তদন্তাত্মক উপলক্ষে কৰি তেওঁ উচ্চাৰিলে : “ভালিহেঙ, এতিয়া তোমাক মই কি কৰোঁ ?”

মুন্নীয়ে খুৰ্খুৰ্খৈ হাঁহিবলৈ ধৰিলে ।

“নাহাঁহিবা, ইমানকৈ হাঁহিলে মোৰ মনত পৰে ।”

“কি মনত পৰে ?”

“মনালিছাইও এইদৰে হাঁহিছিল। কিন্তু তেওঁ মোক এৰি গুছি গ’ল।”

“মুন্নীয়ে আপোনাক এৰি নাযায়। তাই পুনৰ হাঁহিলে।

“তোমাক কি কৰিম নকলা দেখোন।”

“মোক ? মোক ?— হস্পিতালত আপুনি মোক মাতৃ বুলি মাতিছিল নহয়। মাতৃ কেনেকৈ হয় শিকাই দিব লাগে।”

হাঁহি হাঁহি মুন্নীয়ে তেওঁৰ কান্ধত টানি ধৰি তেওঁৰ চাৰিও-
ফালে ঘূৰিবলৈ ধৰিলে। কোঁতুকেৰে তেওঁ তাইক দুহাতৰে ওপৰলৈ
তুলি ধৰি তেওঁৰ মূৰৰ ওপৰলৈ দাঙি ধৰিলে। তাইৰ ওলমি থকা
দুশৰিৰ উকৰ ওপৰৰ শম্ভুমায়ীৰ কাপোৰৰ ওপৰত তেওঁ নিজৰ
মুখখন গুজি দিলে, তাই হাঁহি হাঁহি নমাই দিবলৈ কৈ থাকোঁতে
তেওঁ তাইক এপাক ঘূৰাই লৈ বিচনাৰ ওপৰত বুপুৰৈক পেলাই
দিলে। তাই বিচনাৰ ওপৰত বাগৰি বাগৰি হাঁহি থাকোঁতে
হঠাতে তেওঁ কাইলৈ বিষয়ৰ চাৰনিৰে চাবলৈ ধৰিলে। মুন্নী
আচৰিত হৈ উঠি বহিল। তেওঁ মুন্নীৰ মুখমণ্ডল দুহাতৰ মাজত
লৈ চকুবোৰ ডাঙৰ ডাঙৰকৈ চাই উচ্চাৰিলে : “ম-না-লি-হা।”

মুন্নী উচপ খাই উঠিল। ইয়াতো এই মুহূৰ্ত্তত তেওঁ মৃত
পত্নীৰ স্মৃতিৰ সাগৰত ডুবি মুন্নীক পাহৰি যোৱা কথা মুন্নীয়ে
কল্পনা কৰা নাছিল। কিন্তু প্ৰাফছৰে সঁচাকৈয়ে মুন্নীৰ অন্তিত্ব
পাহৰি গ’ল। মুন্নীৰ হাত দুখন নিজৰ দুহাতৰ মাজত লৈ লাৰি-
চাৰি থাকোঁতে প্ৰথম পত্নীৰ সৈতে কটোৱা ফুলফুয়াৰ প্ৰতিটো
মুহূৰ্ত্তৰ ছবিৰে তেওঁৰ মনোজগত আলোড়িত কৰিবলৈ ধৰিলে।
বিচনাখনৰ ইমূৰৰ পৰা সিমূৰলৈ বাগৰি বাগৰি যেন মনালিছাই
তেওঁৰে সৈতে খেলা খেলিবলৈ ধৰিছে। আকৌ, হঠাতে যেন
দেখিলে, তেওঁৰ ঘাৰে ছেণ্ডুইচ প্ৰস্তুত কৰিবলৈ মনালিছা দৌৰি
ভললৈ নামি যাব ধুজিছে। প্ৰফেছৰ জ’লিয়াই উঠি সন্ধ্যাৰ
চাৰনিৰে দুৱাৰৰ কালে চালে। ভয়ত মুন্নী ঠৰঙা লাগিল। প্ৰফেছৰৰ

হাত দুখন সারটি ধৰি তাই আক্ষেপেৰে উচ্চাৰণ কৰিলে :

“মই ছাপানীৰ মুন্নী ; মোৰ ফালে চাওঁক ।”

কিন্তু মুন্নীয়েই প্ৰণেহৰ জৰ্জৰ নাই।’ তেওঁ ভীষণভাবে
অস্থিৰ হৈ পৰিল। কাৰ। ত্ৰইংকমৰ চিডিৰ তলৰ পৰা তেওঁৰ
পত্নী মনালিছাই যন্ত্ৰনাকাতৰ চিঞৰ মৰা যেন শুনিবলৈ পালে।
নিজৰ হাত দুখন টানি আজুৰি আমি মুখেৰে “মনালিছা।
মনালিছা।” উচ্চাৰণ কৰি কৰি তেওঁ কোঠাৰ বাহিৰলৈ দৌৰ
মাৰিলে। মুন্নী হামকুৰি খাই পৰিল যদিও টিঠি তেওঁৰ পাছে পাছে
দৌৰিলে। ত্ৰইংকমলৈ নামি যোৱা চিডিৰ ওচৰত থিয় হৈ মুন্নীয়ে
দেখিলে যে প্ৰফেছৰে চিডিৰ তলত থিয় হৈ দুহাতোৰে নিজৰ
চুপিত খামচি ধৰি চিঞৰি উঠিছে : “ম-না-লি-ছা। ম-না-লি-ছা।”

মুন্নী বেলিঙত মূৰ থৈ কেঁকুৰিবলৈ ধৰিলে। জ্যোতি আৰু
তাইৰ স্বামী ইতিমধ্যে মুন্নীৰ ওচৰত থিয় হৈছিলহি। জ্যোতি
দৌৰি চিভিয়েদি তললৈ নামি গ'ল। বাক আৰু ধনীৰামকো
দেখা পোৱা গ'ল। জ্যোতিয়ে ককায়েকৰ হাতত ধৰি ওপৰলৈ
তুলি আনিলে। কান্দি থকা মুন্নীৰ হাতত ধৰি আগুৱাই নি
জ্যোতিয়ে ককায়েকৰ হাতৰ ওপৰত মুন্নীৰ হাত তুলি ধৰি ক'লে :
“ককাইদেউ, মনালিছা নব্বোৰে পুনৰ্জন্ম লাভ কৰিছে। সেয়েহে
অকণমানি মুন্নীকপ লৈছে। চম্ভালি লওঁক ককাইদেউ।”

“মনালিছা—মুন্নী ? মনালিছা—মুন্নী ? কিন্তু ? কিন্তু। আমাৰ
সন্তানটিৰ কি হ'ল ? তাইৰ নাম অপৰাজিতা খোৱাৰ কথা
আছিল নহয়।”

“অপৰাজিতাৰ জন্ম হোৱা নাই ককাইদেউ। এতিয়াহে হ'ল।”

এইবুলি জ্যোতিয়ে মুন্নীক ককায়েকৰ গাৰ কাষলৈ হেঁচুকি দি
মুন্নীক ক'লে : “ককাইদেউক ভিতৰলৈ লৈ যোৱা নব্বো। সকলোবোৰ
নিৰ্ভৰ কৰিছে তোমাৰ ওপৰত।”

মুন্নীয়ে এয়া প্ৰথমবাৰৰ বাবে প্ৰফেছৰৰ মানসিক দুৰাৱস্থাৰ

সমুখীন হৈ বৰ বিব্রত দৈছিল। তাই বেঁকুৰি বেঁকুৰি উভতি
গৈ জ্যোতিক সারটি ধৰিলে।

“নবৌ, ইমানকৈ ভাঙি পৰিলে তুমি ককাইদেউক চম্ভাশিব।
কেনেকৈ ? তোমাক মিহনত আগবাঢ়িবা কেনেকৈ ?”

চকুপানী সামৰি মুগ্ধীয়ে গৈ ঞ্কেছৰ হাত দুখন জপটিয়াই
ধৰি তেওঁৰ চকুৰ ফালে চাই মাতিব খুজিলে ; কিন্তু তাইৰ পুনৰ
চকুলো সৰিল, ওঠজুৰি কঁপিবলৈ ধৰিলে। এইবাৰ ঞ্কেছৰে
মুগ্ধীৰ চকুমুখ হাতেৰে স্পৰ্শ কৰি কৰি মাতিলে : ‘মুগ্ধা, কান্দিছা
কিয় ?’

“আপুনি মোক চিনি পাইছেনে ? মনত পেলাব পাৰিছেনে ?
আজিয়েই আপুনি দেখোন মোক পাহৰি গৈছিল।”

“Don’t cry, my precious little wife। আহা, নিশা
পুহত হল, শোঁৱাকোঠালৈ যাওঁ।”

জ্যোতিহঁত আঁতৰি গ’ল। মুগ্ধীক লৈ ঞ্কেছৰ শোঁৱাকোঠা
পালেগৈ। একাঙ পালঙ্কখনত মুগ্ধীক বহুৱাই দি তেওঁ তাইৰ
ওচৰত আঁঠুকাটি বহি তাইৰ চকুমুখ তাক শৰীৰত হাত ফুৰাবলৈ
ধৰিলে। মুগ্ধীৰ মুখত হাঁহি ফুটি উঠিল। তেওঁ সম্ভষ্ট চিত্তে
প্ৰশ্ন কৰিলে :

“অপৰাজিতাৰ জন্ম হোৱা নাই ? এতিয়াহে হব ?”

লাজ লাজকৈ মুগ্ধীয়ে মূৰ হুপিয়ালে। তেওঁ পালঙ্কৰ ওপৰত
উঠি মুগ্ধীক গাকৰ ওপৰত পেলাই দি প্ৰশ্ন কৰিলে :

“তাৰ পাছত কাৰ জন্ম হব ?”

“তাৰ পাছত— তাৰ পাছত— ছানদীপৰ !”

“আৰু তাৰ পাছত ?”

“উহু ! তাৰ পাছত আৰু কাৰো জন্ম নহয়।”

“ঠিক আছে। কিন্তু আগে কাৰ জন্ম হব ? অপৰাজিতাৰ,
নে ছানদীপৰ ?”

“নাজানো” বুলি মুন্নীয়ে লাজ আৰু অপৰিসীম আনন্দৰ উদ্ভেজনাৰে বিচনাৰ আনটো মূৰলৈ বাগৰি পৰিল । তাইৰ চাদৰৰ আচলটো তেওঁৰ হাতত ঘেৰ খাই লাগি থকা হেতুকে ৱাউজৰ ওপৰেদি ‘মেছেষ্টিক য়েঞ্চনন্ত’ থিয় হৈ থকা তাইৰ প্ৰস্তুত যৌৱনে চিনেমাৰ পৰ্দাত প্ৰতিভাত হোৱাৰ দৰে তেওঁৰ চকুৰ পদাত চমক লগানে । তেওঁৰ সৰ্ব্বশৰীৰ বোম্বাফিত হৈ পৰিল । চাদৰখন টানি একটাই তেওঁ আঁঠুৱাৰ ওপৰলৈ দলিয়াই দিলে আৰু নিজৰ চুহাত আৰু চুভৰিৰে মুন্নীৰ দেহাটো নিজৰ শৰীৰত চেপি ধৰিলে আৰু প্ৰশ্ন কৰিলে : মাতৃহে হব খোজা ? পত্নী হব নোখোজা নেকি ?

মুন্নীয়ে তেওঁক সাৱটি ধৰি উচ্চাৰিলে : ‘আচৰিত প্ৰশ্ন । পত্নী নোহোৱাকৈ কোনোবাই মাতৃ হব পাৰে জানো ? বিয়া হওঁক বা নহওঁক মাতৃ হবলৈ পত্নী হবই লাগিব ।’

“বিজ্ঞানৰ ছাত্ৰী হৈ এতিয়াও নাজানা ?”

‘জানো । কিন্তু মোৰ পণ্ডিত বৈজ্ঞানিক নহয়, সাহিত্যিক আৰু দাৰ্শনিকহে মানুহৰ আবেগ অনুভূতি আৰু আত্মাৰ হেঁপাহক মৰিমূৰ কৰিব খোজা সেই বৈজ্ঞানিক পদ্ধতিবোৰক মই ঘৃণা কৰো ।’

“তেন্তে মই তোমাৰ সন্তান লাভৰ এটি উপায় মাখোন ? সন্তান লাভ হোৱাৰ পাছত মোৰ এযেজন নাথাকিব নেকি, জীৱন সঙ্গীনি মোৰ ?”

তেওঁৰ মুখখন বন্ধ কৰি ধৰি মুন্নীয়ে ক’লে : অমঙ্গলীয় কথাবোৰ কিয় কয় ? আপোনাক মৃত্যুঞ্জয়ী কৰিব খোজা হেঁপাহৰ নাম প্ৰেম-অমৰ প্ৰেম । আপোনাৰ প্ৰতিমুণ্ডটোক হৃদয়ৰ পৰা আঁতৰ কৰিব নোৱাৰা বাবেহে বিষ খাইছিলো । মই দেখোন বিষ নাখালেও অইন কৰবাত মাতৃ হব পাৰিলোহেতেন ।”

“My illustrious little wife । তেন্তে তুমি মোৰ পত্নী হোৱাৰ বাবে ব্যাকুল । পত্নীৰ কৰ্ত্তব্য কি জানা জানো ? কমল-নয়নী অৰ্ছাজিদী মোৰ ?”

“অভিজ্ঞতা হোৱা নাই যদিও অনুমান কৰিব পাৰোঁ। পতিৰ শৰীৰ আৰু মনক সন্তুষ্ট কৰি ৰখাটো পত্নীৰ কৰ্ত্তব্য।”

কুৰি বছৰ আগৰ দিনবোৰলৈ মই উভতি গৈছোঁ, ৰাণী মোৰ **You are making me immortal**, সেয়েহে তোমাৰ শৰীৰ আৰু মনক সন্তুষ্ট কৰি ৰখাটো মোৰ কৰ্ত্তব্য। সেই কৰ্ত্তব্য পালনৰ এয়াই উপযুক্ত সময়; এইখন শোঁতাপাটী আমাৰ কৰ্ত্তব্য পালনৰ ক্ষেত্ৰ। কিন্তু তোমাৰ শৰীৰটোক আৱৰি থকা এই কাশোৰাবাৰাৰ শত্ৰু। ইহঁতক দূৰীভূত কৰিলোঁ।”

মুম্বী পক্ষতকৈ হাঁহি হাঁহি উবুৰি খাই পৰিল। তেওঁৰ মুখেৰে নিৰ্গত হ’ল : “How beautiful ! My queen ! My Goddess !”

[পোন্ধৰ]

নিশা প্ৰায় দুই বাজিছে। অকণজ্যোতিৰ এনেহেন লাগিল যেন কোনো এক ৰোমাঞ্চকৰ নাটৰ মঞ্চস্থ এইমাত্ৰ সম্পূৰ্ণ হৈ উঠিল। মুম্বীৰ অতুলনীয় নাৰীত্বৰ মংগুই অকণজ্যোতিক যেন সজাগ কৰি তুলিলে। অপৰাজিতা অনা এক মুম্বী। প্ৰফেছৰ জ্ঞানদীপৰ ইণ্টেলেক্ট আৰু মুম্বীৰ উইল এই দুটাৰ সমন্বয় ঘটিছে অপৰাজিতাৰ চৰিত্ৰত। অপৰাজিতাই কোৱামাত তাইৰ ককায়েক এজন বৈজ্ঞানিক লগনতে শিক্ষা সাং কৰি স্বদেশলৈ উভতিছে— জ্ঞানদীপৰ দ্বিতীয় সংস্কৰণ। ছানদীপক চাবলৈ অকণজ্যোতিৰ প্ৰৱণ খাউতি জন্মিল।

ডায়েৰীখন সামৰি থৈ অকণজ্যোতি উঠি বহিল। আৰু ভাবিবলৈ ধৰিলে— এৰা, মুম্বীৰ অন্তৰ্ভূত অদ্বৈতপূৰ্ণ অবিচ্ছিন্নীয়। নহলেনো মুম্বীয়ে কেনেকৈ কব পাৰিছিল যে তেওঁৰ ছোৱালী এজনী হলে অকণজ্যোতিৰে বিয়া দিব ? প্ৰফেছৰ জ্ঞানদীপ আৰু মুম্বীৰ ছোৱালীক বিচাৰি অকণজ্যোতি নিজেও গুৱাহাটীলৈ যুঁজি অহা নাছিল। প্ৰথম শ্ৰেণীত স্নাতকোত্তৰ লাভ কৰি গুৱাহাটী

বিশ্ববিজ্ঞানক্ষেত্রে শিক্কাভাব স্থান পোৱাৰ পাছত তেওঁ অধ্যয়নৰ
 বাবে গুহি গৈছিল কলিকতালৈ। দেউতাকে তেওঁক বিয়েপালৈ
 পঠিয়াব খুজিছিল, যদিও অকণজ্যোতিয়ে যদৈশকে বাহিৰি কৰি
 ল'ল তেওঁৰ পাণ্ডিত্য লাভৰ ক্ষেত্ৰ হিচাবে। কলিকতাত ডায়েনা
 আছিল তেওঁৰ জীৱনলৈ। কিন্তু ডায়েনাৰ সৈতে জীৱন বাস্তৱ
 প্ৰাৰম্ভতে অকণজ্যোতিয়ে তেওঁৰ ডায়েনা অদৃশ্য হৈ প'ল। ডায়েনাক
 লগ পাই কলিকতাত থাকি আতীৱন কটাই দিব বুলি সিদ্ধান্ত
 কৰা অকণজ্যোতিয়ে কলিকতা চিন্দিমৰ, বাবে পৰিত্যাপ কৰি
 গুহি আহিল ডায়েনাৰ পোকাৰহ যুত্ৰাৰ পাছত। অহৰ্নিশে মাথো
 ডায়েনাইহে তেওঁৰ মনোজগত আৱৰি ৰাখিছিল। কিন্তু আজি
 অপৰাজিতাকণী নতুন ডায়েনাই তেওঁক এম্ব্ৰেৰে যুগপ্ৰট্টা কৰি
 নৱকণত কপায়িত কৰিলে যে ই চিৰদিন বহুসা হৈয়ে ৰব।
 পুনৰ্জন্মৰ দৰ্শনৰ কিবা সত্যতা আছেনে নাই অকণজ্যোতিয়ে বুজি
 নাপায়, নাই বুলিয়ে তেওঁৰ ধাৰণা হৈছিল। কিন্তু ডায়েনাৰ
 যুত্ৰাৰ দিনাখন অপৰাজিতাৰ জন্ম আৰু একেধৰ জাৰদীপে
 অপৰাজিতাক তেওঁৰ ওচৰলৈ পঠিওৱা অনাত্ত কাৰ্য্যবোৰৰ তাৎপৰ্য্য
 কি? আনহাতে অপৰাজিতাক প্ৰথম লগ পোৱাৰ পাছৰ পৰা
 অপৰাজিতাৰ ব্যৱহাৰবোৰে হুবহু ডায়েনাৰ ব্যৱহাৰক নকল কৰি
 তেওঁক বিশ্বাসভিদ্ধত ও বিমূঢ় কৰি তুলিছিল। তেওঁৰ নিজৰ
 বয়সৰ তুলনাত অপৰাজিতা তেনেই সৰু ছোৱালী। কিন্তু অপৰাজিতাৰ
 চেহেৰা, মান, অতিৱান আৰু ডায়েনা হবলৈ বিচৰা প্ৰৱণতা
 অকণজ্যোতিৰ বাবে এক প্ৰহেলিকা। অকণজ্যোতিৰ মনত পৰিল....

অপৰাজিতাই ডায়েনা নাম পোৱাৰ পিছৰ বছৰৰ এটি ঘটনা।
 অপৰাজিতাৰ জন্মদিন উৎসৱৰ আগদিনাখন, কাইল এটা দাঁতত
 লৈ অপৰাজিতা অকণজ্যোতিৰ ওচৰলৈ আহিল আৰু তাইৰ বেছিহ
 সৰুসৰীৰ কিছুমান নিজৰ লিখনি তেওঁক দেখুৱালে। তেওঁ সেই-
 বোৰ পঢ়ি পঢ়ি তুলকটীবোৰ আঁহনিয়াই দি থাকোঁতে হঠাতে

তাই শুধিলে : “কাইলৈব দিনটো আপোনাৰ বাবে স্মৰণীয় দিন,
নহয় জানো ?” মূৰ নোতোলোকে ভাইৰ যালে এবাৰ দৃষ্টি পেলাই
তেওঁ উচ্চাৰিলে :

“ভূমি মোক স্মৰণ কৰাই দিয়াৰ দৰ্কাৰ নাই !”

“মোৰ নিজৰ বাবে স্মৰণ কৰাই দিছিলোঁ ।”

ভোমাৰ বাবে ? ভোমাৰ বাবে স্মৰণ কৰাৰ কি দৰ্কাৰ !

“আপুনি পাহৰি গৈছে বুলি জানিছিলোঁ ।”

“কি কথা পাহৰিছোঁ মই ?”

“মোৰ জন্মদিনটোৰ কথা ।”

“অ— সেই কথা । সেই কথা মনত ৰখাৰ মোৰ ওয়োজন নাই ।

মই ভোমাৰ নিমন্ত্ৰণ কোনোকালে পোৱা নাই ।”

“কিন্তু মই নিজেই আপোনাৰ ওচৰলৈ আহিব পাৰোঁ । যোৱা
বহুৰ আহিছিলোঁ ।”

অৰুণজ্যোতিৰ নাকৰ ওপৰ ভাগতে টোলাউৰিহাল খুপ খালে ।
কাইল সামৰি থৈ তেওঁ অসন্তুষ্ট হোৱাৰ দৰে মোন হৈ বহি থাকিল ।
অপ্রস্তুত হৈ অপৰাজিতাই কি হ’ল শুধিল, কিন্তু তেওঁ ফিজিক্ছৰ
ডাঙৰ কিতাপ এখনৰ পাত লুটিয়াই লুটিয়াই নীৰৱে বহি থাকিল ।
অপৰাজিতা বিব্রত হৈ থিয় হ’ল আৰু নন্ত্ৰভাৱে এম্ব কৰিলে :

“মই আপোনাৰ ওচৰলৈ আহি মোৰ জন্মদিন পালন কৰাটো
আপুনি ভাল নাপায় ! কিন্তু মোৰ ঘৰত ইমান অসুবিধা যে—”

অপৰাজিতাই তেওঁক কি অসুবিধাৰ বাবে নিজ ঘৰলৈ নিমন্ত্ৰণ
কৰিব নোৱাৰে অৰুণজ্যোতিয়ে বুজি নাপায় । স্থল শিক্ষকৰ
হোৱালী বুলি অপৰাজিতাক তেওঁ কাহানিও সৰু বুলি গণ্য কৰা
নাই— অপৰাজিতাই সেই কথা জানে । হয়তো এইৰ অসুবিধা
আছে । তেওঁ ভাইলৈ ভীৰুদৃষ্টি নিৰ্বেশ কৰি ব্যক্ত কৰিলে :
“সেয়া ভোমাৰ ব্যক্তিগত ইচ্ছা বা অনিচ্ছাৰ কথা । মই কিয়
বেয়া পায় ? কিন্তু ভোমাৰ এই বহুসম্পূৰ্ণ জন্ম তাৰিখটোত ভূমি

পাহৰি নাৰাৰ।।”

অপৰাজিতা তৎক্ষণাত মূৰি তেওঁৰ ফালে চাই এনেকুৱা এটা
মহিমাশক্তি হাঁহি মাৰিলে যে অকণজ্যোতি তুচ্ছ হৈ গ’ল। এয়া
দেখোন স্বয়ং ভায়েনা। নাই, কোনো ভুল হোৱা নাই। ভায়েনাৰ
মুঠা হোৱা বুলি তেন্তে তেওঁ মিছাকৈয়ে ভাবি আছে। তেন্তে
ভায়েনাৰ চিত্তাগ্নিত তেতিয়া কাক তুলি দিয়া হৈছিল? এয়া। ভায়েনা।
জীয়াই আছে! এয়া ভায়েনা! বিমুগ্ধ, বিচলিত অকণজ্যোতি থিয়
হৈ মন্ত্ৰমুগ্ধৰ দৰে আগুৱাই আহিল। তেওঁৰ অপৰূপ অভিভূত দৃষ্টি
অপৰাজিতাৰ মুখমণ্ডলত নিবিষ্ট হ’ল। তেওঁৰ মুখেৰে উচ্চাৰিত হ’ল
ধৰিলে: “Diana। Diana। My Diana।” তেওঁ স্থান, কাল,
পাত্ৰ পাহৰি কি কৰিব খুঁজিছে নিজে কথ মোৱাৰা হৈ আগুৱাই আহি
আহি অপৰাজিতাক সাৰটি ধৰিলে। অজান সপোনপূৰীৰ অনকা-
ক্ষ্যাত তেওঁ বেন ডুব মাৰিছে। মূৰিত নয়নে অপৰাজিতাৰ চুলিব
ওপৰত গাল পেলাই তেওঁ এস্তবৰ দৰে বৈ থাকিল। আচলতে
তেওঁৰ কি হৈ গ’ল তেওঁ জানিবলৈ অপাৰগ। অপৰাজিতাই হয়তো
লবচৰ কৰি তেওঁৰ মুখমণ্ডল চাধি বিচাৰিছিল। হঠাতে অকণজ্যোতিৰ
সদ্বিত্ত কিৰি আছিল। চকুমেৰি দেখিলে যে তেওঁ কাৰোবাক
চুহাতেৰে সাৰটি ধৰি আছে। তেওঁ অপৰাজিতাৰ মুখমণ্ডল দাঙি
ধৰি দেখা পালে যে ভাই তেওঁৰ চকুলৈ সজল নয়নেৰে চাই আছে।
অশোভনীয় পৰিস্থিতি এটাৰ কথা। হৃদয়ঙ্গম কৰিব পাৰি তেওঁ
লজ্জাবোধত জিয়মান হ’ল। অপৰাজিতাক টেলি আঁতৰাই নি মূৰ
জোকাৰি জোকাৰি গৈ তেওঁ চকীত বহিল। নিজৰ ওপৰত তেওঁৰ বিকাৰ
জন্মিল। আজি একুৰি চাৰি বছৰ পাব হৈ গ’ল তেওঁ নিজ হাতেৰে
ভায়েনাৰ মৃতদেহ কঢ়িয়াই নিছিল। অৰু এই হোৱালীজনীৰ
উপস্থিতিয়ে তেওঁক বাৰে বাৰে জন্ম চাকনৈয়ালৈ টানি দিয়ে কিয়?
নহয়, আজিৰ পৰা শিলৰ দৰে চেঁচা আৰু কঠিন হ’ব লাগিব;
জন্মক পাহৰিব, বনিকুটত আৱদ্ধ কৰিব লাগিব। হয়তো অপৰা-

জিতাই টিছেই কৈতিন যে তেওঁক ডায়েনা বুলি মাতিলে যুত ডায়েনাৰ
ইন্দুজানৰ পৰা তেওঁ মুক্ত হ'ব পাৰিব। তেওঁ লাহেকৈ ক'লে :
“অপৰাজিতা, I didn't mean it। মোক কেৱল আপোনা। সজ্জিয়া
হ'ব হ'ল; ঘৰলৈ যোৱা। মই আৰু কঠত বহি ভপম্য নকৰোঁ।”

“মোৰ ওপৰত খং উঠিছে আপোনাৰ ?”

“তাৰ পৰিৱৰ্ত্তে আনবিঘোলটিৰ অদ্ভুত ইন্দুজালযুক্ত জগতৰ
পৰা মই মুক্ত হৈ আহিনোঁ। তোমাৰ বয়স তেনেই কম— অথচ
তোমাৰ শক্তি অপাৰ। তুমি মোক বাস্তৱ জীৱনৰ ঐতিহাসিক
তথ্য দীক্ষা দিলা।”

“মানুহৰ অন্তৰ একেই। মগজুৰ বিভিন্নতাৰ বাবে মানুহৰ চৰিত্ৰ
বিভিন্ন হয়। আপুনি মোক সদায় ডায়েনা যেন দেখে। মই যদি
বাস্তৱ ডায়েনা হৈ পৰোঁ আপোনাৰ আত্মক আৱঁৰি থকা ভ্ৰমৰ
ইন্দুজাল আঁতৰিব, অন্ততঃ এয়া মোৰ বিশ্বাস। আপুনি মোক
ডায়েনা বুলি মাতিবান ?”

“তুমি দেখোন ডায়েনা নাম পাইছা।”

তেওঁ বুজিলে যে এই ইন্দুজাল তেওঁৰ নিঃসঙ্গ মানসিকতাৰ
অচেতন আকাঙ্ক্ষাৰ পূৰ্ণ অভিব্যক্তি। সেয়েহে এইবাৰ তেওঁ নিম্নৰ
বাস্তৱতাৰ সৈতে বন্ধ পাতিব। ডায়েনাৰ দৃষ্টিক তেওঁ সজীৱ কৰি
বাৰিব বিচাৰে, কিন্তু অপৰাজিতাৰ ওচৰত অপদস্থ হোৱাটো
নিত্যাস্তই সুখামি। অপৰাজিতাৰ মাত শুনিলে :

“আপুনি ডায়েনাৰ প্ৰেমক অমৰ কৰি বাৰিব বিচাৰে। তেজ্জ
ইন্দুজালত নমজি ডায়েনাৰ আত্মক আইনৰ মাজত বিচাৰক !
আপোনাক অমৰ প্ৰেম প্ৰদান কৰি আঁতৰি যোৱা ডায়েনাক মইও
প্ৰজ্ঞা কৰোঁ। মোৰ মাজেৰে তেওঁৰ আত্মক আপুনি স্বেৰণ কৰক।
কৌতুকৰে নহয়, সত্য অৰ্থত আপুনি মোক ডায়েনা বুলি মাতিক।”

“অপৰাজিতা নামেৰে তুমি স্মৰণী, স্বাৱ্যৱস্তী, উচ্চশিক্ষিতা,
বুদ্ধিমতী আৰু ভাস্যৱস্তী হোৱালী। এজনী অচিনাকী হৃৎগীৱা যুত

ছোৱালীৰ নামেৰে নামাঙ্কণ কৰিলে যদি তুমিও দুৰ্ভাগীয়া হৈ পৰা। মোৰ ভয় লাগে অপৰাজিতা; তোমাৰ দিগ্‌বিজয় নামটোৰ সম্পূৰ্ণ বিপৰীত অৰ্থ কৰিব মই নিবিচাৰো।”

“এই চিৰন্তন মানসিক বিকাৰগ্ৰস্ততাৰ পৰা মই আপোনাক মুক্ত কৰিব বিচাৰো। ইয়াৰ একমাত্র উপায় হ’ল অপৰাজিতা নামটো পাহৰি গৈ মোক ডায়েনা বুলি মানি লোণ। কওঁক মোক ডায়েনা বুলি মাতিবনে ?

অকণ্ঠ্যোতিয়ে মামাতিলে। অপৰাজিতাই কৈ গ’ল : “আন সকলোৰে বাবে মই অপৰাজিতা, মাথোঁ। আপোনাৰ বাবে মই ডায়েনা। সম্মতি দিয়ক; নহলে মই কাশিলৈ নাহোঁ, হঠাৎ মই গবেষণাকে পৰিত্যাগ কৰিম, কাৰণ, আপোনাৰ মানসিক অন্তৰ্দ্ধণ্ডৰ কাৰণ মইহে। মোক লগ পোৱাৰ আগলৈকে আপুনি ডায়েনাক নিয়মিত স্মৰণ কৰিছিল যদিও অন্তৰ্দ্ধণ্ডত ভোগা নাছিল।”

নীৰস হাঁহি মাৰি অকণ্ঠ্যোতিয়ে ক’লে : “মই কৈছে নহয় ডায়েনাক আৰু মই স্মৰণ নকৰো; গৱেষণা তুমি কিয় বাদ দিবা ? ঠিক আছে, আজিৰ পৰা তুমি ডায়েনা। Are you happy, my little Diana ?”

অকণ্ঠ্যোতিয়ে ওচৰত শুই থকা অপৰাজিতাক লক্ষ্য কৰিবলৈ ধৰিলে। অপৰাজিতাৰ হাত এখন আলফুলে নিজৰ হাতৰ মাজত লৈ তেওঁ দাবিলে — হৃদৰোগী ডায়েনাৰ মৃত্যু নহলেও ডায়েনাৰ লৈতে হোৱা বিবাহে কোনো নতুনত্ব কঢ়িয়াই আনিব নোৱাৰিলে-হেঁতেন। তেন্তে অপৰাজিতাকপী ডায়েনাক লাভ কৰাৰ অৰ্থে ডায়েনাৰ মৃত্যু হৈছিল নেকি ? অপৰাজিতাকপী ডায়েনাক অকণ্ঠ্যোতিয়ে জীৱন-সজ্জিনী কৰি লোৱাৰ বাবে দৃঢ়প্ৰতিজ্ঞ হ’ল। কিন্তু এই-কেৱলত মূৰী আৰু একেছৰ জ্ঞানদীপক প্ৰত্যক্ষভাবে অবগত কৰাইহে অপৰাজিতাক গ্ৰহণ কৰিব লাগিব। এসময়ত কথা উত্তেজনা-পূৰ্বক প্ৰতিজ্ঞাক অৱগতভাবে ত্ৰুটি কৰিলে মূৰী আৰু একেছৰ জ্ঞানদীপক

ওচৰত তেওঁৰ ব্যক্তিত্ব দোঁষমুক্ত হৈ নাথাকে। সেয়েহে বিবাহ পাণত আৱদ্ধ নোহওঁতেই অপৰাজিতাক তেওঁৰ অঙ্কণাবিনী কৰাটো উচিত কাম নহব। মুল্লী আৰু প্ৰফেচৰ জ্ঞানদীপে অপৰাজিতাক বিচাৰি আহিব বুলি অৰুণজ্যোতি নিশ্চিত। অৰুণজ্যোতি অতি সন্তৰ্পণে উঠি দ্ৰইংকমলৈ আহিল আৰু দীঘল চোফাখনত কাণ-মূৰ থাকি শুই পৰিল।

ৰাতিপুৱা পাঁচ বজাত অপৰাজিতাই সাৰ পাই অৰুণজ্যোতিক নেদেখি বিচুৰ্ণিত হ'ল। ততাতীয়াকৈ উঠি তাই ৰাখকম, নেট্ৰিন সকলোতে অৰুণজ্যোতিক বিচাৰিল। অৱশ্যত দ্ৰইংকমলৈ আহি তেওঁক চোফাত শুই থকা দেখি ওচৰৰ চোফা এখনত বহি থাকিল। লগুৱাটোৱে দুৱাৰত ঢোকৰ মৰা শুনি দুৱাৰ খুলি নি তাই পলমকৈ ব্ৰেকফাষ্ট দিবলৈ ক'লে। ছাত্ৰৰ সাতমান বজাত অৰুণজ্যোতিয়ে সাৰ পাই অপৰাজিতাক আমন-জিম্ননকৈ বহি থকা দেখি নিল। টোপনি হ'লনে নাই সুধিল। অতিমানত মুখ কুশাই তাই ক'লে : “আপোনাক কষ্ট দিয়াৰ বাবে মহ ইয়াত থকা নাছিলোঁ। মই চোফাত শুব পাৰিলোহঁতেন। মোক নজগালে কেনেই ?”

“Take patience clever girl. চোফাখনৰ ওপৰত থং নকৰিবা। তোমাৰ মা-দেউতাই আহি মোক এৰেষ্ট কৰিব খুজিলে তুমোজনো চোফাখনৰ ওপৰত একলাগ বহিবা। তেতিয়া তুমোজনকে একেলগে এৰেষ্ট কৰিব।”

“মা-দেউতাই এৰেষ্ট নকৰে, কৰিলে দাদাই এৰেষ্ট কৰিব।”

“কোৱাচোন দাদাৰাৰ বিষয়ে। মুল্লীৰ উদ্দেশ্য ভিত্তিক বিবাহ সকল কাম হৈছেনে নাই বুজি পাম। অৱশ্যে তোমাৰ চাৰিজিক বৈশিষ্ট আৰু বুদ্ধি দেখা পাই মুল্লীৰ বশবাক মই নবলাসি নোৱাৰিলোঁ। Really, she is a glorified woman.” “দাদাই লগুনৰ পৰা উভতি আহি দিল্লীতে আই, আই, চি বিভাগত এগ্ৰেডেড এজন নিউক্লিয়াৰ কিজিছিষ্ট হৈ আছে।”

“তুমি কিয় ইমান দিনে মোৰ পৰা সকলো লুকাই ৰাখিছিল।”

“কি কৰিম, দেউতাৰ আদেশ। এতিয়া মইও ভাবিছোঁ। দেউতাই উচিত কামকে কৰিছিল। নহলে আপুনি মোক আপোনাৰ ওচৰৰ পৰা কাহানিবাই খেদিলোহেঁতেন।”

“হয়তো খেদিনোহেঁতেন! আৰু মইও মৃত ডায়েনাৰ অদৃশ্য ছা-টোক সাবটি ধৰি থাকি থাকি ধ্বংস হৈ গলোহেঁতেন! মুন্নী সচাকৈয়ে বসুন্ধৰা, তুমি তেওঁৰ সুষাগণা সন্তান।”

“ভেস্তুে দাদাৰ কথা শুনক। আজি-কালি কিমানযে ছোৱালীৰ ‘ওকাৰ’ দাদাৰ বাবে আহি আছে। দুজনীমানতে মিছে নিজে চিনাকী হৈ আমাৰ ঘৰলৈ ঢাপলি মেলিছে। কিন্তু মাৰ এজনীও পছন্দ হোৱা নাই।”

“কেনেই? বিয়া দাদাৰাইহে কৰাব।”

“দাদা? দাদা ব্ৰহ্মছাৰী। ব্ৰহ্মছাৰী! বুজিছেনে? দাদাই কয় যে তেওঁৰ বিয়া গেবৰেটোৰ সৈতে হৈ গৈছে— ছোৱালীক দেখিব নোৱাৰে— কৰ্ভুৰা পালনত হেনে ছোৱালীয়ে বাধা দিয়ে।”

“ভোমাক আৰু ভোমাৰ মাক এক?”

“মোক ইমান ভাল পায় যে অইন ছোৱালীৰ লগ হব নিদিবে; সদায় চিঠিত লিখি থাকে যে মই অধ্যয়নৰ বাহিৰে অইন চিন্তা মুঠেই কৰিব নালাগে; গ্ল’ৰিফাইড্ মানুহ হেনো মোৰ ওচৰলৈ আপোনা আপুনি লৰি আহিব। আৰু মা! মাৰ বাবে দাদাই আজ্ঞা-হুকুম দিব পাৰে। দাদাই কয় যে দেউতাই নিজৰ বক্তিত আৰু বোধশক্তি দাদাক প্ৰদান কৰিছে, কিন্তু মায়ে উৎকৃষ্ট জীৱনৰ প্ৰেৰণা দিছে। আৰু কয় যে মাৰ দৰে গ্ল’ৰিফাইড্ ছোৱালী যদি পায় বিয়াৰ কথা ভাবিব।”

“এব। মুন্নীৰ মিথুন আৰু সাকল্যতাৰ কথা কুদৰ্শক কৰিব পৰা ছোৱালী আছেনে নাই মই নাজানোঁ। তুমি কি ভাবা?”

“মই বৰ ভয় খাওঁ। ছোৱালীৰ অৱশ্যত বে স’চা অৰ্থত নাৰী

পাবলৈ নাই। মই নগ পাই অহা। সকলোবোৰেই দেখোন আন্দোল
ওমোদ আৰু বিষয় লিপ্সাত অন্ধ হৈ আছে; আৰু ইজনীয়ে
সিজনীৰ ল'ন দেৱা পালে হিংস। যতকৈ আৱিষ্ট লিপ্ত হৈ থাকে।
বৰ দুখ লাগে যে উচ্চ শিক্ষাই মানুহক চৰিত্তৰ হবলৈকে উৎসৰ্গি
দিহা।”

‘চয়তান?’

“এৰা! এদিন কি ক’ল জায়ে? মই লাইব্ৰেৰীৰ পৰা উলটি গৈ
দেখো যে দাদা মোৰ ওপৰত অগ্নিশৰ্ম্মা হৈ আছে— মই হেনো
বৰ্ষৰ ছোৱালী কিছুমানৰ লগ লাগি নিজৰ কেৰিয়াৰ কাম কৰিবলৈ
ওলাইছো। মা ঘৰত নাই, মা স্কুলৰ পৰা আঁঠি পোৱাৰি নাই।”

“কি ক’লা? তোমাৰ মা স্কুলত কাম কৰে?”

“এৰা! মই আপোনাক কৰোঁক পাহৰিছোঁ।” মা এখন চেণ্টেল
স্কুলৰ শিক্ষয়িত্ৰী। দেউতাই ক’লে যে মোৰ লগৰ ছোৱালী মৰ্ণা
আছিল, মোৰ কিতাপ এখন মই নিবলৈ দিয়া বুলি কৈ মোৰ
পতা কোঠাত সোৱাইছিল। তাই ওলাই যাওঁতে দাদাৰ লগত ভেটা-
ছেটি হ’ল। তাই মোৰ খেঁচিছৰ কাইল এটা কাষলম্বিৰ ভলত
লৈ গৈছে। দাদাই তাইক গ্ৰহণ কৰোঁতে তাই ভালদৰে উত্তৰ
দিব পৰা নাই— দাইলটোৰ ভিতৰত তাইৰ নোটবকী থকা বুলি
ঠোৰাগেৰোঁক উত্তৰ দিলে। দাদাই সন্দেহ কাইলটো কাটিলে
বুলি চায় যে ভিতৰত মই যুগুত কৰি উলিওৱা চেণ্টেলৰ কাগজবোৰ।
দাদাই তাইক গতিয়াই ৰাখিব কৰি দিলে।”

“তাইৰ ইয়াৰ সাক্ষৰে ঘৰৰ ভিতৰ সোৱাট বন্ধ চুৰ কৰে?”

“তাই মোৰ লগত হুদিয়াৰ বোৰ পচাকোঠালৈ গৈছিল।
পিছত তাইৰ সৈতে মই বন্ধুত্ব পৰিত্যাগ কৰিলোঁ— বৰ ক্ষেপেলাহ।
সিদিনা তাই মোৰ দাদা ঘৰত বহি বুলি ভাবিছিল চাপে। দাদা
কিল্লীভৰে থাকে। দেউতাই আৱতাগ সৰুৰ বাপিগাত বহি পঢ়ি
থাকে। দাদাৰ বাবে মোৰ চিন্তা হয়। ভাল ছোৱালী একৰী

মিলিব জানো ।”

“Don't worry, darling Diana. মই তোমাক বিদৰে লগ পালোঁ, তোমাৰ দাদাইও এদিন কাৰোবাক লগ পাব ।

ব্ৰেকফাষ্ট খাই উঠি অকণজ্যোতিয়ে বগা চলোৱাৰ আৰু পাঞ্জাবী পৰিধান কৰি ইংৰাজী আলোচনী এখন পঢ়ি দ্ৰইংকমত গপচত বহি আছে । তেওঁৰ জীৱনৰ এটি নতুন অধ্যায় সূচনা কৰা এক আগন্তুক ঘটনা অথবা দৃশ্যৰ বাবে তেওঁ সাজু হৈ আছে । ন-মান বজাত কলিং বেল বাজি উঠিল । কাঞ্চা দৌৰি গৈ দুৱাৰ খুলি দিলে । প্ৰফেছৰ জ্ঞানদীপ, মুন্নী আৰু ছানদীপ ভিতৰ সোমাল । মুন্নীৰ চেহেৰাত ছোৱাণী কানৰ চপলতা নাই, চুলি কেইডালমান পকিছে । চিনাকী নাথাকিলেও ছানদীপক দেখি অকণজ্যোতি অৰ্দ্ধিত হৈ পৰিল । এয়াই ছানদীপ— প্ৰফেছৰ জ্ঞানদীপৰ ব্যক্তিত্ব ও বোধিত্বৰ continuation বহুল ভাবগধূৰ কঁশাল, প্ৰতিশ্ৰুতি পৰায়ণ জ্ঞানপিপাসু চকুৰ দৃষ্টি আৰু ওঠৰ দৃঢ়তা, জ্ঞানদীপৰ দৰে চুলিৰ গঢ় আৰু ঢৌ, চেহেৰাৰ উচ্চতা আৰু খোজৰ গাভীয়াতা ! কু, ওঠ আৰু নাকৰ আকৃতি পিছে মুন্নীৰ দৰে, কঁশাল আৰু চুলিৰ আকৃতি. হাত-ভৰিৰ দৈৰ্ঘ্যতা প্ৰফেছৰৰ দৰে । অকণজ্যোতি ধিয় হৈ প্ৰফেছৰ জ্ঞানদীপৰ ফালে হাতজোৰকৈ বৈ থাকিল আৰু তেওঁৰ জিলিকি থকা বৰদৰ দৰে বগা চুলিৰোৰৰ ফালে তথা লাগি চাই থাকিল । জ্ঞানদীপ আৰু মুন্নীয়ে অকণজ্যোতিক মুৰব পৰা ভৰিলৈ ভীকৃতাবে পৰ্যবেক্ষণ কৰিব ধৰিলে । অৱশেষত অকণজ্যোতিয়ে ভেওঁলোকক বহিবলৈ অনুৰোধ কৰাত মুন্নীৰ মুখেৰে নিৰ্গত হ'ল :

“অকণজ্যোতি ?”

“এবা ! নই !”

“মোৰ ছোৱালী অপৰাজিতা ক'ত ? তাই কালি ঘৰলৈ উভতি যোৱা নাই । তোমাৰ ওচৰলৈ নাহি আমাৰ আইন উপায়

নাছিল ।”

“অপৰাজিতা ইয়াতে আছে ।”

ছানদীপ আগুৱাই আহি অৰুণজ্যোতিৰ মুখামুখি হৈ দাবী কৰিলে : “ভ° অৰুণজ্যোতি মংস্তু, ল’ৰা-ছোৱাণীক গাইড কৰা বহুতো প্ৰফেছৰ দেখিছোঁ । কি সাহসত আপুনি তাইক নিষা বাধি থৈছিল ? ইয়াৰ কৈকিয়ৎ দিব লাগিব ।”

ছানদীপৰ কষ্ট স্বভাৱটোও এসময়ৰ জ্ঞানদীপৰ খঙৰ দৰেই লাগিল অৰুণজ্যোতিৰ । প্ৰফেছৰ জ্ঞানদীপে মুগ্ধীক উদ্দেশ্য কৰি ক’লে : “এতিয়া তুমি ভাক চহালা । তাক ভস্ত্ৰেজিত নহবলৈ শিকাই আনিছিলোঁ ।”

মুগ্ধীয়ে ছানদীপৰ হাতত ধৰি টানি পিছুৱাই গৈ ক’লে : “ছান, ইমান চট টেম্পাৰ নহবিচোন ! তই বহি থাক । যি কৰ লাগে মই কম ।”

“মই বহি নাথাকোঁ মা । তোমাৰ কলেজীয়া জীৱনৰ বন্ধু বাবে তুমি একো নোকোৱা বুলি মই জানো । ভুল অপুৰে কৰা নাই ; কৰিছা তোমানোকে । মোৰ উপস্থিতিত মই তাইক এজন শ্ৰোত বেচেষৰৰ ওচৰলৈ পেছিছ গিৰিষলৈ কোতয়াও নপঠিয়ালোঁহেজেন !”

“অৰুণজ্যোতিৰ ওচৰলৈ আক ৰেবাজনীও ছোৱালী থেছিছ লিখিবলৈ আছে ।”

“মোৰ সন্দেহ হয়, যিবোৰ ছোৱালীয়ে থেছিছ লিখিবলৈ আছে সেইবোৰে কেৱল উপাধিটো লবলৈ আছে নে সঁচাকৈ গৱেষণা চলাই কিবা ভাষা উদ্ঘাটন কৰিবলৈ আছে ! অপূৰ মোৰ লগত বাধি এক উৎকৃষ্ট গৱেষক কৰি গঢ়ি তুলিব পাৰিলোঁহেজেন । দেউতাই এতিয়া কৰ্মকল পাইছে নহয় ।”

প্ৰফেছৰ জ্ঞানদীপে মাতিলে : “ছান, এইখন আইনৰ দৰ । মই কোনো কৰ্মকল পোৱা নাই । তই একো মাজাম ।”

এইবাৰ অৰুণজ্যোতিয়ে মাতিলে : “এবা, গৱেষণাৰ নামত

উপাধি লাভ কৰাটো আজি-কালিৰ এটা ধং হৈ নপৰা নহয় ।
 পিছে মই বাঞ্ছনা কৰিছে গাইড কৰোঁ । সেয়েহে অপৰাজিত্য
 সৈতে মাথো দুজনী হোৱালী আৰু এজন ল'ৰা বাছি লৈছোঁ ।
 গুৱাহাটীৰ দৰে ঠাইত লগুনৰ পৰিবেশ বিচাৰিলে নোপোৱাটো
 স্বাভাৱিক ।”

ছানদীপে খেপেৰ বিস্তাৰণ কৰিলে : “অকল লগুনৰেই নহয়,
 পৃথিৱীৰ যিকোনো ঠাইৰ উৎকৃষ্ট গৱেষণাৰ পৰিবেশ অনুসৰণ
 কৰা উন্নতিৰ লক্ষণ ।”

“সেই পৰিবেশ গঠন অকল মোৰ দৰে এজনৰ দ্বাৰা হ'ব বুলি
 আশা কৰি বহি থকাৰ্তকৈ সকলোৱে চোন একত্ৰগত চেষ্টা চলাব
 পাৰে ; আপুনিও পাৰে ।”

“এৰা । চেষ্টা চলাবলৈকে মোৰ জনীক গৱেষণা কৰিবলৈ
 দিছিলোঁ । মোৰ গাইডেন্সত তাই এই বিশ্ববিদ্যালয়ৰ পৰিবেশ
 পূৰ্ণ বিকাশৰ পথলৈ আনিব পৰিলোঁহঁতেন । এতিয়াও মই সেই
 চেষ্টাৰ ক্ৰটি নকৰোঁ । মাথো তাইৰ দৰে অধ্যাপকসমূহ হোৱালী
 এজনীক আপোনাৰ দৰে গাইডে মিঠগাইড কৰা বাবে তাই কালি
 নিশা দৰলৈ উভতি নগ'ল । তাইক ভালৈ ভালৈ উলিয়াই আনক ।”

ভৰ্তাৰ্তকিৰ এই গোটেই সময়ছবি তি প্ৰফেছৰ জ্ঞানদীপ আৰু
 মুন্নী ইছাতি-বিগতিকৈ থাকিল, কাৰণ, ছানদীপক তেওঁলোকে বাধা
 দি ৰাখিব নোৱাৰে । অকলজ্যোতিও এৰি দিয়া বিধৰ লোক
 নহয় । যিহেঁ ছানদীপৰ মুখামুখী হৈ তেওঁ সাহসেৰে ব্যক্ত কৰিলে :
 “অপৰাজিত্য স্কুল গাল নহয় ; নিজেই ওলাই আহিব পাৰে, মই
 তেওঁক বান্ধিও ৰখা নাই । মোৰ আচৰিত লাগিছে— ইমান
 প্ৰভাৱশালী অভিভাৱক থাকোঁতে ছোৱালী এজনী নিজৰ এৰি
 বাহিৰত কিয় নিশা কটাবলগীয়া হ'ল ? তেওঁক ইয়াৰ পৰা লৈ
 যোৱা নহ'লে কিয় ?”

মুন্নীয়ে ছানদীপৰ মুখ বন্ধ কৰি ৰাখি ৰাখিলে । প্ৰফেছৰ

জাননীপে আপচোপেৰে ক'বলৈ “অকল্যাতি, এই কব” ইতিহাস
আৰু লক্ষিত যে এই জাইক লৈ মানবলৈ আহিব হোৱাবিলাকী।
ছান চহিষ্টিকিক কৰণাকৈকৈ যোগ নিবলৈ বুলি নৈৱৰ্ত্তনৈ ৱৈছিল ;
দি উভতি আহিছে নিজা কাক বৰণত। মোৰ বাবে কবি কৰা
গাভী চলোৱা কষ্ট কৰা — এইবোৰ জাতৰে বহু কবি দিছে। বাহুত
কৰণলৈ যোৱাটো মোৰ সামৰ্থ্য অতীত ; গাভীখনো ছান লৈ
গৈছিল। মূৰীয়ে গোৱে ই নিজা কান্দি কান্দি উজাৰে কটাইল।
ছান কোনো কথা নাভানে তাৰ খে উঠিব বুলি জাকি জাক
কোনো কথা জনোৱা নাই। উজাৰ খেচৰত জাই আছে বুলি
মই চিভিৰি চিভিৰি নিশ্চিত হৈছিলোঁ।

হাব মোৰ ওপৰত আপোনাৰ লোকৰ ইমান ভয়। এই
আশা কৰিছিলোঁ যে আপোনাৰ ল'ৰাক আপুনি বুজাই কব পাৰিব।

জাননীপে আকল্যাতি কৰাৰে কলে অকল্যাতি বহুত
মোৰ দেউতাক দোখী লাকজ কৰিথলৈকে আপুনি জাইক নিজে
লৈ গৈ জাইৰ ঘৰত থৈ আহিবলগীয়া কৰ্তব্যকোৱা কৰিছিল চাই।

সীমা অতিক্রম নকৰিবলৈকে আপোনাক এই পৰামৰ্শ দিব
থুজিছোঁ। অকল্যাতি বহুতম জাৰিতিক বিশ্ব বিহাৰ জাৰিব
থুজিলে আপুনি নিজৰ পিতৃ-মাতৃক সুখি লব পাৰে। এয়া, এই
অপৰাজিতাক নিজে বৰগৈ মোৱাবিলোঁ হুতা কাৰণত। এখৰ কলণ
ভেওঁ বেলৰ আগত পৰিবলৈ চাপনি মেদিছিল বহু কৰ কৰ
এই ভেওঁক ওলোটাৰ আনিছোঁ। মিডীৰ কাৰণ ভেওঁৰ পিতৃ-মাতৃ
অথবা অভিভাৱক কোন সেই বিশ্বৰ এই নিশাৰ বেৰলৈকে
আছিলোঁ।। অপৰাজিতাৰ একত পৰিচয় মই আছিলোঁ জাৰিব
পাৰিছোঁ।

চকখাই উঠি মূৰীয়ে চিঙিছিল : “এইখন সামৰ পায়লৈ
গৈছিল জাই ? এখেতৰ জাৰিগৈৰে কলৈ মই বহিছোঁ
কলৈ ” মই আপোনাৰ কৈছিলোঁ যে অকল্যাতি কৰাৰ

আপুসি সকলো বিলম্বিত কৰক আপুসি মকৰিলে। অকলজ্যোতিৰ
মৰ্মমৰ্শক ভাই যদি বেলাৰ আগত পৰিছিল গ'লুহুভেম।”

জাননীপে কৌতুক কৰিলে; জোআবাহ ছোটালী! ইয়াৰ
সহজে মথৰে; বুজিছ? ম'হুৰেও তোমালোকক ভয় কৰে।

মুখীয়ে মাতিবৈ অকলজ্যোতি এসময়ত মই মোৰ ছোৱালীৰ
কথা শুনিতে তুমি ঘূৰিবাৰ চেষ্টা কৰিলা। বৰ অতিজ্ঞা কৰিলা।
এতিয়া কোৱা মোৰ অপুৰ জীৱনশুৰৈ তোমাৰ অতিজ্ঞা বেচি
মূল্যবান নেকি?

একেছৰ জাননীপে একে কথাকেই শুধিলে এৰা আমাৰ
কাল তুমি চাব নালাগে অপুৰ লগে চাই কোৱা জাহ্নবীৰ জীৱনটোৰ
মূল্য তোমাৰ অতিজ্ঞাজনৈ কম বুজি ভাবা নেকি তুমি? তাই
কিষ্ট পৰিছিল গৈছিল মোৰ বুজিবলৈ বাকী নাই

অকলজ্যোতিয়ে ডক্তৰ বিদিলে। মুখী অৰ্থেৰা হৈ পৰি একেছৰ
জাননীপক ওচৰত আঠ কটি বহি কামল কাম্ৰা হৈ কৰিলে
“অপু এতিয়াও ওলাই অহা নাই। অকলজ্যোতিয়ে অতিজ্ঞা ভয়
কৰে। তাইক বিচাৰ কৰক তাই ক'বাবলৈ শুদ্ধি গৈছে কিমানি।

এনেতে অপৰাজিতা ওলাই আহিল। মুখীয়ে তাইক অৰ্ধটি
ধৰিগৈলৈ। কিন্তু জাননীপে অপৰাজিতাৰ হাতত খোঁচাৰ মাৰি
ধৰি তাইক মূৰৰ পৰা ভৰিলে পৰীক্ষা কৰি কৰি হুছামিলে
“তাই আত্মহত্যা কৰিবলৈ গৈছিল? কিহৰ বাবে? এই অকলজ্যোতি
মইন্তৰ বাবেইনে? ব'ল ব'লত তোক এগিকনি দিম। অকলজ্যোতিৰ
সৈতে জোৰ কোনো লক্ষক আঁকিব খোৱাৰে।”

দাঁদা।

কিন্তু অকলজ্যোতিয়ে এইখান উদ্ধৰবে ঘোষণা কৰিলে “My
love was misjudged. অপৰাজিতাক এইবৰে শুদ্ধি যাবলৈ
গৈছে অহা। The is good to be my wife।”

জাননীপে “কি আৰু বিবিত্তৰে পৰিচয় কৰিলে “জাননী

nonsense ! কোনো প্ৰতিজ্ঞাৰ কথা মই নাজানো, জানিবৰ ইচ্ছাও নকৰে"। মোৰ অনীক আঁতৰাই নিয়াৰ সম্পূৰ্ণ অধিকাৰ মোৰ আছে। তাই আপোনাৰ অনুভূতি নহয়।"

"দাদা।"

অকণ্ঠজ্যোতিষে গহীনভাবে মন্তব্য দিলে : "সেয়া যদি অপৰাজিতাৰে মৰামত হয়, মোৰ কবলগীয়া একো নাছিল। তেওঁ নিজ ইচ্ছাত মোৰ ওচৰলৈ আহিছে।"

"মুখ" ছোৱালী, ব'ল ঘৰলৈ। হিপ্পোটাইজড্, হৰলৈ ঠাই নাপালি ?"

"দাদা, অকণ্ঠজ্যোতিৰ বাহিৰে অইন কোনো মোৰ স্বামী হব নোৱাৰে। তুমি মোক বাধা নিদিবা।"

"মই জানিছিলোঁ,— তাইক চম্পতী কথাৰ সূচনোৱা হৈছে। গাইডেন্সৰ অনুগতত তাইক প্ৰনোদিত কৰা হৈছে। বহুত দেখিছোঁ। এনেবুৱা প্ৰফেছৰ। প্ৰফেছৰ জ্ঞানদীপৰ ইমান খং উঠিল যে তেওঁ ছানদীপক চৰিষাবলৈ উদ্যত হ'ল, মুগ্ধীয়ে ধৰি ৰাখিলে। প্ৰফেছৰে গৰ্জ্জন কৰিলে : "তোৰ নাৰকো মই সূচপাইছিলোঁ। নেকি মুখ ?"

"দেউতা ? এইবোৰ কি কৈছে আপুনি ?"

মুগ্ধীয়ে ছানদীপৰ কাঙ্ক্ষিত ধৰি বুজালে : "দেউতাবে টিকেই কৈছে। অপু শিগিৰি জনা-বুজা ছোৱালী। তাইজানো কেতিয়াবা কাৰোবাৰ দ্বাৰা প্ৰলোভিত হৈছে ? তাই যি কৰিছে তাৰি-ওকি কৰিছে। এসময়ত মইও সেয়াই কৰিছিলোঁ। সেয়েহে দেউতাৰৰ খং উঠিছে।"

"তুমি কি কৰিছিল। মই নাজানো। কিন্তু তুমি যি কৰিছিল। অপুৰেও সেই কৰিব লাগিব বুলি কিবা নিয়ম আছে নেকি বা ?"

অপৰাজিতাই এইবাৰ দৃঢ়ভাবে ক'লে : "দাদা ড° অকণ্ঠজ্যোতি মহন্তৰ ছোৱালী সূচনোৱা স্বভাৱ থাকিলে কাহানিবাই সংসংগত

আজিৰ্জীৱীৰ পৰিচালিত হৈছে। কেইল মৌৰ কুচুৰাবলৈকে 'তেখেতে
ভায়েনাৰ দুইটা পাখি কুৰি বছৰৰে অধিক কাল আপুৰু কৰি
থাকিব নানাগিলহেতেন ॥ দাদা, তেখেত এজন নিষ্ঠাবান লোক
মা দেউতাক নজনেৱাকৈ তোখেতে মোৰ সন্দৰ্ভত কোনো কৌৰ কৰিবলৈ
অন্তৰ্ভাৱ নাই। 'কানি নিশা মোক কষ্ট নিদিবাকৈ বিনামত
সুৰ্বৰ্ণ দি তেখেতে নিজে চোকাৰ ওপৰত নিশা কটাইছে।'

ছানদীপ নিৰ্বাক বিষয়। দুমুঠে নিৰ্দেশ দিলে : "ছান,
তাই দিছে তাইক লৈ আই অৰ্ঘ্যজ্যোতিৰ ওচৰত থিয় কৰাই দে।
দেউতাৰ মনত যদি দুখ দিব নোখোজ তাইক তাই বিচৰামতে
অৰ্ঘ্যজ্যোতিৰ হাতত অৰ্পণ কৰা।"

বিত্তত যন্ত্ৰচালিত ছানদীপ দেউতাক ছানদীপৰ আঠৰ ওচৰত
বহি অৰ্ঘ্যমণ্ডেৰে কলে "দেউতা, আপোনাক গানাকষ্ট দিয়াৰ বাবে
মই সেইবোৰ কোৱা নাছিলোঁ। শ্ৰেষ্ঠ আঁপুৰবন্ধ এজন মীনুহৰ
সৈতে। তেনেই কোৱিল বয়সৰ মোৰ ভনীজনীক বিয়া দিবলৈ মোৰ
সত। মৰ্গেছিল। সেইবোৰ কৈছিলোঁ।"

ছানদীপৰ মুখত হাঁহি বুলাই ছানদীপ ক'লে "অৰ্ঘ্যজ্যোতি
আক অপুৰ বয়সৰ পাৰ্থক্য যিমান মোৰ আক তোৰ মাৰব বয়সৰ
পাৰ্থক্য তাতকৈ বেছি। মই যদি আজি সেইত হুটাক লাভ কৰিছোঁ
একমুঠি তেনেকৈ মোৰ অৰ্ঘ্যজ্যোতিৰ আকোৰি গোঁৰালিৰ বৰ্ণিত।
সেইবোৰ 'তাই' 'তাই' বাৰ 'মিনি'। সকলোৰে মাৰিৰে বোধগতি
আক স্তম্ভিত হ'ব আক নহ'ব।

ছানদীপৰ অৰ্ঘ্যজ্যোতিৰ হাতত বহি আৰ্জি অৰ্ঘ্যজ্যোতিৰ ওচৰত
থিয় কৰাই দিলে আক দুয়োৰো হাত মিলাই দি ক'লে - 'মই
আলৌলিক যিহেৰে কল। শুনা নোৱাৰে সেইবোৰ বাকৈ মোৰ ওপৰত
আপুনি এটি-এটিজোৰা কলিয়া কল, 'কিন্তু' অলপ ভাৱ কাৰে কোনো
কলিও কলিয়া নহ'ব। জাইৰ বাৰে এই আলোচনাৰ সৰ্ব্বোচ্চ অৰ্ঘ্যজ্যোতিৰ
পৰিকল্পনা

উত্তৰ স্বৰূপে অৰুণজ্যোতিয়ে ছানদীপক সাবটি ধৰিলে ।
 অৱশেষত হাঁহি হাঁহি ক'লে : “আপোনাৰ দৰে বিনষ্ট বৈজ্ঞানিকৰ
 সৈতে তৰ্ক কৰিলে মনত কুণ্ঠি আছে, আপোন আপোন মনোভাৱত
 মন পাতল হৈ যায় । মই সৰ্ব্বাস্ত: কাৰণে আশা কৰিছোঁ। মূম্মী
 আৰু অপৰাধিতাৰ দৰে শক্তিশালী ইণ্টেলেক্ট আৰু উইল থকা
 কোনে। মহিষসী নাৰী আপোনাৰ জীৱনলৈকো আহক ।”

প্ৰফেছৰ জ্ঞানদীপ উঠি আহি হাঁহি হাঁহি এম্ব কৰিলে :
 “অৰুণজ্যোতি, মূম্মী এতিয়া তোমাৰ মাতৃভূল্যা হ'ব পাৰিছে , নহ'ব
 জানে। ?”

“Yes father । Forgive me, mother !”

মূম্মী থিয় হৈ অৰুণজ্যোতিৰ ফালে আশীষহস্ত দাঙি ধৰিলে ।
 মূম্মীৰ মুখমণ্ডলত অসীম আনন্দ আৰু পুত্ৰস্নেহৰ কুলবেণুধোৰ সিঁচৰিত
 হবলৈ ধৰিলে ।

--সমাপ্ত--

মাতৃ আৰু পৃথিৱী ভূমি সোধনী

প	ভূমি শব্দ	সোধণিত শব্দ
ক—	আসক্ত—	স্বা
খ—	অগতি—	অগতি
ঘ—	ঔপন্যাসিক—	ঔপন্যাসিকা
২—	চুনয়ন—	চুনয়ন
৬—	বিভলভি—	বিভল ভি
১১—	What—	Whats
৫—	গবেষণা—	গবেষণা
২—	আগ ধৰি—	আগটি ধৰি
২৮—	যুগ্মকৰেও—	যুগ্মকৰেও
২৯—	Prospsrous—	Prosperous
৩১—	চেষ্টা—	চেষ্ট
৮৪—	ওলোলাই—	ওলোলাই
৩৫—	টেগনেট—	টেগ নেট
৩৯—	বন্ধনতা—	বন্ধতা
৪২—	চলিয়াওলৈ—	চলিয়াওলৈ
৯—	শান্তি—	শান্তি
৯৩—	স্বভা—	স্বভা
১—	tomorrow myself—	tomorrow I myself
১১৫—	ওচৰত—	ওপৰত
১১৭—	opprove—	approve
"—	এজোপা—	এটোপা
১২৪—	crazy—	crazy
১২৭—	excess—	excesses
"—	পৰিহিল—	পৰিহিল
১৪২—	জই কনলৈ—	জাইনি কনলৈ
৬২—	পৰিল—	পৰিল
১৬৩—	পাটত—	পাটত
১৬৪—	কাইলৈ—	কাইলৈ
১৬৬—	ভোষাক বিহনত—	ভোষাক বিহনত
১৭৫—	আই আই চি—	আই আই টি
১৮২—	জানদীপ—	জানদীপে

‘মুৱা’ শব্দটো বহুবাৰ ‘মুৱী’ হৈছে ;
‘হাহি হাহি’ হৈছে ;